

BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi

Sezen Karabulut.	1
Amerikan Basınında İzmir Şehrinin Yunanistan Tarafından İşgali	
Umut Karabulut - Engin Eryılmaz.	17
Pkk Terör Örgütü Ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)	
Mithat Aydın - Deniz Coşkun.	41
Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" Romanına Göre Türk Eğitiminde Yenileşme Sorunu	
Ercan Haytoğlu.	53
Honaz'da Basın Faaliyetlerine Bir Bakış (1994-2015)	
Cengiz Akseki	77
Denizli İktisat Tarihinde Bir Halk Girişimciliği Örneği: Uygur Motor	
Mesut Aydın - M. Korkud Aydın - Recep Dünder.	91
Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri (1932-1951)	
M. Korkud Aydın	111
Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri (1932-1951)	
Yusuf Kılıç - Elvan Eser.	133
Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar	
Mithat Aydın.	151
Osmanlı'dan Millî Mücadeleye Hürriyet Fikrinin Tarihsel Gelişimi	
Umut Karabulut.	157
Millî Mücadele Döneminde Hürriyet Düşüncesi ve Mustafa Kemal Atatürk	
Ercan Haytoğlu	163
Cumhuriyet Döneminde Hürriyet Düşüncesi ve Mustafa Kemal Atatürk	
Merkezimizden Haberler	171
Yazım Kuralları	174

BELGİ DERGİSİ

Cilt/Volume 2

Sayı/Number 11

Kış/Winter 2016

ISSN 2146-4456

BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi

Cilt/Volume 2 Sayı/Number 11 Kış/Winter 2016

ISSN 2146-4456

BELGİ DERGİSİ

Pamukkale Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

Cilt/Volume 2 Sayı/Number 11 Kış/Winter 2016

Sahibi/Owner

Merkez adına Müdür
Doç. Dr. Mithat AYDIN

Yazı işleri Müdürü/ Journal Administrator

Doç. Dr. Tahir KODAL

Editör/Editor

Prof. Dr. Süleyman İNAN

Editör Yardımcısı/Vice-Editor

Okt. Veysel ÇOLAKER

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Süleyman İNAN
Doç. Dr. Mithat AYDIN
Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU
Doç. Dr. Tahir KODAL
Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT

Kapak Resmi/Picture of Cover

Okula başlayan Çoban Mustafa ile sohbet ederken,
Dolmabahçe Sarayı, İstanbul, 15 Haziran 1930.
Kaynak: Fotoğraflarla Atatürk, Genelkurmay Askerî Tarih ve
Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genel Kurmay
Basımevi, Ankara 2011

Dizgi ve Kapak Tasarımı/Typographical and Cover Design

Gülderen ÇAVUŞ

Basım Yeri ve Tarihi/Place and Date of Printing

Denizli-01.01.2016

Sekreteryası/Secreteriat

Asiye ÇELİK BULUT
E-posta: abulut@pau.edu.tr
Tel: 0258 296 12 51

İletişim Adresi/Contact Adresse

Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma
ve Uygulama Merkezi (Dergi Editörlüğü)
Kınıklı Yerleşkesi 20070, Denizli
Tel:0258 296 10 87/0258 296 10 91
Belgegeçer:0258 296 12 00
E-posta: atam@pau.edu.tr
sinan@pau.edu.tr
abulut@pau.edu.tr

Belgi (ISSN 21464456), yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

DANIŞMA VE HAKEM KURULU/ADVISORY AND EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Halil İNALCIK (Bilkent Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES (Fırat Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AKGÜN (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU (Sakarya Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ARI (Dokuz Eylül Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Engin BERBER (Ege Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Üçler BULDUK (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Associate Professor Gheorghe CALCAN (ROMANYA)
Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK (Türk Tarih Kurumu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Orazpolat EKEBAHARLI (TÜRKMENİSTAN)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Yavuz ERCAN (Emekli Öğretim Üyesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet EVSİLE (Ondokuz Mayıs Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN (Emekli Öğretim Üyesi /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Osman HORATA (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Atatürk Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Necmettin Erbakan Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Associate Professor Gavriil Preda (ROMANYA)
Prof. Dr. Solmaz RÜSTEMOVA (AZERBAJCAN)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Satay SIZDIKOVA (KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Ün./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Süleyman İNAN (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Roza ABDİKULOVA (KIRGIZİSTAN)
Doç. Dr. Mithat AYDIN (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Şakir BATMAZ (Erciyes Ün.TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK (Fırat Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mevlüt ÇELEBİ (Ege Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KODAL (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. Bekir KOÇ (Ankara Ün./TÜRKİYE)
Doç. Dr. İsmail TÜRKOĞLU (Mimar Sinan Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Veysi AKIN (Trakya Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Kemal DAŞÇIOĞLU (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜNDAĞ (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ (Adnan Menderes Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Zülal KELEŞ (Pamukkale Ün./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU (Dokuz Eylül Ün./TÜRKİYE)

BU SAYININ HAKEMLERİ/BOARD OF REFEREES FOR THIS VOLUME

Prof. Dr. Gürkan GÖKÇEK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi /TÜRKİYE)

Prof. Dr. Süleyman İNAN (Pamukkale Üniversitesi/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mithat AYDIN Pamukkale Üniversitesi/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Hayri ÇAPRAZ (Süleyman Demirel Üniversitesi/TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU (Pamukkale Üniversitesi/TÜRKİYE)

Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT (Pamukkale Üniversitesi/TÜRKİYE)

Yrd. Doç. Dr. Durmuş AKALIN (Pamukkale Üniversitesi/TÜRKİYE)

Yrd. Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi /TÜRKİYE)

Amaç ve Kapsam

Belgi, Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yayımlanan yakın dönem Osmanlı Tarihi, Atatürk ve Cumhuriyet dönemini içeren özgün, bilimsel makalelere yer verir. Uluslararası hakemli bir dergi olan Belgi, kış ve yaz olmak üzere yılda iki defa yayımlanır.

Yayımlanacak yazılarda bilimsel araştırma ölçütlerine uyma, alana bir yenilik getirme ve başka yerde yayımlanmamış olma şartı istenir. Yayımlanmamış olmak şartıyla daha önce bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildiriler de kabul edilebilir.

İÇİNDEKİLER

Makaleler

- Sezen Karabulut**..... **1**
Amerikan Basınında İzmir Şehrinin Yunanistan Tarafından İşgali
- Umut Karabulut - Engin Eryılmaz**..... **17**
Pkk Terör Örgütü Ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)
- Mithat Aydın - Deniz Coşkun**..... **41**
Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece" Romanına Göre Türk Eğitiminde Yenileşme Sorunu
- Ercan Haytoğlu**..... **53**
Honaz'da Basın Faaliyetlerine Bir Bakış (1994-2015)
- Cengiz Akseki**..... **77**
Denizli İktisat Tarihinde Bir Halk Girişimciliği Örneği: Uygar Motor
- Mesut Aydın - M. Korkud Aydın - Recep Dünder**..... **91**
Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri (1932-1951)
- M. Korkud Aydın**..... **111**
Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Mali Haftası Etkinlikleri (1932-1951)
- Yusuf Kılıç - Elvan Eser**..... **133**
Eski Mezopotamya Hukukunda Dini Normlar

Konferanslar

- Mithat Aydın**..... **151**
Osmanlı'dan Milli Mücadeleye Hürriyet Fikrinin Tarihsel Gelişimi
- Umut Karabulut**..... **157**
Milli Mücadele Döneminde Hürriyet Düşüncesi ve Mustafa Kemal Atatürk

Ercan Haytoğlu **.163**
Cumhuriyet D6neminde H6rriyet D6ř6ncesi ve Mustafa Kemal
Atat6rk

Merkezimizden Haberler **171**

Yazım Kuralları **174**

AMERİKAN BASININDA İZMİR ŞEHİRİNİN YUNANİSTAN TARAFINDAN İŞGALI

THE OCCUPATION OF THE CITY OF IZMIR BY GREECE IN THE AMERICAN PRESS

Sezen KARABULUT*

Özet

Bu makalede, İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgalinden önceki ve hemen sonrasındaki gelişmelerin Amerikan basınına yansımaları değerlendirilecektir. Böylece uluslararası bir gelişme, yine uluslararası bir kaynak grubundan yola çıkarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, yaklaşık olarak üç yıl dört ay boyunca sürmüştür. Ancak tüm bu sürecin değerlendirilmesi, makalenin boyutunu aşacağı için gelişmeler, işgalden sonraki birkaç ay boyunca takip edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *İzmir'in İşgali, Amerikan Basını, Wilson Prensipleri, Yunanistan, Rum toplumu.*

Abstract

This article evaluates the reflections of the developments before and shortly after the occupation of Izmir on 15 May 1919 by the Greeks in the American press. Thus, an international development will be tried to be evaluated from an international resources group as well. The invasion of Izmir by the Greeks lasted approximately three years and four months. However, as the evaluation of the whole process will exceed the size of this article, the developments will be followed during a few months after the occupation.

Key words: *Occupation of Izmir, American Press, Wilson Principles, Greece, Greek Society.*

A-Giriş

İzmir şehrinin uluslararası alanda görülen önemi, 19. yüzyıl içerisinde bu şehrin kozmopolit bir liman şehri olarak öne çıkmasıyla doğrudan ilgilidir. Bu tarihten önce de İzmir, ticari yükselişler ve düşüşler yaşasa da bir liman şehri olarak önemini her daim korumayı başarmıştır. Ancak bu dönemde şehrin yükselişi, kuşkusuz ki Osmanlı Devleti'nin en önemli ihraç limanlarından bir tanesi olması nedeniyle gerçekleşmiştir. İzmir'i, art alanıyla birlikte yekpare bir bütün olarak ticari üs durumuna getiren gelişmeler, 19. Yüzyıl içerisinde bilhassa İngilizler tarafından bölgede gerçekleşen yatırımlar ve bunun sonucunda liman ve demiryollarının inşasıyla gerçekleşmiştir. Zengin ve bereketli art alanıyla İzmir şehri, 19. yüzyıl boyunca gelişen İngiliz sanayisinin çarklarını döndürecek türde hammaddeler olan tütün, incir, üzüm, pamuk gibi bir takım mamullerin üretimi için çok önemli bir merkez durumuna yükselmiştir. Kısaca İzmir, 20. yüzyıl başlarında Osmanlı şehirleri içerisinde gerek işlek limanı, gerekse de bu limanın sağladığı çok kültürlülük,

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kınıklı Yerleşkesi/ DENİZLİ

zenginlik ve dinamizm gibi unsurlar sayesinde ön plana çıkmayı başarmıştır¹.

Henüz o tarihlerde İzmir şehrinin ismi Yunanistan ile anılmasa da bu küçük ülke, gerek Avrupa gerek dünya siyasetine de etkili bir ülke olarak hızla yükselişe geçecektir. Öyle ki 1830 yılında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Yunanistan, kısa sürede kurulduğu Mora Yarımadasının dışına çıkacak, Teselya, Makedonya, Girit ve diğer Ege adalarında hâkimiyet kurarak genişlemeci bir siyaset izleyecektir.

Bu makalede amaçlanan, İzmir kentinin işgal hadisenin ne şekilde gerçekleştiği ve sonrasındaki gelişmelerin seyrinin ne yönde olduğunu belirlemek değildir. Çünkü bu konuyla ilgili yeteri kadar geniş bir literatür zaten vardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki düzene etki eden ve o tarihlerde dünyanın geri kalanının henüz yenice büyük bir güç olarak kabul ettiği Birleşik Devletler basınının konuya nasıl yaklaştığını göstermek ve bununla birlikte bu ülke kamuoyunun Milli Mücadelenin önemli bir safhası olan İzmir'in işgali meselesine yaklaşımını tespit etmek, konuyla ilgili yeni bilgiler sunacaktır². Bilindiği üzere Birleşik Devletler, savaş sırasında yayınladığı Wilson Prensipleri (14 Points)³ ile sadece Avrupa Devletleri'ni değil, sonraları Milli Mücadele saflarına katılacak bir çok Türk aydınını da etkilemiş ve onların Wilson Prensipleri isimli bir cemiyet kurarak Amerikan yardım ve hatta mandasını tartışmalarına yol açmıştır. Bu nedenle çalışma boyunca İzmir'in işgaliyle ilgili zaten malum olan bilgilerden ziyade Amerikan basını yoluyla elde edilen bir takım yeni bilgilere yer verilmeye çalışılacaktır.

B-İzmir'in İşgalinden Önce, İzmir Meselesinin Amerikan Basınında Ele Alınışı

Osmanlı Devleti'nin 1918 yılının 30 Ekiminde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamasıyla birlikte topraklarının nasıl pay edileceği problemi, güncel bir sorun haline gelmiştir. O ana dek bu husustaki aktörlerden bir tanesi olmayan Yunanistan'ın devreye girişi ise, Paris Barış Konferansı ile birlikte gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı yılları içerisinde gerçekleşen gizli antlaşmalara göre bu bölge İtalyanlar tarafından işgal edilecek ve çıkar sahası olarak belirlenecek şekilde kararlar alınsa da, Yunanistan'ın bölgeye yönelik çıkarları İngiliz siyasetiyle örtüşünce burayı işgal etme işi, Yunanistan'ın olmuştur. Paris Barış Konferansına gayet hazırlıklı ve ihtiraslı bir şekilde katılan Yunan Başbakanı Venizelos, etkili bir siyasetçi ve İngilizlerin de desteğini almış olmasının sonucunda, bir takım verilerde Ege Adalarını da Batı Anadolu'nun uzantısı göstererek bölgeyi işgal etme hakkını, Rum nüfusu kollamak maksadıyla da olsa elde edebilmiştir.

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı hükümetinin tepkisi, bölgenin işgal edilmeyeceği yönünde halkı telkin etme yönünde olmuştur. Ancak işgal 15 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleştikten sonra ortaya çıkan çok sayıda miting ve protesto eylemini de, kendi çıkarlarına zarar geleceği endişesiyle takip etmiş hatta bunlardan bir kısmını yasaklamıştır. İzmir Valisi Kambur İzzet Paşa ile 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın tutumları da olaylara karşı tepkisiz kalma şeklindedir⁴.

1 Bkz. Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2011.

2 Orhan Duru'nun, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları* isimli bir araştırma eseri vardır. Ancak bu eserdeki bilgiler yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi, Türkiye'de görev yapmış Amerikan temsilcilerinin gönderdikleri telgraflar, raporlar ve istihbarat raporlarından oluşmaktadır. Bkz. Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

3 14 Madde ve Amerikan Başkanı Wilson ile ilgili olarak yazılmış bir biyografi; Alexander L. George, Juliette L. George, *Woodrow Wilson and Colonel House*, Dover Publication, New York, 1964.

4 Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı*, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, Dr. Nejat F.

Ayın 19'undan itibaren bilhassa İstanbul'da tertiplenen mitingler ve bunlar içerisinde 23 Mayıs'ta gerçekleşen Sultanahmet mitingi, yaklaşık iki yüz bin kişinin katıldığı muazzam bir kalabalığa ve gösteriye sahne olmuştur. Bu nedenle olsa gerek, bir takım endişelere kapılan hükümet, 25 Mayıs'ta Beşiktaş ve Beyazıt'ta gerçekleşecek olan mitingleri iptal etmiştir⁵.

Yine de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine yönelik tepkiler hükümet dışı odaklarda yoğun olarak görülmüştür. Henüz daha çok erken bir tarihte, 1918 yılının Kasım ayında şehrin işgal söylentileri karşısında bir takım tertipler ortaya çıkmaya başlamış, Aralık ayında ise İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti adıyla bir savunma cemiyetinin kurulduğu görülmüştür⁶. Bu cemiyet, şehrin işgal olasılığına karşı kamuoyunu bilinçlendirmek ve İtilaf Devletleri nezdinde faaliyet yürüterek bu olasılığı ortadan kaldırmak amacıyla derhal çalışmalara başlamıştır. Bunun dışında Türk Ocağı, Halka Doğru Cemiyeti, Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi gibi birçok kuruluş bu yönde faaliyet göstereceklerdir⁷.

İzmir'in işgali, yalnızca İzmir ve İstanbul'da değil, Osmanlı Devleti'nin birçok merkezinde de o ana dek görülmeyen türde tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerin ortaya çıkışında şüphesiz şehrin, uzun yıllar Osmanlı tabiiyetinde kalan bir toplum olan Yunanlılar tarafından işgal ediliyor olması yatmaktadır. Öyle ki Balkan Savaşları sırasında birçok bölge, nüfus yoğunluğu Yunanlılardan yana olmasa da, kaybedilmiş ve bu gelişmelerin yarattığı öfke ve kaygı seli, o dönem içerisinde Türk toplumunda hala canlı kalmıştır. İzmir'in de benzer süreçler sonucunda elden çıkma ihtimali, üstelik bu kez Yunanlıların Anadolu topraklarını işgale başlamış olması Anadolu'daki Türk toplumunda benzeri görülmemiş bir öfke seli yaratmıştır. Üstelik Yunanlıların İzmir'le sınırlı kalmayarak işgal bölgesini kısa sürede Aydın, Manisa ve civarına yönelik olarak genişletmeleri bu kaygı ve öfke düzeyini daha da arttıracaktır.

Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na 1917 yılında katılmış olmakla birlikte, müttefiklerinin aksine toprak kazanma iddia ve amacında olmamış, aksine savaş sonrası düzenin oluşumunda, bu yöndeki gelişmeleri kısıtlayıcı bir tutum içerisine girmiştir. 1918 yılının 8 Ocak ayında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un, Amerikan kongresinde yaptığı konuşmada bahsettiği 14 ilke, savaş sonrası düzenin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Bu nedenle Yunanistan'ın İzmir ve civarına yönelik işgal faaliyeti ve bunun Amerikan basınında ele alınış biçimi, gerek savaş sonrası dönemde Birleşik Amerika'nın dünya siyasetindeki etkinlik düzeyi hesaplandığında, gerekse de diğer İtilaf Devletlerinden farklı bir tutum izlemesi nispetinde önemli görülmektedir.

Yunanistan'ın İzmir ve civarını işgalinden önce bölge ile ilgili gelişmelerin Amerikan basını tarafından dikkatle takip edildiği ve sütunlarına taşındığı görülmektedir. Bilindiği gibi Yunanlılar, bölgedeki Rumların yaşam güvencelerinden mahrum kaldıkları gerekçesiyle ve bölge nüfusunu Rumlardan yana göstererek İzmir şehrine yönelik işgal hakkı elde etmişlerdi. Amerikan basınında da, ateşkes

Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 154.

5 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I, Mutlakiyete Dönüş 1918-1919, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 276.

6 Nail Morali, Mütarekede İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002, s. 150.

7 Engin Berber, Bir İzmir Kâbusu, Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002, s. 40-68.

antlaşması sonrası bölgeye yönelik ilginin gelişmesi, bu tip havadisler nedeniyle olmuştur. Aynı kaynaktan alındığı düşünülebilecek bir habere göre İzmir'in Buca semtinde Türkler, yaklaşık elli kadar Rum'un ölümüne yol açmışlardır. Bu haberin yer bulduğu her iki gazetede de konunun çok benzer tasvirlerle sunulması ve yaklaşık diye nitelenen kişi sayısını da ortak bir şekilde elli olarak verilmesi, bu haberin mahrecinin aynı olabileceğini düşündürmektedir⁸.

Bahse konu olay ise sütunlara şu şekilde taşınmıştır; İzmir yakınlarındaki Buca'da tarladan dönen Yunan köylülerden oluşan bir grup Türkler tarafından saldırıya uğramıştır. Bu olay sonucunda başları kesilmiş ve kısmen yanmış elli ceset bulunmuştur. Ancak bölge üzerindeki havadisler bununla da sınırlı kalmamış, yine ortak bir üslupla ve aynı bilgilere yer vericesine Türklerin, asker ve sivillerden oluşan bir grup halinde bölgeyi istila etmekte oldukları, bu esnada insanları öldürüp (Rumlar kastedilerek) yağmada buldukları dile getirilmiştir. İzmir'in işgalinden yaklaşık iki ay önce çıkan bu tip haberler, adeta Yunanistan'ın bölgeye yönelik işgaline zemin hazırlayıcı niteliktedir.

Bununla birlikte Amerikan hükümetinin İzmir'in Yunanistan tarafından işgali konusunda nasıl bir politika takip ettiği de Amerikan basınında yer bulmuştur. Bilindiği gibi İzmir'in işgal kararı Paris Barış Konferansında verilmiş ve burada Amerikan delegesinin de bulunduğu Dörtler Komisyonu (İngiltere, Fransa, Birleşik Devletler ve İtalya) konferansa hâkim olmuşlardır. Nitekim Mart ayı başında İzmir'in Yunanistan'a verileceğine dair fikirler ortaya çıkmaya başlamış, bu da okuyucuya duyurulmuştur. Bu haberde dikkati çeken husus, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına karar verildiği yönündeydi. Buna göre İmparatorluk hepten yıkılacak, İstanbul ve Boğazlar uluslararasılaştırılacak, Anadolu'nun merkezinde bir Türk devletinin oluşumu ile tüm ulusların Türk yönetiminden ayrılması sağlanacaktı⁹.

Bu plan, Amerikan kamuoyunda ciddi biçimde ele alınmış olacak ki, İzmir'in işgalini takip eden birkaç gün içerisinde Türkiye'nin nasıl pay edileceğine yönelik yeni haberler yapılmıştır. Buna göre, Türkler kesin bir biçimde Trakya, İstanbul ve Boğazlar bölgesinden atılacak, yeni başkent Bursa veya Konya'ya taşınacaktır. Trakya'nın bir kısmı Yunanistan'a verilecek, geri kalanı ise İstanbul dâhil olmak üzere Milletler Cemiyeti'nin mandaterliğinde Birleşik Devletlere teslim edilecektir. Ayrıca yine Birleşik Devletlerin mandaterliğinde Doğu'daki altı vilayette bir Ermenistan'ın kurulacağı, Antalya'nın İtalya'ya, Suriye'nin Fransa'ya, Mezopotamya (Irak) ve Filistin'in İngiltere'ye, Arabistan'ın ise Hicaz bölge yönetimine verileceği belirtilmiştir. ABD'nin çıkarlarının sorgulandığı bu haberde İngiltere, Fransa, İtalya ya da Yunanistan'ın ilgisini çekmeyen ve verimsiz ve yoksul bir ülke olarak tanımlanan Ermenistan'ın mandaterliği sorgulanmıştır. Ermenistan'ın eline ilk başta savaş, açlık, yoksulluk ve borçlardan başka bir şey geçmeyecektir. Amerikan gençlerinden oluşan bir ordu milyonlarca Rus Bolşevigi, Tatar'ı, Türk'ü, Laz'ı, Arap'ı, Kızılbaş, Yezidi'yi, Fellah'ı ve Ermenistan'ın diğer doğal düşmanlarını öldürdüğü takdirde belki o zaman Ermenistan için yeni bir dönem başlayabilecektir denerek düşünülen bu işin Amerikan çıkarlarına uygun olmadığı dile getirilmiştir. Yazının sonunda ise hükümet uyarılarak, Birleşik Devletlerin Ermenistan'ın sorumluluğunu üstlendiği takdirde, Bolşevikler ve yukarıda sayılan

8 "Türkler Yunanlıların Başlarını Kesti", Washington Post, 21 Mart 1919 ve "İzmir Bölgesindeki Yunanlılar Saldırıya Uğradı", Christian Science Monitor, 22 Mart 1919.

9 "Yunanistan Anadolu'nun Bir Kısmını Kontrolü Altına Alacak", The New York Times, 3 Mart 1919.

diğer gruplarla gerçek bir savaşa hazırlıklı olunmasına dikkat çekilmiştir¹⁰.

Ancak ilerleyen günlerde Amerikan delegelerinin bu konudaki tutumlarının farklı şekilde belirdiği görülmüştü. Yunan bölgesel taleplerini ele alan konferans komisyonu raporunun, Yunanistan'a bırakılması gereken yerler konusunda hemfikir olmadığı ortaya çıktı. Bu noktada Amerikan delegelerinin itirazları belirmişti. Komisyonun çoğunun İzmir şehrinin büyük bir Yunan nüfusu barındırdığı ve Ege Denizi'nin diğer tarafında olduğu için Yunanistan'a verilmesine taraftar olduğu ancak Amerikalıların, şehrin Anadolu iç bölgesi için bir çıkış noktası niteliğinde olduğu ve art alanındaki geniş ticari alan için vazgeçilmez bir noktada olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle İzmir'in Anadolu'dan ayrılıp bir başka devletin yönetimine verilmesi uygun görülmemekteydi¹¹.

Görüldüğü üzere Amerikan delegeleri ve kamuoyu, İzmir'in Yunanlılara verilmesi noktasında Müttefiklerinden bir nebze olsun ayrılabilmişlerdir.

C-İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Amerikan Basınındaki Yansımaları

Bununla birlikte bilindiği gibi İzmir, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İşgal sırasında Müttefiklere ait donanmanın İzmir ve civarındaki limanlarda olduğu düşünülürse bu hareketin tüm Müttefiklerce onaylandığı ortadadır. İzmir'in işgaline yönelik ilk haberler çok geçmeden Amerikan basınına düşmüştür. Hayli detaya yer verilen işgal konusunda ilk bilgilerin yalın bir şekilde kamuoyuna sunulduğu görülmekte, Yunan işgal kuvvetlerinin genel durumu hakkında bilgi verilmektedir. Ancak burada şu durumu belirtmek gerekir ki, her gazetenin konuya yaklaşımı farklı çerçevede gerçekleşmiştir. İşgal ile ilgili ilk haberlere göre, ağır silahlarla donatılmış bir Yunan bölüğü, 15 Mayıs tarihinde İzmir'de karaya ayak basmıştır. Bu esnada İzmir'e gelen iki zırhlıdan bir tanesinin önceden Amerikan savaş gemisi Idaho olduğu belirtilmiştir¹².

Birkaç gün içerisinde konunun daha da netlik kazanması ile birlikte siyasi ve askeri gelişmeler ve ülkelerin tutumu ile ilgili yaklaşımlar da okuyucuya duyurulmuştur. Bilindiği üzere İzmir'in işgali sırasında yalnız Yunan işgal kuvvetleri değil, Müttefiklere ait savaş gemileri de şehre gelmişlerdir. Buna yönelik bir haberde Yunanlıların bir savaş gemisi ile beş gambotu, İtalyanların ise beş büyük savaş gemisinin İzmir'de olduğundan bahsedilmiştir. Bu esnada Birleşik Devletler deniz kuvvetlerine ait Arizona savaş gemisi ile dört destroyer de İzmir'e gelmiştir. Bu kuvvetler Karadeniz ve Adriyatik'ten geldikleri gibi Selanik'te toplanmışlardır¹³. İşgalin hemen ardından ülkelerin konuya yaklaşımları da az çok netlik kazanmış gibi görünmektedir. Şehirde Yunan ve İtalyan donanmalarının dışında İngiliz, Fransız ve Amerikan donanmasının da oluşu, işgalin ne derece önemli olduğunu gösterir niteliktedir. İşgal sonrası için, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'ın İzmir'de idari bir manda yönetimi kurması konusunda anlaşmalarını, İtalyanların tutumlarının ise henüz açıklanmadığını ancak işgalden kısa bir süre önce Antalya'ya asker çıkarmaları ve İzmir'deki bir İtalyan filosunun varlığı, İtalya'nın Anadolu'daki çıkarlarını korumaya çalışacağı şeklinde yorumlanmıştır¹⁴.

10 "Amerika'nın Türkiye Payı", Washington Post, 18 Mayıs 1919.

11 "Yunan Talepleri İkiye Böldü, Amerikalılar İzmir'i Atina Hükümetine Vermekte İsteksiz", The New York Times, 14 Mart 1919.

12 "Yunan Kuvvetleri İzmir'i İşgal Ediyor", Christian Science Monitor, 16 Mayıs 1919.

13 "Müttefik Deniz ve Kara Kuvvetleri İzmir'de Toplandı", Chicago Daily Tribune, 17 Mayıs 1919.

14 "İzmir'deki Yunan Kuvvetleri Karaya Çıktı", Christian Science Monitor, 17 Mayıs 1919.

Bu döneme dair dikkat çekici haberlerden bir tanesi, Yunanistan'ın bölgede mandater bir yönetim kuracağına dair bilgilerin birçok gazetede yer bulması olmuştur. Washington Post'un Paris'teki özel bir muhabirinden elde ettiği bilgi bu yöndedir ve Müttefikler bu konuda anlaşmış görünmektedir. Üzerlerinde anlaşlıkları bir başka konu ise Türklerin Avrupa'dan çıkarılmaları ve barış antlaşmasının zorla da olsa kabul ettirilmesi olmuştur. Hatta İzmir'in işgalinin, bu şartlar gerçekleşene dek, ellerinde tutacakları bir güvence olacağı şeklinde yorumlar da yapılmaktadır.¹⁵

Konuyla ilgili olarak okuyucuya duyurulan bir başka gelişme ise, işgal hareketinin dünyakamuyundan nasıl karşılandığıdır. Elbette ki işgali gerçekleştiren Yunanistan'da bu durum sevinçle karşılanmış ve halk Atina'da sokaklara dökülmüştür¹⁶. Paris'te ise Osmanlı Devletinin sonunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağı da açıklanmıştır. İstanbul; Amerikan ve Yunan mandaterliği altında ikiye bölünecek, Amerikan mandasında bir Ermenistan kurulacak, İngiltere güney Mezopotamya ile Filistin'in mandaterliğini alacak, Suriye'nin kontrolü, bir ihtimalle Diyarbakır, Adana ve Anadolu yöresindeki bir takım bölgeler Fransız mandaterliğine bırakılırken, İtalya, Antalya bölgesini alacak ve başkentleri Konya ya da İstanbul'un güneydoğusundaki Bursa olacak olan Türklerin koruyucusu olacaktır¹⁷. Üstelik İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya'dan oluşan Dörtler Konseyi'nin bu paylaşımı ilgili olarak anlaşığı görülmektedir. Görüldüğü üzere henüz Osmanlı Devleti'ne barış antlaşması imzalanmamış olmakla birlikte, Paris'te devam eden konferansta ortaya çıkan taslak bu merkezdedir ve bu, imzalanacak olan Sevr Barış Antlaşması'na göre belirlenecek paylaşımlara çok benzemektedir. Şu halde 1919 yılı ilkbaharında dahi, Müttefiklerin Osmanlı Devleti üzerindeki tasavvurları bilinmekteyken, hala İngiltere veya Amerika gibi ülkelerden bir şeyler elde etmeyi beklemek, İstanbul hükümeti adına büyük bir siyasi yanlış gibi görünmektedir.

Gelişmeler baş döndürücü bir hızla yaşanırken, Amerikan kamuoyunu en çok ilgilendiren meseleler, İstanbul şehri ile kurulacak olan Ermenistan'ın mandaterliği meselesi olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın, Amerika'nın mandaterlik meselesini üstlenmesi konusunda ısrarcı oldukları, Amerikan Temsilciler Kurulu'ndan bu yönde bir karar çıkması halinde konunun onay için derhal Kongre'ye sunulacağı belirtilmektedir¹⁸. Bu noktada İngiltere ve Fransa'nın ısrarcı olmalarının nedeni, İstanbul'u kendi aralarında paylaşırken yaşayacakları problemlerden dolayı, Avrupa'da yeniden bir savaşa yol açacak koşulların ortaya çıkması olarak görünmektedir. Bu nedenle Birleşik Devletlere, İstanbul için mandater olabilecek tek devlet gözüyle bakılmaktadır. Ancak Paris'te devam etmekte olan barış konferansının Amerikalı delegeleri mevcut şartlar altında ülkelerinin mandayı kabul etme istekliliğinden şüphe duyduklarını ifade etmekteydiler¹⁹.

15 "Donanma, İzmir'i Ele Geçirdi, Müttefiklere Ait Savaş Gemileri, Birliklerini Türk Limanına İndirdi", Washington Post, 17 Mayıs 1919.

16 "Müttefik Deniz ve Kara Kuvvetleri İzmir'de Toplantı", Chicago Daily Tribune, 17 Mayıs 1919.

17 "İkiye Ayrılacak", Washington Post, 18 Mayıs 1919.

18 "Türk İmparatorluğunun Sonu, Müttefik İşgali Çeşitli Mandaterlikler İçin Hazırlanıyor", Washington Post, 18 Mayıs 1919.

19 "Türkiye Büyük Problem, Birleşik Devletler Mandayı Kabul Etmediği Takdirde Avrupalılar Yeni Savaşın Korkuyor", Washington Post, 22 Mayıs 1919.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin yanı sıra bölge civarında İtalyan işgali de hızla gelişmekteydi. Nitekim Yunanlıların İzmir'e ayak basmaları öncesi ve sonrasında birçok yerleşim yeri, süratli bir şekilde İtalyan işgali altına girmişti. Nitekim 27 ve 28 Mayıs tarihli gazetelerde, İtalyanların Söke'yi işgal etmeleri ve bunun yarattığı siyasi gerilimden bahseden haberler yer almaktaydı. İtalyanların bu hareketi, Osmanlı hükümetinin barış konferansı nezdinde konuyu protesto etmesine yol açmış²⁰, aynı protestoda Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarının, ortak Müttefik işgaline göre daha kötü sonuçlar doğuracağı ve şayet Yunanlılar Anadolu içlerine ilerlemeye devam ederlerse sorunların büyümesinden korktuklarını belirtmişlerdir²¹. Diğer yandan, Yunan ve İtalyan işgalleri, Müttefikler arasında da bir takım sorunlara yol açmıştır. İngiltere ve diğerleri, İtalyanların çok geçmeden Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarını kabul etmek durumunda olduklarını, İtalyanların Anadolu'ya asker çıkarmaların ise yalnızca düzeni sağlamak üzere tasarlanmış ve Yunanlıların İzmir'de karaya çıkışlarında olduğu gibi Paris'teki Dörtlü Konsey tarafından (Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa ve İtalya) yetkilendirildikleri belirtilmiştir²². Görüldüğü üzere İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve İtalyanların bu duruma kızarak Paris Barış Konferansı'nda karar almaksızın bir takım işgal hareketlerine girişmesi, Müttefikler arasındaki ilişkileri hayli bozmuştur. Bu durum Milli Mücadele yılları boyunca düzelmeksizin devam edecektir.

İşgal sonrası direniş hareketlerinin başlamasıyla birlikte, konunun siyasi boyutundan çok, askeri gelişmelerin ön plana çıktığı görülmüştür. Türklerin işgal karşısındaki direnişlerine dair haberler, işgalden birkaç gün sonra görülmeye başlamış, Yunanlıların Türklere zorla mandaterliği kabul ettirme (işgal ve ilhak kastediliyor) çabalarının Türkler tarafından silahla karşı koymak suretiyle tepki yarattığı ve bu tepkilerin genelde Türklerin çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde meydana geldiği belirtilmiştir.²³

Şehirde meydana gelen mukavemet ile ilgili bilgilerin genelde Yunan veya Müttefik kuvvetler temsilcilerinden alınması, olayların Yunanlılar lehine gelişme gösterdiği veya Türklerin mağdur olmalarına karşın saldırgan taraf olarak yansıtılmaları türünden sonuçlara yol açmıştır. Bilgi akışının tek taraflı olmasındaki nedenler; Amerikan basınının Yunanlıları müttefikleri olarak görme eğilimi, Türk kuvvetlerinin düzensiz ve merkezi örgütlenmeden yoksun olmaları nedeniyle kendileri ile ilgili bilgileri aktaracak bir merkezlerinin olmayışı ve bu durumun tam tersi olarak Yunan işgal kuvvetlerinin gerek merkezi işgal yönetimine sahip olmaları gerekse de İngilizler ve diğer Müttefik kuvvetlerle işbirliği ve iletişim halinde hareket ederek bölgedeki gelişmeleri aktaracak imkânlarla sahip olmaları şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Amerikan basınının geneline bakıldığında, Türk kuvvetlerinin Yunan birlikleri karşısındaki başarıları veya yıpratıcı faaliyetlerine yer verilmeyişi, bu durumun kanıtı olarak görülebilir. Aksi yöndeki gelişmeler ise okuyucuya duyurulmuştur. Örneğin, Selanik mahreçli ve 21 Mayıs tarihli bir habere yer veren Los Angeles Times gazetesi, Yunan genel karargâhlarından yayımlanan

20 "İtalyan Birlikleri Söke'de Yeniden Gemilere Biniyorlar", New York Times, 28 Mayıs 1919.

21 "İtalyanlar, Anadolu'da Yer Alan Söke'yi İşgal Ediyorlar, Türk Hükümeti, İzmir'deki Yunan Gücüne Karşı İtiraz Gönderiyor", Washington Post, 27 Mayıs 1919.

22 "İzmir'de Karaya Çıkmanın Amacı Gösteriliyor", Christian Science Monitör, 19 Mayıs 1919.

23 "Yunanlılar Türklere Savaşırken İzmir'de 400 Kişi Öldü", New York Tribune, 19 Mayıs 1919 ve "Yunanlılar ile Türklere İzmir'de Savaş", Chicago Daily Tribune, 19 Mayıs 1919.

bir tebliği okuyucularına duyurmak suretiyle, Jön Türk temsilcilerinin (Kuva-yı Milliye güçleri kastediliyor) kışkırtması üzerine İzmir'deki Yunan birliklerine karşı koyma teşebbüsünde bulunan bir Türk müfrezesinin yenilgiye uğratıldığı ve esir alındığını kaydetmiştir. Esir alınan müfreze Ege Denizi'ndeki İngiliz donanma yetkililerine teslim edilmiştir²⁴. Birkaç gün sonra yayınlanan bir haberde ise, İzmir'in çeşitli mahallelerinde meydana gelen ve Türklerle Rumlar arasında gerçekleşen çatışmalarda üç yüz Türk, yüz kadar da Rum'un yaralandığı haberi verilmiştir²⁵. İlginç olan nokta, İzmir ile ilgili bilgi edinebilecekleri Osmanlı kaynakları olmasına karşın, bu noktada herhangi bir çaba göstermemiş olacaklar ki, örneğin 26 Mayıs tarihinde İstanbul'da, İzmir'in işgali üzerine Saltanat Şurası'nın toplanması ve alınan kararlar ile ilgili değerlendirmelere rastlanmamaktadır.

26 ve 27 Mayıs günlerinde peşi sıra Manisa ve Aydın Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Manisa'nın işgali esnasında Yunan kuvvetlerinin herhangi bir direnişle karşılaşmadıkları ve Türklerin, Yunan ilerleyişi karşısında pasifçe geri çekildikleri belirtilmiştir²⁶. Ayvalık'ta ise çok zayıf bir direnişle karşılandıkları belirtilmiştir²⁷. Hâlbuki bu direniş Ali Çetinkaya tarafından örgütlenmiş ve Batı Cephesi'nin kuruluşunda önemli bir yer teşkil etmiştir²⁸. Bu tip haberlerden anlaşıldığına göre Yunanlılar, işgalin büyük çaplı herhangi bir soruna yol açmadığı ve muntazam bir şekilde devam ettiği algısı yaratmak istiyorlardı. Nitekim Haziran başlarında yayınlanan bir haberde, Yunan karargâhları, karışıklık hikâyelerinin abartıldığını belirtmekteydiler. 6 Mayıs'tan beri İzmir'de karışıklık olmadığını, Yunan işgalinin yalnızca Rumlar değil, Müslümanlar tarafından da hoş karşılandığını duyurmaktaydılar. Üstelik bu duyuruda İzmir'deki kargaşa ve yağma haberlerine yönelik haberlerin de abartılı olduğu belirtilmekteydi. Yunan raporlarına göre işgalin üzerinden geçen yaklaşık yirmi günlük süre zarfında, İzmir'in işgali üzerine çıkan olaylarda iki Yunan askerinin öldüğü ve sekizinin yaralandığı belirtilirken, siviller arasındaki kayıpların yüz elliye bulduğu belirtilmekteydi²⁹. Hâlbuki sonradan ortaya çıkacak raporlara göre, İzmir'in işgali sırasında Yunanlıların gerçekleştirdikleri öldürmeler sonucunda yaklaşık iki bin Türk hayatını kaybetmiştir³⁰.

Bu yöndeki tek taraflı haberler 1919 yılı Temmuz ayı boyunca da devam etmiştir. Selanik merkezli bir haber, 13 Temmuz tarihinde New York şehrinin iki saygın gazetesi olan The New York Times ve New York Tribüne'de yer bulmuş ve burada Yunan karargâhı tarafından yayımlanan bir açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamaya göre İzmir'in güneyine (Aydın bölgesi) operasyon düzenleyen Yunan ordusu, Türk kuvvetlerini geri püskürterek kaçarken silahlarını bırakmaya zorlamıştır. Duyuruda Türklerin arkalarında seksen dört Rum kadın ve çocuğa ait parçalanmış ceset bıraktıkları bildirilmiştir³¹.

24 Los Angeles Times, 22 Mayıs 1919.

25 "İzmir'e Girilmesine Direniş", Christian Science Monitor, 26 Mayıs 1919. Ayrıca Evangelia Achladi, o esnada şiddetli bir dolu yağmuru başlamasaydı, ölü sayısının daha da artacağını belirtmiştir. Evangelia Achladi, "Savaşın Yunan İdaresine: Kozmopolit Smyrna'nın Sonu", İzmir 1830-1930, Unutulmuş Bir Kent Mi?, Der: Marie-Carmen Smyrnelis, 2. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 2009, 221.

26 "Türkler Yunanlıların İlerlemesi Karşısında Pasifçe Çekiliyor", New York Tribune, 30 Mayıs 1919.

27 "Yunanlılar Avialı'ye Ayak Bastılar, İzmir'in kuzeyindeki Türkler Çok Az Direniş Gösterdi", New York Times, 31 Mayıs 1919.

28 Rahmi Apak, İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1990, s. 64-66.

29 "İzmir'in Sakin Olduğu Bildirildi", The New York Times, 4 Haziran 1919.

30 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, 1. Kitap, 3. Baskı, Bilgi yay., Ankara, 2008, s. 130.

31 "Yunan Ordusu Türk Kuvvetlerini Geri Püskürttü", New York Tribune, 13 Temmuz 1919 ve "Yunanlılar Türkleri Kovalıyor", The New York Times, 13 Temmuz 1919.

Ancak hükümetin, Aydın'da gerçekleşen olaylara yönelik iddiaları reddettiği görülmektedir. Ayrıca tamamen direniş karşıtı olarak nitelenen Alemdar gazetesinin (gerçekte de öyleydi) bir bildiri yayınlayarak gayri nizami kuvvetlerin herhangi bir birimindeki subay ve askerlerin, bu tip hadiselerle katılımını şiddetle kınadığına dikkat çekilmiştir. Bu bildiride, katliamlardan oluşan bir savaş sırasında servet edinen genç askeri vurguncuların (Kuvay-ı Milliye önderleri kastediliyor) savaş yorgunu Anadolu köylülerini örgütlü ordulara karşı umutsuz bir mücadeleyi üstlenmeleri için zorlamaya teşebbüs ettikleri yazılmaktadır. Üstelik Kuvay-ı Milliye liderlerine yönelik bir suçlama da yöneltilmekte ve burada eğer bu vurguncular (Kuvay-ı Milliye liderleri kastediliyor), birliklerinin başında öleceklerini söylerlerse, son savaş sırasında (Birinci Dünya Savaşı), bunu yapmaktan son derece başarılı şekilde kaçındıkları belirtilmelidir denmiştir³². Görüldüğü gibi Alemdar gazetesi, işgale karşı direnen Türk güçlerini, servet peşinde koşan ve Anadolu halkını direnmeye zorlayan birlikler olarak tanımlamış ve onları Birinci Dünya Savaşı'ndan kaçmakla suçlamıştır. Bilindiği gibi bu gazete, Milli Mücadele boyunca bu tip olumsuz faaliyetlerini sürdürecektir.

D-İzmir'in İşgali Sırasında Meydana Gelen Yunan Mezalimi ve Amerikan Basınına Yansımaları

İzmir'in işgali ve hemen peşi sıra gelişen olaylara yönelik olarak Amerikan basınında yer bulan haberler içerisinde belki de en önemlisi 10 Ağustos 1919 tarihli Washington Post gazetesinde yayınlanmıştır. Bu tarihe dek genelde Yunan veya İngiliz askeri ve siyasi kaynaklarından aldıkları haberleri okuyucusuna duyuran Amerikan basını, o günkü haberinde 14 Temmuz tarihinde Associated Press haber ajansı tarafından Londra'da duyurulan bir haberi aktarmıştır. Bu haberde, ajansın Doğu dünyası uzmanı Marmaduke Pickthall, kendisine gelen bir mektubu yayınlamış ve mektupta belirtildiğine göre birkaç ay önce İzmir'e ayak basan Yunan işgal ordusu Türkleri öldürmüş ve yağmalamıştır. Mektubun yazarı, Pickthall tarafından "güvenilir bir muhabir" olarak tanımlanmış ancak kimliği açıklanmamıştır.

Yazar, Yunan ordusu İzmir'e ayak bastığında Türk yetkililerin birliklerine kışkırtılarda kalmaları emrini verdiğini ve onların da kışkırtılarda kaldıklarını ancak Yunanlıların Türk subaylarını topladığı ve "Çok yaşa Venizelos" diye bağırmanın hepsinin bulunduğu yerlere zorla girildiğini belirtmiştir. Yazara göre çok sayıda kişi bu şekilde öldürülmüştür. İsmi açıklanmaya yazar ayrıca şu açıklamalarda bulunmuştur; "İzmir valisi iskele boyunca sürüklendi ve Yunan bandıralı bir gemiye bindirildi. Eşi yaralıydı ve evi yağmalandı. Türk generallerden birinin yüzü süngüldü ve bir Yunan büyükbaş hayvan gemisinin hayvanlarla dolu ambarına atıldı. Türk kolordusunun uzman doktoru öldürüldü ve cesedi darp edildi. Yüzük takan Türk erkek ve kadınların parmakları toptan kesildi. Evler yağmalandı ve kadınların zinetleri çalındı"³³.

Görüldüğü üzere, bu güne dek Türk gazetelerinde ve Türklerin yazdıkları anılarda benzeri haber ve ifadeler yer almış olmakla birlikte, bu tip haberlerin Batı kaynakları tarafından ifşa edilmesi hayli önemli bir tarihi gerçeklik olarak

32 "Türkler Savaş Yorgunu, Vurgunculara Karşı Uyarı", Washington Post, 20 Temmuz 1919.

33 "Yunanlılar Türkleri Vuruyor, İzmir'deki Ordu, Cinayet ve Yağmalamakla Suçlanıyor", Washington Post, 10 Ağustos 1919.

görülmektedir. Şu halde Yunanlıların İzmir’i işgalleri sırasında Türklere yönelik katliam boyutunda hareketlerde buldukları, Amerikan basını ve kaynakları tarafından da doğrulanmaktadır.

Mektubun devamında, gelişmelere dair yorumlarda bulunan muhabir, işgalin hukuki ve düzen çerçevesinde yürütmesi gerektiğini belirterek, Yunanistan’ın Türkiye ile savaş içerisinde bile olmadığına dikkati çekmiştir. Yunanlılar saldırıya dek Türklere hiçbir surette savaşım göstermemişlerdir. Sivil Rumlar, cinayet ve yağmalama işinde istilacı Yunan askerlere katılmışlardır. Müttefik donanması ise ancak kendi varlığıyla gerçekleşebilecek olan bu davranışlara göz yummuştur³⁴. Tüm bu gelişmeler karşısında katliam haberleri, avam kamarasının bir üyesi tarafından İngiliz hükümetine sorulduğunda hükümetin cevabı, çok sayıda subay ve sivilin bu şekilde hayatlarını kayb ettikleri yönünde olmuş ve Yunan hükümetinin bu olaydan üzüntü duyduğunu bildirmekle yetinmiştir.

Görüldüğü üzere mektup, Türk milli mücadelesinin haklılığını ortaya koyan nitelikte ifadelerle doluydu ve o ana dek Amerikan basınında yer bulan haberlerin aksine, gelişmelerin ve katliamların sorumlusu olarak Yunanlıları işaret etmekteydi.

İzmir’den yükselen ve Türklerin haklılığını gösteren feryatlar yalnız bu kadarla sınırlı da değildi. 19 Ağustos tarihinde The New York Times’da yayınlanan bir haberde, bir gün önce Boston şehrinden kendilerine ulaşan bir mektuptan bahsedilmektedir. Anadolu’ya tayin olunan ve ismi açıklanmayan bir eğitmenin (muhtemelen İzmir’deki Amerikan okulunda görevli) mektubunun içeriğini sütunlarına taşıyan gazete, burada açık bir biçimde Türklerin Yunanlılar ve yerli Rumlar tarafından katledildiklerinden bahsetmektedir. Mektupta; “Bazı Yunan askerleri öldü, ama Türklerin kıyımı çok daha ciddiydi.” yazmaktadır. Öldürülen Türklerin sayısı ile ilgili bir tahminde bulunmanın güç olduğunu ancak hatırı sayılır miktarda Amerikalı erin, işlenen cinayetleri ve ellerini havaya kaldırmış erlerin bile cesetlerinin denize atıldığını gördüklerini iddia etmiştir. Gazeteye yansıyan mektubun, o dönemin canlı bir tanığının kaleminden yazılmış olması nedeniyle, aynen aktarılması uygun düşecektir;

“Bunun askeri bir işgal olması, siyasi ve dini ilişkilerin işe karışmaması gerekmesine rağmen, bu önemli vilayetin Valisi dâhil olmak üzere yüksek hükümet yetkilileri rıhtımda elleri havada silahlı muhafızlar yönetiminde yürümeye zorlandı. Yağmalamaya devam edildi.

Gece boyu etrafımızda ateş açıldı ve iki nöbetçi askere ateş edildi. Sabah Prophetelia’ya³⁵ komşu köyde tüm sivillere, erkek çocuklara bile, tüfekler ve süngüler verildiğini ve açılan ateşin genel olduğunu anladık. Ganimet gündüz gözüyle yağmalanan Türk evlerinden getirildi ve ... bir Türk’ün külhanbeyi çetesi tarafından evinden alındığı ve öldürüldüğü haberi geldi. Cesedi görmeye gittim. Birkaç kişi yakınlarındaydı, aralarında bir Yunan asker de vardı. Öğle yemeğinin hemen ardından güneyimizde bir meydan muharebesi meydana geldi³⁶.”

34 “Yunanlılar Türkleri Vuruyor, İzmir’deki Ordu, Cinayet ve Yağma ile Suçlanıyor”, Washington Post, 10 Ağustos 1919.

35 Buca yolu üzerindeki Yeşildere’de bulunan ve ‘İlyas Peygamber Kilisesi’ anlamına gelen bir Rum kilisesi. Bilgi için bkz. Doğay Korkmaz, Master Thesis, Investigation of Conservation Problems of the Prophet Elias (Elijah) Church in Izmir, İzmir Institute of Technology, 2011.

36 “İzmir’de Kıyım, Amerikalı, Yunanlılar Şehri İşgal Ettiğinde Yaşanan Şiddeti Anlattı”, The New York Times, 19

Mektup, çok net ifadelerle Yunanlıların gerçekleştirdiği katliam ve yağma haberlerinden bahsetmektedir. Ayrıca mektuptan anlaşıldığına göre o ana dek kuruluş aşamasında olan ve hala tamamlanamayan Amerikan Yardım Komisyonu hastanesinin acil çalışmalar için derhal açıldığı ve yaralıların tedavisine başladığı görülmektedir. Örneğin, mektubun yazıldığı sabah saatlerinde kırk kadar kimliği belirsiz Türk'ün tedavi için hastaneye getirildikleri belirtilmiştir. Yazar, birkaç gün boyunca İzmir ve çevresindeki köylerde yağmalamanın devam ettiğini ancak Türk güçlerinin her defasında talanı durdurduklarını ve yakıp yıkılan bazı malların tamiri için çaba sarf ettiklerini belirtmiştir³⁷.

Bu tür haberlerin çok sayıda olması nedeniyle İzmir'in işgalinin yarattığı problemlerin uluslararası bir sorun olarak ortaya çıktığı ve Müttefiklerin bir komisyon oluşturdukları, Birleşik Devletler adına da deniz kuvvetleri komutanı Tuğamiral Mark L. Bristol'ün komisyonun Amerikan üyesi olarak atandığı görülmüştür³⁸. Ancak bilindiği üzere bu tür çalışmalar işgal döneminin bütünü üzerinde herhangi bir sonuç yaratmayacak, ilerleyen süreçte hem Yunan işgali daha geniş bir alana yayılacak, hem de bilhassa İngiltere, çıkarları gereği Yunan haksızlıklarına sessiz kalma yöntemini tercih edecektir.

E-Sonuç

İzmir'in işgaline yönelik haberlerin Amerikan basını üzerinden incelenmesi, bu yöndeki bilgilerin somut olarak Batılı bir kaynaktan aktarılması bakımından önem taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, bu tarihlerden itibaren, bilhassa Wilson Prensiplerinin de etkisiyle, özgür dünyanın öncüsü rolüne soyunmuş bir devlettir. Bu nedenle kendi kurumlarının bağımsızlığı ilkesi, birçok devlete nazaran ön plandadır. Amerikan basınının özgür bir ortamda olayları okuyucuya duyurma tarzı, belki İngiltere gibi demokratik geleneği güçlü ülkelerde de görülebilecek bir durumdur. Ancak Birleşik Devletler, savaşın sonucunda toprak kazanımı derdine düşmediği için, basın da bu yöndeki bilgileri okuyucusuna duyururken, ulusal çıkarları gözetmediği düşünülebilir. Nitekim Yunanlıların yaptıkları katliamların, Amerikalıların da bulunduğu Müttefik ordularının gözü önünde gerçekleştiğine dair birçok haber, gazetelerin sütunlarına taşınmıştır.

İzmir'in işgali öncesi ve hemen sonrasında Amerikan basınında yer bulan gelişmelere bakıldığında, daha ziyade Yunanistan'ın çıkarlarına yönelik tezlere yakın haberlerin yoğun olduğu görülmektedir. Bunda, Batı dünyasının önemli bir kısmında görülen Yunan sempatisi ve Türklerin öteki olarak görülmesi durumunun etkisinden bahsedilebilir. Ancak bu durumun esas nedeni, uzunca bir süre Amerikan basınının haber alma kaynaklarının Müttefikleri veya doğrudan Yunan kaynakları olmasıdır. Bu noktada Türk direniş güçlerinin en büyük zaafının, kendi lehlerine olacak uluslararası bir kamuoyu oluşturamamak olduğu söylenebilir. Nitekim Milli Mücadele Dönemi boyunca kurulan birçok bölgesel cemiyetin, kendilerine ait gazete çıkarmaya başlamaları, bu eksikliğin telafisine yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Ağustos 1919.

37 "İzmir'de Kıyım, Amerikalı, Yunanlılar Şehri İşgal Ettiğinde Yaşanan Şiddeti Anlattı", The New York Times, 19 Ağustos 1919.

38 "İzmir Meselesine Soruşturma", Christian Science Monitor, 16 Ağustos 1919.

Bununla birlikte işgalden birkaç ay sonra ortaya çıkan tanıklar ve onların ifadeleri, olaylar sırasında mağdur olan kesimin Türkler olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu yöndeki haberler ise açık bir şekilde okuyucuyla paylaşmış ve Yunan işgalinin Türk toplumunda yarattığı mağduriyet dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Bu tür yayınların makalemiz içerisinde incelenmesi ve okuyucuya duyurulması, bu güne dek genelde Türk kaynakları esas alınarak gerçekleşen ve Türklerin mağdur oldukları yönünde ortaya çıkan tespitleri, uluslararası yeni kaynaklarla destekleyerek güçlendirecek mahiyettedir.

F-Kaynakça

1. Amerikan Basınında Yer Bulan Haberler

“Amerika’nın Türkiye Payı”, Washington Post, 18 Mayıs 1919.

“Başlıksız”, Los Angeles Times, 22 Mayıs 1919.

“Donanma, İzmir’i Ele Geçirdi, Müttefiklere Ait Savaş Gemileri, Birliklerini Türk Limanına İndirdi”, Washington Post, 17 Mayıs 1919.

“İkiye Ayrılacak”, Washington Post, 18 Mayıs 1919.

“İtalyan Birlikleri Söke’de Yeniden Gemilere Biniyorlar”, New York Times, 28 Mayıs 1919.

“İtalyanlar, Anadolu’da Yer Alan Söke’yi İşgal Ediyorlar, Türk Hükümeti, İzmir’deki Yunan Gücüne Karşı İtiraz Gönderiyor”, Washington Post, 27 Mayıs 1919.

“İzmir Bölgesindeki Yunanlılar Saldırıya Uğradı”, Christian Science Monitor, 22 Mart 1919.

“İzmir Meselesine Soruşturma”, Christian Science Monitor, 16 Ağustos 1919.

“İzmir’de Karaya Çıkmanın Amacı Gösteriliyor”, Christian Science Monitör, 19 Mayıs 1919.

“İzmir’de Kıyım, Amerikalı, Yunanlılar Şehri İşgal Ettiğinde Yaşanan Şiddeti Anlattı”, The New York Times, 19 Ağustos 1919.

“İzmir’de Kıyım, Amerikalı, Yunanlılar Şehri İşgal Ettiğinde Yaşanan Şiddeti Anlattı”, The New York Times, 19 Ağustos 1919.

“İzmir’deki Yunan Kuvvetleri Karaya Çıktı”, Christian Science Monitor, 17 Mayıs 1919.

“İzmir’e Girilmesine Direniş”, Christian Science Monitor, 26 Mayıs 1919.

“İzmir’in Sakin Olduğu Bildirildi”, The New York Times, 4 Haziran 1919.

“Müttefik Deniz ve Kara Kuvvetleri İzmir’de Toplandı”, Chicago Daily Tribune, 17 Mayıs 1919.

“Müttefik Deniz ve Kara Kuvvetleri İzmir’de Toplandı”, Chicago Daily Tribune, 17 Mayıs 1919.

“Türk İmparatorluğunun Sonu, Müttefik İşgali Çeşitli Mandaterlikler İçin Hazırlanıyor”, Washington Post, 18 Mayıs 1919.

“Türkiye Büyük Problem, Birleşik Devletler Mandayı Kabul Etmediği Takdirde Avrupalılar Yeni Savaştan Korkuyor”, Washington Post, 22 Mayıs 1919.

“Türkler Savaş Yorgunu, Vurgunculara Karşı Uyarı”, Washington Post, 20 Temmuz 1919.

“Türkler ile Yunanlılar Savaşıyor” Chicago Daily Tribune, 25 Haziran 1919.

- “Türkler Yunanlıların Başlarını Kesti”, Washington Post, 21 Mart 1919
- “Türkler Yunanlıların İlerlemesi Karşısında Pasifçe Çekiliyor”, New York Tribune, 30 Mayıs 1919.
- “Yunan Kuvvetleri İzmir’i İşgal Ediyor”, Christian Science Monitor, 16 Mayıs 1919.
- “Yunan Ordusu Türk Kuvvetlerini Geri Püskürttü”, New York Tribune, 13 Temmuz 1919.
- “Yunan Talepleri İkiye Böldü, Amerikalılar İzmir’i Atina Hükümetine Vermekte İsteksiz”, The New York Times, 14 Mart 1919.
- “Yunanistan Anadolu’nun Bir Kısmını Kontrolü Altına Alacak”, The New York Times, 3 Mart 1919.
- “Yunanlılar Avialı’ye Ayak Bastılar, İzmir’in kuzeyindeki Türkler Çok Az Direniş Gösterdi”, New York Times, 31 Mayıs 1919.
- “Yunanlılar ile Türkler İzmir’de Savaştı”, Chicago Daily Tribune, 19 Mayıs 1919.
- “Yunanlılar Türkleri Kovalıyor”, The New York Times, 13 Temmuz 1919.
- “Yunanlılar Türkleri Vuruyor, İzmir’deki Ordu, Cinayet ve Yağma ile Suçlanıyor”, Washington Post, 10 Ağustos 1919.
- “Yunanlılar Türkleri Vuruyor, İzmir’deki Ordu, Cinayet ve Yağmalamakla Suçlanıyor”, Washington Post, 10 Ağustos 1919.
- “Yunanlılar Türklerle Savaşırken İzmir’de 400 Kişi Öldü”, New York Tribune, 19 Mayıs 1919

2. Kitaplar veya Kitap Bölümleri

- Achladi Evangelia; “Savaştan Yunan İdaresine: Kozmopolit Smyrna’nın Sonu”, İzmir 1830-1930, Unutulmuş Bir Kent Mi?, Der: Marie-Carmen Smyrnelis, 2. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 2009, s. 211-228.
- Aksoy, Yaşar; Bir Kent, Bir İnsan, İzmir’in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşamı ve Anıları, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Akşin, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I, Mutlakiyete Dönüş 1918-1919, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Apak, Rahmi; İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1990.
- Berber, Engin, Bir İzmir Kâbusu, Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002.
- Beyru, Rauf; 19. Yüzyılda İzmir Kenti, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Duru, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- George, Alexander L., George, Juliette L.; Woodrow Wilson and Colonel House, Dover Publication, New York, 1964.
- Doğay Korkmaz, Master Thesis, Investigation of Conservation Problems of the Prophet Elias (Elijah) Church in Izmir, Izmir Institute of Technology, 2011.
- Moralı, Nail; Mütarekede İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002.
- Turan, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, 1. Kitap, 3. Baskı, Bilgi yay., Ankara, 2008.

3. İnternet Kaynakları

http://omogeneia-turkey.com/cg/35/_/kilise/profitilia.html, Erişim Tarihi: 18.12.2016, 20:13.

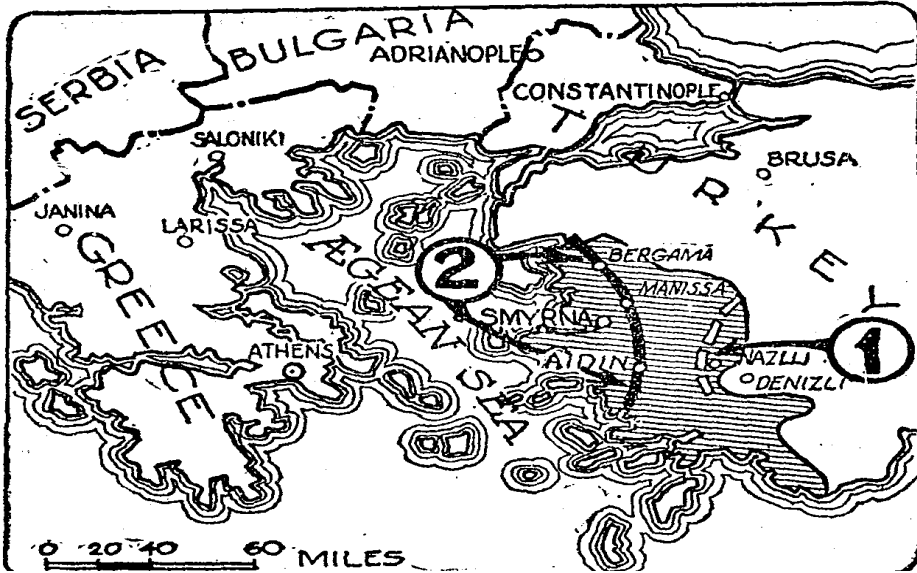
G-Ekler:

1. 25 Haziran 1919 tarihli Chicago Daily Tribune gazetesinde yer alan ve “Türkler ile Yunanlılar Savaşıyor” başlıklı harita. Harita, Yunanistan’a verilen Türk topraklarını göstermekte.

Haritanın altında, “Yakın doğudaki koşullar hala huzurlu olmaktan çok uzak. Türkler Yunanlıların, Müttefik Devletlerin Yunanlılara verdiği Aydın ve İzmir civarındaki bölgeye sahip olmalarına izin vermemeye kararlı”, şeklinde bir yazı var.

Ayrıca 1. numaralı açıklamada; “Büyük Türk birlikleri Denizli’den ilerlemekte. Nazilli’yi aldılar ve Aydın’ı tehdit ediyorlar”.

2. numaralı açıklamada ise; “Yunanlılar, Bergama’nın kuzeyinden Manisa ve Aydın ile denizin güneyine doğru geçen bir savaş hattı kurdu”. ifadelerine yer verilmiş.

Conditions in the near east are still far from peaceful. The Turks are determined not to allow the Greeks to have any of the Asia Minor territory around Aidin and Smyrna which the allied nations awarded them.

1—Large bodies of Turkish troops are advancing from Denizli. They

have taken Nassill and are threatening Aidin.

2—The Greeks have established a battle line running from north of Bergama through Manisa and Aidin and southward to the sea.

The shaded portion on the above map indicates the extent of Turkish territory given to Greece.

2. İzmir Buca yolu üzerindeki Yeşildere’de bulunan Prophet Elias (Elijah) kilisesinin bugünkü görünümü.

http://omogeneia-turkey.com/cg/35/_/kilise/profitilia.html'den iktibas edilmiştir.

PKK TERÖR ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ (1991-2003) *

PKK AND ITS EFFECT OF TURKEY – SYRIA RELATIONS (1991 – 2003)

Umut KARABULUT*-Engin ERYILMAZ**

Özet

Türkiye-Suriye ilişkilerinde PKK terör örgütünün yarattığı etkiyi incelediğimiz bu yazımızda, terör örgütünün ortaya çıkması ve faaliyetlerine başlaması ile taraflar arasındaki ilişkilerin hemen her boyutunda PKK faktörünün ön sıralarda olduğu, gündeme gelen her sorunda masaya konan ilk maddenin PKK ve eylemleri olduğu tezi işlenecektir. Bu bağlamda yazımızın ilk bölümünde PKK terör örgütünün anlaşılması amaçlanmıştır. Böylece örgütün hedeflerinin, yapılanmasının hangi boyutlarda olduğu gözler önüne serilmek istenmiştir. Çünkü PKK'nın hedef ve stratejilerinin bilinmesi, Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerinin anlaşılması adına büyük öneme sahiptir. İkinci bölümde, Kürt sorunu ve terör örgütünün faaliyetleri ışığında Türkiye-Suriye ilişkileri incelenmiştir. Böylece PKK terör örgütünün, iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Irak, Suriye, Kürt Sorunu, PKK, PYD, YPG.*

Abstract

PKK's effects on relation of Turkey and Syria which we explain in this essay, after starting of PKK's attacks and acts, Turkey and Syria relations based on PKK problem and when wanted to solve the problem, easily seen of in the first step on negotiation table. Because of PKK's growth process and is supported by Syria, while Turkey has been taking precautions, she increasingly effort to Syria for finishing to terrorist issues. But this press reach real standart, after 20 years which was born date of PKK and when the world policy was appropriated. In this context, the aim of first part of essay is understanding to what are the terrorist grup of PKK's aim and targets. Because knowing its contributes us that why PKK is main actor of Turkey's relation with her neighbors. In the second part, Turkey - Syrian relations have been investigated. With this investigation, intended to see how the Kurdish issue and the PKK problem which its direct effect associated affects all types of relations between the two countries.

Key words: *Turkey, Iraq, Syria, Kurdish issue, PKK, PYD, YPG.*

A-Giriş

Bir ülkenin dış politikasını belirleyici unsurlar; stratejik konumu, tarihsel ve kültürel özellikleri, güvenlik ve ekonomik politikaları olmakla birlikte bazı içyapı özellikleridir. Kuşkusuz, bu içyapısal sorunlar dış politika davranış ve hedeflerini etkilemektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin en önemli içyapısal sorunu olarak karşımıza Kürt sorunu çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar uzanan ve psikolojik, sosyolojik, iktisadi ve siyasi yapısıyla karmakarışık bir vaka olarak ortaya çıkan Kürt Sorunu endeksinde Kürtler, her ne kadar başka bir millet olarak gösterilmeye çalışılsa da, Türk milletinin doğal seyri içinde yer almışlardır. Çünkü Anadolu coğrafyasının özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölümü

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli

** Uzman, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli

1000 yılı aşkın süredir Türk Milleti'nin, Türk devletlerinin ve Türk kültürünün himayesi altında olduğu bilinen bir gerçektir.

Kürt sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında kazandıkları hakları kaybetmeme endişesi taşıyan aşiret reislerinin isyanı ile bu bölgede görülen karışıklıklar sonrası ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasi ve dış güç odaklı olarak yapılan müdahalelerle zaman zaman alevlenerek süregelen bu isyanlar, Cumhuriyet döneminde PKK sürecinin ortaya çıkmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Terör örgütü PKK, yaptığı terör eylemleri ve çalışmaları ile bu bölgede tam bir kaosa sebep olmuş, yarattığı bu kaos ortamı ile bir nevi meşruiyet kazanma faaliyetlerine yönelmiş, bu da PKK ile Kürt sorununun iç içe geçmesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin komşuları içerisinde de görülen Kürt nüfusunun varlığı, bazı komşu ülkelerde Kürt nüfusunun ayrılıkçı girişimlerde bulunarak çeşitli haklar kazanması, PKK'nın hem bu devletlerden, hem de bu ülkelerdeki nüfustan destek almasına yol açmış ve bu da meseleyi karmakarışık bir duruma getirerek konunun uluslararası boyut kazanmasına yol açmıştır. Çalışmamızın 1991-2003 yılları arasını kapsamasının asıl amacı da bu uluslararası boyutun nasıl kazanıldığını görebilmektir. Bu tarihlerde iki Körfez Savaşı'nın meydana gelmesi sonucu özellikle Irak coğrafyasında meydana gelen boşluk, PKK'nın büyük güç kazanmasına ve Türkiye'nin komşu ülkelere yönelik tedbirlerini ve önlemlerini arttırmasına yol açmıştır. Bu bağlamda PKK'nın komşu ülkelere yerleşerek lojistik ve insan desteği sağlaması ve giderek güç kazanması ile eylemlerinin boyutunun büyümesi Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ilişkilerinde ön plana çıkmasına yol açmıştır. Özellikle Suriye rejiminin terör örgütüne verdiği büyük destek, Türkiye'nin bu ülkeye karşı tutumunun giderek sertleşmesine ve savaşı göze alabilecek düzeye gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye-Suriye ilişkilerinin niçin çok inişli çıkışlı bir grafiğe sahip olduğunun daha kolay anlaşılması için PKK'nın amaç, hedef ve yapılanmasının bilinmesi gerekmektedir.

B-PKK (Kürdistan İşçi Partisi)

PKK, Türkiye'nin 1978 yılı sonrasında Kürt Sorunu ile bağlantılandırılan ve bir türlü sona eremeyip, bugünlere kadar uzanan, kan ve acının yan yana dolaştığı bir terör sorunu olarak ortaya çıkmıştır.

1947 yılında Urfa ili Halfeti ilçesi Ömerli Köyü'nde doğan PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan¹, çocukluk yıllarını Türkiye'nin 1960'lardaki çalkantılı sosyal ve siyasal gelişmeleri içinde şekillendirmiş, ilkokulu yakın bir köyde ortaokulu ise bir akrabasının yanında Nizip'te okumuştur. Öcalan, Anadolu'da geçerli olan "kısa yoldan hayata atılmak" ve liseye devam etmek için Ankara Tapu Kadastro Meslek Lisesi'ne girdi. 1968 yılında liseyi bitiren Öcalan, aynı yıl kadastro memuru olarak Diyarbakır'a atandı. Lise yıllarında Marksizm'i benimseyen ve Doğu mitinglerinden etkilenerek Kürt meselesine yönelen Öcalan'ın, 1970 yılında İstanbul'a tayini çıkmıştır².

1 Abdullah Öcalan ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992 ve İsmet G.İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, Eylül 1993.

2 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar

İstanbul DDKO³larına(Devrimci Doğu Kültür Ocakları) üye olan Öcalan'ın, o günlerden saygı duyduğu iki kişiden birisi Hikmet Kıvılcımlı diğeri ise Mahir Çayan'dır. Özellikle THKP-C⁴'nin (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephe) önde gelen üç ismi Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Sinan Kazım Özüdoğru'nun toplantısında cesur biçimde Kemalizm ve Kürt meselesi üzerine yaptığı konuşmadan çok etkilenen Öcalan'ı asıl etkileyen Çayan'ın "Devrimci şiddet ele almakta çekinmemesi gereken örgüt" üzerine olan fikridir⁵. Marksizm'de ifadesini bulan Çayan'ın öngördüğü silahlı propagandanın devrimci müdahaleye etkisi, daha sonraki yıllarda Öcalan'ın şiddet uygulamasında ve bunu meşrulaştıran teorik yaklaşımlarda da bir hayli paralellik gösterecektir⁶.

Bir yandan DDKO'larda faaliyetlerini sürdüren Öcalan, ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırır sonrasında ise 1971 yılı sonlarında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kaydolur⁷. Mumcu bu nakli Öcalan'ın Mahir Çayan'a olan hayranlığına bağlamaktadır. Çünkü Çayan'ın fikirlerinin odak noktalarından biri Siyasal Bilgiler Fakültesi'ydi⁸.

Öcalan, Ankara'ya gelip siyasal bilgilere başladığında artık bambaşka bir insan olmuştur. Dünya görüşünde din unsuru tamamen bırakılmış, okuduklarıyla sosyalizme yönelmiştir. Kürt hareketine de yine aynı dönemlerde yavaş yavaş ilgi duymaya başlamış ve Mahir Çayan'ların da Kürt sorununa açıkça değinmeleri ve sorunu oldukça radikal şekilde ortaya koyuşlarından cesaretlenmiştir⁹.

Öcalan'ın Ankara'ya geldiği günlerde şiddet olayları yüzünden yoğun tutuklamalar devam ediyordu. Devrin ileri gelen öğrenci liderlerinin devrimi hayata geçirmek için yoğun çalışmaları ve bazılarının tutuklanmaları sebebiyle SBF'deki liderlik Öcalan'a kalmıştı. Nitekim Öcalan'da karıştığı bildiri dağıtma olayı akabinde 7 Nisan 1972'de tutuklanarak cezaevine kondu ve burada yaklaşık 7 ay kaldı¹⁰.

Cezaevi çıkışında bir süre aktif faaliyetten uzak kalan Öcalan, arkadaş çevresini yaş itibariyle kendisinden küçük hemşerileri arasından seçti. Bu arkadaşlarının önde gelenleri ise uzun süre beraberlikleri sürecek olan Cemil Bayık ve Duran Kalkan'dır. Arkadaş çevresinde öngörü ve üstün yeteneklerini göstermek isteyen Öcalan, bir yandan da "Kürdistan sömürgeci" fikri üzerinde ısrarla duruyordu. Daha sonra bu fikrin ilk¹¹ kez kendisi tarafında dile getirildiğini öne sürecekler¹².

Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 26-29.

3 Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/2120/21941.pdf>

4 Ayrıntılı bilgi için bakınız : https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Halk_Kurtulu%C5%9F_Partisi-Cephesi

5 Bu fikir için bakınız: Uğur MUMCU, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s. 29.

6 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30.

7 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30.

8 Uğur MUMCU, *Kürt Dosyası*, s. 28.

9 Mehmet Ali BİRAND, *APO VE PKK*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992, s. 81-82.

10 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30-31.

11 Oysa ki o günlerde Kürtler, "Kürdistan'ın sömürge olduğu" düşüncesini ileri sürmeye başlamışlardı bile. "Sömürge" Kürdistan diye nitelendirilen bölgenin tarihsel geçmişini, bugünkü politik, toplumsal ve ekonomik ilişkilerini kavrama sürecinde kullanılan önemli bir kavram olmuştur. 1970'lerin ortalarından başlayarak ortaya çıkan ve yeniden örgütlenen Kürt hareketlerinin hemen hemen tümü, "Kürdistan'ın Sömürge" olduğu tezini işlemeye başlamışlar, Türklerin çoğunlukta olduğu hareketler ise, ağırlıklı olarak bu teze karşı çıkmışlardı. Sömürge kavramına karşı çıkan bu çevrelere göre; bu tez, ayrılıkçı burjuvazinin pazara egemen olma tezi veya kimilerine göre de burjuvazi milliyetçi görüşlere geçirilmek istenen bir kılıftı. Bilgi için bakınız: İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 27.

12 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 31.

Öcalan'ın sonradan terk edeceği "sömürge tezi", yani Türkiye'nin sömürgeci olduğu iddiası ve buna karşı "devrimci, sosyalist bir Kürdistan" kurma ideolojisi PKK'nın özünü oluşturur¹³.

5-6 kişilik arkadaş çevresi ile 1973 yılında Çubuk Barajı'nda yapılan toplantıda grup kurma kararı alınmış, fakat bu gerçekleşmemiştir. 1974'te Tuzluçayır'da yedi kişi ile yapılan toplantıda ise PKK'nın temelleri atılmış ve bu grup, 1974'te Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) içinde yer almıştır¹⁴.

Yürütülen faaliyetlerin okullar çevresinde olması, öğrenciler arasında örgüte yönelik sayıyı arttırırken, okulların kapanması ile her öğrencinin kendi arkadaş ve aile çevresinde sempatan kazandırma çalışmaları başlamıştır. Dönemin özelliği gereği, toplumun kutuplaşmaya gittiği ve bir tarafa mensup olmanın çeşitli imkânlar sağladığı dönemde taraftar kazanmakta pek zorlanmadılar. Toplumdaki hızlı gruplaşma, Öcalan'ın kişisel ihtirasıyla birleşince gruplaşma çabaları istenilen sonucu verdi¹⁵.

Başlangıçtan bu yana yaklaşık üç yıl kadar süren hazırlıkları takiben, 1976 yılında Öcalan liderliğindeki yaklaşık 25 kişilik grup, bu sefer Ankara'nın Dikmen semtinde bir araya geldi. Amaç o güne kadar ortaya çıkan görüşleri bir anlamda formüle etmek, pratikten hareketle, gruba merkezi bir yapı kazandırarak örgütlenmek¹⁶. Toplantı sonucunda Öcalan'ın Ankara'da kalması uygun görülerek, diğerlerinin kendi bölgelerinde faaliyetler göstermesi kararı alındı. Bu dönemin ardından artık amatör çalışmaların yerini profesyonel çalışmalar alacaktı. İdeolojik dönem olarak adlandırılan bu safhada isteğe bağlı gönüllü devrimcilikten parti devrimciliğine geçilecekti¹⁷.

Dikmen toplantısı ile o güne kadar Türkiye'de faaliyet gösteren Türk ve Kürt sol örgütlerin geleneksel yapısından kopulması, yeni örgütlenmenin pratik bir zemine oturtulması ve bu yapılanmanın da Ankara'nın dar kapsamlı mücadele alanından koparılarak "bölgeye intikal ettirilmesi" kararı alınmıştır. Henüz PKK adını almayan örgüt Dikmen toplantısı ile "Apocular" olarak anılmaya başlanmıştır¹⁸.

1977 yılında örgüt yaptığı çalışmaların meyvesini almaya başlamışken asıl şans, TKDP'deki anlaşmazlığın bölünmeye yol açmasıyla Öcalan'ın yüzüne güldü. Gerçekten de, Diyarbakır, Bingöl, Tunceli, Şanlıurfa bölgelerinde T-KDP'den ayrılan çok sayıda militan Öcalan'ın örgütüne katıldı. Böylece bu grup, bölgedeki etkinliğini gittikçe arttırmaya başladı. Aynı günlerde Öcalan, "Program Taslağı" üzerinde çalışmaya başladı ve partileşme konusu gündeme geliyordu. Program taslağı ile ilgili konuların Elazığ'da yapılan bir toplantıda "Vietnam Komünist Partisi" örnek alınarak çözülmesi kararlaştırıldı. Böylece gençlik örgütlenmesinden partileşme sürecine geçilecekti¹⁹.

13 Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 135.

14 M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, Strateji Yayınları, Ankara 1995, s. 92.

15 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 36.

16 İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 32.

17 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 36.

18 İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 25-34.

19 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 37-38.

1978 yılı Öcalan'ın politikleşme yolunda daha hızlı adımlar atması gerektiğine inandığı yıl olmuştur. Öcalan, Mayıs ayında üç ay süre ile Diyarbakır'da bir eve çekilerek teorik çalışmalar yapmıştır. 27 Kasım 1978 tarihinde Öcalan ve kurmayları, Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde Partiye Karkeren Kürdistan (PKK)'i kurma kararı almışlardır²⁰.

Fis'teki toplantıda, PKK'nın manifestosu ve program taslağı kabul edilmiştir. Bu metinlerde, Türkiye Cumhuriyeti bir sömürgeci ülke ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri de sömürge olarak nitelendirilmiştir. Örgütün, işçi-köylü tabana dayanarak uzun süreli halk savaşı uygulayacağı, şiddetin zorunlu olduğu ve köylü tabana dayanan bir halk ordusu oluşturulacağı vurgulanmıştır. Aynı toplantıda örgüt, dönemin Adalet Partisi Urfa milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın öldürülmesini kararlaştırmıştır. PKK'nın kuruluşunun ilan edileceği bu aşiret karşıtı eylem ile, bölgeye yönelik silahlı propaganda yapılması hedeflenmiştir. Bu dönemde PKK'nın 30'a yakın silahlı kadrosu ve 300'den fazla taraftarı vardır. Nisan 1979'da Diyarbakır'ın Ofis semtinde alınan kararla, bildirimlerin altına PKK yazılmaya başlanmıştır. Ağustos 1979'da gerçekleştirilen Bucak'a yönelik saldırı sonrasında yayımlanan bildiriye, "PKK,... karşı devrimci terörü vazgeçilmez mücadele yöntemi sayar... Bağımsız ve demokratik bir Kürdistan yaratmak için, PKK saflarında örgütlenelim" denilmiştir²¹.

Bu bildiriye göre Kürdistan devriminin niteliği ve amacı ortaya konmuştur. Buna göre yapılacak devrim şu iki özelliği ihtiva edecekti: "Milli ve Demokratik". Devrimin milli yönü "sömürgeciliğin, siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki hâkimiyetini yıkmayı hedef alır." Öngörülen devrimin ikinci yanı, demokratik yanıdır. Burada amaç, "orta çağdan kalma ilişkileri temizlemektir"²².

PKK mücadele ve stratejisini, "Baskı ve sömürüye karşı görevlerimizi yerine getirmek, ancak bilimsel sosyalizmin rehberliğinde bir politik örgüt, bu politik örgütün önderliğinde bir Ulusal Kurtuluş Cephesi ve bu cepheye bağlı savaştan güçlü bir halk ordusunun örgütlenmesiyle mümkündür" şeklinde belirleyerek artık "Parti, Cephe ve Ordu" üçlemesi ile hedefe yönelmenin temel organlarını ortaya koyuyordu²³.

Bu üçlemenin başlangıçta oturması gereken sosyal yapı ise, parti, cephe ve ordu örgütlenmelerinin içinde, işçilerin, köylülerin, esnafın, gençliğin ve kadınların kitle halinde örgütlerinin yaratılması ile mümkündür. Bu tespitler ışığında yapılması gereken ise;

1. Uzun süreli bir silahlı mücadele,
2. Her şeye basitten başlamak,
3. Tüm halkı seferber etmek,
4. Mücadeleyi adım adım geliştirmektir. "Kırsal kesimi temel alarak, şehirlerde siyasi çalışma yapmak, kır uzun süreli bir yıpratma savaşı ile devlet denetiminden çıkarıp şehirleri ele geçirmektir"²⁴.

20 İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 47-50.

21 M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 93.

22 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 63-64.

23 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 66.

24 Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 66-67.

Bütün bu mücadelenin ancak uzun vadeli halk savaşı ile başarılı olacağına farkında olan PKK, bu savaşın siyasi aşamalarını strateji şeklinde ortaya koymaktadır. Bu stratejiler ise; Stratejik Savunma, Stratejik Denge ve Stratejik Taarruz safhalarıdır²⁵.

Stratejik Savunma safhasında; ideolojik oluşumdan başlanarak ideolojik mücadele, parti inşası, partinin silahlı propaganda temelinde gelişmesi ve halka kavratılması, cephe ve ordunun inşası, gerilla mücadelesi ile ordu ve cephenin sağlanması sağlanacaktır²⁶. Bu sebeple Kürt halkının endoktrine edilmesi, örgütlenmesi ve silahlı mücadele şartlarının sağlanması amaçlanmaktadır²⁷.

Stratejik Denge safhasında; gençlerin PKK saflarına katılması ve düzenli orduyla savaşacak bir gerilla ordusunun kurulmasıydı. Geniş bir halk cephesinin tesis edileceği bu dönemde, devletin kırsal alandaki güçlerine saldırarak bu alanlardan çekilmesi sağlanacak ve buralarda kurtarılmış mevziler oluşturulmasına çalışılacaktır. Bu dönemde, devletin askeri gücünün güçlü olması nedeniyle dönem içerisinde devlet gücüyle dengeye gelmesi hedeflenmiştir²⁸.

Stratejik Taarruz safhasında ise; halkın gücünün ortaya çıkarılması ve sömürgeci devlet kurum ve kadrolarının kapsamlı halk isyanları ile devrilmesi amaçlanmaktadır. Bu dönemde gerilla ordusunun iyi bildiği arazi şartlarında düzenli orduya üstün gelmesi hesap ediliyordu. Bütün bunlar başarı ile gerçekleşirse, “Kürdistan” Türkiye’den koparılacak ve komşu ülkelerde aynı kurtuluşu gerçekleştirmiş olan diğer Kürt gruplarıyla birleştirilecek ve Bağımsız Birleşik Kürdistan oluşturulacaktır²⁹.

C-Türkiye-Suriye İlişkileri

Hafız Esad’ın 1970 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, 1975 yılından itibaren Suriye’de konsept değişikliğine gidilmiş, “Büyük Suriye” projesi yeniden gündeme getirilerek, sosyalist çizgiden ayrılmaya, hatta “Arap Milliyetçiliği” de terk edilmeye başlanmıştır. 1940’lı ve 1950’li yıllarda da gündeme gelmiş olan “Büyük Suriye” projesi ile yeniden Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün’ün tek ve daha büyük devlet haline getirilmesi düşünülmüştü. Emevi İmparatorluğu’nu çağrıştıran “Büyük Suriye” projesi sadece Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin’le sınırlı olmayıp Sina Yarımadası, Kıbrıs ve Türkiye’nin güneyindeki bazı illeri de kapsayan bir bölgeye hâkim bir Suriye’nin ortaya çıkması demektir³⁰.

Ancak özellikle İsrail’e karşı giriştiği tüm savaşları kaybeden Suriye, “Büyük Suriye” hayaline ulaşmak için kendisinin güçlü olmasını beklemektense, rakiplerinin güçsüz olmasını bekleme ve bunu sağlama yoluna gitmiştir. Suriye, özellikle ASALA ile başlayan Türkiye’ye yönelik terör tehdidini PKK ile daha da artırarak sürdürmüştür. Suriye’den Türkiye’ye yönelen terör tehdidi altında üç stratejik hedef yatmaktadır. Birincisi, Türkiye’nin ekonomik gelişmesini engelleyerek, bölgede politik ve askeri güç olmasına mani olmaktır. İkincisi, baskı

25 M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 95.

26 M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 96.

27 Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, Timaş Yayınları, Ekim 2010, s. 372.

28 M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 96.

29 Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, s. 372.

30 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2005, s. 361-362.

altında tuttuğu Kürt vatandaşlarını istismar ederek, kendi Kürt sorununu³¹ dışarıya ihraç etmektedir. Üçüncüsü ise, Türkiye'nin su kaynakları üzerinde baskı oluşturarak GAP'ın gerçekleşmesini engellemektir³².

Öcalan'ın 1979 yılında Suriye'ye geçmesiyle birlikte Türkiye'nin gündemine PKK ve Suriye ile gergin geçen günler oturmuştur. Suriye, Türkiye Kürtleriyle doğrudan bağlantıyı ilk kez 12 Eylül 1980 askeri darbesi çerçevesinde Kürt hareketlerinin bastırılması ve bazı Kürtlerin Suriye'ye kaçması sonucunda kurmuştur. Kürtlerin, Türkiye'den kaçan diğer Türkler ve Ermenilerle birlikte Suriye'de siyasi faaliyet göstermesi Türkiye ile Suriye arasında gerilime sebep olmuştur³³. Bu dönemden sonra Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlayacak ve bu doğrultuda PKK, Asala, Dev-Sol gibi örgütlere sığınma sağlayacak, dolayısıyla bu örgütlere destek verecektir³⁴.

Suriye'nin bu tutumunun PKK üzerindeki yansımaları ise ilgi çekicidir. 15-26 Temmuz 1981'de örgüt Lübnan-Suriye sınırındaki kampında ilk konferansını düzenledi. Türkiye Kürdistan'ındaki durumun tartışıldığı konferansta, Suriye denetimindeki bölgelerde eğitim faaliyetlerine hız verilmesi, Irak'taki Kürt grupları başta olmak üzere üst düzey kişilerle ilişki kurulması ve ülkeye dönme ve bu amaçla siyasi, askeri hazırlıkları tamamlama kararları alındı. Bu çerçevede PKK'nın kurduğu ilişkilerin başında Şam yönetimi geliyordu. PKK'nın Suriye'ye girişinden beri örgüte kişisel sempati duyan Hafız Esad'ın kardeşi Suriye istihbaratının başkanı Rifat Esad³⁵'la ilk kez doğrudan temas kuruldu³⁶.

1982 yılında Türkiye açısından önemli bir gelişme İsrail'in Lübnan'ı işgali oldu. İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında Ermeni ASALA gibi terör örgütlerine düzenlenen harekât sonrasında Türkiye için çok önemli belgeler ele geçirilmişti. Özellikle ASALA ve DEV-SOL militanları ve faaliyetleri hakkında önemli bilgi ve belgeler elde edilerek Türk tarafı bilgilendirilmişti. Bu bilgilere göre FKÖ'nün yanı sıra Sovyetler Birliği, Libya ve Suriye ASALA'ya para ve silah desteği sağlamıştı. Suriye'nin kontrolündeki Beka Vadisi'ndeki kamplarda, Türkiye karşıtı terör ve anarşi örgütlerine destek sağlayan, bunların eğitimine göz yuman Suriye ile ilişkiler derin yaralar almaya devam ediyordu³⁷. Ayrıca PKK'nın 20-25 Ağustos 1982 tarihinde gerçekleştirdiği

31 Suriye bu stratejiyi de şu şekilde uygulamıştır: PKK lideri Öcalan Şam'da yaşarken, Suriye yönetimiyle paralel olarak, 'kuzeydoğuda yaşayan Kürtlerin yerli olmadığını ve Türkiye'den geldiğini' savunuyordu. Bu da Kürtlerin rejime değil, Türkiye'ye yönelmesine yol açıyordu. O dönemde Türk basınında çıkan ve istihbarat kaynaklarına dayandırılan haberde, PKK'nın militan kadrosunun yüzde 25'inin Suriyeli Kürtlerden oluştuğu belirtiliyordu. Bu da Suriye'deki Kürt milliyetçiliğinin nasıl Türkiye'ye kanalize edildiğini göstermektedir. Bilgi için bakınız: Oytun ORHAN, *Suriye Kürtleri ve Türkiye*, Stratejik Analiz Dergisi, Avrasya-Bir Vakfı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Sayı 73, Mayıs 2006, Ankara, s. 77.

32 Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2004, s. 99-100.

33 Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009, s. 42.

34 Adnan SOFUOĞLU, *Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri*, KÖKSAV E-Bülten KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 14 Nisan 2012 KÖKSAV Cumartesi Konuşmaları, http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/26042012_hk_asofuoglu.html.

35 Nitekim bu temas ileride terör faaliyetlerinin desteklenmesi yanında uyuşturucu ticareti ortaklığına dönüşecek kadar ilerlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Ortadoğu Çıbamı Suriye 4-Şam, PKK'nın merkez üssü*, Türkiye Günlük Siyasi Gazete, 16 Ekim 1998.

36 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 132.

37 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri*, s. 380.

II. Kongresi'nde alınan bazı kararlar; 1. PKK mensuplarının Suriye'de eğitilmesi ve eğitimin Türkiye'ye yakın yerlerde yapılması, 2. PKK'nın Şam, Halep, Kımışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilik açması, Suriye'nin örgüte yönelik desteğini gözler önüne seriyordu³⁸.

Türkiye gerek ASALA gerekse PKK'nın Suriye'den destek alarak bu kamplarda faaliyetlerini sürdürmesinden son derece rahatsızdı. Mart 1983'te Dışişleri Bakanı Türkmen Şam'a resmi bir ziyarette bulunarak, Suriyeli yetkilileri uyardıysa da aldığı yanıt Suriye hükümetinin Türkiye'ye yönelik terör eylemleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı oldu. Bundan sonra yapılan daha alt düzeydeki ziyaretlerde ve gönderilen mesajlarda Türkiye tutumunu giderek sertleştirdi ve gerekirse güç kullanacağı mesajını verdi. Türkiye'nin bu tavrı karşısında Suriye geri adım atarak ASALA ve PKK güçlerini kendi topraklarından çıkararak İran'a, Kuzey Irak'a ve Bekaa Vadisi'ne gönderdi. Bu geri adımın iki nedeni vardı: ABD ile yaşadığı gerginlik ve kendi içindeki istikrarsızlık³⁹.

1983 yılında Türkiye'nin kapsamlı bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) başlatma kararı alması, Suriye ve Irak tarafından tepkiyle karşılanmış ve Suriye ile ilişkilerde gerilime neden olmuştur. Bu gerilim ile başlayan süreç, su sorunu ile terör sorunu iç içe geçmesine sebep olmuştur ki, her iki konu ikili ilişkilerde birbiri üzerinden pazarlık konusu olmuştur⁴⁰.

1-Su Sorunu

1960'ların ortalarına kadar Fırat'ın sularından en çok faydalanan ülke Irak'tı. Suriye küçük çapta sulama projeleri yürütürken, Türkiye'nin Fırat'ın sularını kullanımı çok azdı. 1960'lardan itibaren Türkiye büyüyen enerji ihtiyacıyla beraber Fırat ve Dicle nehirlerine barajlar kurmaya başladı. Artan nüfus ve bununla beraber artan su ihtiyacı hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin nehirler üzerindeki barajlaşma ve sulama projelerini hızlandırmalarına neden oldu⁴¹.

Türkiye'nin Fırat üzerinde Keban Barajı'nı inşa etmeye karar vermesi üzerine Türkiye, Suriye ve Irak arasında su ilişkileri yönünde yeni bir dönem başlamıştır. Keban ile Suriye'deki Tabka barajlarının inşaatlarının 1974 yılında aynı anda tamamlanması ve her iki barajında aynı anda doldurulması gereği ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye daima yapıcı bir tutum içinde olmuş, Suriye ise Irak'a karşı çok katı bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin tüm yükümlülüklerini yerine getirmesine karşılık, Suriye daha önceki taahhütlerine uymayarak, Irak'a Tabka Barajı'ndan çok az su bırakmıştır⁴². Bunun üzerine Suriye'nin, Tabka Barajı'nı bombalamakla tehdit eden Irak'ın ultimatolarına yanıt vermemesi üzerine; Irak, Nisan 1975'de Arap Birliği'ne gönderdiği bir nota ile Suriye'nin engellenmediği takdirde olacaklardan sorumlu olmayacağını bildirmiştir. Su konusunda antlaşmazlık neticesinde, iki ülke arasındaki ilişkiler

38 Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 105.

39 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 133.

40 Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 45-46.

41 Özlem TÜR, *Türkiye - Suriye İlişkileri: Su Sorunu*, *Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik* Derleyen: Meliha Benli ALTUNIŞIK, Boyut Kitapları, İstanbul, Eylül 1999, s. 106.

42 Özden BİLEN, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Tesav Yayınları, Ankara 2009, s. 88.

oldukça gerginleşmiş, hatta sınırda kısa süreli ve düşük yoğunlukta bir çatışmada yaşanmıştır. Irak, Suriye'nin kasıtlı ve düşmanca davranışlarını harp sebebi sayarak askeri yaptırım uygulamaya karar vermiş, son anda Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin de girişimleriyle Irak'ın müdahalesi önlenmiştir⁴³. Gerilen ortam Suriye'nin Tabga Barajı'ndan daha fazla su bırakacağını bildirmesiyle son bulmuştur⁴⁴.

Bu gelişmeler olurken, Türkiye Keban Barajı'nı bitirmiş, Fırat Nehri üzerinde projelerini iletirken, Dicle üzerinde de benzer projeler 1977 yılından sonra geniş kapsamlı bir bölgesel kapsamlı projesine dönüştürülmüştür. Koordinatörlüğünü Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı bu proje; 1986 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını almıştır⁴⁵. Fırat Nehri üzerinde Atatürk Barajı inşaatına, 1980 yılında ve bu barajdan alınacak suyla 476.000 hektar alanın sulanmasını temin edecek Urfa tünellerinin inşaatına ise 1977 yılında başlanmıştır. Ayrıca Dicle Nehri'nin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artmış; Türkiye, Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle nehirlerinden faydalanarak, yörenin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine girmiştir. Böylece su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece geçilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1980'li yıllardan itibaren başta Suriye ve Irak olmak üzere dünya kamuoyunun dikkatinin bu projelere ve Fırat ile Dicle üzerine çekildiğini görmekteyiz⁴⁶.

Sınırı aşan suların hakça ve makul olarak kullanılmasını sağlayacak esasları belirlemek için, üç ülkenin uzmanlarından oluşan bir OTK⁴⁷ kurulması kabul edilmiştir. Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon protokolüne göre oluşturulan OTK'ye "*... her ülkenin sınır aşan sulardan ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tamamlanmasını sağlayacak metodu karşılaştırmak...*" görevi verilmiştir. Belirtilen görev tanımı çerçevesinde OTK ilk toplantısını 1982 yılında, Türkiye ve Irak'ın katılımıyla yapmış, 1983 yılında Suriye'nin de iştiraki ile toplantılar üçlü olarak yürütülmüştür. Üçlü görüşmeler 1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlamasına kadar yedi yıl devam etmiş ve Irak-Kuveyt Savaşı sonrasında ortaya çıkan şartlar nedeniyle müzakereler kesilmiştir⁴⁸.

Müzakereler sürecinde, Orta Doğu'da Fırat ve Dicle başta olmak üzere suların paylaşımı konusunda Türkiye ile Irak ve Suriye'nin tezleri arasında ortaya çıkan temel farklılıklar üç konuda özetlenebilir:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi sınır aşan, Irak ve Suriye ise uluslararası sular olarak nitelendirmektedir.
- Türkiye bu akarsuların hakkaniyet ilkesine dayalı tahsisini öngörürken, Irak ve Suriye paylaşma ilkesini savunmaktadır.
- Türkiye bu akarsuların kendi topraklarındaki bölümünün egemenliğinin

43 Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 102.

44 Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 84.

45 Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 84.

46 Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 105-106.

47 Ortak Teknik Komite (OTK). OTK, toprak etütleri yaparak üç ülkenin sulama ihtiyaçlarını tespit edecek ve su hakları konusunda nihai bir anlaşmaya varabilmek için temel prensip ve prosedürleri belirlemek amacıyla, ülkelerin var olan ve gelecekteki projeleri için ihtiyaçlarını belirleme ile yetkili olacak komitedir.

48 Özden BİLEN, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, s. 90-91.

kendisine ait olduğunu ileri sürerek, suların paylaşılması konusunda üçlü bir anlaşmanın hukuksal değil, siyasal tavır olacağını ileri sürmekte ve reddetmektedir. Oysa Irak ve Suriye üçlü anlaşmayı yapmak istemektedirler⁴⁹.

Türkiye, Suriye ve Irak arasında sorun olan su konusu 1980’lerde siyasi bir boyut kazanarak ön plana çıkmıştır. Kürt sorunu etkisiyle, sadece ekonomik ve teknik bir sorun olarak kalmamış, siyasi bir soruna dönüşmüştür. Sorun üç devlet arasında olsa da, 1980’li yıllarda Irak’ın İran ile savaş halinde olması nedeniyle, daha çok Türkiye ile Suriye arasında yaşanmıştır. Bu dönemde, Suriye Türkiye’den bu konuda ödün koparma amacıyla PKK sorununu daha planlı şekilde kullanmaya başlamıştır⁵⁰. Ayrıca Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin hakça ve makul ölçüler içerisinde kullanımını sağlamak için Suriye ve Irak’la gerek teknik gerekse politik düzeylerde çeşitli müzakereler yaptığı halde, Suriye Asi Nehri ile ilgili olarak bir görüşme süreci başlatmaktan çekinmektedir. Türkiye’nin bir parçası olan Hatay’ı kendi toprakları içerisinde göstererek, Lübnan’ı da içine alan Büyük Suriye’yi yaratma hayalinin peşinden gittiği değerlendirilmektedir⁵¹.

2-Güvenlik Politikaları

1984 yılında PKK eylemlerinin başlayarak gün geçtikçe artması ve teröristlerin Suriye sınırından Türkiye’ye girdiklerinin saptanması, bir kez daha Türkiye ile Suriye’yi karşı karşıya getirdi. Aralık 1984’te Cumhurbaşkanı Kenan Evren Hafız Esad’a bir mektup yazarak teröre karşı iş birliği önerisinde bulundu⁵². Kardeşinin de içinde bulunduğu birçok güç odağı tarafından iktidarı tehdit edilen Esad bu öneriyi olumlu karşıladı ve iki ülke arasında yapılan görüşmelerin ardından Mart 1985’te “Sınır Güvenliği Protokolü” imzalandı. Suriye içinde bulunduğu koşullar nedeniyle bir kez daha (1983 yılında olduğu gibi) geri adım atma taktiği uygulamıştı⁵³.

Suriye’nin 1986 yılında başlattığı ekonomik açılma politikasının tarımsal üretimi ve tarım ürünleri ihracatını artırmayı öngören amaçları doğrultusunda Fırat kıyısında binlerce dönümlük araziye özelleştirmişti. Tarımsal yatırımlar da teşvik edilmişti. Böylelikle dış ticaret açığının kapatılması planlanıyordu. Suyu duyulan ihtiyacın arttığı bu dönemde Suriye’nin, GAP’ın başlatılmasına duyduğu tepkinin nedenleri çok açıktı. İşte, Karakaya Barajı’nın tamamlanmasının beklendiği sıralarda Suriye Başbakanı Abdülraif Al Kasım Mart 1986’da Ankara’yı ziyaret etmişti. Bu ziyaret su sorunu ile Kürt sorununun bağlantılandırıldığını Suriye tarafından göstermesi açısından önemlidir⁵⁴. Suriye Başbakanı bu ziyaretinde “Türkiye’nin GAP nedeniyle suyun azaltılması durumunda Suriye’nin elindeki imkânlarla buna cevap vereceği” uyarısında bulunmuştu⁵⁵.

Karakaya Barajı’nın 1987’de tamamlanmış olması sebebiyle mevcut suyun %27 oranında azalacağından endişelenen Suriye ve Irak durumu protesto etmişlerdir.

49 Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 145-146.

50 Jülide KARAKOÇ, *Türkiye’nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980’lerden Bugüne*, s. 47.

51 Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 97.

52 Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 282.

53 Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 135.

54 Jülide KARAKOÇ, *Türkiye’nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980’lerden Bugüne*, s. 47.

55 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 393.

Bu arada 1987 yılında PKK teröründe hissedilir derecede bir artış kaydedilmişti⁵⁶. Dönemin başbakanı Özal, seçimlerden önce içerideki kamuoyuna yönelik bir başarı havası yaratmak üzere Temmuz 1987'de Şam'a resmi ziyarette bulundu. Özal'ın heyetinde dışişleri ve içişleri bakanlarının yanı sıra MİT'ten Hiram Abas gibi önemli bürokratlarda yer alıyordu. Görüşmeler sırasında Türkiye PKK terörünü masaya yatırırken Suriye'nin tutumu değişmedi: Öcalan ve PKK'lılar siyasi mülteciydiler, hükümet terör eylemleri konusunda son derece hassas ve dikkatliydi ama Suriye'nin kuzey sınırı çok uzun olduğu için sınır ötesi eylemleri her zaman denetlemek mümkün olmuyordu. Suriye ayrıca kendi rahatsızlığını yani su sorununu dile getirerek, Fırat sularının belirli bir miktarının Suriye'ye bırakılmasını öngören bir anlaşma imzalanmasını istedi. Bunun üzerine bu ziyarette iki protokol imzalandı. Bunlardan ilki güvenliğe ilişkindi ve taraflar kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terörist faaliyetlere izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri iade edeceklerini kabul ediyorlardı. İkincisi ise, ekonomik işbirliğine ilişkindi. Bu ikinci protokol Suriye'ye saniyede 500 m³ m³ su verileceğini öngörüyordu⁵⁷.

17 Temmuz 1988'de İran-Irak savaşının sona ermesi Irak'ın dikkatini kuzey Irak'a çevirmesine yol açtı. Savaştan çıkan Irak birlikleri kuzey Irak'a, 8 yıldan beri silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderildi. Kimyasal silahlarında kullanıldığı bu harekât neticesi ile birçok Kürt yaşadıkları yerleri bırakarak Türkiye ve İran sınırına doğru kaçtılar⁵⁸. Bu sayede kuzey Irak'ta boşaltılan yerlere yerleşen ve kamplarını ve kışın sığınacak yerlerini kuran PKK gücünü daha da artırmıştı. Bu nedenle 1989 yılında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın ağzından PKK'ya karşı askeri önlemlerin artırılacağı ilan edilmişti. Bu sözler PKK'yı caydırmak bir yana, PKK'nın Güneydoğu'daki öğretmen ve doktor gibi bölgeye eğitim ve sağlık hizmetleri veren kişilerine ve ayrıca kurumlara yönelik yaptığı saldırıların şiddetlenmesine yol açtı. Bölge halkı güvenlik kuvvetleri ile PKK terör örgütü arasında seçim yapma noktasına gelmişti. Bu durumun halka adeta propaganda edilmesine duyurulması da, PKK terör örgütünün etkisini artırıyor, ona yeni kaynak ve güç sağlamaya yardımcı oluyordu. İşte, PKK terörü nedeniyle adeta bunaldığı o yıllarda Türkiye, PKK'ya destek verdiği gerekçesiyle Suriye ile bir kez daha karşı karşıya geliyordu. 1 Ekim 1989 tarihi açıklamasında Türkiye Başbakanı Özal, Suriye'yi düşmanca tutumuyla eleştirmiş, "*Suriye'nin 1987 tarihli protokole uymadığı konusunda ciddi kuşkuları bulunduğunu*" ifade ederek, Türkiye'nin su kozunu öne sürmüş ve bunu, "*eğer Suriye imzaladığı protokole uygun hareket etmez ve PKK terör örgütüne destek vermeyi sürdürürse, Türkiye de 1987'de imzalanan ikinci protokole uymayabilir ve Suriye'ye saniyede 500m³ m³ su vermekten vazgeçebilir*" şeklindeki sözleriyle açıklamıştır⁵⁹.

Suriye Türkiye'yle su sorununu kesin çözüme kavuşturmadan PKK kozundan vazgeçmek niyetinde değildi. Türkiye'nin sert tutumuna aynı sertlikle yanıt verdi. 21 Ekim 1989'da iki Suriye MiG-21 savaş uçağı Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınırı ihlal ederek bir Türk tapu kadastro uçağını düşürdü. Şam'dan yapılan açıklamada

56 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 393.

57 Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 137.

58 Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 138.

59 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 397.

olayın bir kaza olduğu, Türkiye'ye gerekli tazminatın ödeneceği ve suçluların cezalandırılacağı söylene de, Türk kamuoyunun kuşkuları bu açıklamalarla giderilemedi. Suriye politikasını, resmi bir görevli olmamakla birlikte devlet yönetiminde etkisi bilinen Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad dile getirdi; Kasım ayında verdiği demeçte bölgede bir Kürt devletinin kurulmasının gerekli olduğunu, PKK'ya siyasal ve lojistik destek verildiğini söyledi. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun Suriye'ye yapacağı ziyaret iptal edildi⁶⁰.

3-Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeler

Körfez Savaşı sırasında Suriye, ABD'nin başını çektiği Batı ülkeleri koalisyonu içerisinde yer almıştı. Suriye'nin bu tutumunda; Sovyet desteğinin kaybolması ve yeni dünya düzenine ayak uydurma ihtiyacının yanında, İran-İrak savaşı sonrasında güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olan Saddam Hüseyin'e duyulan güvensizlik önemli rol oynuyordu. Zira İran-İrak savaşında Irak silahlı kuvvetlerinin gelişmesi iki ülke arasındaki güç dengesini Suriye aleyhine değiştirmişti⁶¹.

Bu sebeple Körfez Savaşı ve hemen akabindeki gelişmeler Türkiye ve Suriye'yi birbirine yakınlaştırdı. Önce Suriye'nin Irak'a karşı kurulan koalisyonda yer alması, daha sonra ise 1991'de Madrid'de başlayan Arap-İsrail barış sürecine katılması, Ankara'yı, iki kutuplu dünyanın bitişinin bölge için sonuçlarını iyi anlamış görünen Esad rejimi ile diyalog arayışına soktu. Daha da önemlisi, iki ülke de Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki gelişmelerden rahatsızdı. Irak'ın toprak bütünlüğünün yeniden kurulması ve ABD'nin Irak'ta devam ettirdiği müdahaleci tavrını eleştirmek, iki ülkenin de bu dönemde politikalarının temel noktasını oluşturuyordu. Bu çerçevede doksanlı yılların yarısında Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde bir düzelmeye yaşandı⁶².

Kuzey Irak'taki PKK kamplarına harekât yaparak bu örgütün etkisini azaltmaya çalışan Türkiye, bir taraftan da aynı maksatla Suriye ile temaslarını sıklaştırıyordu. Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'a resmi ziyarette bulunmuş ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kanıtlayan belgeleri Suriyeli meslektaşına vermişti. Bu belgeler içinde özetle:

- PKK terör örgütü ele başısı Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafında korunduğuna ilişkin belgeler,
- PKK terör örgütü elemanlarının üzerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,
- Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezinin yerlerine ait bilgiler,
- PKK terör örgütü elemanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçirilen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri
- PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu 25 Suriye vatandaşının ifadeleri,

60 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 139.

61 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 406.

62 Meliha B. ALTUNIŞIK, *Güvenlik Kısacığında Türkiye – Ortadoğu İlişkileri, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun On Yıl*, Derleyen: Gencer Özcan - Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, Kasım 1998, s. 332.

Özeti yukarda sunulan belgeleri Suriyeli meslektaşına gösteren İsmet Sezgin, “Suriye’nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlükleri yerine getirmesini” talep etti. Suriyeli yetkililer ise, Öcalan’ın Suriye’de olmadığını, ancak Bekaa’da olabileceğini belirterek, 1987 protokolüne uyulduğunu fakat “800 km’lik sınırın denetlenmesinin çok zor olduğunu ve sızmaların tamamen engellenemediği” şeklindeki görüşlerini tekrarladılar. Görüşmeler sonunda 17 Nisan 1992’de iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolü⁶³ imzalandı. Bu protokole göre, her iki ülke terörizme karşı iş birliği yapılacağını ve bu maksatla da yasaklı olan terör örgütü üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitimine ve propaganda yapmasına izin vermeyeceklerini, yasaklanmış örgütlerle ilgili bilgileri karşılıklı olarak bildireceklerini, sınırlarda silahlı olayların önlenmesi konusunda işbirliği yapacaklarını taahhüt ediyorlardı. Bu protokol hazırlanırken Türkiye protokole PKK ibaresinin de yazılmasını özellikle istemiş ancak başta Suriye bu isteğe tepki gösterse de protokolün 8’inci maddesi Türkiye’nin istediği gibi olmuş ve Türkiye’nin PKK’yla ilgili isteklerini 3 ay içerisinde yerine getirileceği sözlü taahhüt edilmiştir⁶⁴. Gerçekten de bu protokolün imzalanmasından sonra, Suriye, Bekaa Vadisi’ndeki DEV-SOL örgütüne ait kampları hemen, PKK’ya ait, Mahzun Korkmaz adını verdikleri bir kampı da aynı yılın sonbaharında kapatmıştı⁶⁵. 5 Mayıs 1992 tarihli *Tercüman* gazetesinde ise kampın Sezgin’in Suriye ziyaretinden sonra 4 Mayıs’ta kapatıldığını PKK’lı yönetici tarafından açıklandığını belirtmiştir. Ancak bu sefer PKK Bekaa Vadisi yakınlarındaki Baar Elias’ta yeni bir kamp kurdu⁶⁶.

3 Ağustos 1992’de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in Suriye ziyaretinde sırasında Suriyelimevkidaşı Faruk El Şara’yla görüşmesinde, Suriye, eğer nisan ayında imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye’nin Fırat nehrinde üzerine düşen tüm sorumlulukları ve verdiği sözleri yerine getireceğini açıkça ifade etti. Ankara bir kez daha su sorununun PKK terörüyle bağlantısına vurgu yapıyordu⁶⁷.

Takiben 19 Kasım’da Hikmet Çetin, Suriye’nin terörü suya karşı kullandığını, Türkiye’nin kendi başına terör sorununu çözebileceğini ama Suriye’nin su sorununu Türkiye olmaksızın çözemeyeceğini söyleyerek, Suriye’nin bu konuda daha duyarlı olması gerektiğini belirtti. Başbakan Demirel’in benzer yöndeki uyarıları Suriye’de tepkiyle karşılandı. Suriyeli yetkililer, uluslararası hukuka göre Fırat sularının paylaşılması gerektiğini belirttikten sonra, Türk tarafından yapılan açıklamaların Türkiye’nin amaçları, zamanlamaları ve projeleri hakkında kuşku yarattığını ve bu kuşkuvarın sadece Suriye’de değil tüm Arap dünyasında yankı bulduğunu açıkladılar⁶⁸. Su konusunu uluslararası bir konu haline getirmek isteyen Suriye, Aralık 1992’de, Türkiye’ye altı sert suçlamada bulundu. Suriye, Türkiye’yi anlaşmaya yanaşmamakla, uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmekle, hakları gasp etmek ve kötüye kullanmakla, ilişkileri geliştirme yolunda isteksiz davranmakla

63 1987 yılında imzalanan Güvenlik ve İşbirliği Protokolü’ne ek olarak imzalanan bu tutanağın maddelerinin açıklaması için bakınız: *Suriye, PKK’yı dışladı*, Tercüman Gazetesi, 19 Nisan 1992.

64 “Bekaa’yı birlikte bombalayalım”, Tercüman Gazetesi, 18 Nisan 1992.

65 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 411-412.

66 Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 286.

67 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 556.

68 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 557.

ve Fırat ve Dicle sularının paylaşılması konusunda nihai bir anlaşma imzalanması konusunu ertelemek için planlar yapmakla suçladı⁶⁹.

1992 yılının son çeyreğinde Suriye ile Türkiye'nin en iyi anlaşabildiği konu muhtemelen kuzey Irak'la ilgili gelişmelerdi. Daha doğrusu, o dönemde kaynağı batı çıkışlı olan, kuzey Irak'ta yeni bir Kürt devletinin kurulacağına ilişkin spekülasyonlar karşısında iki ülke tıpkı İran gibi gergindi. Suriye ile bir taraftan yukarıda belirttiğimiz sıkıntılar yaşanırken, Irak'ın geleceği konusunda İran, Suriye ve Türkiye dışişleri bakanları Kasım 1992 ayı içerisinde Ankara'da bir araya gelmiş ve "bölgede bir Kürt devletinin oluşmasına izin vermeyeceklerini" vurgulayarak, Batı'nın olası bir Kürt devleti kurma girişimine karşı bölgesel bir ittifakın oluştuğunu göstermeye çalışmışlardı⁷⁰.

Suriye ile aslında gergin sayılacak bir ortamda yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye, kuzey Irak'la ilgili ortak endişe nedeniyle Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmemeye özen gösteriyordu. Zira Türkiye, ABD'nin Ortadoğu ile ilgili politikalarından iyice endişelenmeye başlamıştı. Bu endişelerinden birini de 1993 yılında ABD'nin Irak saldırısı sırasında yaşayan Türkiye'nin Başbakanı Süleyman Demirel, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşmek üzere Şam'a gitmiş ve görüşmelerden sonra da "Irak'taki sivillere zarar verecek olaylara karşı olduklarını" ortaklaşa açıklamışlardı. Suriye'nin 1993'te PKK'ya olan desteğinde, 1993 yılı ilk yarısında PKK'nın sözde ateşkes uygulaması nedeniyle azalmış gibi idi. Suriye-Türkiye uzlaşmasının meyvelerinden biri de Mart 1993 yılı başlarında DEV-SOL kampının kapatılması olmuştu⁷¹.

1993 yılı Türkiye'nin Kürt sorunu açısından dönüm noktası oldu. Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümü ve Demirel'in Cumhurbaşkanı, Çiller'in de başbakan olması üzerine PKK sorununa silahlı çözüm esası belirlendi. Genelkurmay Başkanlığı Türkiye'nin güneydoğusunda düşük yoğunluklu savaş olduğu açıklamasını yaptı ve soruna askeri çözüm getirileceğinin altını çizdi. Yine bu dönemde İsrail ile yaşanan yakınlaşma Arap ülkelerinin tepkisine rağmen Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ciddi değişikliklerin başladığına işaret ediyordu⁷².

Kasım 1993'te Suriye başbakanı Fırat sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamadığını ileri sürerek, Irak ve Türkiye başbakanlarıyla yapılacak toplantıya katılmadı. Su konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler aynı ay içinde iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolünün imzalanmasını engellemedi. Güvenlik Konularında Ortak Memorandum başlığını taşıyan bu belgede Suriye ilk kez PKK'yı terörist bir örgüt olarak nitelendirdi. Bunun üzerine su konusunda ertelenen toplantı 5 Şubat 1994'te gerçekleşti ve Suriye Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını, Öcalan'ın Şam'da olmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin vermeyeceğini belirttiikten sonra Türkiye'den su konusunda ikili görüşme yapma talebinde bulundu. MİT'in Suriye'deki PKK yerleşimlerinde bir azalma olduğunu doğrulamasına rağmen, Türkiye Suriye'yle terör probleminin de çözüleceği bir iş birliği ortamı olmadığı sürece su konusunda bir anlaşma imzalamanın mümkün

69 Özlem TÜR, 'Türkiye - Suriye İlişkileri: Su Sorunu', *Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik* Derleyen: Meliha Benli ALTUNIŞIK, s. 119

70 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri*, s. 413.

71 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri*, s. 413.

72 Başkan ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558.

olmadığını bildirerek Suriye'nin talebini reddetti⁷³.

ABD'nin ikili çevreleme politikası çerçevesinde yoğunlaştırdığı Kürt devleti kurma ve KDP ile KYB arasındaki anlaşmazlıkları giderme çabaları 23 Temmuz 1994'teki Paris toplantısıyla zirveye çıkmıştı. Varılan anlaşmada Türkiye'nin güvenlik kaygılarına değinilmediği gibi, Irak'ın toprak bütünlüğünden ve kuzey Irak'taki Türkmenlerin ve Arapların konumlarından da bahsedilmiyordu. Paris anlaşmasına bölge ülkelerin yanıtı 23 Ağustos'ta Şam'da İran, Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının yaptıkları toplantıda verildi: Üç ülke de Kürt devletinin kurulmasına muhalefet ettiklerini açıkladılar⁷⁴.

Şubat 1994'te PKK'yı terörist bir örgüt olarak nitelendiren Suriye'nin PKK'ya desteği, her şeye rağmen sürüyordu. PKK terör örgütü 5-15 Mart 1994 tarihleri arasında elebaşları Öcalan'ın başkanlığında III. Konferanslarını Suriye'de gerçekleştirmiştir⁷⁵.

Türkiye'nin ABD ile kuzey Irak konusunda yaşamakta olduğu güven bunalımı devam ederken, Suriye'nin de PKK'ya verdiği desteği çekmemiş olduğu 1995 yılı içerisinde de görülüyordu. PKK terör örgütü III. Konferansında alınan kararlardan, Toroslarla bağlantılı olarak Nur Dağları ve Hatay'da eyleme başlama işlemini 1995 yılı içerisinde hayat geçirmişti. Hatay'da düzenlenen PKK saldırılarının faileri Suriye'den sızarak Türkiye'ye giriyorlardı. Bu durum Türkiye tarafından; Suriye'nin yapılan güvenlik protokolüne rağmen, protokolü dikkate almadığını ve bu nedenle sınır denetimlerine gereken önemi vermediği şeklinde değerlendiriliyordu. Suriye'nin bu tutumu karşısında Türkiye, 1995 yılı yazında, 3 ayda bir yapılması gereken güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya almıştır. Suriye'nin konuyla ilgili görüşmelere yeniden başlanması talebine ise Türkiye iki önemli şart koşmuştu. Bunlardan ilki, PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın iadesi ya da üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi idi. İkincisi ise, Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye-Suriye-Lübnan üçlü güvenlik ve işbirliği görüşmelerinin başlatılmasıydı⁷⁶.

Ankara açısından bardağı taşıran son damla ise 1995 yılında Yunanistan ve Suriye arasında Türkiye ile bir çatışma halinde Yunan uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma hakkı veren bir anlaşma imzalandığı haberlerinin ortaya çıkması olmuştur. Özetle bu dönemde Türkiye'nin Suriye'ye karşı politikasını hızla sertleştirdiği gözlenmektedir. Bu konuda Ankara'yı kaygılandıran başka bir husus da, o sıralarda Suriye ile İsrail arasındaki görüşmelerin sonuçlanmak üzere olduğuna ilişkin beklentilerin artması ve ABD-Suriye yakınlaşmasının belli bir aşamaya gelmesi olmuştur. Bir yandan Arap-İsrail uyuşmazlığının barışçı bir yolla çözülmesini çıkarlarına uygun gören Ankara, öbür yandan, özellikle Suriye ile İsrail arasındaki olası bir barışın Türkiye açısından etkilerinin olumsuz olacağı düşüncesidir. Bu çerçevede, İsrail tehlikesini bertaraf eden ve ABD ile ilişkilerini rayına oturtan Suriye'nin dikkatini ve gücünü Türkiye'ye çevirebileceğinden ve daha talepkar olabileceğinden endişe edilmeye başlanmıştır⁷⁷. İsrail'le Suriye arasındaki

73 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558.

74 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558-559.

75 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 418.

76 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 419.

77 H.Fahir ALAÇAM, *Suriye Raporu*, Milliyet Gazetesi, 27.01.1994.

görüşmelerde, örneğin su konusunda, Türkiye'nin su kaynaklarından da söz edilmesi Ankara'yı rahatsız etmiştir. Çünkü İsrail'in pozisyonu itibarıyla Türkiye'nin savunduğu sınırı aşan sular kavramından çok, uluslararası sular tanımlaması yanında olması olasılığı, Türkiye'de böyle bir anlaşma olması sonucunda artan baskılara maruz kalacağı korkusu oluşmuştur⁷⁸. Bu bağlamda kendi sorunlarıyla baş başa kalmak istemeyen Ankara, daha aktif bir politika gütmeye doğru hızla yönelmiştir. İşte bu aktif politika, bir yandan Suriye gibi PKK'yı destekleyen ülkelere karşı sertliği getirirken, bir yandan da İsrail'le daha yakın bir ilişki⁷⁹ kurmanın olası faydalarını Ankara'nın görmesini sağlamıştır⁸⁰.

Türkiye'nin ödün vermeyen tutumu karşısında, Suriye su sorununu uluslar arası platforma taşıma kararı almıştır. Aralık 1995'te Mısır ve Suudi Arabistan'ın dâhil olduğu sekiz ülkenin desteğini alarak öncelikle, Türkiye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada ikili görüşmelerin derhal başlatılması talep edilmiştir. Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde baraj yapmasından dolayı Suriye'ye gelen su miktarının azaldığı ve gelen suyun da epeyce kirli olduğu ileri sürülmüş ve uluslararası hukuka aykırı olan bu duruma son verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra ise Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerden Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'ın Şam'da toplanmalarını sağlamıştır. Bu toplantı sonucunda yayınlanan bildirimde, Fırat sularının paylaşımı için adil bir anlaşma yapılması gerekliliği vurgulanarak, GAP kapsamında Fırat üzerinde baraj yapılmasının doğru olmadığı ileri sürülmüştür. Buna karşılık, Dışişleri Bakanı Deniz Baykal Suriye'nin PKK'nın merkezi olmaya devam ettiği sürece Fırat'ın sularında bir artış beklenmemesi gerektiğini söylemiştir⁸¹.

24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında bir yandan içeride hükümet kurma çalışmaları yürütülürken, öte yandan dış politikada gerilimli bir dönem yaşanıyordu. PKK baskınlarından rahatsız olan Türkiye 23 Ocak 1996'da Suriye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada yer alan can alıcı noktalar şöyledir:

- Suriye, Fırat sularına ilişkin kendi lehine bir çözümü Türkiye'ye dayatmak için 1983'ten bu yana PKK'yı kullanarak Türkiye'de örtülü bir savaş sürdürmektedir. Bu savaş nedeniyle Türkiye'nin uğradığı can ve mal kaybının esas sorumlusu, PKK ve liderini ülkesinde ve denetimindeki topraklarda bulunduran ve destekleyen Suriye'dir.
- BM Yasası'nın 2/4 maddesine göre, bu tutumuyla Suriye, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal özgürlüğüne karşı kuvvet kullanmıştır.
- Suriye, ülkesindeki veya denetimi altındaki topraklarda bütün PKK faaliyetlerine son verilmeli, suçluları yargılamalı ve Abdullah Öcalan ve yardımcılarını Türkiye'ye iade etmelidir.
- Suriye, PKK'yı ve Öcalan'ı topraklarında barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu

78 Banu GÜVEN, *Şam'la barışta Fırat formülü*, Milliyet Gazetesi, 19.05.1996.

79 Bu işbirliği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakınız: Alptekin DURSUNOĞLU, *Stratejik İttifak Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005.

80 Meliha B. ALTUNIŞIK, *Güvenlik Kısıcında Türkiye – Ortadoğu İlişkileri, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun On Yıl*, Derleyen: Gencer Özcan - Şule Kut, s. 338.

81 Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 50.

haklarını uygun gördüğü zaman kullanacaktır⁸².

Hemen arkasından 23 Şubat 1996'da İsrail'le askeri işbirliği anlaşması imzalamış ve Nisan ayında İsraili pilotlar eğitim amacıyla Türkiye'ye gelmişlerdir. Tüm bu gelişmelere Suriye'nin tepkisi 13 Mart 1996'da Kahire'deki Arap Birliği toplantısının gündemine su sorununu alarak Türkiye üzerindeki baskıları artırmak oldu. Suriye'nin Türkiye'ye karşı Arapları harekete geçirmesi için uygun ortam Türkiye-İsrail yakınlaşması dolayısıyla mevcuttu⁸³.

8 Temmuz 1996'da güvenoyu alan Refahiyol iktidarı döneminde yaşanan iç politikadaki gelişmeler üzerine 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarının uygulamaya konmasından sonra, 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantısında Milli Askeri Stratejik Konsept kamuoyuna açıklandı; irtica ve bölücü terör tehdidi birinci öncelikli olarak nitelendirilerek dış tehdidin önüne geçirildi ve bu tehdidi destekleyen ülkeler olarak İran ve Suriye'ye karşı siyasal, ekonomik ve hatta askeri güç kullanma ihtiyacının doğabileceğine işaret edildi⁸⁴.

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesi, askeri açıdan giderek PKK'yı zayıflatması ve KDP'yle ilişkileri başta olmak üzere kuzey Irak politikasının önemli bir parçası haline gelmesi Suriye ve Irak'ın endişelenmesine ve yakınlaşmasına yol açıyordu. Türkiye ilk adımı Suriye nezdinde attı ve 2 Temmuz'da kamuoyunda İyi Komşuluk Forumu adıyla yer alan bir belgeyi Suriye'ye iletilti. Söz konusu belgede 10 ilke sıralayan Türkiye, bu ilkelerin kabulü ve uygulanması halinde Suriye'yle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirileceğini belirtti. Sınırların değişmezliği, terörle mücadelede işbirliği, insan haklarına saygı, içişlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme, uyuşmazlıklara ve yanlış anlaşılmalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama, farklılıkların barışçıl yollardan halledilmesi, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gibi ilkelere uygun davranılması halinde iki ülke arasında ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda da işbirliğinin geliştirilebileceği açıklanıyordu⁸⁵.

Türkiye'nin ısrarlarına rağmen PKK terör örgütüne ve elebaşısına desteğini sürdüren Suriye'de, Türk güvenlik ve istihbarat birimlerince 1998 yılına kadar tespit edilmiş olan PKK kampları ve PKK'nın diğer örgütlerle ortak kullandığı kamplar şunlardır: Helve Kampı, 22 Şubat Kampı, FKÖ Kampı, Zabedan Kampı, Malule Kampı, Hamburiye Kampı, Lazkiye Kampı, Şemin Nida Kampı, Saray Savunma Kampı ve diğer küçük kamplar⁸⁶.

Türkiye-Suriye ilişkileri 1998 sonbaharında daha da gerginleşti. 16 Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Suriye'yi PKK'ya destek verdiği için uyararak "Artık sabrımız kalmadı. Eğer gerekli tedbirleri almazlarsa biz Türk Milleti

82 Şükrü ELEKDAĞ, *Suriye'ye karşı strateji yokluğu*, Milliyet Gazetesi, 21.09.1998.

83 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 559-560.

84 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 563.

85 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 565.

86 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri*, s. 434-435.

olarak her türlü tedbiri almak zorunda kalacağız” diyerek krizin⁸⁷ başladığını belirtmiş ve 1 Ekim 1998’de Cumhurbaşkanı Demirel’in TBMM açılışında yaptığı konuşmada “Türkiye-İsrail ilişkilerini bahane ederek, Arap kardeşlerimizi Türkiye’ye karşı kışkırtmaya kalkışan Suriye gibi ülkelerin davranışı dostça değildir. Esasen Suriye, Türkiye’ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu ve sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum⁸⁸” diyerek Türkiye Suriye’ye gözdağı vermiştir.

Türkiye’nin tutumuna ilk tepki İsrail’den geldi ve Ankara ile Arap ülkelerinin beklentilerinin aksine İsrail, Türkiye ile Suriye arasında patlak veren kriz konusunda siyasal ve askeri destek vermeyeceğini açıkladı⁸⁹. Böyle bir durumun Ortadoğu barış sürecine zarar vereceğini düşünen İsrail, Suriye sınırında yapmayı planladığı askeri tatbikatı da iptal ettiği gibi, bu bölgeden askeri birliklerini de çekti. Ortadoğu devletlerinin tepkilerine gelince; Irak Suriye’nin yanında yer alırken, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran Türkiye’yi itidale davet ettiler. Libya lideri Kaddafi ise, Suriye’ye yapılacak bir saldırıyı kendisine yapılmış sayacağını belirtmiş ancak bu açıklamayı ne Türkiye ne de Suriye ciddiye almıştır⁹⁰. ABD’den de savaş bağlamında destek gelmemesi üzerine, askeri hazırlıklarını tamamlayan Türkiye krizin çözümünde diplomatik girişimlere yeşil ışık yaktı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi arabuluculuk rolü üstlenerek, mekik diplomasisi başlattılar⁹¹.

İkilinin bizzat Şam’a giderek Esad’la yapmış oldukları görüşmelerde Türkiye’nin kararlılığı hakkında açıklamış oldukları bilgiler, ABD’nin uyarıları, özellikle de Türkiye’nin 45 günlük süre belirten ve ödün vermeyen tehdidi sonuç vermiş, Suriye geri adım atmaya karar vermişti. Suriye, 15 yıldır Türkiye’ye karşı kullandığı en önemli dış politika enstrümanı PKK ve elebaşısı Öcalan’dan vazgeçmek zorunda kalmıştı⁹².

4-Adana Mutabakatı

Diplomatik kanalların devreye girmesiyle birlikte olumlu gelişmeler kaydedildi ve 17 Ekim’de Öcalan Suriye’den ayrıldı. Bu somut adımın atılması üzerine, 19-20 Ekim 1998 tarihinde iki ülke yetkilileri Adana’da bir araya geldiler. Yapılan görüşmelerden sonra Türk heyeti adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye heyeti adına da Siyasi Güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Badr Al Hassan tarafından imzalanan ve Adana Mutabakatı olarak adlandırılan tutanakta Suriye’nin taahhütleri şu şekilde sıralanmaktadır⁹³:

87 Bu krizin çıkma sebeplerini uluslararası ve ülke içi gelişmeler ışığında bağlantı kurarak yorumlama için bakınız: Robert OLSON, *Türkiye’nin, Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri 1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara, Şubat 2005, s. 12-23.

88 Demirel umut aşıladı, Milliyet Gazetesi, 2 Ekim 1998.

89 Suriye, Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik ittifak dolayısıyla İsrail’in yaptığı bu açıklamayı güvenilirdi saymamış ve İsrail’den bir müdahale gelmemesini göz ardı edememiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Alptekin DURSUNOĞLU, *Stratejik İttifak Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, s. 191.

90 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 442.

91 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 566.

92 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 444.

93 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 566.

- Öcalan şundan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının da Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.
- PKK kampları şundan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Birçok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri vardır ve Suriye bu listeleri Türk tarafına iletmiştir.
- Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyette karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, PKK’nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye, PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri yanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, ülkesinde PKK’nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmalarına müsaade etmeyecektir.
- Suriye PKK terör örgütü elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

5-Yumuşama Dönemi

Adana Mutabakatı’nın ardından Türkiye’nin üzerinden büyük bir yük kalkmıştı. Ancak, Türk yetkililer Suriye’ye karşı ihtiyatı elden bırakmıyor, Suriye’nin taahhütlerini yerine getirip getirmeyeceğini izleneceğini bildiriyorlardı. İki ülke Dışişleri Bakanlarının arasında yapılan görüşmelerde siyasi ilişkilerde uyulacak ilkeler üzerinde tartışmalar sürerken, ekonomik ve teknik konularda daha hızlı gelişmeler yaşanıyordu. Mart 1999’da çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki konularında anlaşma taslakları hazırlanmış, Karma Ekonomik Komite toplantıları yapılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 700 milyon dolara yaklaşmıştır⁹⁴.

Suriye-Türkiye ilişkileri artık önemli bir düzelme sürecine girmişti. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad’ın ölümü üzerine, 10 Haziran 2000’deki cenaze törenine Türkiye en üst düzeyde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in katılımıyla temsil edilmişti. Bu durum kuşkusuz, Türkiye’nin Suriye ile normalleşme sürecine verdiği önemin bir göstergesi idi. Suriye de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış ve yeni Devlet Başkanı, Hafız Esad’ın oğlu Beşşar Esad da, aynı yılın Kasım ayında Başbakan Abdülhalim Haddam’ı bir dizi görüşmeler için Türkiye’ye göndermekten geri kalmamıştır⁹⁵.

2000’den itibaren ilişkilerde gözlenen ilk değişim, Adana Mutabakatı’na uygun bir şekilde, karşılıklı üst düzey ziyaretlerdeki artışlardı. Suriye’nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek yönündeki siyasi iradesi, Suriye İçişleri Bakanı Harba’nın 26 Eylül 2000’de ve Suriye Devlet Başkanı’nın Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaretler

94 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 452.

95 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 452.

sırasında vurgulanmıştır⁹⁶. Bu sayede hem iki ülke arasındaki sağlıklı bir diyalog ortamı oluştu hem de başta güvenlik olmak üzere birçok alanda ikili anlaşmalar imzalanarak ilişkiler derinleştirildi. İlişkilerin ilerleme kaydettiği üç temel alandan bahsedilebilir: Güvenlik, su ve ekonomi⁹⁷.

Güvenlik konusunda temaslar iki alanda odaklandı. Birincisi, iki ülke arasında daha genel kapsamlı bir askeri işbirliğinin sağlanmasıydı. Bu konudaki ilk önemli ziyaretler Ocak 2001'de karşılıklı olarak yapıldı. Sonuçta, 19 Haziran 2002'de Askeri İşbirliği Anlaşması ile Askeri Eğitim Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalandı. İkincisi, terör ve kaçakçılıkla mücadele idi. 10 Eylül 2001'de yasadışı göçlerle mücadele alanında Geri Kabul Anlaşması ve iki ülke içişleri bakanlıkları arasında İşbirliği Anlaşması yapıldı. İkili ilişkilerin bir diğer sorunlu alanını oluşturan su meselesinde ise Türkiye, daha 25 Ocak 2001'de Suriye'ye su akışını artırıp iyi niyetini göstermek istemiştir. Temmuz 2001'de taraflar arasında imzalanan İşbirliği Anlaşması ile henüz nihai bir karara varılamamış ise de, olumlu işaretler ortaya çıkmaya başlamıştır⁹⁸. Ekonomik ilişkiler ise hızla gelişme göstermekteydi. İki ülke arasında halen 1 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin, 2006 'da yürürlüğe girecek olan Serbest Ticaret Anlaşması'nın yanında enerji alanında da bazı işbirliği girişimleri başlatılmasıyla en kısa zamanda 5 milyar dolara çıkarılması planlanmaktaydı⁹⁹.

1998 yılının son çeyreğinde başlayan Suriye-Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler, 6 Ocak 2004'te Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaretle doruğa çıkmıştır. Suriye-Türkiye ilişkilerinin yeni şekil almasındaki milat her ne kadar Adana Mutabakatı ise de, "Beşşar Esad'ın Türkiye ziyareti¹⁰⁰" de bir o kadar değerli ve önemli bir olaydır. Çünkü Beşşar Esad, 57 yıl sonra Türkiye'ye gelen ilk Suriye Devlet Başkanı olarak üç günlük tarihi bir ziyaret gerçekleştirmiştir¹⁰¹. Bu ziyaret ile iki ülke için önemli bulunan iki hususun altını çizmekte fayda var. Bunlar¹⁰²:

- Bu ziyaret ile Suriye-Türkiye ilişkileri tek bir siyasi irade altına alınıyordu. Yani, Suriye Devlet Başkanı, iki ülke ilişkilerinin geleceğini kendi himaye ve inisiyatifine alıyordu.
- İkinci önemli gelişme ise Hatay konusundaki gelişme idi. Beşşar Esad'ın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşmesi sırasında; "çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki ve mevcut turizm anlaşması çerçevesinde "6'ncı Turizm Protokolü" olmak üzere üç ayrı anlaşmaya imza atılmıştı. Diplomatik kaynaklardan alınan bilgiler göre, bu anlaşmaların metinlerinde uluslararası hukuka atıf yapılmıştır. Hatay'da

96 Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Mkm Yayıncılık, Bursa, Ekim 2008, s. 637-638.

97 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 402.

98 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 402.

99 Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 640.

100 Bu ziyaretin daha ayrıntılı değerlendirmesi için bakınız: Sami KOHEN, 'Hem ziyaret hem ticaret'ten öte...', *Milliyet Gazetesi*, 07.01.2004.

101 Yasin ATLIOĞLU, *Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında Suriye*, STRATEJİK ÖNGÖRÜ DERGİSİ TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi, TASAM Yayınları, Yıl 2, Sayı 6, 2005, s. 140.

102 Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye - Türkiye İlişkileri*, s. 458-461.

uluslararası hukukta Türkiye'nin topraklarına ait olduğuna göre, bundan sonra Suriye'nin eski iddiasını sürdürmekte zorlanacağı muhakkaktır.

6-Irak'ın İşgali ve Kürt Sorunu Çerçevesinde Gelişen İlişkiler

İlişkileri etkileyen bölgesel dinamiklerin başında, ABD tarafından 2003 yılında Irak'ın işgali gelmektedir. Suriye'de Türkiye gibi işgale karşı çıkıyordu; çünkü işgal sonucunda Irak'ın etnik ve mezhepsel temelde parçalanma olasılığı, Irak gibi çok etnikli ve çok mezhepli olan bir yapıya sahip olan Suriye'de ister istemez bir tedirginlik meydana getirdi. Bu neden, benzer sorunlardan mustarip olan Türkiye ile Suriye arasında yeni bir işbirliği doğurdu. Irak'taki gelişmeleri kontrol altında tutmak amacıyla gerçekleştirilen Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları ve bu çerçevede kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin bağımsızlık kazanma olasılığın karşı oluşan Türkiye-Suriye-İran bloğu, bu işbirliğinin en önemli göstergesiydi¹⁰³. Ayrıca Türkiye, 2003 Ocak-Mart aylarındaki Irak krizi boyunca Suriye ile diyalog içerisinde olmuş; Irak'ın işgali sonrasında da ABD ve İsrail'in Suriye'ye yönelik olası bir saldırıyı gündeme getiren jargona tepki göstererek bir anlamda Suriye'ye destek vermiştir¹⁰⁴. Bununla birlikte Esad, Ocak 2004 Türkiye ziyaretinde Türkiye ile Irak'ın bütünlüğü ve Kürt problemi konusunda hemfikir olduklarını özellikle vurgulamıştır¹⁰⁵.

Irak'ın işgaliyle birlikte, iki ülkenin kendi içinde yaşadığı Kürt sorunu da yeni bir boyut kazandı. 1998 Adana Mutabakatı uyarınca Suriye PKK'ya olan desteğini çekmişse de, kendi Kürtleri ile sorun oluşturmasından tedirgin olduğu için, bu örgütle açıktan mücadele etmiyordu. Ama Mart 2004'te Suriye'nin Kürt yoğunluklu kenti Kamışlı'da bir futbol maçı sonrasında meydana gelen ve rejim karşıtı bir havaya bürünen etnik çatışmalar Suriye'nin kendi Kürt meselesi ve bunun kuzey Irak'taki siyasal gelişmelere duyarlılığı konusunda teyakkuza geçmesine neden oldu¹⁰⁶.

Kamışlı ayaklanmasını çok sert bir şekilde bastıran Suriye yönetimi, 2004'te silahlı eylemlerine yeniden başlayan PKK'nın Suriye'deki uzantılarıyla mücadeleye daha somut destek vermeye başladı. Bu bağlamda en dikkat çekici gelişmeler şöyle sıralanabilir¹⁰⁷:

- 2003-2007 arasında toplam 73 PKK'lı Suriye tarafından Türkiye'ye teslim edildi ve böylece Suriye Türkiye'ye en fazla PKK'lı teslim eden ülke oldu.
- Temmuz 2005'te PKK'nın Bingöl'de gerçekleştirdiği bir saldırı Suriye tarafından kınandı; bu, Suriye'nin resmen kınadığı ilk PKK eylemidir.
- Ekim 2007'de Türkiye'nin kuzey Irak'a ABD'nin itirazına rağmen sınır ötesi operasyon gündeme aldığında, Beşşar Esad'ın böyle bir askeri tedbirin arkasında olacağını açıklamasıyla, Türkiye'nin kuzey Irak'a yönelik bir operasyonu Suriye tarafından ilk defa desteklenmiş oldu.

103 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 413-414.

104 Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diploması*, s. 638.

105 *Essad: We Will Not Let Iraq Disintegrate!*, <http://www.hurriyet.com.tr/essad-we-will-not-let-iraq-disintegrate-194287>

106 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 414.

107 Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 414-415.

D-Sonuç

Türkiye'nin, PKK terör örgütünün kuruluşu ve eylemlerinin başladığı yaklaşık 40 yıllık süre zarfı içerisinde Kürt sorunu endeksinde komşu devletlerle ve komşu olmayan büyük güçlerle ilişkilerinin temelinde hep terör sorunu bağlamında ülkesinin ve milletinin bölünmez bütünlüğü endişesi ve bu endişeyi yok etme çabaları yatmaktadır. Çünkü PKK terör örgütünün yapılanması ve hedefi incelendiğinde, ortaya çıkan tablo, milli birlik ve bütünlüğü bozarak, vatandaş devletine düşman yapan bir işleyişle vatan topraklarından bir kısmının kopararak devlet kurma amaç ve gayesi ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden endişenin giderilmesi, PKK ile mücadele dışında, PKK'ya destek veren ülkelerle kimi zaman diplomatik ilişkilerle kimi zaman sınır dışı operasyonlarla ve kimi zamanda savaşı göze alabilecek nitelikte adımlarla sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye bu doğrultuda sınırları içerisinde PKK terör örgütüne yönelik operasyonlarını sürdürürken bir yandan da PKK'ya destek veren devletler ve kurumlar için kararlılığını göstermek zorunda kalmıştır. Bu zaruret doğrultusunda hem elindeki kozları kullanmış hem de sahip olduğu nüfus, askeri, politik ve siyasi gücünü kullanarak hareket etmiştir.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerine baktığımızda bu kozların ve hareket tarzlarının hepsinin kullanıldığını görmekle birlikte konjonktürün en uygun olduğu zamanda gerekli tepkisini ve isteğini belirterek yerine getirilmediği takdirde savaş ilan edeceğini belirtmiştir. Bu tepki karşısında ise Suriye, her ne kadar uluslararası ilişkiler açısından baktığımızda politik anlamda konumunu ve desteğini sağlamlaştırma yönünde kazançlar elde etmeye başlamış olsa da, Türkiye'nin gerek kararlı tutumu gerekse üstün gücü karşısında PKK terör örgütüne ve Öcalan'a verdiği desteği kesmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde ikili ilişkiler açısından kazanılan çok az şey olmasına rağmen iki komşu ülke arasında kaybedilen çok husus olmuştur. Bu hususun en başında ise Adana Mutabakatı sonrası ortaya çıkan işbirliği ve iş hacmidir. Hem tarihsel hem de bölgesel anlamda bağı olan Türkiye ve Suriye'nin çatışma halinden uzlaşma ve işbirliğine geçmesi Ortadoğu ve Akdeniz dengelerinde muazzam bir etki yaratmıştır.

Ancak 2011 yılından itibaren Arap Baharı etkisi altına giren Suriye'nin, iç karışıklıklar sonucu ülkenin genel yönetimini üzerinde etkisini kaybetmesi sonucu, kuzeyinde bulunan Kürt gruplarında ayaklanması ve bu gruplar üzerinde PKK'nın alt kanadı olan YPG¹⁰⁸'nin, bu bağlamda PYD¹⁰⁹'nin etkisinin fazla olması, Türkiye bu zaman zarfında daha ciddi tehlike ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Çünkü günümüz şartlarında Suriye içerisinde yaşanan güç oyunları, kullanılacak grup olarak Kürt gruplarını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye, Suriye krizinin bu bağlamda Kürt sorununun kendi sınırları içerisinde yarattığı etkininin bertaraf edilmesi gerekliliği dışında, hem Irak'ta 1991 ve 2003 Körfez Savaşları sırasında düştüğü hataya düşmemek için çaba göstermek zorunda hem de Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunmak durumundadır.

108 Halk Koruma Birlikleri (Yekineyên Parastina Gel; YPG)

109 Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat; PYD)

E-Kaynaklar

1-Gazeteler

- ALAÇAM, H.Fahir, "Suriye Raporu", *Milliyet Gazetesi*, 27.01.1994.
"Bekaa'yı Birlikte Bombalayalım", *Tercüman Gazetesi*, 18 Nisan 1992.
"Demirel Umut Aşıladi", *Milliyet Gazetesi*, 2 Ekim 1998.
ELEKDAĞ, Şükrü, "Suriye'ye Karşı Strateji Yokluğu", *Milliyet Gazetesi*, 21.09.1998.
GÜVEN, Banu, "Şam'la Barışta Fırat Formülü", *Milliyet Gazetesi*, 19.05.1996.
KOHEN, Sami, "Hem Ziyaret Hem Ticaret'ten Öte...", *Milliyet Gazetesi*, 07.01.2004.
"Ortadoğu Çıbanı Suriye 4-Şam, PKK'nın Merkez Üssü", *Türkiye Günlük Siyasi Gazete*, 16 Ekim 1998.
"Suriye PKK'yı Dışladı", *Tercüman Gazetesi*, 19 Nisan 1992.

2-İnternet Kaynakları

- SOFUOĞLU, Adnan, *Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri*, KÖKSAV E-Bülten KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 14 Nisan 2012
KÖKSAV Cumartesi Konuşmaları, http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/26042012_hk_asofuoglu.html.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/2120/21941.pdf>
https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Halk_Kurtulu%C5%9F_Partisi-Cephesi
Essad: We Will Not Let Iraq Disintegrate!, <http://www.hurriyet.com.tr/essad-we-will-not-let-iraq-disintegrate-194287>.

3-Kitaplar ve Dergiler

- AKYOL, Mustafa, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Kitap, Mart 2006, İstanbul
ALTUNIŞIK, Meliha B, *Güvenlik Kısılacında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun Onyıl*, Derleyen: Özcan Gencer – KUT Şule, Boyut Kitapları, Kasım 1998, İstanbul
ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Mkm Yayıncılık, Bursa, Ekim 2008
BİLEN, Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Tesav Yayınları, Ankara, 2009
BİRAND, Mehmet Ali, *Apo ve Pkk*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992
BUZOĞLU, M. Hüseyin, *Körfez Krizi ve Pkk*, Strateji Yayınları, Ankara, 1995
DURSUNOĞLU, Alptekin, *Stratejik İttifak Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005.
ERCİYES, Erdem, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2004
ERGİL, Doğu, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, Timaş Yayınları, Ekim 2010

- İMSET, İsmet G., *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, Eylül 1993
- MUMCU, Uğur, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
-, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*
- OLSON, Robert, *Türkiye'nin, Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri 1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara, Şubat 2005
- ÖZCAN, Nihat, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999
- SİLLELİ, Turan, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005
- TÜR, Özlem, *Türkiye-Suriye İlişkileri: Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik*, Derleyen: Meliha Benli Altunışık, Boyut Kitapları, İstanbul, Eylül 1999
- YAVUZ, Celalettin, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2005
- ORHAN, Oytun, *Suriye Kürtleri ve Türkiye*, Stratejik Analiz Dergisi, Avrasya-Bir Vakfı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Sayı 73, Mayıs 2006, Ankara.
- KARAKOÇ, Jülide, *TÜRKİYE'NİN Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN "YEŞİL GECE" ROMANINA GÖRE TÜRK EĞİTİMİNDE YENİLEŞME SORUNU

THE MODERNIZATION PROBLEM IN TURKISH EDUCATION ACCORDING
TO THE "GREEN NIGHT" BY REŞAT NURİ GÜNTEKİN

Mithat AYDIN*-Deniz COŞKUN**

Özet

Bu çalışma, Meşrutiyetten Cumhuriyete uzanan süreçte Türk eğitimindeki modernleşmenin düşünsel ve kurumsal gelişimini ve bu suretle ortaya çıkan yeni-eski rekabetini Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Romanı'ndaki olaylar örgüsü içinde ele almaya çalışmaktadır. Söz konusu süreç, Romanın baş kahramanı Ali Şahin'in medrese eğitimi ile başlayıp Darülmuallimin'deki eğitimi ve Sarıova kasabasındaki öğretmenlik yıllarını içine alan evreleri içermektedir. Eser, temel olarak 19-20.yüzyıl Osmanlı batılılaşma/yenileşme sorununun Türk eğitim sistemi ve sosyal yaşamı üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece, Ali Şahin, Darülmuallimin, batılılaşma.*

Abstract

This study tries to take into consideration the intellectual and institutional development of modernization in Turkish education and the emerging new-old competition in this process from the Meşrutiyet to the Presidency in the context of the events of Reşat Nuri Güntekin's Green Night Roman. The process involves the phases of the Roman heroine, Ali Şahin, beginning with the madrasa education and including the education in Darülmuallimin and the years of teaching in the town of Sarıova. The work reveals the reflections of 19th century Ottoman westernization/renewal on the Turkish education system and social life.

Key words: *Reşat Nuri Güntekin, Green Night, Ali Şahin, Darülmuallimin, westernization.*

A-Giriş

Toplumlar, tabiatın kendi düzeni içinde hep dinamik ve hareket halindedir. Var oluşundan itibaren ihtiyaç ve beklentileri kendisini değişim ve dönüşüme zorlayarak ileriye taşımıştır. Bu çerçevede, öğrenilenler, deneyimler, keşfedilenler uygarlığın ortak değerleri olarak bugüne intikal etmiş ve geleceğin belirleyici unsurları olmuşlardır. Ancak bu durum, -çoğu zaman- ikame edilmek istenen yeninin eski ile sürtüşmesini, mücadele ve çatışmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Yeni-eski rekabeti/çatışması evrensel düzeyde olduğu gibi Osmanlı Türk döneminde de farklı sahalarda, fark boyutlarıyla kendini göstermiştir. Bu rekabet, 15-16. yüzyıllarda yükselen ve Osmanlı Devleti'nde bir değişim ve dönüşüme neden olan Avrupa medeniyetinin hazırladığı bir sonuçtu. Avrupa medeniyetinin her alanda sağladığı üstünlük, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı ordularının yenilgisi ve toprak kayıplarıyla kendini göstermiştir. 18. yüzyıl başlarına

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli, maydin@pau.edu.tr

** Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli, dcoskun@pau.edu.tr

kadar Osmanlı devlet adamları, askerî yenilgileri kendi eksikliğine atfetmiştir. Yenilgilerin ortaya çıkardığı çözülüşü önlemek için başvuru olan “ıslahatlar” – Köprülüler ve I. Mahmud dönemlerinin kısa ve geçici toparlanma döneminin dışında- toplumsal ve kurumsal olarak radikal dönüşümü gerçekleştirecek türden sonuçlar doğurmamıştır. Bu ise Osmanlı devlet adamlarını, Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü kabul ile onu tanımak ve anlamak çabası içine itmiştir. III. Ahmed’in Avrupa başkentlerine elçiler göndermesi de böyle bir karar ve çabanın ürünüydü.

Lale Devri’nden İmparatorluğun sonuna kadar uzanan süreçte batılılaşma süreci askerî, idarî, mülkî, hukukî, kültürel ve eğitim sahalarda önemli aşamalar geçirmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri, bu sürecin önemli kilometre taşlarını oluşturmakla beraber Cumhuriyet döneminin de fikrî ve kurumsal gelişimini hazırlayacak sonuçlar doğurmuştur.

Hukukun üstünlüğü, hukuk karşısında eşitlik, anayasa, kamuoyu, parlamenter sistem, kuvvetler ayrılığı, muhalefet, kadın hakları gibi çağdaş kavramların Osmanlı devlet ve toplum hayatında yer bulmaya başlaması Osmanlıların uygar dünyaya eklenmek istediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak Osmanlı modernleşmesi eskiyi lağv edip yeniye ihdas etmek yerine, eskiyi yerinde bırakarak yeniye inşa etmek şeklinde gelişmiştir. Bu ise Osmanlı Devleti’nde düşünsel ve kurumsal anlamda bir ikiliği ortaya çıkarmıştır. Osmanlı eğitim hayatında da benzer tabloyu görmek mümkündür. İmparatorluğun sonuna kadar medreseler ve sıbyan mektepleri gibi klasik kurumlarını görmek nasıl mümkün olmuşsa, batılılaşma döneminin rüşdiye, idadi, ibtidai, sultani, meslek okulları, darülfünun gibi okullarını görmek de o ölçüde mümkün olmuştur.

Yeşil Gece Roman, esas itibarıyla geri kalmış bir milletin cehaletten kurtulması ve uygar dünyada saygın bir yer edinilebilmesi için modern eğitimin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Roman, ilk olarak babasının isteğiyle medrese eğitimine başlayan, daha sonra medresede geçen yılları boyunca inanç yapısına uymayan ve tecrübeler edinen, bunun sonucunda da medrese eğitimini, hocalarını sorgular hale gelen ve yeni eğitim anlayışının idealist savunucusu olan öğretmen Ali Şahin’in medreseye ve yeniliğe direnç gösteren “softalar”a karşı verdiği mücadeleyi anlatır.

Ali Şahin, medreseden icazet almaya yaklaşık bir yıl kala buradaki eğitimini bırakıp İstanbul Darülmüallimin’in sınavlarına girmiş ve buraya öğrenci olarak kabul edilmiştir. Buradaki öğrenciler arasında sarıklı-fesli gruplaşmaya tanık olmuştur. Darülmüallimin’deki eğitimini tamamladıktan sonra tayini İstanbul’a çıkmasına rağmen, Anadolu’da görev yapmak istemiştir. Amacı Anadolu’nun geri kalmışlığına bir çare bulmaktır. Nitekim Maarif Nazırlığı’nda yaptığı görüşme sonucunda bir arkadaşı ile becayiş yaparak “Sarıova Sancığı”¹ndaki bir iptidai okuluna başmuallim olarak tayin edilmiştir. Ali Şahin burada eğitime ilişkin yeni düşüncelerini hayata geçirmek istemiş ve böylece idarecilere, softalara, softalara inanan halka karşı bir mücadele içerisine girmiştir.

1 Bugünkü yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte romanda İzmir’e bağlı bir sancak, zaman zaman ise bir kasaba şeklinde telaffuz edilmektedir.

A-Meşrutiyetten Cumhuriyete Medreselerin Durumu: Sorunlar ve Eleştiri

1-Fizikî İmkânlar ve Öğrencilerin Beyanatıyla Medreseler

Ali Şahin'in babasının isteği ile başladığı, ancak aklını ve vicdanını meşgul eden sorularına bir türlü cevap bulamamanın sıkıntısı ile hep bir sorgulama ve arayış içinde geçirdiği medrese yıllarına ait söylemleri, İstanbul Somuncuoğlu Medresesi² üzerinden dile getirilmektedir. Medresenin fiziki koşulları, imkânları/ imkânsızlıkları, hocaları ve öğrencileri bize dönemin medreseleri hakkında da genel bir fikir vermektedir.

Romanda geçen Somuncuoğlu Medresesi, bakımsız, karanlık, taştan yapılmış bir bina olarak tasvir edilmektedir. Medrese öğrencilerinin hem eğitim gördüğü, hem de konakladığı odalar da loş ve rutubetli hücreler şeklinde anlatılmaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarında zikredilen İzmir'deki bir medresenin tasviri de benzer şekildedir: *"Bu medrese çok haraptı. Barınılacak halde değildi. Rutubet, güneşsizlik ve pislik sebebiyle içindeki softalar hastalıktan kırılıyordu"*

Medreselerin bu durumu, 1892 yılında II Abdülhamid'in medreselileri askere gitmekten muaf tutması, medreseleri asker kaçaklarının dolduğu okullar haline getirdiğini düşündürmektedir. Askerlik sorunu yaşayan öğrencilerin, öğrenim sürelerini bilerek uzatmaları, öğrenci sayısının artmasına, zaten vakıflar aracılığıyla geçinen medreselerin ekonomik anlamda zorluk yaşamalarına neden olmuştur. Medreselerdeki öğrenci niteliği ile ilgili durumu, Ali Vehbi (1951: 201) şu şekilde belirtmektedir: *"Senenin yoklama zamanlarında medresede yatıp kalkmakla ve koltuklarına kıştırdıkları kara kaplı kitaplarıyla biraz derse devam eder gibi gözükmekle askerlikten yakayı kurtarmaya muvaffak olanlar da görülmektedir. Senenin belirli bir gününde askerlik şubesi reisinin maiyetiyle birlikte medreseye kadar teşrif ederek yapmakta oldukları yoklamada ispatı vücut edenler, sıra ile adları okundukça mevcut diye bağırarak boylarını göstermekte ve künye balasına *höcreneşin talebei ulumdan* kaydı yapılmak suretiyle askerlikten kurtulmaktadırlar."*

Romanın baş kahramanı Ali Şahin, ilmiyeden olan babası tarafından kendisine bir hayrülhalef yapılmak ve bu suretle bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirilmek düşüncesiyle medreseye gönderilmiştir. Medresede eğitim görmeye gelen diğer çocuklar için ise burası kısa yoldan meslek sahibi olunabilecek bir yer olarak görülürdü. Buraya gelen çocukların büyük bir kısmı köylü çocuklarıdır. Bu çocuklar, medrese imkânlarının elverdiği ölçüde eğitim gördükleri süre boyunca burada ücretsiz kalıyor, karınlarını doyurabiliyorlardır. Reşat Nuri'nin deyiimiyle;

"Bunların çoğu, sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için esnaf çıraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıydı... Açlığın, sefaletin Anadolu köylerinden başlarında bir yırtık sarık, sırtlarında birer meşin heybe ile sürüp getirildiği alil, ebleh, mütereddi, yarı meczup çocuklar, karlı havalarda yiyecek aramak için şehirlere inen aç kurtlara benzeyen yalnız sıhhaten, iştihadan ve hayvani sevk-i tabiilerinden ibaret birçok iptidai mahlûklar..." (28).

2 İstanbul medreseleri içinde bu isimde bir medresenin bulunmaktadır. Yazarın hayali bir isim kullanmayı tercih etmiştir.

Medresede eğitim gören çocukların diğer çocuklardan kılık kıyafet olarak en belirgin farklılıkları başlarına takılan sarıklarıdır: *“Sokaklarda oynayan, yalınayak, başı kabak halk çocukları arasından yakalanarak medreseye gönderilen ve başına sarık sarılan çocuklar ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılik girerdi”*(19).

Ulema sınıfını halktan ayrıcalıklı bir duruma yücelttiği düşünülen sarık, bu dönemde artık tamamen bir sembol haline gelmiştir. Halkın artık bilgiye gösterdiği hürmet sarığa gösterilir olmuştur. Nitekim 19. Yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmut, sivil memurlarını batılı pantolonlar, frak ceketler ve kırmızı fesler içine soktuğunda, ulemanın üyeleri geleneksel cüppe ve sarıklarının korumuşlardır. Halkın gözünde *“adaletin sarığa bağlı olduğuna”* sultanı ikna eden Galata Mollası Keçecizade İzzet’in şefaatinin böyle bir inanışta etkili olduğunu düşündürmüştür. Aynı yüzyılın sonlarında İstanbul’daki Avrupalıların yazın sıcağın korunmak için hasır şapkalarına beyaz bir bez bağladıklarında, sıradan Türklerin birden bire kendilerine karşı saygılı olduklarını ve onlara okumuş gibi davrandıklarını fark etmişlerdir. Bu durum da ilim ve irfanın kişinin aklına tecrübesine değil, sarığa bağlı olduğunu açıkça göstermektedir (Davison, 2004: 233).

Medrese hocaları genellikle yaşça ileri olan kişilerdir. Romanda bu tipleri tasvir eden Hacı Fettah Efendi *“artık hiçbir ciddi şey okutamayacak kadar bunamıştı; başı, sonu, mantık ve nizamı olmayan sözlerle ders anlatması rüya gibi bir şeydi”* (20). Bu gibilerin Üslûpları sert ve dini algılayış ve aktarışları oldukça acımasızdı. Geleneksel öğretim metotlarından yetişip gelen hocalar kendi öğrencilerine de - bildikleri doğru bu olduğundan olsa gerek – aynı şekilde davranmayı tercih etmektedirler. Yine bunlardan *“Zeynel Hoca’nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemine vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzme, dil koparmak, ağızlarına kaynar katran akıtmak gibi şeylerle meşguldü* (26). *Onun fikrinde insanlar yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeylerden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldür. Günah işleyenleri sade Allah’a havale etmeyerek dövmeyi, gavura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi halis Müslüman’ın vazifesi bilirdi”* (27).

Kendilerini aslen İslam’ın ve Kuran-ı Kerim’in öğretilmesi konusunda yetkili gören hocaların İslamiyet’e dair bu abartılı ve korkutucu söylemleri, onların gerçekten Kuran-ı Kerim’i özümstedikleri veya Müslüman olmanın gereklerini yerine getirebildikleri konusunda şüphe uyandırıcıdır.

Hocalarda görmek istediği olgunluk, iyilik, dürüstlük, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerleri bir türlü bulamayan Ali Şahin, medresede gördüğü olaylar karşısında hayal kırıklığına uğramış, bu ise onun hocalara, onların din anlayışlarına ve medreseye karşı daha fazla sorgulayıcı olmasına neden olmuştur. Ancak kendi içerisindeki bu eleştiri, zaman zaman vicdan azabı duymasına, itikadında azalma olacağı korkusuna sebep olmuş ve kendisini gerçekler ve olması gerekenler arasında bir ikilem içinde bulmasına neden olmuştur. Öyle ki, medrese hocalarından birinin hasta bir öğrenciye zor bir durumda olmasına rağmen gösterdiği davranışa tanık olması onu, büsbütün hocalıktan ziyade Müslüman bir kişinin inançları konusunda şüpheye düşürmüştür. Ali Şahin, bu davranışı hocasına yakıştıramamış olmaktan dolayı kendi içinde sıkıntı yaşamıştır:

"Vaktiyle Ispartalı bir hasta çömez vardı. Aç açına çalışmaktan verem olmuştu. İki de bir tıkanır, gözleri evlerinden uğramış, gömleğinin düğmelerini parçalayarak bağıırdı. Bir gün yine böyle bir buhran esnasında bir softanın boğazına sarılmış ölüyorum diye bağııyordu. Softa yakasını onun elinden kurtararak: Ey ne yapalım ölüm Allah'ın emri. İlle şu benim yakamı bırak... Boğazımı sıktığın bir şey değil gömleği yırtacaksın, demişti" (30).

Müderresler arasında kendi hallerinde, mütevazi kişilerin de bulunduğunu inkâr etmeyen Ali Şahin, bu kişilerin de medresedeki olumsuzluklara karşı kayıtsız kaldıklarından bahsetmiştir. Bu durumu da o dönemde iktidarın halk üzerindeki korkutucu etkilerine bağlamıştır: *"Müderresler içinde kendi yağlarıyla kavrulan mütevazi adamlar da vardı. Fakat zaman çok nazikti. Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleriydi. Adamcağızlar gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade içerideki ulema arkadaşlarının tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açamazlardı" (31-32).*

Ali Şahin, medrese yıllarına dair -ne kadar sıklıkla düzenlendiği konusunda bir şey belirtilmeyen- medresede tertip edilen bir eğlenceden bahsetmiştir. Bu eğlence medrese hoca ve öğrencilerinin kendi aralarında düzenledikleri ortaoyununa benzer bir şeydir. Gerek bu oyun, gerekse oyun esnasında oyuncular tarafından sarf edilen sözler, Ali Şahin'in hayalindeki İslam anlayışından, ilim sahibi kişilerde görmek istediği davranışlardan oldukça uzaktır: *"Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilveler yapıyor, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalıyordu. Bu sahne öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle oynanıyordu ki, Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu" (24).*

Dışarıdaki halkın giyim-kuşamı ve davranışları İslamî değerlere uymadığı gerekçesiyle acımasızca eleştirilirken, kendi içlerinde oyun da olsa bu tür davranış ve söylemlerin caiz görülmesi tam bir tezatlık oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum bazı şeylerin ya göstermelik ya da çıkar gözetilerek yapıldığını göstermektedir.

B-Modern Eğitim Kurumlarında Eğitim-Öğretim ve Mektepli-Medreseli Çekişmesi

1-Darümuallimin'de Eğitim

Medreseden icazet almayı beklemeden Darümuallimin'e başvuran Ali Şahin'in gözüyle İstanbul Darümuallimin'e öğrenci kabulü, okulunun öğrenciye sunduğu imkânlar, okuldaki öğrenci grupları (mektepli-medreseli), öğretmen atamasında takip edilen usûl gibi konular romanda tek tek ele alınmıştır.

Ali Şahin, İstanbul Darümuallimin'e başvurduğunda öğrenci alımının sınavla yapıldığı kendisine söylenmiştir. Söz konusu öğrenci alımı, dönemin Darümuallimin müdürlerinden Ahmet Cevdet Paşa tarafından 1851 yılında kaleme alınan Nizamname mucibince yapılmaktadır. Nizamnameye göre sınavla okula alınan öğrencilerin öğrenim süresi üç yıldır (Akyüz, 2006: 33). 1892 yılında yeniden düzenlenen Darümuallimin'e giriş şartları, Takvim-i Vekâyi'de ilan edildiği haliyle ise şöyledir: Öğrencinin yapılacak imtihanda Arapça Sarf ve Nahv, Hüsn-ü Hat ve İmlâ, Kıraat-ı Türkî'den başarı göstermesi, Hüsn-ü Ahlâk sahibi, sağlam 20-30 yaş arasında olması gerekmektedir (Takvim, Vekâyi, no, 275, 8 şevval 1309, akt. Kodaman, 1999: 248).

Nitekim sınava girmek için Darülmualimin'e gelen Ali Şahin, orada bekleyen kalabalığı (200 kişi kadar) ve başvuranlar arasında çokça idadi mezunlarını görünce ümitsizliğe kapılmıştır. Kendi kendine şu şekilde düşünmüştür: "*Maarif idadilerinden yeni ilimlerin her nevini okumuş çakı gibi çocuklarla imtihan olmaya nasıl cesaret ederdi?*" (45). zira üç senelik eğitim-öğretim görenek idadi okullarından gelen öğrenciler, Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde geçtiği şekliyle "*mükemmel Türkçe, Kitabet ve İnşa, Mebad-i Ulum-ı Servet-i Milel, Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Fransızca, Coğrafya, Hendese ve İlm-i Mesaha, Kavanin-i Osmaniye, Tarih-i Umumi, Hikmet-i Tabiye, Mantık, İlm-i Mevalid, Kimya, Cebir, Resim* (akt. Taşer, 2011: 104) görmüşlerdir. Dolayısıyla medrese eğitimi boyunca bu derslerden bihaber yetişen Ali Şahin, sınavda başarılı olmak konusunda karamsardır. Ancak sınav sonucuna göre ikinci olduğunu öğrenince inanamaz. Bunun nedenini daha ziyade idadilerin yetersiz eğitimine bağlamış ve "*Şu halde idadilerin de pek bizim medreselerden kalır yeri yok*" demiştir. Onun bu ifadesi dönemin yeni usûl okul programlarında birçok dersin bulunmasına karşın, derslerin öğretiminin hakkıyla yerine getirilemediğini göstermektedir. Mevcut sorunun, rüşdiyelerden çıkıp idadiye gelen öğrenci kalitesi ile ilgili olabileceği gibi, idadilerde ders veren öğretmenlerin yetersizlikleriyle de alakalı olabileceği söz konusudur. Bu hususla ilgili olarak II. Meşrutiyet'in önemli eğitimcilerinden ve bu dönemde iki kez maarif nazırlığı yapmış olan Emrullah Efendi'nin "*Tuba Ağacı Nazariyesi*" ne değinilebilir: Tuba ağacı inanişâ göre kökleri havada dalları aşağıda olan bir cennet ağacıdır. Emrullah Efendi bu metaforu kullanarak eğitimde bir zihniyet değişimine ihtiyaç olduğunu, bunun da ancak üniversite ile sağlanabileceğine vurgu yapar (Doğan, 2010: 360). Ancak II. Abdülhamid döneminde izlenen ilköğretim siyasetinden de anlaşılıyor ki, eğitimde daha çok alt kademelere önem verilmiş, eğitimin daha çok halk tabanına yayılmasına çalışılmıştır. 1869 Maarif Nizamnamesi'nde de mevcut olan ilköğretim zorunluluğu, 1876 Anayasası'nda da yerini almıştır: "*İlköğretimin İstanbul dışında da yaygınlaştırılması için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde maarif müdürlükleri kurulmuştur. İlköğretime gösterilen ilgiye dayanak olarak da, orta ve yüksek dereceli okulların kurulması ve gelişmesinin ilköğretimin nicelik ve nitelik yönünden belirli bir seviyeye çıkarılmasına bağlı olduğu fikrinin anlaşılmasıdır*" (Başbakanlık arşivi, yıldız, kısım 31, no, 1374, zarf, 115, karton, 84, sene, 1299, akt. Kodaman, 1999: 67, 68).

Darülmualimin; öğrencilerine, beslenme, barınma, temizlik gibi hizmetler sunmaktadır. Öğretmen okulunun öğrenciye sunduğu imkânlar, onların kısmen de olsa ihtiyaçlarını karşılayarak medresede olduğu gibi belli dönemlerde cerre çıkararak kendi geçimlerini sağlamak için halktan para, kıyafet, gıda yardımı almalarını engellemiş, böylece öğretmenliğin saygın bir meslek olarak benimsetilmesi için uğraşmıştır.

Bu suretle Ali Şahin, Darülmualimin'deki yılları sırasında kendilerine verilen hizmetten duyduğu memnuniyeti şu şekilde ifade etmiştir: "*Hazır yemek, hazır yatak... Çamaşırım yıkanır, söküklüklerim dikilir. Kendimi saraya damat oldum sanıyorum*" Oysa Ali Şahin medrese yıllarını anlatırken oradan buradan gelen erzaklarla yemek yapmaya çalışan arkadaşlarından bahsetmektedir.

Darülmualimin öğrencilerinin çoğunluğunu medreseden ve sivil mekteplerden gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Kılık kıyafetleriyle (sarıklı-fesli gibi) birbirlerinden ayrılmalarının yanı sıra, fikrî ayrılıkları da aralarında sorun çıkmasına yetmektedir.

"Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar (mektepliler) da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı" (46). Bahsi geçen karşıtlığı, farklı eğitim kurumlarından bir araya gelen öğrenciler arasındaki zıtlığı Niyazi Berkes şöyle anlatır: "Kişilerin bazıları kafaca ya yalnız geleneksel eğitimin, ya yalnız çağdaş eğitimin yetiştirmesi olarak karşı karşıya geleceklerdir. Kimileri de ikisinin karması olarak çifte kişilikli kimseler olacaklardır. Bu üç tipin karşısında da hiç eğitim görmemiş büyük cahil kütlesi yani halk bulunacaktır. Bunun en yüksek aşamasına Abdülhamit döneminde erişildi" (201).

Ali Şahin, softaları genel itibariyle medresedeki deneyimlerine bağlı olarak tanımakla ve tasvip etmemekle birlikte, idadiden gelen fesli talebeye karşı da olumlu düşünceler geliştirmemiştir. Onların da sarıklılar kadar cahil ve kabiliyetsiz olduklarını düşünmüştür. Zaten idadiden gelenlerin çoğunun da Darülmualimin'e girme sebebinin öğretmenliği maaş alabilecekleri geçici bir iş olarak görmüştür ki bu onun idadilerden gelenler hakkındaki olumsuz düşüncelerinin nedenlerinden biridir. Zira Ali Şahin'e göre mektep hocalığı adı bir geçim vasıtası sayılmaktadır. Daha kârlı bir iş bulduklarında mektep hocaları meslek değiştirmeye can atmaktaydılar.

Darülmualimin'den mezun olan öğrenciler kura usulüyle öğretmen olarak atanmaktadırlar. Ali Şahin'in de kura sonucunda tayini İstanbul'a çıkmıştır. Ancak kendisi daha önceki medrese eğitimi döneminde cerre çıktığı zamanlardan Anadolu'yu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle İstanbul'dan ziyade Anadolu'da daha çok hizmet görebileceğini, Anadolu halkını içinde bulunduğu cahillikten kurtarabileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle de Maarif Nezareti'ne becayiş isteğinde bulunmuştur. Nitekim İzmir yakınlarındaki Sarıova Sancağı'na tayini çıkan bir arkadaşıyla becayiş yaparak, buradaki "Emir Dede İptidai Okulu"na başmuallim olarak atanmıştır.

C-Osmanlı Taşrasında Geleneksel Düzene Karşı Yenilik Arayışı: Sarıova Sancağı'nda Halk, Yenilik ve Gelenekçilik/Eğitimde İkilik ve Rekabet

Romanda genel anlamda İstanbul dışındaki taşra yoksulluk içerisindeki yerler olarak tasvir edilmiştir. Ali Şahin'in, tayin edildiği Sarıova Sancağı'na geldiğinde ilk izlenimleri şu şekildedir: "*Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Tezekle çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler...*" (52). Ali Şahin, gördüğü manzara karşısında şaşırılmaz; çünkü daha önce de medrese yıllarında cerre çıktığı zamanlarda Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşmış ve benzer görüntülerle karşılaşmıştır.

Ali Şahin Sarıova'daki insanlarla tanışıp konuşmaya başladıkça onlara dair fikirleri yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Gözlemlerine göre buradaki halk da tıpkı Darülmualimin'de olduğu gibi iki kutuplu bir hal sergilemektedir: "Bir yanda Müderris Zühtü Efendi'nin temsil ettiği teceddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsizlikle itham eden ve 31 Mart yığnılığından hâlâ kurtulamadıkları için doğrudan muhalefete cesaret edemeyerek saklı ve sessizce homurdanan eskiler." Sokaklarda dolaşırken müthiş bir sarıklı bolluğu da Ali Şahin'in dikkatini çekmiştir. Bununla birlikte kasabanın mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere

bütün hükümet memurları, jandarma, polis, belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf hem yenilik taraftarı hem de milliyetperver olarak görülürler. Ancak Ali Şahin onların yenilikçi anlayışının gerçek olmadığını veya en azından kendi düşüncesindeki yenilikle bağdaşmadığını düşünür. Bunların çoğunun yenilik anlayışı eski düzenin -eğitim dahil- biraz iyileştirilerek devam etmesi yönündedir. Mesela yenilikçiler, yeni okulların yanında medreselerin varlığını da hoş görmüşlerdir. Hatta onların ıslah edilmeyip kendi hallerine bırakılmasına kızmışlardır. Ali Şahin'in onların sözde yenilikçilikleriyle ilgili tespitlerinden biri şöyledir: Ali Şahin kendi okulunun programıyla ilgili ders isimlerini yazdığında maarif müdürü tarafından neredeyse kapı dışarı edilir. Maarif müdürünün kızdığı konu ise; Ali Şahin'in anadili dersini programa "Lisan-i Osmanî" yerine "Türkçe" yazmasıdır. Dolayısıyla Ali Şahin düşüncesindeki yeniliklerin hayalini kurarken, basit bir isme takılan -şekilci dahi olsa da- yenilik anlayışının karşısında duran kişilerin davranışlarından şüphe duymaktadır.

Kasabada, eğitimden sorumlu olan kişiler; mahalle ve vakıf mekteplerinde, ibtidaide ve idadideki öğretmenler, müdürler ile medrese hocalarıdır. Bunların da kimisi -özellikle yaşça ileri olanlar- cahil ve mutaassıp, kimileri sözde yenilikçi olarak betimlenmektedir. Sadece ileride Ali Şahin'in yakın arkadaşı ve müttefiki olacak olan öğretmen Rasim Efendi onlardan farklıdır.

Ali Şahin, Sarıova'ya ilk geldiğinde Maarif müdürünü ziyaret etmiştir. Ziyareti esnasında, koltukta oturduğundan, maarif müdürü adına teklifsiz konuşmalarından, müdür üzerinde dolayısıyla eğitim idaresinde etkili ve bir o kadar da tehlikeli olduğunu hissettiği bir softayla tanışmıştır. Hafız Eyüp adındaki bu softa daha ilk günden Ali Şahin'e gözdağı vermek istemiş, "kendi rızası dâhilinde çalışırsa rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefinin uğradığı akibete uğrayacağını" söyleyerek açıkça tehdit etmiştir.

Maarif müdürünün odasında tanıştığı Hafız Eyüp, yandaşları ve kandırdıkları halk, hükümet tarafından tahsis edilmeye çalışılan yeni okullara, buradaki eğitime ve burada çalışmak için gelenlere türlü oyunlar oynayarak, onları yıldırmaya ve kendi hükümlerini sürdürmeye çalışırlar. Bu kişiler sırf kendi çıkarları için ve güya din adına, gelenekleri korumak için çalışır gözükerek, vatanseverlikten uzak bir anlayışla idare ve halk üzerinde güçlerini muhafaza etme gayretindedirler. Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nde bilgi sahibi ve bilginin yayıcısı olarak görülen ulema sınıfına ait olduklarını zanneden bu kişilerden eğitim de nasibini almıştır. Dolayısıyla eğitim alanında yapılmak istenen düzenlemeler/yenilikler, ya sekteye uğratılmış, ya da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Berkes de eğitimdeki gelenekçiliğin neden olduğu olumsuzlukları şöyle açıklamıştır: "*İlk eğitimin, geleneğin temsilcisi olan kişilerin elinde bulunması toplumlarda doğal bir eğilimdir. Kişi toplumsal benliğini bu geleneğin kanalıyla edinir. Fakat Osmanlı-Türk tarihinde ulemanın temsil ettiği kültür geleneği, ulusal nitelikten yoksun evrensel ümmet geleneğidir. Hıristiyan milletlerin dinsel eğitimi, onların ulusal benliklerini yaşatmakta ya da diriltmekte önemli rol oynadığı halde, İslam geleneğinde bunun böyle olmayışı dinin Türk halkının ulusal kültür yanlarına yabancı kalışının bir ürünüdür.*" (201).

Yeni eğitim sisteminin bir temsilcisi ve uygulayıcısı olan Ali Şahin eğitimde modernleşme adına Sarıova'da yapmak istediklerinin karşısına, Hafız Eyüp'ün önderliğinde bazen bizzat Ali Şahin'in kötülenmeye çalışılması, bazen Emir Dede

İbtidaisi'ne gidecek öğrencilerin engellenmesi, bazen de yeni okul binasının yapımının engellenmesi şeklinde zorluklar çıkarılmıştır. Hafız Eyüp, kasaba halkına ve eşrafına Ali Şahin'i ahlaksız biri gibi göstermek için özel olarak ayarladığı bayanları okula göndermiş, ancak başarılı olamamıştır. İbtidadiye giden öğrencilerin çok gürültü yaparak oynamaları kanıt gösterilerek iyi terbiye alamadıkları söylenerek aileleri caydırılmaya çalışılmıştır. Esnaf ailelerinin çocuklarından da ibtidadiye giden olursa, bunlarla alışverişin kesilerek zor durumda kalmalarına neden olunmuştur. Yeni eğitim ile ilgili çıkarılan sorunlardan biri de fiziki koşulları gereği kötü bir halde olan (binanın sağlam olmaması, damının akması vb.) okul binası yerine yapılacak olan yeni bina konusunda uydurulan hurafelerdir: Yeni bina yapımı için Evkaf Nezareti bir arsa bağışlamıştır. Ancak arsanın bir kösesinde eski, bakımsız bir medrese binası bulunduğundan okulun yapılması için bu binanın yıkılması gerekmektedir. Medrese binasının yıkılmasını dine hakaret addeden softalar, idareyi türlü bahanelerle ikna edemeyince bir oyun tertip ederler. Kendilerinden birini yıkım ekibinin içine yerleştirirler ve güya bu adam kazmayı kaldırıp medreseye vurduğu anda yere yıkılacaktır. İnanılmak istenen şey de, medresenin koruyucusu olan dedenin kendisini çarptığıdır. Bu sayede zaten cahil olan halkı kendi taraflarına çekmiş ve bir süre için de olsa medrese binasının yıkılmasını engellemişlerdir.

1-Eğitimde Yenilikçi Anlayışa Göre Oluşturulan Bir Okul Örneği: Emir Dede İbtidai Mektebi

Ali Şahin'in başmuallim olarak görevlendirildiği Emir Dede İbtidaisi kasabanın en büyük okuludur. Üç yüz öğrencisi bulunan okulun öğretmen sayısı sekizdir. Öğrencilerin çoğu mahalle mektebinden alışık oldukları düzenle sarık takarak okula gelmektedirler. Özellikle bir program olarak belirtilmemekle birlikte aralarda ismi geçtiği kadarıyla ibtidaide okutulan derslerden bazıları; Lisan-i Osmanî, Terbiye-i Bedeniye'dir. Okuldaki eski hocalar, eğitimde dayak, tehdit ve korkutma yöntemini kullanır iken, öğrencilerden de miskin bir itaatkârlık, alık bir ezbercilik beklemektedirler.

Ali Şahin bu okul aracılığıyla çocuklara müspet bilimlerin en sade, şüphe duyulmayan ve en faydalı olanlarını öğretme amacındadır. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar yüzeysel ve zararsız şekilde anlatma düşüncesindedir. Ali Şahin çocuklarla olduğu kadar, onların aileleriyle de ilgilenerek düşüncelerini onlara yaymak niyetindedir.

Ali Şahin'in mektep ilgili bir diğer planı mektep binasının iyileştirilmesidir. Fizikî koşullar açısından uygun olmayan Emir Dede İbtidai binasını yeniden inşa etmek düşüncesiyle Evkaf Nezareti tarafından bağışlanan arsa sorunuyla uğraşılırken Belediye Meclisi binanın planıyla ilgili engeller çıkarmıştır. Ali Şahin, yeni okul için havayı ve güneşi bol alabilen büyük pencereci ferah bir bina yapmak istemektedir. Belediye meclisindekiler ise İslam-Türk mimarisine uygun kubbeli kemerli -medrese mimarisi tarzında- bir bina isteğindeydiler. Ali Şahin'in Sarıova'daki mühendis arkadaşı bu sorunu halletmek için ilk önce onların istediği gibi bir bina planı hazırlamıştır; fakat plana göre bina iki katlı olarak tasarlanmıştır. Bina ortaya çıkınca da, çok basık kalacağından buna gelecek itirazlar sonucunda iki kat birleştirilecek ve olduğundan daha yüksek ferah tek katlı bir okul binasına dönüşecektir.

Yeni yapılan okul binalarının nasıl olması gerektiği hususu, dönemin Osmanlı aydınları arasında da başlıca tartışma konularından biri olmuştur. Bunlardan bir de son dönem eğitimcilerinden Osman Paşa'nın sınıfların inşasında nasıl bir yol izlenebileceği meselesine dair 1326 (miladi, 1908/1909) yılında Tanin'de "Mekteplere Dair" başlıklı yazısındaki tespitleridir. "*Sınıflar şimdiye kadar bizde zannedildiği vechle (tarz, üslup) içine istiab (sığdığı) ettiği kadar talebe doldurmaya mahsus bir anbar değildir: sınıfta talebe başına altı metre küp hava lazımdır. Tavanlar dört metreden aşağı olmamalıdır* (akt. Taşer, 2011: 178). Bu durum, yeni eğitim usulüne göre eğitim verecek olan okulların binalarının da eskisinden farklı ve öğrencinin yararını gözeten bir tarzda olması gerektiğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Romanın son bölümünde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden bahsedilmiştir. Ali Şahin bu bölümde kasaba halkına yardım etmek için Yunanlıların yanında ve hiç istemediği halde onların zararsız gördükleri softa kılığına bürünmüştür. Güya bir softa olarak halkı işgale karşı direnmemesi yönünde telkin edecekken, (Çünkü Yunan askerlerinin softalardan beklediği hizmet budur) o Türk Halkını topladığı her fırsatta Yunanlılara karşı direnme, Türk askerlerine yardımcı olma, yurdu kurtarma yönünde çalışma gibi konularda örgütlemiştir. Bu durum Yunanlılar tarafından fark edilince Yunan adalarına sürgüne gönderilmiştir.

Ali Şahin sürgünden yaklaşık 10-15 yıllık bir süre sonra Sarıova'ya döndüğünde vatan işgalden kurtarılmıştır. Tarlaların yanından geçerken "hasır şapkalı" köylüleri görmüştür. Karşılaştığı bu değişim bile onda bazı şeylerin düzelmiş olabileceği inancını uyandırmıştır. İlk olarak maarif müdürlüğünü ziyaret etmiştir. Yeni maarif müdürünün odasına girdiğinde müthiş bir şaşkınlığa uğramıştır. Sarıova'daki yılları boyunca mücadele ettiği yenilik karşıtı softaların lideri Hafız Eyüp yine maarif müdürünün yanındadır. Sakalını kesmiş, sarık yerine melon şapka takmıştır. Ancak vazifesi yine aynıdır: Yönetimde sözü geçen kişilerin yanında yer alarak kendi ve kendi gibi olanların çıkarlarının peşinde, taktığı yenilikçi maskenin altında geri kalmış zihniyetin devamını sağlamak amacıyla gizliden gizliye çalışmakta. Maarif müdürüyle beş dakika konuşması, sanki Yunanlıların lehine kendisi çalışmamış gibi, Ali Şahin'i böyle etiketlendirmesi maarif müdürünün Ali Şahin'i vatan hainliğiyle suçlamasına yetmiştir.

D-Sonuç

Yeşil Gece Romanı Osmanlı devletinde batılılaşma döneminin şartlarını, felsefesini, sorunlarını farklı boyutlarıyla yansıtan olaylar dizgesinin bir öyküsüdür. Yazarın idealist kişiliği, toplumunu geleceğe taşıyacak çağın bilgi, birikim ve deneyimlerini aktarmak amacındadır. Bu açıkça iyiliğin kötülüğe, aydınlığın cehalete, dürüstlüğün riyakârlığa, kısaca dönemin diliyle usûl-ı cedidin usûl-ı kadime galebe çalmasını arzulayan bir düşüncenin idealize edilmesidir. Olayların ele alınış biçimi ve yazarın üslubu yeni/cedidcilik ve eski/kadimcilik arasındaki ikiliğin ve mücadelenin ciddi bir seviyede olduğunu göstermektedir. Eser, okurlarına sadece Anadolu'nun kadimcilik ve cedidcilik ikileminde düşünce evrimini değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutacak önemli verileri de sunmaktadır. Eserin yaklaşık yüzyıl önce ele aldığı toplumdaki cehalet sorunu, bugünün insanını dahi düşündürecek niteliktedir. Sonuç itibarıyla eserin Türk eğitimi ve düşünce tarihi açısından kıymetli bilgiler içerdiği muhakkaktır.

E-Kaynaklar

- Akyüz, Yahya (2006), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmualimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı:20, s.17-58.
- Aykota, Ali Vehbi (1951), *Acıpayam Garbikaraağaç Halkının Asırlık Tarihçesi Köylerimize Serpilen Maarif Işığının Temeli Yüreğilde Nasıl Kuruldu*, Çankaya Matbaası, Ankara.
- Berkes, Niyazi (Tarihsiz), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Davison, H. Roderic (2004), *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Doğan, İsmail (2010), *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Güntekin, Reşat Nuri (Tarihsiz), *Yeşil Gece*, Yayına Hazırlayan: Asaf Taneri, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Kodaman, Bayram (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taşer, Seyit (2011), *Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Eğitim Meseleleri Hakkındaki Görüşleri*, Eğitim Kitabevi, Konya.

HONAZ'DA BASIN FAALİYETLERİNE BİR BAKIŞ (1994-2015)*

AN OVERVIEW OF THE PRESS ACTIVITIES IN HONAZ (1994-2015)

Ercan HAYTOĞLU**

Özet

Honaz basın hayatı, yayınlanan ilk gazete 'Honaz'ın Sesi' ile 1994'de başlamıştır. Yine aynı yıl yayınlanan 'Honaz Haber' gazetesi ile de devam etmiştir. 'Honaz'ın Sesi' ve 'Honaz Haber' gazetelerini, 'Hisar', 'Zeytindalı' ve 'Cumhuriyet Kelebekleri' adlı okul dergileri izlemiştir. Honaz'da 'Honaz Haber' ve 'Atatürk'ün Sesi' olmak üzere iki basılı, 'HMYO Bülteni' adlı bir elektronik bülten yayınlanmıştır. Yayınlanan gazete, dergi ve bültenler uzun ömürlü olmamıştır. Yayınların sınırlı sayıda olup, uzun ömürlü olmayışında Honaz'ın Denizli'ye yakınlığı, yeni ilçe oluşu ve ilçede bir matbaanın bulunmayışı etkili olmuştur. Bu yayınlar dışında Honaz'da televizyon, radyo yayıncılığı ile elektronik gazete ve elektronik dergi yayıncılığı yapılmamıştır. Honaz'da yerel basın anlamında şu anda devam eden gazete, dergi, bülten ve internet yayıncılığı da bulunmamaktadır. Honaz basın hayatı tarihsel olarak çok yeni ve yayın süresi ile yayın sayısı açısından çok sınırlı kalmasına rağmen, Honaz'dan Türkiye ve Denizli basınına etki yapan önemli isimler yetiştirmiş olması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Basın, Honaz, Honaz'ın Sesi, Honaz Haber, Hisar Dergisi.*

Abstract

The press life of Honaz started in 1994 with "Honaz'ın Sesi (The Voice of Honaz)", the first published newspaper. It has continued with the publication of "Honaz Haber (The Honaz News)" at the same year. These publications were followed by school magazines such as "Hisar (The Citadel)", "Zeytindalı (The Olive Branch)" and "Cumhuriyet Kelebekleri (The Butterflies of Republic)". Moreover, In Honaz, an electronic bulletin called 'HMYO Newsletter' and two printed newsletters called, "Honaz Haber (Honaz News)" and "Atatürk'ün Sesi (Atatürk's Voice)" have been published. The Published newspapers, magazines and newsletters did not last long Honaz's closeness to Denizli, Honaz being a new district, and the absence of a printing press in the district were effective in the limited number of publications and their lack of longevity. Apart from these publications, there have not been any television and radio broadcasting along with online newspapers and magazines. Besides, there are no local press in terms of newspapers, magazines, bulletins and online journalism in Honaz at the present time. Even though the press life is historically new and the publication period and number is very limited, it is important that Honaz has brought up important names that have an impact on Turkish and Denizli press.

Key words: *Press, Honaz, The Voice of Honaz, The Honaz News, The Hisar Magazine.*

A-Giriş

Honaz basın tarihine dair ilk değerlendirmelerin yer aldığı tek çalışma, 2010'da yayınlanan şahsıma ait "*Denizli Basın Tarihi 1909-2009*" adlı kitap olmuştur. Bu çalışma içerisinde 'Honaz'ın Sesi' ve 'Honaz Haber' gazeteleri ile 'Hisar Dergisi'ne dair bilgiler yer almıştır. Kitap çalışmam esnasında Honaz basın tarihinin ilk örnekleri tespit edilmesine rağmen, gazetelerin nüshalarına tarafımdan ulaşılammıştı. Bu çalışma, hem gazete, hem de dergilerin yayınlanan nüshalarına ulaşılabilmem,

* Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, DENİZLİ, ehayt@pau.edu.tr

** Bu makale 26-27 Kasım 2015 tarihinde yapılan Honaz Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

aynı zamanda 2009'dan sonra yayınlanan dergi ve bültenleri değerlendirebilmem dolayısıyla faydalı bir çalışma olmuştur.

1994'te başlayan Honaz basın hayatı, 1909'da 'Hülasa' ve 'Kahraman' gazeteleri başlayan Denizli basın hayatına göre çok yenidir. Honaz basın hayatının 1994'e kadar gitmesi ve yapılan yayınların kısa ömürlü olmasında, Honaz'ın Denizli'ye yakınlığı, yeni ilçe oluşu ve geçmişten günümüze faaliyet gösteren bir matbaasının bulunmayışı etkili olmuştur.

Denizli merkezi dışında gazete yayıncılığı, ilçelerinde ilk kez 1967'den itibaren başlamıştır. Gazeteci Erol Özbal tarafından Acıpayam, Çal, Çivril, Sarayköy, Tavas ve Buldan'da ilçe adlarını taşıyan gazeteler yayınlanmıştır. Honaz ise 1987'ye kadar nahiye olduğu için gazete vd. yayınlama yolunda geçmişte bir adım atılmamıştır. Honaz uzun yıllar basın-yayın hayatının dışında kalmıştır.

Honaz'ın çok genç, sadece yirmi bir yıllık basın hayatı var olmuştur. Bu nedenle bu 21 yılda yayınlanan gazeteler, dergiler ve bültenler ile bir internet yayıncılığı örneği değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca Honaz'da gazete temsilciliği yapanlar ve basın hayatında söz sahibi olan Honazlı gazeteciler'de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamına Honaz sınırları içinde yer alan Denizli Organize Sanayi Bölgesinde yayınlanan dergi ve bültenler; Honaz'a dair haberlere yer vermedikleri ve tamamen Denizli'ye ve ülke geneline yönelik yayın politikaları izledikleri için bu çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmamışlardır¹.

B-Gazeteler

1-Honaz'ın Sesi Gazetesi (1994)

'Honaz'ın Sesi' gazetesinin imtiyaz sahipliğini Nurten Özdemir², yazı işleri müdürlüğünü Samim Tahra yapmıştır. Gazete haftalık olarak Salı günleri yayınlanmıştır. Honaz'ın Sesi gazetesi, İsmail Özülke'nin muhasebe bürosu olan Honaz ilçesi Özel İdare Binası, No:4 adresinden yönetilmiştir³. Bağımsız ve siyasi özellikte yayınlanan⁴ gazetenin mesul müdürlüğünü Samim Tahra, yazı işleri sorumluluğunu Şerafettin Kara ve spor sorumluluğunu Adnan Akçay yapmıştır⁵.

Kuruluş tarihi 1 Ocak 1994 olan gazetenin ilk sayısı 1 Ocak 1994 Salı günü çıkmıştır. Dört sayfa yayınlanan gazetenin satış fiyatı KDV dahil 2500 TL'dir⁶. Gazetenin sol

1 Burada ele almadığımız Organize Sanayi Bölgesinde yayınlanan dergiler Fatih Haber Dergisi (1999), Altınbaşak Haber Dergisi (2001), Bukle (2003) ve Deniz'den (2004) dergileridir. Bültenler ise Esintiler (1999), Denizli Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü (2004), Uğurlu Oto Cam (2006)'dır. Daha geniş bilgi için bkz. Ercan Haytoğlu, *Denizli Basın Tarihi (1909-2009)*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları No:18, Denizli 2010.

2 Nurten Özdemir, Özlem matbaası sahibi Mehmet Özdemir'in eşidir. 1964 Denizli doğumlu Hüseyin oğlu İsmail Özülke (Mülakat tarihi:19-20.10.2015)

3 Haytoğlu, a.g.e., s. 304, 1964 Denizli doğumlu Hüseyin oğlu İsmail Özülke (Mülakat tarihi: 20.10.2015)

4 Haytoğlu, a.g.e., s.304.

5 *Honaz'ın Sesi*, 4 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1, s.2.

6 Baskıdan kaynaklanan yayın tarihi ve sayı karışıklığı görünmektedir. Aynı gazetede "1 Şubat 1994 Sayı: 1" yazarken yanında koyu şekilde "4 Ocak 1994 Salı Sayı:5" yazdığı görülmektedir. Diğer sayılarla birlikte değerlendirildiğinde gazete tarih sıralamasının 1 Ocak 1994'ten itibaren düzenli devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. *Honaz'ın Sesi*, 4 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1.

köşesinde Honaz amblemi, sağ tarafında “*Honaz'ın Sesi Gazetesi*” isim olarak yer almıştır. İsmi altına “*Haftalık Bağımsız Siyasi Gazete*” ve O'nun altında ise “*Bu Gazete Basın Meslek İlkelerine Uymayı Taahhüt Eder*” ibareleri yerleştirilmiştir⁷. Dizgisi Laser Ajans, baskısı Eser Ofset tarafından Denizli'de yapılmıştır. Ancak ilginç olan Honaz'da matbaa bulunmadığı halde matbaa adresi olarak; “*Özel İdare Hanı, No:3 Honaz*” matbaa adresi gösterilmiş, gazetenin baskısını yapan Eser Ofset ise irtibat adresi olarak verilmiştir⁸.

Samim Tahra birinci sayıda “*Başyazı*” köşesinde “*Sizin Sesiniz*” başlığı altında; “*Özel televizyonların, radyoların “Konuşan Türkiye” sloganının ardından ilçemizde de yıllardan bu yana eksikliği hissedilen yerel gazete ile karşınızdayız.*”

İsmi “Honaz'ın Sesi” verdiğimiz bu gazete hiçbir partinin yayın organı değil, Honazlıların yayın organı olacaktır. Sizlere imkanlarımızın el verdiği şekilde ilçemizde gelişen ve kamuoyuna aktarılması gerekenleri yazarak sizin sesiniz olacağız” demiştir. Yazısının devamında gazetenin isminin neden “Honaz'ın Sesi” verildiğini; “Yeni ilçe olan Honaz'da nüfus hızla artmakta ve gelişen olaylar kulaktan kulağa aktarılmakta. Vatandaşlarımız kendilerine yapılan haksızlıkla ve istedikleri hizmetleri alamamanın sıkıntısı içinde, diğer yanda ise okuma alışkanlığının her geçen gün kaybolduğu halkımız genel basında kendileri ile ilgili haberleri okuyamamakta ve hatta görememekte bunun için böyle gazeteyi çıkarmayı uygun bulduk” cümleleri ile açıklık getirmiştir.

Gazetenin ikinci sayfasında Honaz Mal Müdürü Hidayet Cevzici'nin “*Misafir Kalem*” köşesinde yazısı ile gazete künyesi, yeni yıl kutlama dilekleri yer almıştır. Üçüncü sayfanın tamamı yılbaşı tebriklerine ayrılmıştır. Dördüncü, yani son sayfa ise spor sayfası olup; Honazspor, 1993 Amatör Bilardo Turnuvası, genç takım maçlarının sona ermesi ve play-off fikstürünün çekilme haberlerinden oluşmuştur⁹.

11 Ocak 1994 Salı günü yayınlanan ikinci sayısında Samim Tahra “*Başyazı*” köşesinde “*Teşekkürler*” başlığı ile gazete için ilk bilgilendirme ve tanıtım yazısını yazmıştır. Tahra yazısında; “*...Biraz tedirgindik ama ilk sayımızı gören okurlarımızın tebrikleri ve eleştirileri doğru yolda olduğumuzu gösterdi. Gerçekten Honazımızda böyle bir gazetenin eksikliği vardı. Bu eksikliği arda arda doldurmayı başarabiliysek ne mutlu bizlere.*”

*Gazetemizi ücretsiz dağıttık. Ve Honazlılardan büyük ilgi gördük. Beklentimiz vatandaşlarımızın, politikacılarımızın bir gazeteye sahip çıkmaları, objektif olarak Honaz'daki bütün gelişmeleri aktarmaya devam edeceğimiz...”¹⁰ demiştir. Gazetenin yine ikinci sayısında yer alan “*Honaz'ın Sesi Büyük İlgi Gördü*” başlıklı haberde, gazete yönetiminde bulunanlarının isimleri verilerek; “*...İlk sayısı önceki hafta okuyucuların eline ulaşan Honaz'ın ilk gazetesi ‘Honaz'ın Sesi’ gazetesi Honazlılar**

7 *Honaz'ın Sesi*, 1 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1.

8 *Honaz'ın Sesi*, 1 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1, s.2. Gazetenin ait olduğu yerde basılması gerekliliği kuralı, Honaz'da matbaa bulunmaması nedeniyle sorun olacağından, mecburen bu şekilde sorun aşılma çalışılmıştır. Y.n.

9 *Honaz'ın Sesi*, 1 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1.

10 Samim Tahra, “*Başyazı*”, *Honaz'ın Sesi*, 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2.

tarafından büyük ilgi gördü. *Laser Ajans'ta dizilen ve Honaz matbaasında basılan gazeteyi içerik olarak doyurucu bulan Honazlı vatandaşlar ve ilgililer böyle bir gazetenin yaşatılması için herkesin üzerine düşeni yapması gerektiği görüşünde birleşti*" denilmiştir¹¹.

İkinci sayıda yine "Dürbün" köşesinde Ahmet Sarı ve "Misafir Kalem" köşesinde İhlas Haber Ajansı Denizli Muhabiri Altay Varol yazmıştır¹². Ahmet Sarı "Güzel Bir Hizmet" başlıklı yazısında "...Buradan ilçemizin meselelerini gündeme getirmek, doğrularını, yanlışlarını, eksiklerini yetkililere aktarmak, onların iyi ve doğrularını alkışlamak, hatalarını eleştirmek görevimizi yerine getirmiş olacağıma inanıyorum..." diyerek¹³ gazetenin kamuoyu yaratma özelliğine dikkat çekmiştir.

İkinci sayı da ilk sayı formatında yayınlanmıştır. Birinci sayıda üçüncü sayfada İslam inancıyla ilgili bilgiler, sohbet ve fıkraların yer aldığı "Sizin Köşeniz" adlı köşe, ikinci sayıda "Sizin Sayfanız" olarak yer almıştır. 'Sizin Sayfanız' köşesi tarihte bu ay, fıkralar, hadisler, güzel sözler ve hediyeli bulmaca içeriği ile yayınlanmıştır¹⁴.

Üçüncü sayısında "Honazda Üniversite Sevinci" manşeti atılarak, Honaz'da Pamukkale Üniversitesinin bir kampus oluşturacağına dair geniş bir haber yapılmıştır. Samim Tahra "Başyazı" köşesinde 'Sevincimiz Büyük' başlıklı yazısını kaleme alarak, manşette yer alan konuyu köşesinde değerlendirmiştir. Üçüncü sayıda gazetenin formatı aynı kalmıştır¹⁵.

25 Ocak Salı günü yayınlanan dördüncü sayıda yine "Dürbün" köşesinde Ahmet Sarı ve "Misafir Kalem" köşesinde Honaz Kaymakamı Aziz Mercan'ın yazısı yer almıştır. Üçüncü sayfada yer alan "Sizin Köşeniz"de fıkra, duvar yazıları ve mobilya bakımı, Peygamberin sıfatlarına dair sohbet yazılarından oluşmuştur¹⁶.

Gazetenin beşinci sayısında Ahmet Sarı "Dürbün" köşesinde, İsmail Özülke "Misafir Kalem" köşesinde yazmıştır. Honaz ve Denizli ile ilgili haberlere yer verilmiştir. Dördüncü sayfası Honaz'a ait spor haberlerine ayrılmıştır¹⁷.

8 Şubat 1994 tarihli altıncı sayısında yine Samim Tahra "Başyazı", Ahmet Sarı "Dürbün" köşelerinde yazmışlardır. Bu sayıda 'Misafir Kalem' köşesi yer almamış, "Sizin Köşeniz" de Ramazan ayı münasebetiyle Ramazan'a dair yazılara yer verilmiştir¹⁸. Şerafettin Kara ve Önder Varol gazetede spor haberleri yapmışlardır¹⁹.

Honaz'da matbaa bulunmadığı için gazetenin Denizli'de basılıyor olması bir süre sonra sıkıntı yaratmış²⁰, toplam altı sayı yayımlandıktan²¹ sonra gazetenin

11 *Honaz'ın Sesi*, 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2.

12 *Honaz'ın Sesi*, 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2, s.2.

13 Ahmet Sarı, "Dürbün" *Honaz'ın Sesi*, 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2, s.2.

14 *Honaz'ın Sesi*, 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2, s.3.

15 *Honaz'ın Sesi*, 16 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:3.

16 *Honaz'ın Sesi*, 25 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:4.

17 *Honaz'ın Sesi*, 1 Şubat 1994, Yıl:1, Sayı:5.

18 *Honaz'ın Sesi*, 8 Şubat 1994, Yıl:1, Sayı:6.

19 1971 Denizli doğumlu Fevzi oğlu Şerafettin Kara (Mülakat tarihi:20.10.2015)

20 1964 Denizli doğumlu Hüseyin oğlu İsmail Özülke (Mülakat tarihi:20.10.2015)

21 Gazete altı sayı yayınlanmıştır. Tüm nüshaları Honaz Kütüphanesinde ve Araştırmacı - Yazar Ahmet Sarı'da mevcuttur. Honaz Kütüphane Müdürü Feyzi Altınalan (Mülakat tarihi:11.11.2015)

yayın hayatı devam etmemiştir..

2-Honaz Haber Gazetesi (1994)

Gazetenin ilk sayısı “Honaz Haber Dergisi” olarak yayınlanmıştır. İkinci ve üçüncü sayıları ise gazete olarak yayınlanmıştır. Honaz Belediye ve Köylerine Hizmet Götürme Birliği adına Kaymakam Aziz Mercan'ın imtiyaz sahipliğinde aylık yayınlanmıştır. Honaz Kaymakamı Aziz Mercan “Başyazı” köşesinde ‘Sayın Vatandaşlarım’ başlıklı yazısında, yayını dergi olarak nitelendirmiştir. Ancak, yayın formatı ve yapısı ile dergi olmaktan ziyade bir gazetedir. Yayın kurulu bulunması nedeniyle ilk sayı dergi olarak değerlendirilmiş olsa²² dahi formatı dergi formatı olmayıp gazete formatıdır.

İlk sayısı 8 Kasım 1994'te 41.5 x 57 cm ebatında büyük boy gazete, ikinci ve üçüncü sayıları 29 x 41 cm ebatlarında küçük boy gazete olarak yayınlanmıştır. Derginin ismi altında “Honaz Belediye ve Köylerine Hizmet Götürme Birliği Aylık Yayın Organıdır” ibaresi yer almıştır.

Derginin yayın kurulunda İ. Necdet Küçükkahveci, Bahri Cengiz, Fuat Demirdöğür, Mustafa Tokdemir, Özcan Yörük, Önder Varol ve Bedia Parlak görev almıştır. Derginin haberleşme adresi olarak Honaz Kaymakamlığı gösterilmiştir. Yayının dizgi ve baskısı Basım Ajans Matbaacılık ve Reklamcılık tarafından Denizli'de yapılmıştır.

Sekiz sayfa dergi olarak yayınlanan ilk sayısında Kaymakam Aziz Mercan “Başyazı” köşesinde yer alan yazısında derginin yayın hayatına başlamasını değerlendirmiştir. Mercan; “...Kalkınma çabaları içerisinde ilçemizin tanıtımı önemli bir rol oynamaktadır. Bizler ilçemizi Türkiye'ye tanıtmak için iki ayrı çalışma başlatmış bulunmaktayız. Bunlardan birincisi “Honaz” isimli bir kitap hazırlanması olup, kitabımız Ekim ayı içerisinde siz değerli vatandaşlarımıza ve tüm Türkiye'ye takdim edilecektir. İkinci çalışmamız ise sizlere takdim ettiğimiz bu dergimizdir. Dergimiz Belediye ve Köylere Hizmet Götürme Birliği tarafından çıkarılmaktadır. Amacı idareimizin çalışmaları ve ilçemizdeki gelişmeleri sizlere duyurabilmektir. İlçemizdeki ekonomik, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikleri sizlere bildirmek ve bu konularda ilgi desteğinizi sağlamaktır. Aynı zamanda ilçemizde eksikliği hissedilen yerel basın işleri bir nebze de olsa yerine getirmektir.

İlçemizin kalkınması ve gelişmesi yönünde olumlu etkilerinin olacağını düşündüğümüz bu dergimizin ilçemize hayırlı ve uğurlu olmasını dilerken, Dergimizin yaşaması ve gelişmesi için her türlü desteğinize ihtiyacımız olduğunu önemle belirtir, hepimize sağlık ve mutluluklar dilerim” demiştir.

İlk sayfasında Honaz'da ilk Çok Programlı Lise'nin açılışı, Honaz Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının faaliyetleri, göreve yeni başlayan Başsavcı ve ayakkabıcılık kursu ile ilgili haberlere yer verilmiştir. İkinci sayfada “Honaz'da

22 Aziz Mercan, “Sayın Vatandaşlarım”, *Honaz Haber*, 8 Kasım 1994, Yıl 1, Sayı:1, Kaymakam Aziz Mercan'ın dergi tanımlamasına rağmen, köşesinde Ahmet Sarı yayını gazete olarak değerlendirmiştir. Bkz. Ahmet Sarı, “Bir Gazete, Bir Kitap”, *Hizmet*, 28 Kasım 1994, Sayı:5593.

Tarım” ana başlığı altında Avni Kahraman ‘Honaz’da Tarım’ ve Ahmet Ayaz ‘Honaz’da Süt Üretimi ve Pazarlaması’ üzerine köşe yazısı yazmışlardır. Ayrıca bu sayfada gazetenin künyesi, mahalli yöneticiler ile ilçenin önemli telefonları ve reklamlar da yer almıştır. Reklamlar ikinci sayfadan yedinci sayfaya kadar tüm sayfalara dağıtılmıştır.

Üçüncü sayfasında “Honaz’da Eğitim” ana başlığı altında Milli Eğitim Müdürü Necdet Küçükkahveci’nin ‘İlçemizde Milli Eğitim ve Okullarımız’, okul müdürü İsmail İsen ‘Atatürk İlköğretim Okulu’ ve Halk Eğitim Müdürlüğü’nün ‘Honaz’da Halk Eğitimi’ başlıklı yazıları yayınlanmıştır. Dördüncü sayfada yine “Honaz’da Eğitim” ana başlığı altında Merkez Sağlık Ocağı tanıtım yazısı, İlçede göreve başlayan İlçe Jandarma Komutanı, İlçe Emniyet Amir Vekili ve Özel İdare Müdürü ile ilgili biyografilere yer verilmiştir. Bu sayfada bir şiir ve bir kare bulmaca da yer almıştır.

Beşinci sayfa “Mahalli İdareler” ana başlığı altında mahalli idarelerin yaptıkları işlere ayrılmıştır. Honaz Belediyesi ile Kocabaş Belediyesinin faaliyetleri, “Köylerimiz” başlığı altında ‘Ovacık Köyü’nün tarihi, kültürel ve folklorik tanıtımına yer verilmiştir. Altıncı sayfada “Honaz’da Kültür” ana başlığı ile yayınlanmış, bu başlık altında Honaz tarihçesi, kronolojisi ve “Honaz’ın Yetiştirdikleri” köşesi yer almıştır.

Yedinci sayfası “Honaz’da Aktualite” ana başlığı ile kamu kurumları tanıtımında Honaz Kaymakamlığı, sosyal konutlar ve Baldan sulaması haberlerinden oluşmuştur. Sekizinci sayfa “Honaz’da Spor” ana başlığı altında “Honazspor Kulübü Basın Bildirisi”, Cumhuriyet Bayramı spor etkinlikleri ve eğitime katkı yapan hayırseverlere dair haberler yer almıştır.

Gazetenin ilk sayısı yayınlanınca Ahmet Sarı, Denizli’de yayınlanan ‘Hizmet’ gazetesinin “Dürbün” köşesinde bir yazı kaleme almıştır²³. İlk cümleleri ile “*Bir güzel gelişme oldu Honazda! Hatta, bir de değil iki güzel gelişme oldu. Gelişmeler, şekil itibariyle beni çok mutlu etti. İki büyük eksik giderilmiş oldu. Böylece bunun biri Honazı Honaz’a anlatan gazete; bir diğeri de Honazın tarihini, kültürünü coğrafyasını anlatan bir kitap...*” diyerek destek verirken, yazısının devamında gazetenin fiyatının ‘yirmi beş bin lira’, kitabın fiyatının ‘üçyüzbinlira’ olmasını şiddetle eleştirmiştir. Sarı; “*Aman Yarabbi! Ne yapıyorlar bunlar? Bu fiyatla bu kitabı, gazeteyi kim alır, kim okur?*” eleştirisi ile gazetenin birinci hamur kağıda basılmasını, “*lüks*” ve “*fantezi*” bulduğunu da belirtmiştir. Sarı, “*Zaten adı üstünde “GAZETE”. Gazete neye basılır? Gazete kağıdına. Öyleyse bizde gazeteyi gazete kağıdına basalım değil mi ya?*” diyerek gazete ve kitabın ücretlerinin geri çekilmesi tavsiyesinde bulunmuştur²⁴.

Derginin ikinci sayısında Ahmet Sarı’nın yazısı karşılık bulmuştur. Çünkü gazetenin kapak sayfası birinci hamur kağıda basılırken, diğer sayfaları gazete kağıdına basılmıştır. Kaymakam Aziz Mercan “Başyazı” köşesinde; “*Gazetenin ikinci sayısını çikarmanın mutluluğu ve huzuru içindeyiz. Birinci sayımızda görülen*

²³ Haytoğlu, a.g.e., s.304.

²⁴ Ahmet Sarı, “Bir Gazete, Bir Kitap”, *Hizmet*, 28 Kasım 1994, Sayı:5593.

eksiklikler üzerine ikinci sayımızda bazı değişiklikler yapmak durumunda kaldık. Gazetemizin ikinci sayısı kağıt kalitesi açısından değiştirilerek basım maliyeti düşürülmüş, bu da gazetemizin fiyatını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bundan böyle gazetemiz 10.000 TL’den satışa sunulacaktır. Böylece birinci sayısında hitap edemediğimiz önemli bir kesime ulaşmak mümkün olacak ve ilçemizdeki gelişmeleri vatandaşlarımız tarafsız ve en doğru şekilde öğrenme imkanına sahip olacaklardır. Gazetemizin satışından elde edilen gelir tamamen milli eğitim hizmetlerinin görülmesinde kullanılacaktır”²⁵ cümleleri ile açıklamıştır.

Gazetenin ikinci sayısının basım tarihi sehven “24.01.1994” olarak yazılmıştır. İlk sayısı “8.11.1994”te basılan gazetenin ikinci sayısının basım tarihi doğal olarak “24.01.1995” olmalıdır. İkinci sayının ilk sayfasında Kaymakam Aziz Mercan’ın “Başyazı”sı, Honaz’da Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, Ziraat Bankası’nın 131. Yıl kuruluş kutlaması ve İl Daimi Encümen üyeliğine Halil Honuz’un seçilmesi haberi yer almıştır.

İkinci sayfada “İlçemizde Tarım” sayfa başlığı altında ilçe tarımı ile ilgili bilgilendirme yazıları, birinci sayfadaki “Başyazı”nın devamı, gazete künyesi ve Honaz’ın önemli telefon numaraları yer almıştır. Üçüncü sayfa “İlçemizde Eğitim” sayfa başlığı ile yayınlanmış, bu sayfada ilçe eğitimi ve okullar ile ilgili yazılar ile haberlere yer verilmiştir. Dördüncü sayfada “Köylümüz” başlığı altında ‘Emirazizli’ köyünün tanıtım yazısı ve sağlık köşesi ile birinci sayfadan kalan haberler yer almıştır. Beşinci sayfası “Mahalli İdarelerimiz” sayfa başlığı ile yayınlanmış, Honaz ve Kaklık Belediyelerinin faaliyetleri, İl Özel İdaresi ile Belediye ve Köylere Hizmet Götürme Birliğinin köylere yaptıkları yardımlara dair haberlerden oluşmuştur.

Altıncı sayfası, birinci sayı formatında Honaz tarihi ve Honaz’ın yetiştirdikleri konularından oluşmuştur. Yedinci sayfada kamu kurumları tanıtımında Honaz İlçe Jandarma Komutanlığı tanıtımı, Honaz Müftüsü’nün köşe yazısı ve ‘Doğa Harikası Honaz’ kitabının yayınlanmasına dair haber ile bulmaca köşesi yer almıştır. Sekizinci sayfası ise “İlçemizde Spor” başlığı ile Honazspor, Hisar İlköğretim okuluna yapılan spor tesislerinin açılışı ve Cumhuriyet Bayramı spor etkinlikleri haberlerinden oluşmuştur²⁶.

Üçüncü sayısı 21 Nisan 1995’te yayınlanan gazetenin birinci sayfası Polis teşkilatının 150. Yıl kutlaması, Polis Dayanışma Yemeği, Ulusal aşı günleri kampanyası, kütüphane haftası etkinlikleri, Kaymakam Aziz Mercan’ın “başyazı” köşesinden oluşmuştur. İkinci, üçüncü, dördüncü sayfaları, gazetenin birinci ve ikinci sayısı formatında yayınlanmıştır. Beşinci sayfada format aynı olmakla birlikte ayrıntılı olarak Honaz Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’nın faaliyet çizelgesi, gelir gider tablosu ve 31 Aralık 1994 tarihli bilançosuna yer verilmiştir. Altıncı ve yedinci sayfalarda format aynı olmakla birlikte birkaç haber ve şiir de yer almıştır. Sayfa sekizde daha önceki format değişmemiş, sayfa Honazspor haberlerinden oluşmuştur²⁷.

25 Aziz Mercan, “Başyazı”, *Honaz Haber*, 24 Ocak 1995, Yıl 1, Sayı:2, s.1.

26 *Honaz Haber*, 24 Ocak 1995, Yıl 1, Sayı:2.

27 *Honaz Haber*, 21 Nisan 1995, Yıl 1, Sayı:3.

Gazete toplam üç sayı yayımlandıktan²⁸ sonra yayın hayatı sona ermiştir.

3-Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi (2013)

Tam adı “Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi” olan gazetenin imtiyaz sahipliğini Selin Çimçek, yazı işleri müdürlüğünü Hafize Tahra, editörlüğünü Koray Çatan yapmıştır. Üç ayda bir yayınlanacak gazetenin adresi Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu gösterilmiş ve baskısı D Grup Medya tarafından Denizli’de yapılmıştır²⁹.

Gazete 49.5 x 34 cm ebatlarında sekiz sayfa olarak yayınlanmıştır. Gazetenin ilk sayfasında “Başladık” diyerek gazetenin yayın hayatına başlama haberi manşetten verilmiştir. Haberde uzun süreden beri gazete/dergi çıkarmak istenildiği ve bu isteğin İletişim ve Sanat Topluluğu tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Gazetenin iletişim, referans, teknoloji, sağlık ve güncel köşelerinden oluşacağı belirtilmiştir.

Gazetenin “Başyazı” köşesinde Honaz Meslek Yüksekokulu Müdürü Prof.Dr. Oğuz Karadeniz gazetenin yayın hayatına başlaması ile ilgili olarak; “Okulumuz bünyesinde uzun zamandan bu yana bir gazete çıkarmayı hayal ediyorduk. Halkla ilişkiler Programımız kapsamında İletişim ve Sanat Topluluğu öğrencileri ve hocaları bu yayını ortaya çıkardılar, kendilerini tebrik ediyor ve gönülden başarılar diliyorum.

Bu gazetenin aynı zamanda uygulamalı eğitime de destek sağlayacağına inanıyorum. Meslek Yüksekokulu olarak teorik eğitimin yanında pratik eğitime dönük çalışmalara da ağırlık veriyoruz. Tüm programlardaki öğrencilerimizin gerek iletişim becerilerinde gerekse de yazma ve araştırma becerilerinde uygulamalı olarak bu gazetemizde faaliyetlerde bulunmalarını diliyorum”³⁰ demiştir.

Gazetenin birinci sayfasında tavla ve satranç turnuvası, Ata’yı anma töreni, iş sağlığı ve güvenliği paneli ile Türk Kızılayı’na kan bağışi kampanyasına dair haberler yer almıştır. İkinci sayfa tamamıyla Doğa ve Çevre Vakfı’nın (DOÇEV) faaliyetlerine ayrılmıştır. Üçüncü sayfada Editör Koray Çatan “Başlangıç” başlıklı yazısında gazete ile ilgili olarak; “‘HONAZ MESLEK YÜKSEK OKULU’ adlı gazetemizin ilk sayısıyla karşınızdayız. İletişim ve Sanat Topluluğu olarak yayın hayatına ilk olarak başlayan gazetemizin sevincini sizlerle paylaşıyoruz. İnanıyoruz ki sizlerin de katkılarıyla süreli yayın haline gelmek en büyük arzumuz...

Bu gazete ile hedeflediğimiz misyonumuz; “öğretmen-öğrenci ve öğrenci-iş hayatı arasında bir köprü oluşturmak”tır. Dolayısıyla öğrenci arkadaşlarımızın bundan istifade edeceklerini düşünüyoruz”³¹ demiştir. Üçüncü sayfa iş güvenliği

28 Honaz Kütüphane Müdürü Feyzi Altınalan (Mülakat tarihi:11.11.2015) Gazetenin yayınlanan üç sayısı Honaz Kütüphanesinde mevcuttur.

29 Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1.

30 Oğuz Karadeniz, “Başyazı”, Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.1.

31Koray Çatan, “Başlangıç”, Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.3.

paneli, internet reklamcılığı ile ilgili söyleşi, kan bağışi kampanyası ve 10 Kasım töreni haberlerinden oluşmuştur.

Dördüncü sayfa "Gezelim-Görelim" ana başlığı ile tamamen Eskişehir'in tanıtımına ayrılmıştır. Beşinci sayfada gazetenin imtiyaz sahibi Selin Ünal Çimçek "Merhaba" yazısında; "Biz de Honaz Meslek Yüksekokulu dergimizin³² ilk sayısına "Merhaba" diyerek başlamak istiyoruz. Halkla ilişkiler bölümü öğrencilerimin her birinin değerli katkılarıyla hazırlanan bu gazetemizin başarılı bir kurum içi yayın olarak uzun yıllar sürdürülmesini diliyorum"³³ demiştir. Beşinci sayfada ayrıca kitap tanıtımı ve tavla ve satranç turnuvasına dair iki haber yer almıştır.

Altıncı sayfada Honaz Meslek Yüksekokulu'nda eğitimi verilen altı programın tanıtımına yer verilmiştir. Yedinci sayfa Betül Karaosmanoğlu'nun "Referans Köşesi"nde 'Evlilik ve Eş Seçimi' başlıklı yazı, Ethem Peker'in 'Farklı Yönleriyle Atatürk', Dr. Ramazan Bağcı'nın 'Gezeganimiz Yaşanmaz Hale Geldi' yazıları ve gazete künyesinden oluşmuştur. Sekizinci sayfada Murat Tokbaş "Teknoloji Köşesi"nde 'Online Alışveriş' üzerine yazı yazmıştır. Ayrıca son sayfada halk oyunları ekibine öğrencilerin yoğun ilgi gösterdikleri haberi ile bir adet kare bulmacaya yer verilmiştir.

Gazete bir sayı olarak Şubat 2013'te yayınlanmış, tek sayı ile yayın hayatı sonlanmıştır.

C-Dergiler

1-Hisar Dergisi (2003)

Derginin imtiyaz sahipliğini Necati Akman, yazı işleri müdürlüğünü Ramazan Tatarca yapmıştır. Dergi Hisar Adil Akan İlköğretim Okulu'nun yayın organı olarak altı ayda bir yayınlanmıştır³⁴. Altı ayda bir Ocak ve Haziran aylarında yayınlanan dergi, Hisar Mahallesi Adil Akan İlköğretim Okulu adresinden yönetilmiştir³⁵.

Dergi 20 x 28 cm ebatlarında 40 sayfa olarak, dış kapak renkli iç sayfalar siyah-beyaz şekilde yayınlanmıştır. Derginin birinci sayısında öğretmen yayın kurulunda; Ramazan Tatarca, İsmail Çalışkan, Hülya Çetin, Ali Yahşi, M. Ercan Kıvrak, Ertan Beğce, Niğmet Mazioğlu, Hilal Akçakaya, Şükran Akkan, Muhammet Ön, Osman Kaya yer almıştır. Dergi yazı inceleme kurulu; okul müdürü Necati Akman, okul müdür yardımcısı Ramazan Tatarca, Türkçe öğretmenleri İsmail Çalışkan ve Niğmet Mazioğlu, öğrenci yayın kurulu ise Oğuzhan Fatih Şen, Mustafa Topçu, Ozan Fahrettin Can, Arif Gökçen, Tuğba Karagöz, Sami Ertekin ve Dilek Özdaş'tan oluşmuştur. Derginin grafik tasarımı Denizli G Tasarım, baskısı ise Bilal Ofset

32 Sehven yazılmıştır. Y.n.

33 Selin Ünal Çimçek, "Merhaba", *Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi*, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.5. Sehven dergi yazılmıştır. Y.n.

34 Denizli Valiliği, Denizli Emniyet Müdürlüğü'nün 05.04.2004 tarih ve B.05.1.EGM.4.20.00.12.03(435)-04 sayılı yazısı. Verilen 11.02.2004 tarihli beyannameden anlaşılmıştır. *Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi*, Dosya 8-2.

35 Honaz Kaymakamlığı, İlçe Emniyet Amirliği'nin 18.02.2004 tarih ve B.05.1.EGM.4.20.62.14(89)04 tarihli alındı belgesi. *Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi*, Dosya 8-2.

tarafından gerçekleştirilmiştir. Derginin ilk baskısı Haziran 2003'te 500 adet yapılmıştır³⁶.

Okul müdürü Necati Akman "Sunuş" başlıklı yazısında kısaca okulun tarihçesi ve başarılarına işaret ettikten sonra; *"...Düzenlediğimiz geceler, özel gün kutlamaları, sergiler ve yaptığımız bayramlardaki gösterilerimizle siz değerli velilerimize okulumuzu tanıtmaya çalıştık. Ancak sizlere yeterince ulaşamadığımızı düşünerek yine bir ilk olan "HİSAR" dergisi ile sizlerle buluşmak istedik"*³⁷ demiştir. Necati Akman, derginin yayımlanmasında öncelikle şiir, hikaye üzerine yetenekli öğrencilerin yeteneklerinin gelişmesine destek vermeyi, okulun tanıtımına katkı sağlamayı ve öğrenci velilerinin okulla ilişkilerini sıkılaştırmayı amaçlamıştır³⁸.

Dergi içerisinde okul öğrencileri ve öğretmenlerin şiir ve yazıları, Honaz Kaymakamı Ali Candan ile yapılan röportaj, sağlık köşesi, okul personeli ile Honaz ve okulun tanıtımı yer almıştır.

Derginin ikinci sayısı 44 sayfa yayımlanmıştır. Bu sayının öğretmen yayın kurulunda Ramazan Tatarca, İsmail Çalışkan, Hülya Çetin, Dilek Işık, Hilal Akçakaya, Muhammet Ön, Habib Işık, Gülay Beyazıt ve Nimet Mazioğlu yer almıştır. Yazı inceleme kurulu ikinci sayıda aynı kalırken, öğrenci yayın kurulu tamamıyla değişmiştir. İkinci sayının öğrenci yayın kurulu Hacer Erbil, Alper Pekmezci, Niyazi Acar, Büşra Özyüksel, Mevlüt Birlik, Sibel Akdeniz, Saadet Yanar ve Sabiha Kumlu'dan oluşmuştur. İkinci sayı 1000 adet basılmıştır.

Bu sayıda röportajlar, öğretmen ve öğrencilere ait eğitimden sağlığa, bilimden spora yazılar, şiirler ve okul öğrencilerinin sınıf fotoğrafları yer almıştır³⁹.

Derginin üçüncü sayısı 40 sayfadan oluşmuştur. Bu sayıda öğretmen yayın kurulunda Dilek Işık, Hülya Çetin, Ertan Beğce, Gülay Beyazıt, Niğmet Mazioğlu, Nazmi Abatay ve Emrah Şahin yer alırken, yazı inceleme kurulu üçüncü sayısında Ramazan Tatar yerinde kalmış, diğer üyeler ise tamamıyla değişmiştir. Yeni yazı inceleme kurulu Seher Özdemir, Muhammet Ön ve Hilal Akçakaya'dan oluşmuştur. Öğretmen yayın kurulunda ise Dilek Işık, Hülya Çetin, Ertan Beğce, Gülay Beyazıt, Niğmet Mazioğlu, Nazmi Abatay ve Emrah Şahin yer almıştır. Öğrenci yayın kurulu ikinci sayısında görev alan Alper Pekmezci, Niyazi Acar, Mevlüt Birlik ve Saadet Yanar üçüncü sayıda yerlerinde kalırken, ayrılanların yerine Ayşen Kavuncu, Aslı Kara, Orhan Yıldırım ve Ezgi Kişioğlu gelmiştir.

Üçüncü sayının grafik tasarımı Sefer Aktaş, baskısı Yeni Merhaba Yayıncılık tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁰. Derginin üçüncü sayısında röportaj ve çok sayıda yazıya yer verilmiştir⁴¹.

36 *Hisar*, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:1, Haziran 2003.

37 *Hisar*, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:1, Haziran 2003, s.4.

38 1954 Denizli doğumlu Numan oğlu Necati Akman (Mülakat tarihi:11.11.2015)

39 *Hisar*, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:2, Ocak 2004.

40 Baskı sayısı verilmemiştir. Y.n.

41 *Hisar*, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:3. Basım ayı ve yılına yer verilmemiştir. Sayı Haziran 2004 sayısı olmalıdır. Y.n.

Derginin üçüncü sayısı son sayısı olmuş, derginin yayım hayatı bu sayı ile sona ermiştir.

2-Zeytin Dalı Dergisi (2008)

Karateke İlköğretim Okulu tarafından yayınlanan derginin imtiyaz sahipliğini Okul Müdürü Nihat Demirbilek, genel yayın yönetmeliğini İsmail Özen, genel koordinatörlüğünü Hanife Öztürk yapmıştır. Derginin ilk ve tek sayısı Kasım-Aralık sayısı olarak 25 Ocak 2008'de yayınlanmıştır. Derginin tasarımı Muhammet Ali Çetin tarafından Grafik & Tasarım, Grafiti Reklam & Tanıtım Hizmetlerine yaptırılmıştır. Derginin baskısı ise İzmir'de Printer Ofset & Matbaacılık tarafından gerçekleştirilmiştir⁴².

29.5 x 21 cm ebatlarında, kuşe kağıda 23 sayfa yayınlanmıştır. Derginin isminin dikkat çekeceği bilindiğinden, okulun Türkçe Öğretmeni İsmail Özen derginin ismi ile ilgili olarak; *"...Dergimize isim verirken de bunu göz önünde bulundurduk ve gerek öğrencilerimizle gerekse öğretmen arkadaşlarımızla yaptığımız toplantılar sonucunda dergimize 'zeytin dalı' ismini koymaya karar verdik. Çünkü zeytin zor ve nazlı yetişen; gelişmesi uzun yıllar alan aynı zamanda uzun yıllar yaşayabilen bir ağaçtır. Biz de eğitimi bir zeytin ağacına benzettik ve öğrencilerde bizim meyvelerimiz oldular, böylelikle dergimizin adı ortaya çıkmış oldu"*⁴³ diyerek açıklık getirmiştir.

Derginin üçüncü sayfası tamamen siyah yayınlanmıştır. Siyah yayınlanmasında 2008'de yoğun şehit haberlerine duyulan üzüntünün dergide iz bırakan şekilde paylaşılacak istenmesi etkili olmuştur. Dergi öğretmen ve öğrenciler tarafından kaleme alınan yazılardan oluşmuş, içerisinde 'Tarihçe', Atatürk konulu yazı ve fotoğraflar, okulun vizyon-misyonu, meslek seçimi, etkinlikler, röportaj, şiir, okuldan fotoğraflar, eğlence ve bulmaca sayfaları yer almıştır.

Dergi bir sayı yayınlanmıştır.

3-Cumhuriyet Kelebekleri Dergisi (2010)

Honaz Cumhuriyet İlköğretim Okulu yayın organı olan Cumhuriyet Kelebekleri dergisinin imtiyaz sahipliğini okul adına okul müdürü İsmail İsen, editörlüğünü Türkçe öğretmeni Fevzi Öner yapmıştır. Yazı kontrol kurulunda Muhammet Özkadir, Banu Sarıdoğan, ve Fevzi Öner, yazı inceleme kurulunda Seda Kaba, Kübra Salık, Hilal Yanar, İnanç Oruç ve Ebru Büyük yer almıştır. Dergi, Hürriyet Mahallesi, Höyük Caddesi, Devlet Hastanesi Karşısından yönetilmiştir.

29.5 x 21 cm boyutlarında 48 sayfa yayınlanan derginin grafik ve tasarımı Sanatpark tarafından, basımı Sakarya'da Gelişim Ofset tarafından gerçekleştirilmiştir. Editör Fevzi Öner dergide "Geleceğe İmza Atmak" başlıklı bir yazı kaleme almış, fakat yazısında derginin yayım hayatına başlaması ile ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Dergi ekibinin fotoğrafının altında; *"Öncelikle*

⁴² *Zeytin Dalı*, Cilt I, Sayı 1.

⁴³ İsmail Özen, "Doğuş-Bütün Güçlerin Birleşmesi", *Zeytin Dalı*, Cilt I, Sayı 1, s.5.

en başından beri desteklerini esirgemeyen sevgili idarecilerimiz Muhammet Özkadir ve Hayri Güzeli; derginin şekillenmesinde emeği geçen Beste Gungör'e; derginin reklam ve mali boyutunda yardımcı olan Emine Ağlan'a teşekkür ediyoruz" paylaşımı yer almıştır.

Dergide okul yönetimi, öğretmen ve öğrencilerinin yazılarına, röportajlara, ziyaretlere, okulun bağış severlerine, okul gezilerine, okulun başarılarına, şiirlere, gülmece ve bulmacalara yer verilmiştir. Honaz şivesi üzerine yazı, yaşlı ziyaretlerinde bulunulması ve mezunların yazılarına yer verilmesi dergiye farklı bir özellik katmıřtır⁴⁴.

Dergi bir sayı yayınlanmıştır.

D-Bültenler

1-Honaz Haber Bülteni (2011)

Honaz Belediyesinin yayın organı olarak üç ayda bir 15 sayfa yayınlanması planlanan ücretsiz bültendir. İlk sayısı "Ocak-şubat-Mart 2011" olarak, renkli, kuşe kağıda ofset baskı yayınlanmıştır. Yayınlanan bülten ile öncelikli olarak belediye faaliyetlerinin tanıtımı, ikincil olarak Honaz'la ilgili gelişmeler hakkında Honazlıların bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.

İlk sayfasında Honaz Belediye Başkanı Turgut Devocioğlu'nun "Başkandan" yazısı yer almıştır. Diğer sayfalarda ise belediye tarafından yapılan Bağarası mevkii Damlama Sulama Tesisi, AK Parti milletvekili adaylarının Honaz ziyaretleri, 18 Mart şehitleri Anma Günü etkinliği, TRT 6'nın Honaz çekimleri, Honaz Belediyesi-TOKİ işbirliği ile yapılan toplu konutların teslim töreni, Honaz Belediyesinin eğitime katkıları, kent giriş çıkışları ile sokaklarında yapılan yeni düzenlemeler, yeni Pazar yeri inşaatı, Honaz Halk Eğitim ve Honaz Kütüphanesinin faaliyetleri, Colassai antik kenti ve Honaz spor haberlerine yer verilmiřtir⁴⁵.

Bülten tek sayı yayınlanmıştır.

2-Atatürk'ün Sesi Bülteni (2015)

Okul gazetesi tanımlaması ile Mart 2015'te ilk sayısı yayınlanmıřtır⁴⁶. "Atatürk'ün Sesi" isminin hemen altında "Kocabaş Atatürk Ortaokulu Okul Gazetesidir", ismin sol altında aşağıdan yukarıya doğru; "Kocabaş Atatürk Ortaokulu Okul Gazetesi Ekibi yayındır" ibareleri yer almıştır.

İmtiyaz sahibi ve yayın kurulu gibi bilgilere yer verilmeyen bülten, 29.5 x 21 cm ebatlarında toplam sekiz sayfa yayınlanmıştır. Birinci sayıda okul Müdürü Süleyman Deniz "Merhaba!" başlıklı yazısında; "...Gazetemizin hazırlanmasında ve yayına başlamasında emeği geçen başta Türkçe öğretmenimiz Servet atal

⁴⁴ Cumhuriyet Kelebekleri, Yıl:1, Sayı:1.

⁴⁵ Honaz Haber, (Bülten) Yıl 1, Sayı:1, Ocak-şubat-Mart 2011.

⁴⁶ Atatürk'ün Sesi, Mart 2015, Sayı:1. Dergi tanımlaması ile yayınlanmış ise de yayın özelliği bültendir. Bu nedenle tarafımızdan bülten olarak değerlendirilmiştir.

olmak üzere Görsel Sanatlar öğretmeni Selda Aktaş, Bilişim öğretmeni S. Ömür Tunali ya sonsuz teşekkür ediyorum” demiştir⁴⁷.

Birinci sayının kapak sayfasında bülten içindekilere dair fotoğraf ve çok kısa bilgiye yer verilmiştir. İkinci sayfada seçilen örnek öğrencilerin isim ve toplu fotoğrafları ve her ay farklı bir değer işlendiği için okulda Mart ayı için “Duyarlılık” değerinin ele alındığına dair habere yer verilmiştir. Üçüncü sayfada okul müdürü Süleyman Deniz’in yazısı ve resim yarışması ile ilgili bilgi verilmiştir. Dördüncü ve beşinci sayfada 18 Mart Çanakkale Şehitlerini Anma Günü ve Mehmet Akif Ersoy ile ilgili yazı ve fotoğraflara yer verilmiştir. Altıncı sayfada okul çevre düzenlemesi ve çiçek dikimi ile ilgili haber ve fotoğraflar yer alırken, yedinci sayfada Monami Resim yarışması ve öğrencilerin yağlı boya tablo çalışmalarına dair haber ve fotoğraflara yer verilmiştir. Son sayfada Sivil savunma gününe dair yazı ve haber ile okulun kantine kavuşması ve öğretmenler odasının yenilenmesine dair haber ve fotoğraflar yer almıştır.

Üçüncü sayıda da⁴⁸ kapak sayfasında bülten içindekilere dair fotoğraf ve çok kısa bilgilere yer verilmiştir. İç kapakta örnek öğrencilerle ödül olarak yapılan pikniğin fotoğrafları yer almıştır. Üçüncü sayfada öğrencilerin resim, teknoloji ve tasarım dersinde hazırladıklarının sergi olarak kütüphane açılışında sunulduğu fotoğraflara yer verilmiştir. Dördüncü sayfada mezuniyet töreni, beşinci sayfada şiir dinletisi ve sergi açılışı kısa haberi ile fotoğraflara yer bulmuştur. Altıncı ve yedinci sayfa okul kermes fotoğrafları, son sayfa ise yakantop turnuvası haberi ile fotoğraflarından oluşmuştur. Bültenin hemen hemen tamamında önemli ölçüde fotoğraflara yer verilmiştir.

Bülten toplam üç sayı yayınlanmıştır.

E)İnternet Yayıncılığı

1-HMYO Bülteni (2010)

Bültenin imtiyaz sahipliğini Honaz Meslek Yüksekokulu adına okul müdürü Oğuz Karadeniz, yazı işleri müdürlüğünü Yaşar Yıldırım yapmıştır. Honaz'ın tek internet (elektronik) yayını 1 Haziran 2010'da yayın hayatına başlamıştır. Bültenin yayın kurulunda Yasemin Bozkurt, Nilüfer Yıldırım ve Selin Çimçek yer almış, fotoğraf işlerini Sedat Delibacak, sayfa tasarımını Bülent Arpat yapmıştır.

Pamukkale Üniversitesi – Honaz Meslek Yüksekokulu tarafından yayınlanan bülten altı sayfadan oluşmuştur. Ana sayfada içindekiler bölümü, Yüksekokulun ISO 9001:2008 Kalite Yönetim Sistemine girmesi ve ikincisi gerçekleştirilen kariyer günlerine yer verilmiştir. İkinci sayfa okul mezunlarından Emre Yılmaz ile yapılan söyleşiye ayrılmıştır. Üçüncü sayfada Cafer Sadık Abaloğlu Holding Yönetim Kurulu Başkanı İsmet Abaloğlu'nun yüksekokul öğrencilerine deneyimlerini anlattığı konferans haberi ve yüksekokul öğrencilerinin kan bağıışı haberleri yer almıştır.

⁴⁷ Süleyman Deniz, “Merhaba!”, *Atatürkün Sesi*, Mart 2015, Sayı:1, s.3.

⁴⁸ 2. Sayısına ulaşamamıştır.

Dördüncü sayfa Honaz Halk Eğitim Müdürü Remzi Tur, Müdür Yardımcısı Berrin Güngör Sola ile yapılan söyleşiler ve Yüksekokul Voleybol Turnuvası haberinden oluşmuştur.

Bültenin beşinci sayfasında birinci sayfa haberlerinin devamı ile yüksekokulun Akademi tiyatro topluluğunun “Ay Işığında Şamata” adlı oyunu sahnelemesi, altıncı sayfasında ise yapılan konferans ve seminerler ile Kanal D’de yayınlanan “Çok Güzel Hareketler Bunlar” programına yüksekokul öğrencilerinin katılmaları haberleri yer almıştır.

Bülten elektronik ortamda bir sayı yayınlanabilmiştir.

F-Honaz’ın Gazete Temsilcileri

Honaz’da gazeteleri ile ilgili işlerin takip edilmesi, haber ve yazıların gazetelere ve dergilere ulaştırılması amacıyla Denizli gazetelerinden yalnız ikisi temsilci bulundurmıştır. 1991’de yayınlanmaya başlanan ‘Denizli Demokrat’ gazetesi geniş bir temsilci ağı kurmuş ve Denizli’nin tüm ilçelerinde temsilci bulundurmıştır. Gazetenin Honaz temsilciliğini Halil Honuz yapmıştır⁴⁹

Sarayköy, Kale, Tavas, Serinhisar’da temsilciliği bulunan Horoz Gazetesi de Honaz’da temsilci bulundurmıştır. Honaz temsilciliğini ilk olarak Saim İncekara⁵⁰, daha sonra Levent Şeşel yapmıştır⁵¹. Şeşel’den sonra temsilcilik görevini İrfan Çam sürdürmüştür⁵². İrfan Çam, farklı yıllarda Hizmet, Kulvar, Zirve, DRT Denizli gazetesi ile Sabah gazetesi ve Hürriyet gazetelerinde Honaz muhabiri olarak çalışmıştır⁵³.

İhlas Haber Ajansı muhabirliğini ilk olarak Altay Varol, daha sonra Emrah Varol yapmıştır. Emrah Varol halen “İhlas Haber Ajansı” Denizli muhabirliğine devam etmektedir⁵⁴.

G-Honaz’lı Gazeteciler

Honazlı gazeteciler başlığı altında doğrudan gazeteci olmasa da Türkiye’nin en tanınmış gazete patronlarından Enver Ören unutulmamıştır. İşadamı kimliği ile öne çıkan Enver Ören, aynı zamanda ulusal basında uzun yıllardır yayınlanmakta olan ‘Türkiye’ gazetesinin kuruculuğunu ve imtiyaz sahipliğini yapmıştır. Enver Ören’in patronluğu gazete faaliyeti ile sınırlı kalmamış, TGRT Televizyonu ve İhlas Haber ajansı ile medya patronluğuna da dönüşmüştür.

Enver Ören, Honaz’ın ulusal medya ile bağlantısında bir yönüyle etkili olmuştur. Gazetecilik ve habercilik yolunda Enver Ören’in açtığı yol 1982’den itibaren hareketlenmiş, Honaz’dan önce Önder Varol, daha sonra Altay Varol ve

49 *Denizli Demokrat*, 27 Mart 1991, Sayı:1.

50 1968 Denizli doğumlu Hasan oğlu Saim İncekara. (Mülakat tarihi:11.11.2015)

51 *Horoz*, 6 Kasım 2008, Sayı:1511.

52 1968 Denizli doğumlu Hasan oğlu Saim İncekara. (Mülakat tarihi:11.11.2015)

53 1990-2015 yılları arasında farklı zamanlarda Sabah ve Hürriyet gazeteleri muhabirliği yapmıştır. 1961 Denizli doğumlu Osman oğlu İrfan Çam (Mülakat tarihi:19.10.2015)

54 1988 Honaz doğumlu Altan oğlu Emrah Varol (Mülakat tarihi:19.10.2015)

en son Ümit Varol bu yoldan ilerlemiştir. Medya ile tanışan Önder, Altay ve Ümit Varol, 2008'den itibaren Denizli yerel basınının etkili aktörleri arasına girmiştir. Kenan Şahan'dan Hizmet gazetesini 2008'de devralan ve imtiyaz sahipliğini yapan Önder ve Ümit Varol kardeşler, günümüze kadar Hizmet gazetesini kesintisiz yayınlamışlardır⁵⁵. Ümit Varol, Hizmet gazetesi imtiyaz sahipliği yanında Denizli Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı görevini de sürdürmektedir.

Hizmet gazetesinde Altay Varol gazetenin genel yayın yönetmeni olarak görev yapmaktadır⁵⁶. Emrah Varol "İhlas Haber Ajansı" Denizli muhabirliği görevini sürdürmektedir⁵⁷.

H-Sonuç

Honaz gazeteleri Honazlıların yaşadıkları kent, Denizli ve Türkiye ile ilgili haberleri vermeye çalışmışlardır. Gazeteler, siyaset, ekonomi, ticaret, kaymakamlık, belediye, güvenlik, eğitim haberleri ve toplumu ilgilendiren konularda köşe yazıları, şiir, sağlık, bulmaca köşeleri ile hikâyelerden yapılmıştır. Gazeteler, düzenli köşe yazarları bulma sıkıntısı da yaşamıştır.

Dergiler ve bültenler biri hariç okulların yayınlarından oluşmuştur. Dergi ve bültenler okul dergi ve bültenleri klasik formatında yayınlanmıştır. Okul haberleri, öğretmen-öğrenci yazı ve şiirleri, bilmece-bulmacalardan oluşmuştur.

Honaz'da iki gazete yayınlanmış ve devamı getirilememiş ise de bir Honazlı olan Enver Ören'in ulusal basında hala varlığını sürdüren Türkiye gazetesi ve İhlas Haber Ajansı'nın kurucusu ve ilk imtiyaz sahibi olarak bıraktığı iz önemli olmuştur. Ayrıca Önder ve Ümit Varol kardeşlerin aile olarak Denizli'nin en eski gazetelerinden biri olan 'Hizmet' gazetesinin imtiyaz sahipliğini alarak bugüne kadar kesintisiz yayınlamaları Denizli yerel basının da bir başka açıdan öneme sahiptir.

Matbaa olmadan günümüzde gazete yayımlamanın bir yolu da internet gazeteciliği olduğu halde, Honaz'da hiç kimsenin bugüne kadar tek bir internet gazetesi yayınlamamış olması şaşırtıcıdır.

Dergi yayıncılığında üç okulun, bülten yayıncılığında Honaz Meslek Yüksekokulu'nun attığı adımlar çok değerlidir. Ancak, Hisar dergisinin üç sayıda, Zeytin Dalı ve Cumhuriyet Kelebekleri dergilerinin ilk sayılarında yayın hayatlarının sona ermesi, Kocabaş Atatürk Ortaokulu tarafından yayınlanan 'Atatürk'ün Sesi' bülteninin üç sayısı yayımlandıktan sonra yayın hayatlarının son bulması üzücü olmuştur.

Honaz'da geçmişten günümüze toplam 2 gazete, 3 dergi, 2 basılı ve 1 elektronik ortamda olmak üzere 3 bülten yayınlanmıştır. Ancak, günümüzde Honaz'da yayın hayatına devam eden gazete, dergi ve bülten bulunmamaktadır.

55 1966 Honaz doğumlu Necat oğlu Önder Varol ve 1973 Honaz doğumlu Necat oğlu Ümit Varol. (Mülakat tarihi: 19-20.10.2015)

56 1969 Denizli doğumlu Necdet oğlu Altay Varol. (Mülakat tarihi:19.10.2015)

57 1973 Honaz doğumlu Necat oğlu Ümit Varol (Mülakat tarihi: 19.10.2015)

I-Kaynakça

1-Belgeler

Denizli Valiliği, Denizli Emniyet Müdürlüğü'nün 05.04.2004 tarih ve B.05.1.EGM.4.20.00.12.03(435)-04 sayılı yazısı. Verilen 11.02.2004 tarihli beyannameden anlaşılmıştır. *Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi, Dosya 8-2.*

Honaz Kaymakamlığı, İlçe Emniyet Amirliği'nin 18.02.2004 tarih ve B.05.1.EGM.4.20.62.14(89)04 tarihli alındı belgesi. *Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı Arşivi, Dosya 8-2.*

2-Kitaplar

HAYTOĞLU, Ercan, *Denizli Basın Tarihi (1909-2009)*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları No:18, Denizli 2010.

3-Dergiler

Hisar, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:1, Haziran 2003.

Hisar, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:2, Ocak 2004.

Hisar, Hisar İlköğretim Okulu, Sayı:3.

Zeytin Dalı, Cilt I, Sayı 1.

ÖZEN, İsmail, "Doğuş-Bütün Güçlerin Birleşmesi", *Zeytin Dalı*, Cilt I, Sayı 1, s.5.

Cumhuriyet Kelebekleri, Yıl:1, Sayı:1.

4-Gazeteler

SARI, Ahmet, "Bir Gazete, Bir Kitap", *Hizmet*, 28 Kasım 1994, Sayı:5593.

Honaz'ın Sesi 4 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:1.

TAHRA, Samim, "Başyazı", *Honaz'ın Sesi* 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2.

Honaz'ın Sesi 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2.

SARI, Ahmet, "Dürbün" *Honaz'ın Sesi* 11 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:2, s.2.

Honaz'ın Sesi 16 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:3.

Honaz'ın Sesi 25 Ocak 1994, Yıl:1, Sayı:4.

Honaz'ın Sesi 8 Şubat 1994, Yıl:1, Sayı:6.

Mercan, Aziz, "Sayın Vatandaşlarım", *Honaz Haber*, 8 Kasım 1994, Yıl 1, Sayı:1.

Mercan, Aziz, "Başyazı", *Honaz Haber*, 24 Ocak 1995, Yıl 1, Sayı:2, s.1.

Honaz Haber, 24 Ocak 1995, Yıl 1, Sayı:2.

Honaz Haber, 21 Nisan 1995, Yıl 1, Sayı:3.

Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1.

KARADENİZ, Oğuz, "Başyazı", *Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi*, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.1.

ÇATAN, Koray, "Başlangıç", *Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi*, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.3.

ÇİMÇEK, Selin Ünal, "Merhaba", *Honaz Meslek Yüksekokulu İletişim ve Sanat Topluluğu Gazetesi*, Şubat 2013, Yıl:1, Sayı:1, s.5.

Denizli Demokrat, 27 Mart 1991, Sayı:1.

Horoz, 6 Kasım 2008, Sayı:1511.

5-Bültenler

Atatürk'ün Sesi, Mart 2015, Sayı:1.

Honaz Haber, (Bülten) Yıl 1, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart 2011.

Süleyman Deniz, "Merhaba!", *Atatürk'ün Sesi*, Mart 2015, Sayı:1, s.3.

6-Sözlü Kaynaklar

1954 Denizli doğumlu Numan oğlu Necati Akman (Mülakat tarihi:11.11.2015)

1956 Denizli doğumlu Halil İbrahim oğlu Ahmet Sarı (Mülakat tarihi:27.10.2015)

1961 Denizli doğumlu Osman oğlu İrfan Çam (Mülakat tarihi:19.10.2015)

1964 Denizli doğumlu Hüseyin oğlu İsmail Özülke (Mülakat tarihi:19-20.10.2015)

1966 Honaz doğumlu Necat oğlu Önder Varol (Mülakat tarihi:19-20.10.2015)

1969 Denizli doğumlu Necdet oğlu Altay Varol (Mülakat tarihi:19.10.2015)

1973 Honaz doğumlu Necat oğlu Ümit Varol (Mülakat tarihi:19-20.10.2015)

1971 Denizli doğumlu Fevzi oğlu Şerafettin Kara (Mülakat tarihi:20.10.2015)

Honaz Kütüphane Müdürü Feyzi Altınalan (Mülakat tarihi:11.11.2015)

1988 Honaz doğumlu Altan oğlu Emrah Varol (Mülakat tarihi:19.10.2015)

İ-Ekler

HONAZ HABER
YIL: 1 SAYI: 1 HONAZ BELEDİYE VE KÖYLERİNE HİZMET GÖTÜRME BİRLİĞİ AYLIK YATIRI ORGANIDIR

Çok Programlı Lisemiz Açıldı

Lisemiz toplam 126 Honaz'lı gence 21 öğretmen kadrosuyla eğitim verecek.

✓ Çok Programlı Lisemizde Kurulmuş Lisanslı Eğitim Bölümüyle Ticaret Lisansına Meslek Eğitimini Açıyoruz.

✓ Okulları açılmasında büyük gayret gösteren Kaymakamımız ve İlçe M. E. Müdürlüğümüze Honaz Haber olarak teşekkürler adına teşekkür ederiz.

Honaz Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Vatandaşlarımızın Yanında

✓ 1984 yılından bu yana sosyal yardım programları yürüten Vakfımız

BASÖZÜ
Aziz MERCAN
Savun vatanladalım.

Yeni Başsavcımız Göreve Başladı

✓ Başsavcıımız Sayın Dr. Mehmet Ali Çelebi

Ayakkabıcılık Kursu Hedefine Ulaşıyor

✓ Akademi Kurumları Honaz Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na Karaburun Ayakkabıcılık Kursu Hakkında Eğitim Merkezi Kuruldu.

✓ Amacımız halka ucuz ayakkabı göndermek, gönderimden iş olanakları sağlamaktır.

TAVLA VE SATRANÇ TURNUVASI

DEVTUR
HARİFİYAT İNSANİ TAKRİFİYAT
www.devtur.com.tr

HONAZ MESLEK YÜKSEKOKULU
İLETİŞİM VE SANAT TOPLULUĞU
GAZETESİ

BAŞLADIK...

BASÖZÜ
Honaz Meslek Yüksekokulu Eğitim Merkezi'nde düzenlenen toplantı

TÜRK KIZILAYI
KAN BAĞIŞI KAMPANYASI

AYATİ ANMA TÖRENİ

İN SAĞLIK VE GÜVENLİK KURULU

(Sol Baştan Yazı İşleri M¼d¼r¼ Şerafettin Kara, Mesul M¼d¼r Samim Tahra, Honaz'ın Sesi Gazetesi Y¼netim adresi sahibi İsmail ¼z¼lke)

(Sol Baştan ¼mit Varol, Emrah Varol, ¼nder Varol, Altay Varol, Hizmet Gazetesi)

Araştırmacı -Yazar Ahmet Sarı

DENİZLİ İKTİSAT TARİHİNDE BİR HALK GİRİŞİMCİLİĞİ ÖRNEĞİ: UYGAR MOTOR

A PUBLIC ENTREPRENEURSHIP EXAMPLE ON THE DATE OF DENİZLİ
ECONOMY: UYGAR MOTOR

Cengiz AKSEKİ*

Özet

Yurt dışına giden işçilerin sağladığı mali kaynaklarla 1970’li yıllarda Denizli’de peş peşe çok ortaklı şirketler kurulmuştur. Bu şirketlerin devlet sektörü ve özel sektör dışında üçüncü bir sektör olması beklenmiştir. Denizli’de Uygur Motor adıyla, motor üretmek amacıyla kurulan işçi şirketi kısa sürede mali yapısının buna yeterli olmadığını görerek döküm sektöründe faaliyet göstermeye başlamış, ancak 90’lı yılların başında krize girerek iflas etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Uygur Motor, Halk Girişimciliği, Sanayileşme.

Abstract

With the financial resources provided by the workers who went abroad, many partnerships were set up successively in Denizli in the 1970’s. These companies were expected to create a third sector outside the state sector and the private sector. In the name of Uygur Motor in Denizli, the worker company that was established to produce engines started operating in the casting sector after seeing that its financial structure was not sufficient in the short time, but it entered bankruptcy after going through crisis at the beginning of 90’s.

Key words: Denizli, Uygur Motor, Public Entrepreneurship, Industrialization.

A-Giriş

Türkiye XX. yüzyıla girerken “bu devlet nasıl kurtulur?” sorusuna bağlı olarak nasıl bir ekonomik politikayla kalkınabileceğini de tartışmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda devlet eliyle bir sanayi kurma çabaları özellikle kapitülasyonların Batılılar lehine¹ yarattığı korkunç baskı nedeniyle mümkün olmamıştır. II. Meşrutiyet sonrasında, Türkiye’nin yalnız askerlik ve memurluk yapan bir ülke olarak, XX. yüzyılda var olamayacağı fikrinden hareketle, “Millî iktisat” esasına dayalı bir ekonomi kurulmaya ve bir Türk burjuvazisi yaratılmaya çalışılmıştır. 1914 sonrasında İttihat ve Terakki’nin himayesinde, hem İstanbul’da hem de taşrada “millî” şirketler, bankalar, üretici birlikleri ve kooperatifler² kurmak gibi bir yol izlenmiştir. Ancak kesintisiz süren savaşlar, Türk burjuvazisinin gerçekten çok cılız olması ve Batılı devletlerin ekonomik baskıları³ nedeniyle hedeflenen “millî iktisat” politikaları başarıya ulaşmamıştır.

* Okutman, Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, cakseki@pau.edu.tr

1 “Yabancı sermayenin etki alanının Osmanlı İmparatorluğu’ndan daha geniş olduğu bağımsız bir devlet herhalde yoktur... Osmanlı İmparatorluğu, şaşılacak derecede dış mali çıkarlara ipotek edilmiş durumda idi.” tespiti Cumhuriyet yönetiminin de devraldığı mirasın boyutlarını ortaya koymaktadır. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Kitabevi, İstanbul 2010, s.19

2 Meşrutiyet sonrası gelişmeler için: Zafer Toprak, *Türkiye’de Millî İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982. S.155, 224

3 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010, s.22 vd.

Türk İstiklal Harbi'nin daha dumanları tüterken, Mustafa Kemal Paşa Batı illerini kapsayan Türkiye seyahatinde "muzafferiyat-ı askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım"⁴ sözleriyle Türkiye'nin öncelikli gündeminin ekonomi olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra İzmir'de Türkiye'nin üretici kesimlerinin katıldığı bir iktisat kongresi düzenlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın derin bir ekonomi bilinci taşıyan ve Osmanlı'nın ekonomik tarihsel sürecini özetleyen, kongreyi açış konuşmasında⁵ -özel bir ekonomik politika vaz edilmemekle birlikte- üretimin önemi, bağımsız bir ekonomi hedefi ve her toplumsal kesimin bir birine muhtaç olduğu vurgulanmıştır.

4 Şubat 1923'te Lozan görüşmeleri daha çok ekonomik anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğramıştı ki, kısa bir süre sonra, 17 Şubat 1923'te İzmir'de bir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) bir ölçüde yeni Türk devletinin ekonomik politikasını belirleyen bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmaya uygun olarak Türkiye bundan böyle, liberal, "sosyalist, komünist, etatist (devletçi)" sistemlerden hiçbirinin kopyası olmayan "karma ekonomi" sistemini⁶ kurmaya çalışmıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 28. Maddesiyle kapitülasyonların tamamen kaldırılmış olması da yeni Türk devletine dış baskılardan uzak bir ekonomik politika izleme fırsatı vermiştir. Türkiye artık özgür ve bağımsız bir devlet olmuştur ama yüz yıllardır ihmal edilmişlik nedeniyle harap bir haldedir. Teknoloji ve sermaye sahibi olmadığı gibi dünyada da yapayalnız bir devlettir.⁷ Bu nedenle acilen bazı değişiklikler yapılması zorunlu görülmüştür. 1913'te 15 yıllık bir süre için çıkarılan "Teşvik-i Sanayi-i Muvakkati", 1927'de sanayi ve maden işletmelerine geniş avantajlar⁸ sağlayacak şekilde genişletilmiştir. Bununla beraber "görünüşte sanayileşmeyi gerçekleştirmek için pek çok olumlu yanı görünen bu yasa istenilen sanayi atılımını sağlayamamıştır. Çünkü altyapı eksikliği, sermaye birikiminin olmaması, girişimci ve teknik eleman yetersizliği, iş gücü eksikliği, özellikle savaşın yaralarını saracak yeterli zamanın geçmemiş olması, nüfus azlığı, okuryazar oranının düşüklüğü gibi"⁹ nedenlerden dolayı büyük sorunları tamamen çözmek mümkün olmamıştır. Türkiye yine de kendi yağıyla kavrulmak, yer altı kaynaklarını kendi imkânlarıncı işletmek, yerli bir sanayi ve millî banka kurmak, dışa bağımlı olmayan bir ulaşım ağı kurmak yolunda küçümsenmeyecek ilerlemeler kaydetmiştir.

II. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, bu yıllarda ekonomik olarak savaşın bütün tahrip edici etkilerine maruz kalmıştır. Savaş başlayınca üretici genç erkeklerin orduya alınması üretimi düşürmüş, hemen bütün tüketim mallarının fiyatları artmış, ekmeğe karneye bağlanmış, bütçeden millî savunmaya ayrılan pay yükselmiş, Varlık Vergisi ve Millî Korunma Kanunu gibi çok eleştirilen düzenlemeler yapılmıştır. Bu nedenlere dayalı olarak savaş sonunda o güne kadarki müdahaleci

4 Atatürk'ün Söylev Demeçleri, "Alaşehir'de Halkla Konuşma", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 1997, s.76.

5 Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

6 A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997, s.219.

7 Şevket Süreya Aydemir, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi, 1999, s.326.

8 Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, sayı: 27, s.73

9 Kasalak, *a.g.m.*, s.73.

ekonomik politikalar sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁰

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti (DP)'nin programında liberalizm ve demokrasi partinin genel ilkeleri olarak sayılmıştır. Parti özel teşebbüsü desteklemeyi de devletçiliğin görevleri arasında kabul etmiş, verimsiz çalıştığı düşünülen kamu kuruluşlarının özel teşebbüse devredilmesini, zorunluluk olmadığı sürece piyasalara müdahale edilmemesini benimsemiştir.¹¹

B-Millî Sektör ve Halk Sektörü

1960 sonrasında da DP döneminin ekonomik politikalarına tepki olarak Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Yine bu dönemde -tecrübe edildiği için şimdilerde artık gündemden düşmüş bulunan- “Millî Sektör” ve “Halk Sektörü” gibi fikirler, yeni arayışlar içindeki aydınlarımıza umut veren projeler olarak tartışılmıştır. Türkiye’de o tarihte var olan devlet sektörü ve özel sektörün dışında, üçüncü bir sektörün geliştirilebileceği (geliştirilmesi gerektiği) varsayımına dayanan bu kavramların ilginç bir tarafı da siyasal yelpazenin hem sağında, hem de solunda¹² geliştirilmesi ve sahiplenilmesidir.¹³

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 1967’de yayınlanan “Millî Doktrin Dokuz Işık”¹⁴ isimli el kitabında “Millî Sektör”,¹⁵ kavramını ortaya atmıştır. Türkeş’e göre “millî sektör”, kamu ve özel sektör dışında, makineleri yapan makine sanayidir.¹⁶ “Millî sektör” kavramı, Kurt Karaca’nın ilk baskısı 1968’de yapılan “Milliyetçi Türkiye” isimli eserinde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Kurt Karaca’ya göre “Millet Sektöründen amaç, işçi, köylü, esnaf, memur vs. birliklerinin meydana getireceği sektördür.” Devlet “milli harp sanayii, maden işletmeciliği, ilaç” gibi önemli dallarda yer alacak, bunun dışındaki temel sanayi millet sektörüne bırakılacak, özel sektör yalnız hafif sanayi ile uğraşacaktır.¹⁷

1973’te de CHP’nin, “Ak Günlere” isimli seçim bildirgesinde Halk Sektörü kavramı gündeme getirilmiştir. CHP göre Halk Sektörü, “köylü kooperatiflerinin, sosyal güvenlik ve yardımlaşma kurumlarının, sendikaların, yurt dışındaki işçi ortaklıklarının ve benzeri halk ortaklıklarının girişimlerinden oluşacak”¹⁸ sosyo-ekonomik bir örgütlenme olarak tanımlamıştır. Ertesi yıl Ali Nejat Ölçen tarafından

10 Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *AÜ. SBF. Dergisi*, C.67, No:2, Ankara 2012, s.164

11 Takım, a.g.m., s.164

12 Bu benzerlikler, Taha Parla’nın, Türkiye’deki sağ ve solun korporatist düşünce şemsiyesi altında birleştiği tezini haklı çıkarmaktadır. Bkz. Ziya Gökalp, *Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s.8.

13 Bugün liberal fikirleriyle tanınan Taha Akyol, 1978’te “Biz “sağcı”yız ama “solcu” CHP’den daha toplumcu ve halkçıyız, nitekim CHP, ancak Tarım Kentleri yerine Köy Kent, Millet Sektörü yerine Halk Sektörü diyerek gerilerden bir taklitçi olabilmiştir.” diyerek, Türkeş’in Dokuz Işık Millî Doktrin’deki tezlerine desteklemektedir. Taha Akyol, “Aydınlık Adlı bir Karanlık”, *Hergün* gazetesi, 18 Mayıs 1978. Ancak Akyol, yıllar sonra bu fikirleri ideolojik bir kurgulama sayacaktır. Taha Akyol, “Atatürk, Bilim, İdeoloji”, *Milliyet*, 11 Kasım 2003.

14 Türkeş kitabının “Toplumculuk” bahsinde küçük tasarrufların teşvik edilmesini “devlet” tarafından birleştirilip, on bin, yirmi bin kişinin katlımlıyla büyük tesislerin kurulmasını önerir. Alparslan Türkeş, *Dokuz Işık Millî Doktrin*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, s.22

15 Türkeş, a.g.e., s.61

16 Hatırlanacağı gibi makine üreten sanayi tanımını Necmettin Erbakan da kullanmış ve bunu “ağır sanayi” tabiriyle seçim meydanlarında dile getirmiştir.

17 Kurt Karaca, *Milliyetçi Türkiye Milliyetçi Toplumcu Düzen*, Emel Matbaacılık Sanayii, 11. Baskı, Ankara (tarihsiz), s.238 vd.

18 CHP, *Akgünlere*, Ankara, 1973, s.65

“Halk Sektörü”nün uygulamada nasıl olacağına ilişkin akademik bir çalışma yayınlamıştır.¹⁹ Ölçen’e göre “*Halk Sektörü, nüfusu yerinde tutan, üretime katan ve küçük tasarrufları biriktiren bir sektör*” olup birinci amacı istihdam yaratmaktır.²⁰

Halk Sektörü kavramı I. Ecevit Hükümeti’nin koalisyon protokolü ilk kez siyasal bir metne de girmiştir.²¹ Keza siyaset sahnesinde Halk Sektörü kavramının hamisi de Bülent Ecevit görünmektedir. Ecevit’e göre Halk Sektörü “kapitalizme alternatif”²² bir proje olacaktır. Böylece işçilerin yönetime etkin bir biçimde katılacakları, yetki ve sorumluluğu paylaşacakları düşünülmüştür. Ecevit, “*Halk iktidarını gerçekleştirebilmek için, halkın ekonomik alanda örgütlenmesini hızlandırmamız gerekir*” demektedir.²³ Bu politikanın toplumsal işlevi, sanayide tekelci eğilimleri dizginlenmesi, iş bulma ve üretim olanaklarının genişlemesi, diğer taraftan da mülkiyeti yaygınlaştırarak, yönetime katılma ve demokratikleşme süreçlerine katkı sağlaması olacaktır.²⁴

Türkeş’in ortaya attığı “Millî Sektör”de de Ecevit’in önerdiği “Halk Sektörü”nde de malî kaynak önemli ölçüde aynıdır. Türkeş on bin-yirmi bin kişinin katılımıyla Millî sektörün kurulacağını ifade ederken, Halk Sektörü için de halkın küçük tasarrufları esas alınmıştır. Bir ölçüde 1960’lı yılların demografik yapısı da bunda belirleyici olmuştur. Çünkü o yıllarda Anadolu insanı sanayileşmiş Avrupa’nın emek ihtiyacını karşılamak için el kapılarına işçi olarak dayanmıştır. 1961’de Federal Almanya ile imzalanan “*Türk-Alman İşçi Mübadele Anlaşması*” sonraki yıllarda başka Avrupa ülkeleriyle de yapılmış ve 1973’e kadar yurt dışına işçi olarak giden vatandaşlarımızın sayısı 800.000’i bulmuştur.²⁵

Bu gün sahip olduğu sanayisi ile Anadolu kaplanlarından biri olarak anılan Denizli, 1960’a kadar nüfusunun % 76’sı kırsal kesimde yaşayan,²⁶ dolayısı ile temel iktisadi faaliyetin tarım olduğu bir şehirdir. Biraz da bu nedenle kısa sürede, söz konusu ülkelere 35.000 işçi göndererek, Türkiye’de yurt dışına en çok işçi gönderen yedinci il olmuştur.²⁷ Günümüzde yurt dışında yaşayan Türkler, gittikleri ülkelerde önemli yatırımlar yapacak ve çeşitli seviyelerde politikaya atılacak kadar Avrupa ülkeleriyle bütünleşmiş olup, bu kesimde Türkiye’ye dönüş yapma konusunda büyük bir hareketlilik görülmemektedir. Ancak ilk giden işçi vatandaşlarımız açısından durum çok farklı olup onlar ilk olmanın sancılarını daha çok yaşamışlar,

19 Ali Nejat Ölçen, *Halk Sektörü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

20 Ali Nejat Ölçen, “Halk Sektörü Nasıl Olacak?”, *Milliyet* gazetesi, 3 Mart 1974, nakleden Sami Güven, *Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1977, s.99.

21 Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP37.htm> “Sanayileşmemize hız katmak, dağınık tasarrufları değerlendirmek, kalkınmanın nimetlerinden daha yaygın ve adil bir şekilde faydalanılmasını sağlamak üzere, kamu ve özel kesimlerin yanı sıra, halkın teşebbüs gücünü harekete geçirecek bir halk sektörü de geliştirilecektir.”

22 Hamit Bozarıslan, “Bülent Ecevit”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.460

23 Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003, s.126-127.

24 Yakup Kepenek, “Türkiye’nin Sanayileşme Sorunları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.1760-1796.

25 Cevdet Yılmaz, *Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri*, (Yayılanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, s.29’dan nakleden: Mustafa Mutluer, *Gelişimi Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir, 1995, s.75. 1964’te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965’te Fransa, 1967’de İsveç, 1971’de İsviçre ile benzer içerikli anlaşmalar tekrarlanmıştır.

26 *Yurt Ansiklopedisi*, “Denizli”, C.III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.2173

27 Mutluer, *a.g.e.*, s.76. *Yurt Ansiklopedisi*, “Denizli”, C.III, 1995, s.2172

dışlanmışlar, bu nedenle mümkün olduğunca kısa sürede bir sermaye biriktirip, köyüne kasabasına dönmeyi düşünmüşlerdir. Bu nedenle istikbali Türkiye’de gören bu kuşak, tasarruflarını Türkiye’de değerlendirmeye çalışmışlardır. Tam da bu dönemde yurt dışındaki işçilerimizin tasarrufları ve gönderdikleri dövizler, kamu ve özel sektör dışında yeni bir ekonomik alan geliştirilmeye çalışılan Türkiye’de bir finansman kaynağı olarak düşünülmüştür. Yurt dışındaki işçilerimizin ve Türkiye’deki vatandaşlarımızın birikimlerinin²⁸ toplanmasıyla 1970’li yıllarda “çok ortaklı şirketler” ya da “işçi şirketleri” adıyla peş peşe şirketler kurulmuştur.²⁹ Denizli bu konuda Türkiye’nin en hareketli şehirlerinden biri olmuştur. Öyle ki 1981 yılına kadar kurulan 223³⁰ işçi şirketinden 21³¹ tanesi Denizli’de faaliyete başlamıştır.³²

C-Uygur Motor: “Kendi motorunu üretemeyen sanayileşemez”³³

Uygur Motor’un kuruluşu süreci Almanya’da başlamıştır. Kurucu üyeler çoğunlukla Bremen ve Wilhelmshaven’de çalışan Türk işçileri olmakla birlikte, daha az sayıdaki üyeleri arasında başka şehirler ve Hollanda’daki Türk işçileri de bulunmaktadır. Kurucu Türk işçilerinin Denizli’den başka İzmir, Uşak, Aydın, İstanbul, Giresun, Afyon, Adana, Mersin, Konya, Bursa, Ordu, Nevşehir, Kastamonu, Antakya, Ankara, Kayseri, Niğde, Kırklareli, Adapazarı, Eskişehir gibi Batı Anadolu ağırlıklı şehirlerinden olduğu görülmektedir. Kurucuların hareket noktası, kendilerinin ifadesiyle “kendi motorunu üretemeyen sanayileşemez” sloganı olmuştur.

Hannover Başkonsolosluğu’na onaylatılan şirketin kuruluş ana sözleşmesinde “maksat ve mevzuu;” ... “her türlü patlamalı, yanmalı, hidrolik, pünomatik motor imalatı yapmak, bu motorlara ait parça üretimi yapmak, otomotif sanayi kurmak, profil sanayi kurmak, maden işletmeciliği yapmak, bu mamullerin ithalat, ihracat ve ticaretini yapmak” olarak açıklanmıştır. Anonim şirket, 500 bin lira kuruluş sermayesi, 5000’er liralık 100 hissedarın katılımıyla, Bekir Ateş’in yönetim kurulu başkanlığında kurulmuştur. Ana sözleşmeye göre Genel Kurullar şirket merkezinde yapılmakla birlikte, ortakların çoğunluğu yurt dışında iseler genel kurullar yurt dışında yapılabilecektir. (Ana Sözleşme Madde 19). Keza bazı genel kurulların yurt dışında yapıldığı görülmektedir. Sözleşmenin 23. Maddesine göre ise bir üyenin

28 1974-1975 yıllarında Alman bankalarındaki işçi tasarruflarının 5-7 milyar mark olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. Özcan Ertuna, Bilge Hacıhasanoğlu, Turgut Erdemli, *Çok Ortaklı Şirketler*, DPT Yayınları No:1463, Kasım 1975, s.117. Muzaffer Sencer ise 1960-1980 arasında Türkiye’ye giren işçi döviz miktarını 25.200 milyon DM göstermekte ve 1973’teki işçi döviz girişinin Türkiye’nin dış ticaret açığını %154 oranında karşıladığını belirtmektedir. Sencer, ayrıca işçi şirketlerinin 13.000 kişiye iş olanağı sağladığını ifade etmektedir. Bkz: “İşçi Göçü”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.V, s1178-1188

29 Mutluer, a.g.e., s.74-75. 1974’teki petrol krizi ile Avrupa’da pek çok vatandaşımız işten çıkarılarak Türkiye’ye kesin dönüş yapmıştır. Petrol krizinin etkileri için ayrıca Bkz: Güven, a.g.e., s.113.

30 Cevdet Yılmaz, *Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1992, s.29’dan nakleden: Mutluer, a.g.e., s.75

31 *Yurt Ansiklopedisi*, “Denizli”, C.III s.2172

32 Denizli’de kurulan halk şirketlerinden Bir-Emek ve Göveçlik İplik Fabrikaları hakkında daha önce yapılmış çalışmalar için: Cengiz Akseki, “Denizli’de Türk İşçilerinin Kurduğu Elektronik Fabrikası, Bir-Emek”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2007, sayı.166; Ercan Haytoğlu-Henda Altınöz, “Denizli’de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik, Sanayi ve Anonim Şirketi”, *Belgi Dergisi*, Sayı: 4, 2012.

33 Uygur Motor’la ilgili bu yazı, Denizli Ticaret Odası’ndaki kayıtlar ve kuruluş sürecinin en önemli isimlerinden Bekir Ateş (1949 doğumlu olup, Almanya’da mühendislik eğitimi almıştır. Halen Denizli’de mermercilik sektöründe faaliyette bulunan bir şirketi yönetmektedir) ve yönetim kurulu üyesi olan Mehmet Korkutalp’le (1946 doğumlu, avukat, Ekim 2015’te vefat etmiştir) 11 Temmuz 2009’da yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

en fazla 37.500 TL'lik hisse sahibi olması kararlaştırılmıştır. 1970'li yılların başında kurulan işçi şirketlerinin % 80'inden fazlasında³⁴ olduğunda gibi Uygur Motor'a da bu türden bir sınırlama getirilmesi, şirketin birkaç kişinin eline geçmesini önleyerek, çok ortaklı yapısının devamını sağlamaya yöneliktir. Bunun ise ekonomik olmaktan çok ideolojik bir tutumdan kaynaklanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Şirketin kuruluşu 31 Ocak 1975'te "Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi"nde ilan edilmiştir. Türk Ticaret Kanunu'na göre sermayenin ¼'ü olan 125 bin TL İstanbul Bankası'nda bloke edilmiştir. İlk merkezi Ankara-Yenişehir, Atatürk Bulvarı'ndadır. Haziran 1975'te Bremen'de yapılan Genel Kurul'da şirket merkezinin Denizli'ye taşınması ve hazır bulunan 91 üyenin 63'ünün oyuyla, kurulacak fabrikanın da Denizli'de olması kararlaştırılmıştır. Şirket sermayesi ise 30.000.000 TL'ye çıkarılmıştır.³⁵

Çalışmalar bundan sonra Denizli'de devam etmiştir. Kuruluş sürecinin profesyonel kadrolarla yürütüldüğü söylenemez. Bununla birlikte, daha başlangıçtan itibaren fizibilite çalışmalarını tamamlamak, fabrika arsasının yerini tespit etmek ve kuruluşu halka tanıtarak ortak bulmak için ekipler kurulmuş ve bu işbölümü esasına dayalı çalışmalar başlatılmıştır. Projeyi halka tanıtmak amacıyla, yüz yüze görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Görevli ekipler köy köy dolaşmış ve kahvehanelerde projenin anlatılmasına çalışılmıştır. Bunun yanında şirkete ortak bulmak için gazete ilanları yanında duvar afişleri de hazırlanmıştır. Bu çerçevede şirket "Uygur Gazetesi" adıyla bir gazete çıkarılmıştır.

Ortak sayısının hızla artmasını sağlayan iki temel sebepten söz edilebilir: Birincisi ekonomik bir sebeptir. Katılımcıların çocuklarına bir iş bulma umudu ve küçük tasarruflarla ortaklığın mümkün olmasıdır. İkinci sebep ise daha çok 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı millî duyguları şahlandırmış olmasıyla ilgilidir. Barış Harekâtı'ndan sonra Türkiye'ye uygulanan ambargo Amerikan karşıtlığını artırmıştır. Bu nedenle Uygur Motor kurucularının "Amerika vermezse biz yapalım" düşüncesi herkese sıcak gelmiştir. Ayrıca sonradan bir hayal kırıklığına dönüşse de 1974'teki koalisyon hükümetinin protokolüne "Halk Sektörü" kavramının girmesi, özellikle kurucuları cesaretlendirmiştir.

D-Kuruluştan Üretime 1974-1980

1974 yılı sonunda fabrikanın ilk temeli atılmıştır. "1975 Yılı Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu"na göre 12.500 ton/yıl pik ve 2.500 ton/yıl temper döküm sanayi mamulü üretebilecek bir fabrikanın kurulması için 1976'da yatırıma başlanması hedeflenmiştir. Fabrikanın gemi, inşaat, otomotiv, tarım makineleri vb. alanlarına parça üretimi yanında Türkiye koşullarına uygun standardize motor üretmesi düşünülmüştür. Kocabaş köyü yakınlarında 250.000 m² arazi satın alınması düşünülmüş ise de daha sonra bundan vaz geçilerek, 50.000 m² hazine arazisi satın alınmıştır. 1978'deki "Denetleme Raporu"ndan arsa için ödenen paranın 1.609.500 TL olduğu anlaşılmaktadır. Aynı denetleme raporundan, 12.000 adet hissenin 6.367'sinin 1.430 ortağa satıldığını ve Almanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa şehirlerinde şirkete ortak arama çabasının devam ettiğini öğrenmekteyiz.

³⁴ Güven, a.g.e., s.257

³⁵ Denizli Ticaret Odası'ndaki sicil kaydı 3942/1'dir.

13 Haziran 1976'da dökümhanenin temeli atılmıştır. Pazar araştırması yapmak amacıyla Türkiye'deki BMC, Renault, Tofaş, Hema gibi şirketlerle görüşülmüştür. Üretim için gerekli makinelerin alımı ise Almanya, Hollanda, İtalya ve Fransa'daki şirketlerden sağlanmıştır. 1977'de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'ndan %100 gümrük muafiyetli ve %50 vergi indirimli "Teşvik Belgesi" alınabilmektedir.

1977 genel kurulu Uygur Motor için bir dönüm noktası olmuştur. O ana kadar büyük bir ilerleme sağlanmadığı görülmüş ve yalnızca ortakların katılımlarıyla üretime geçmenin çok zor olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle şirket ana sözleşmesinin 23. Maddesi değiştirilmiş ve bir ortağın alabileceği hisse değeri iki katına çıkarılarak, 37.500 TL'den 75.000 TL'ye yükseltilmiştir. Arkasından Ağustos 1977'de Bremen'de yapılan Olağanüstü Yönetim Kurulu Toplantısı'nda şirketin sermayesi 60.000.000 TL'ye çıkarılmıştır. Hatta bunun da yeterli olmayacağı düşünülerek DESİYAB³⁶ veya Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'ndan kredi almanın hesapları yapılmaya başlanmıştır.

1978'de ortaklardan 19 milyon TL'ye yakın para toplanmıştır. Eğer hemen başlanabilirse üretimde kullanılacak pısk, Ereğli-Demir Çelik Fabrikaları'ndan, kok Karabük'ten, bentonit Çankırı'dan, döküm ve maça kumu İstanbul-Şile'den karşılanacaktır. Ancak zaman geçtiği halde bir türlü üretim aşamasına geçilememesi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Mart 1979'daki Genel Kurul'da³⁷ fabrika arsasının pahalıya alındığı,³⁸ zamanın geçtiği ve sermayenin eridiği gibi gerekçelerle yönetim eleştirilmiştir. Ekonomik gerekçelere dayanan bu eleştiriler yanında bazen de politik gerekçelere³⁹ dayanan eleştiriler de yapılmıştır.

Yine de Uygur Motor bir türlü üretime geçememiştir. 1979'da Yönetim Kurulu enflasyonun yüksek etkisini dikkate alarak tekrar sermaye artırımına gidilmesini hatta 900.000.000 TL'lik bir hedefe ulaşılmasını planlamıştır. Ancak ertesi yıl sermaye artırımı 360.000.000 TL'de kalmıştır. Bir kişinin sahip olabileceği hisse miktarı da tekrar iki katına çıkarılarak 150.000 TL olarak belirlenmiştir.⁴⁰ Uygur Motor'un ortaklarının çoğunlukla "az ve orta gelirli işçi, çiftçi esnaf ve memurlardan" oluştuğu faaliyet raporlarına⁴¹ girmiştir. Görüldüğü gibi bu kesimin küçük tasarruflarıyla büyük işler başarma projesinde hızlı yol alınamamış, sürekli sermaye artırımına gidilmek zorunda kalınmış, bu bile yeterli olmayınca önce Alman-Türk fonundan 10 Milyon TL, daha sonra da Halk Bankası'ndan yine 10 Milyon TL kredi alınmıştır.⁴²

Üretime başlamak için gerekli kaynak bir türlü tamamlanamasa da yönetim hayallerinin peşinde koşmaya devam etmiştir. Bu günlerde Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi makine bölümü ile işbirliği yapılarak "uygar" adını taşıyan bir motor üretiminin planları yapılmıştır. Bunun yanında bazı üretici firmaların

36 Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, 17 Temmuz 1975'te 1887 sayılı kanunla kurulmuştur. 1988'e kadar, halka açık şirketler; çok ortaklı şirketler ve işçi şirketlerine teknik bilgi, uzmanlık ve pazarlama alanlarında yardım sağlamış ve döviz ve kambiyo gibi işlemler yapmışlardır.

37 Haziran Cetveli'ne göre bu tarihteki üye sayısı 4.324 olarak görünmektedir.

38 Bir üye tarafından arsanın değerinin 750.000 TL olması gerekirken, neden 1.609.000 TL ödendiği yönünde soru yöneltmiştir.

39 Bir üyenin "Tekelci sermayenin karşısında işçinin birlikte çok şey yapabileceğini kanıtladığını... Halk sektörünün Türkiye'nin her tarafında burada olduğu gibi olması gerektiği" şeklindeki sözleri buna örnek gösterilebilir.

40 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/2'dir

41 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/5'tir. (1985 yılı faaliyet raporuna göre)

42 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/3 1980'de 2 Milyon TL geriye ödenmiştir.

motor bloku, kampana, şanzıman, fren diski, kalorifer peteği gibi parçalara ihtiyacı olması “Uygar Motor” yönetimince potansiyel pazar olarak değerlendirilmiştir.⁴³

1980’de üretim için gerekli olan endüksiyon ocağı ve tamamlayıcı parçaları Almanya’daki Otto Junker⁴⁴ firmasına sipariş edilmiş ve bedeli olan 535.000 Mark ödenmiştir. Nihayet 8 Ağustos 1980’de belki deneme üretimi denilebilecek kısmî bir üretim başlamıştır. Ancak fizibilite çalışmaları neticesinde anlaşılır ki toplanabilen kaynakla motor üretimi yapabilmek mümkün değildir. Bu nedenle proje değişikliğine gidilerek motor sanayinin temeli olan döküm sektöründe faaliyet gösterme kararı alınmıştır.

E-Üretim Başlar ama Sorunlar Bitmez

Üretime geçmek için gerekli çalışmalar 1981’de de devam etmiştir. Gezer vinç, kalıplama makinesi siloları, kalıplama hava hattı, kalıplama makineleri, rule bantları vb üniteler tamamlanmaya çalışılmıştır. Bir taraftan da o tarihlerde motor ve çeşitli makineler üreten firmalar için parça üretimi başlamıştır. 1982’de 230 kişinin çift vardiya çalıştığı tutanaklara geçmiş ise de şirket yönetimi kalifiye işçi bulamamaktan şikâyetçi olmuştur.⁴⁵ Uygar Motor işçileri toplu sözleşme yapmadıkları 1986’da yılda iki maaş ikramiye, iki bayram ve yılbaşında iaaşe yardımı ve doğum izni gibi haklara sahip görünmektedirler.

Şirket yatırım ve üretimin birlikte devam ettiği 1982’de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’na uygun olarak çalışmaya başlamıştır. Ama üretimin yeni başladığı ortak sayısı 8.400’ü aştığı daha bu dönemde bile şirketin zararının 30 Milyon TL’ye yaklaştığı görülmüştür. Bu dönemde de şirketin finansman ihtiyacını iki kaynaktan sağladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi yurt dışında hisse senedi satmak, ikincisi de banka kredisi bulmaktır.

18 Mayıs 1985’teki “Genel Kurul Hazirun Cetveli”ne göre üye sayısı 9.740’a ulaşmıştır. 1984 mali yılı içinde şirket 162.326.372.29 TL kâr etmiştir. Uygar Motor, 1984 sonrasında Auer için soba parçaları, Burtrak için traktör parçaları, İskenderun, Ereğli ve Karabük Demir Çelik için yüksek fırın parçaları, Hema Dişli, Pamuk Tarım, Pancar Motor için makine parçaları, Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayi (ELMS) için lokomotif parçaları, Nazilli Sümerbank için dokuma sanayi parçaları, çeşitli firmalara yüksek fırın parçaları, iş makineleri parçaları, muhtelif döküm, oto yan sanayi parçaları ve rogar kapağı olmak üzere üretim yapmaktadır. Yine 1985’te oto parçası, büyük firmaların ağır makine parçaları üretimi de artmıştır. 1984’te 410 kişi olan çalışan sayısı 1985’te 500’e ulaşmıştır.⁴⁶ Haddehaneler için yüksek alaşımli sfero merdane üretimini⁴⁷ ilk kez Uygar Motor yapmıştır ki, o zamana kadar bu tip merdaneler yurtdışından alınmaktadır.⁴⁸

43 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/2’dir.

44 Almanya ile Türkiye arasındaki sanayileşmenin boyutlarını bir ölçüde karşılaştırabileceğimiz iki örnek Otto Junker ile Uygar Motor’dur. Otto Junker’in kuruluşu 1922’ye dayanmaktadır. Bu şirket Alman metal sanayinin devlerinden biri olup halen faaliyettedir.

45 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/4’tür.

46 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/5’tir.

47 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/6’dır. Burada sfero merdane üretimi 1985’te 218 ton, 1986’da 776 ton olarak verilmektedir.

48 Bekir Ateş ve Mehmet Korkutalp ile görüşmeden.

1984 ve 1985 yılı kârı, 1986'tan itibaren dağıtılmaya⁴⁹ başlanmıştır. Uygar Motor, 1984 ve 1990 arasında istikrarlı olmamakla birlikte en kârlı yıllarını yaşamıştır. 1988'de 400 Milyon TL'ye yakın kâr açıklayan şirket, ertesi yıl yatırım için 200 Milyon TL üzerinde bir yatırım yaparak, yalnızca 7 Milyon TL'ye yaklaşan bir kâr açıklamıştır. ⁵⁰ 1989 Uygar Motor için hareketli bir yıl olmuştur. Şirketin sermayesi 1989 Mayıs'ında 1 Milyar 80 Milyon TL'ye çıkarılmasına rağmen işçi sayısı 270'e düşmüştür. Yine bu yıl İMKB'ye Uygar Motor hisselerinin işlem görmesi için başvuru yapıldığı gibi, Alman firması Beissbart Romeico ile de sfero parça anlaşması yapılmıştır.⁵¹

1990'a kadar her yıl kârda görünen Uygar Motor, 1990'da zarar açıklamıştır. Zararın sebebi ülkedeki genel ekonomik durum, alıcı firmaların siparişlerini iptal etmesi, işçi eylem ve grevleri olarak açıklanmıştır. Faaliyet raporlarında sendikanın işi yavaşlattığı bu nedenle kârın azaldığı ve yüksek miktarda kredi kullanıldığı iddia edilmiştir.⁵² Uygar Motor'da ilk kez 1988'de Otomobil-İş ile toplu sözleşme yapılmıştı. 1990 Mart'ında yapılan toplu görüşmelerde ise sendikanın karşılanması mümkün olmayan miktarda ücret talep etmesinden dolayı uzlaşma sağlanamamıştır. Sendikanın "mevcut ücretin beş katını"⁵³ talep etmesi, buna rağmen fabrikanın devletten satın aldığı dökümlük demir piki ve elektriği pazarlık yapma şansı bulunmayan devletten alması nedeniyle kriz çıkmıştır. Sendikanın işi yavaşlatması sonrasında yaşanan taşkınlıklar nedeniyle şirkette çalışma ortamı kalmamıştır. Yöneticiler ciddi bir güvenlik sorunu yaşamışlardır.⁵⁴ Bu nedenle 14 Ağustos 1990'da işçilerin tamamının iş akitleri fesh edilmiştir. 27 Ağustos 1990'da tekrar işçi alınmış ise de zarar önlenememiştir.⁵⁵

Uygar Motor 1990 krizinden sonra toparlanamamıştır. 1992'ye gelindiğinde şirket konkordato ilan etmiş ve Denizli 1. Asliye Hukuk Hakimliği bunu onaylamıştır. 1994'te Denizli Ticaret Sicil Müdürlüğü Uygar Motor'un Türkiye Kalkınma Bankası Anonim Şirketi ile rehinli olduğunu İcra Müdürlüğü'ne bildirmiştir.⁵⁶ 2001 Ağustos ayında SPK Denizli Ticaret Odasında Uygar Motor'a ait bütün kayıtları istemiştir. Uygar Motor'un 2001 Ağustosunda 3. Asliye hukuk hâkimliği Avukat Mehmet Deligöz'ü ve Muhasebeci Mali Müşavir İbrahim Çokak'ı tasfiye memurları olarak tayin etmiştir. 3. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 9 Haziran 2004 tarihli kararından şirketin malvarlıklarının, alacak ve borçlarının belirlendiği, taşınır ve taşınmaz mallarının paraya dönüştürüldüğü, borç ödemelerinin tamamlandığını anlıyoruz. Ayrıca 5981 ortağa 1.359.600.991.218 TL ödeme yapıldığı ve bunun devam edeceği, tasfiye süreci tamamlandığı için fesih işlemine geçileceği açıklanmaktadır. Nihayetinde şirket aynı tarihte (9 Haziran 2004) fesh edilmiş; 8 Eylül 2004'te de Denizli Ticaret Odası'ndan kaydı silinmiştir.

49 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/5'tir. Burada %20 kâr dağıtıldığı ifade edilmektedir.

50 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/7'dir.

51 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/7'dir.

52 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/9'dur.

53 Bu ifade Bekir Ateş'e aittir.

54 Bu ifade Mehmet Korkutalp'e aittir.

55 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı 3942/9'dur.

56 Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/9'dur.

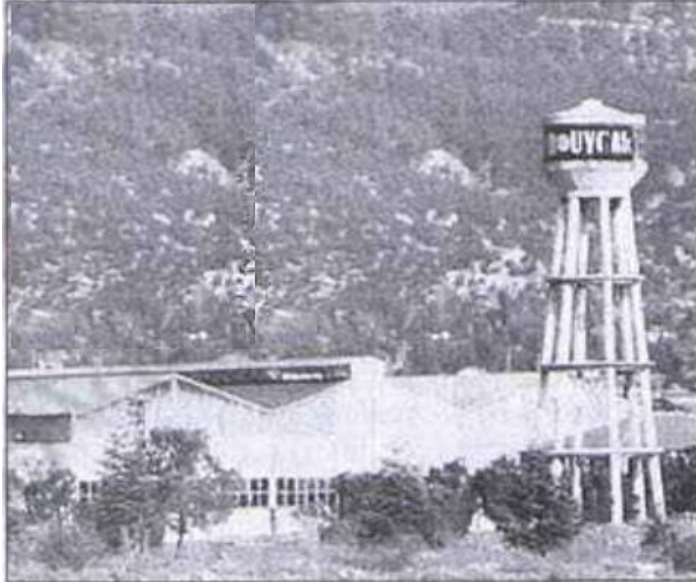
F-Sonuç

Uygar Motor'un finansman yapısı o yıllarda kurulan bütün çok ortaklı şirketlerinki gibi çok zayıftır. Bu şirketler öz kaynaklarıyla işe başlamış, bazı makineleri almış ama üretimi devam ettirecek ve zor zamanlarda direnebilecek bir sermaye gücüne sahip olmamıştır. Bunu fark eden şirket yönetimleri, pek çok kez sermaye artırımına gitmiştir. Uygar Motor sermayesini 1977'de 60.000.000 TL'ye, 1980'de 360.000.000 TL'ye ve 1989'da 1.080.000.000 TL'ye, 1990'da 5.000.000.000.TL'ye çıkarmış, ancak bankalardan borç almaktan kurtulamamıştır.

Yine çok ortaklı şirketlerin hemen hepsinde gördüğümüz hisse sınırlaması Uygar Motor'da da vardır. "İşçi şirketi olarak kurulduk, öyle kalalım" anlayışıyla getirilen bu sınırlamayı yumuşatmak için, sonraki yıllarda şirket ana sözleşmesinde değişiklikler yapılmıştır. Öyle ki 1990'da bir ortağın 1500 hisse alabilmesi mümkün olmuştur. Bu sınırlamayı tümüyle kaldırmak isteyen yönetim fabrikayı başkalarına peşkeş çekme suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Uygar Motor profesyonel yönetici kadrolarla yönetilmemiştir. Yönetim kuruluna üye olabilmek için ortak olma zorunluluğu bulunduğu için profesyonel bir yönetici getirmek istenildiğinde itirazlar yükselmiştir.⁵⁷ Şirkette sık sık yönetim değişmesi önemli bir değişiklik yaratmamıştır.

Ayrıca, Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısı ve yüksek enflasyon, o yıllarda özellikle sanayi sektörü için en önemli sorun kaynağı olmuştur. Türkiye'nin yaşadığı krizler, siparişlerin iptali, sendika yönetimlerinin-bir başka tür popülizm sayılabilecek- gerçekçi olmayan tutumu da bunlara eklenince bu türden zayıf finansman yapılı şirketler yıkılmıştır.

G-Ekler

Ek 1: Uygar Motor'un Kuruluş Yıllarında Kocabaş'taki fabrikası

⁵⁷ Bekir Ateş ve Mehmet Korkutalp ile görüşmeden.

Bir işçi şirketi daha battı

SEMA AFAR - HİNEZLİ

1974'te yarı dışarıya giden 10 bin işçi tarafından kurulan Uygar Motor A.Ş.'nin Milliyet gazetesi'nde şöyle yazılıyor:

Denizli'ye 25.5 kilometre uzaklıktaki Hinezli'de bulunan şirketin toplam işçisi 100'den fazla. İşletme kurulduğundan itibaren işçileri bulup tutmak için koca çabalar yapıldı. Her şeyin sonuna kadar şirketler arasında girildi.

Yaptırım kararları, ölümlük emriyle sona erdirildi. Kurumun diğer çalışanları Uygar Motor, ama işçileri ayrılmıştı. 1993'te şirketin işçileri kilit vurulmuştu. Herkes ayrı ayrı çalışmaya başladı. Kurum kısıp kısıp.

140 MİLYAR İSTENİYOR

SSK, Malîye ve ziraat bakanlıkları başta olmak üzere 100 milyara fazlasını borcu bulunan Uygar Motor A.Ş.'nin borçları 140 milyar liraya ulaşmıştı. 40 milyar lira, bölgede satışı yapılmış, ancak hiçbir talebi görünmedi.

İzmir Müstahfeli Kurum İşletme Şirketi'nin her zaman böylece satılmak için harekete geçti. Uygar Motor A.Ş.'nin ikinci satışı İstanbul'da gerçekleşti.

Yıllarında çalışan, 10 bin işçi tarafından kurulan Uygar Motor şirketi, kuruluşundan 22 yıl sonra iflas etti

Ek 2: Uygar motorun iflasına dair Milliyet gazetesinin 26 Şubat 1996 tarihli nüshası

Ek 3: Uygar Motor 80'li yılların sonunda Irak'a ihracat yapan şirketlerden biri olmuştur.

H-Kaynaklar

1-Kitaplar

- Atatürk'ün *Söylev Demeçleri*, "Alaşehir'de Halkla Konuşma", AKDİTYK Yayını, C.II, Ankara, 1997.
- Aydemir, Şevket Süreya, *Tek Adam*, C.III, Remzi Kitabevi, 1999.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010.
- CHP, Akgünlere, Ankara 1973.
- Ertuna, Özcan- Hacıhasanoğlu, Bilge- Erdemli, Turgut, *Çok Ortaklı Şirketler*, DPT Yayın No:1463, Kasım 1975.
- Güven, Sami, *Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları*, TODAİE Yayını, Ankara, 1977.
- İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Karaca, Kurt, *Milliyetçi Türkiye Milliyetçi Toplumcu Düzen*, 11. Baskı, Emel Matbaacılık Sanayii, Ankara (tarihsiz).
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler Siyasal Uzlaşma ve Çatışma*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003
- Mutluer, Mustafa, *Gelişimi Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayii*, Denizli Sanayi Odası Yayınları, İzmir, 1995.
- Ökçün, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları. Ankara, 1997.
- Ölçen, Ali Nejat, *Halk Sektörü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.
- Parla, Taha, Ziya Gökalp, *Kemalizm ve Türkiye'de Korporotizm*, İletişim Yayınları. İstanbul, 1989
- Sencer, Muzaffer, "İşçi Göçü", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.V, s.1178-1188.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- Türkeş, Alparslan, *Dokuz Işık Millî Doktrin*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975.

2-Makaleler

- Akseki, Cengiz, "Denizli'de Türk İşçilerinin Kurduğu Elektronik Fabrikası, Bir-Emek", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 2007, sayı:166, s.68-74
- Akyol, Taha, "Atatürk, Bilim, İdeoloji", *Milliyet* gazetesi, 11 Kasım 2003.
- Akyol, Taha, "Aydınlık Adlı bir Karanlık", *Hergün* gazetesi, 18 Mayıs 1978.
- Bozarıslan, Hamit, "Bülent Ecevit", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Kemalizm*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- Haytoğlu, Ercan – Altınöz, Henda, "Denizli'de Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: Göveçlik İplik, Sanayi ve Anonim Şirketi", Sayı 4, *Belgi* dergisi, 2012, s.390-409
- Kasalak, Kadir, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, sayı: 27, s.65-79
- Kepenek, Yakup, "Türkiye'nin Sanayileşme Sorunları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, c.VII, s.1760-1796.

Takım, Abdullah, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *AÜ. SBF. Dergisi*, C.67, No:2, 2012, s.157-187

3-Ansiklopedi Maddesi

Yurt Ansiklopedisi, “Denizli”, C.III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

4-Sözlü Kaynaklar

Bekir Ateş’le görüşme, 11 Temmuz 2009’da görüşülerek hazırlanmış olup, ses ve görüntü kayıtları mevcuttur.

Mehmet Korkutalp’le görüşme, 11 Temmuz 2009’da görüşülerek hazırlanmış olup, ses ve görüntü kayıtları mevcuttur.

5-Ticaret Odası Kayıtları

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/1

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/2

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/5

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/3

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/4

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/6

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/7

Denizli Ticaret Odası sicil kaydı, 3942/9

6-Elektronik Ortam

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP37.htm>

MALATYA HALKEVİ ÖNCÜLÜĞÜNDE KUTLANAN 23 NİSAN MİLLÎ HAKİMİYET VE ÇOCUK BAYRAMI ETKİNLİKLERİ (1932-1951)

APRİL 23 NATIONAL SOVEREIGNTY AND CHILDREN'S DAY ACTIVITIES
CELEBRATED BY MALATYA COMMUNITY CENTER (1932-1951)

Mesut AYDIN* ,M. Korkud AYDIN ,Recep DÜNDAR*****

Özet

Halkevleri, 19 Şubat 1932'de kurulan kültür kurumlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk eğitiminin tamamlayıcı unsurlarından en önemlisi olan bu kurumlar; 1951'e kadar millî bilincin yerleşmesinde etken olan bir halk okulu görevini yerine getirmiştir. Halkevleri 9 şube şeklinde örgütlenmiştir. Bu şubeler Dil Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kursları, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müze ve Sergi Şubesidir. Bu şubeler marifetiyle vatandaşlar birçok hususta bilgilendirilmiştir. Halkevlerinin en önemli çalışmalarından biri de Millî Gün ve Haftaların kutlanması yönelik yapılan faaliyetlerdir. Bayramlar vatandaşlar arasında millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirmiş, dayanışma ve yardımlaşma duygularını harekete geçirmiştir. Farklı il ve ilçelerin halkeverlerinde aynı coşkuyla kutlanan bu gün ve haftalar Malatya Halkevinde de kutlanmıştır. Kutlamalarda özellikle Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi ile Temsil Şubesi büyük katkılar sağlamıştır. Malatya Halkevinde kutlanan millî gün ve haftalar şunlardır: 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Türk Dil Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor bayramı, 10 Kasım Atatürk'ü Anma ve Atatürk Haftasıdır. Bu çalışmada Malatya Halkevinin Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi ile Gösterit (Temsil Şubesi)'nin bir çalışma alanı olarak 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı etkinliklerini içermektedir. 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı kutlamalarına ilişkin yapılan çalışmanın amacı ise Cumhuriyetin ilk yıllarında Malatya Halkevinin kültürel alanda yaptığı faaliyetleri ortaya koymaktır. Bu çalışmada, araştırma modeli olarak Literatür taraması yapılmıştır. Tarama sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Halkevleri, Malatya, Hakimiyet, 23 Nisan.*

Abstract

Community Centres, cultural institutions are founded on February 19, 1932. The most important of these institutions are complementary elements of public education in the early years of the Republic; Public education activities until 1951 has brought a significant place. Community Centers are organized in 9 branches. This branch of Language, History and Literature, Fine Arts, Representation, Sports, Social Welfare, Public Schools and Courses, Library and Publication, Peasantism is a museum and exhibition branches. These branches were informed by the ingenuity of citizens in many aspects. One of the most important work of the People's Houses are also made up for activities to celebrate the national day and the week. Holidays strengthen national unity and solidarity among citizens, which has had a sense of solidarity and support to the movement. This day is celebrated with the same enthusiasm and weeks of community centers in different cities and towns were celebrated at the community center in Malatya. Celebrations in particular the representation branch with language history and literature branch has made great contributions. Malatya national days and weeks celebrated in the community center are as follows: October 29 Republic Day, 23 April National Sovereignty and Children's Day, the Turkish Language Day, May 19 Youth and Sports Day, are the celebrations held on the Hatay Motherland annexation. The aim of the work to be done in Malatya Community Center for this celebration, in the early years of the Republic of Malatya community center to reveal his social and cultural activities in this work will

*Prof. Dr. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü

** Okt., Kırıkkale Üniversitesi Rektörlük İnkılap Tarihi Bölümü

***Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü

be done in the literature as a research model. The findings obtained in the scan results will be evaluated.

Key words: *Turkey, Community Centres, Malatya, Republic Sovereignty.*

A-Giriş: Türklerde Millî Gün ve Bayramları Kutlama Geleneği ve Bayram Etkinlikleri

Millî gün ve haftaların kutlanmasına yönelik etkinliklerde kullanılan tarihî, kültürel ve etnolojik malzemelerin belirlenmesinde Tarih ve Antropoloji başta olmak üzere bir çok disiplin etkilidir. Özellikle Antropoloji, insanoğlunun tarihi süreç içerisindeki değişimlerini irdelemiş ve bu süreçte bir çok soruya cevap aramıştır.¹ Her milletin tarihinde, millî ve manevî yönden önemli gördüğü olaylar, günler veya toplum nezdinde önem arzeden tarihî, siyâsî ve edebî şahsiyetler vardır. Bunları, idrâk etmek amacıyla belirlenen gün ve haftalarda bayram kutlamak, anmak veya yas tutmak millet olma bilincinin tabii bir tezahürüdür.

Türk Milleti de tarihin en eski milletlerinden biri olması hasebiyle oldukça zengin bir hatıra ve ortak hafızaya sahiptir. Türklerde tören ve anma etkinlikleriyle bayramlar İslamiyet öncesi dönemden itibaren başlamıştır. Şölen, Sığır ve Yuğ törenleri ile başlayan süreç Türk destan metinlerinde çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bu cümleden olmak üzere Türk tarihinin destansı dönemlerinden itibaren zihninde yer etmiş olan “*Ergenekon*” yok edilmek istenen Türk milletinin simgesel olarak yeniden var oluşunun, dirilişinin çok önemli hatırası ve tarihî bir dönüm noktasıdır. Göktürkler döneminde yaşanan Çin esâreti, Uygurlar döneminde yaşanan ve toplumu göçe sürükleyen büyük kıtlık, Moğol istilâsı ve yaşanan acı hatıralar, Dandanakan, Malazgirt ve İstanbul’un fethiyle sonuçlanan zaferler, buna karşın Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Karlofça Barış Antlaşması’yla başlayan ve sürekli göçleri beraberinde getiren yenilgiler, yarattığı hayal kırıklıkları ve hüzün, Türk Milletinin zihninde, gönlünde yer etmiş, iz bırakmış acı, tatlı hatıraların sadece birkaçıdır. Yine Türk Milletinin tekrar dirilmesinin, ayağa kalkmasının bir ifadesi olan Çanakkale destanı ve Türk İstiklâl Mücadelesi’nin de ayrı bir yeri ve önemi vardır.

“*Büyük insanları büyük milletler yaratır*” düsturundan hareketle Türk Milletinin nezdinde hak ettiği şekliyle itibar kazanmış önemli kahramanlar ve şahsiyetler de millî hafızanın önemli simgeleridir. Mete(Mau-tun), Kürşat, Oğuz Han, İlteriş(Kutluğ) Kağan, Bilge Kağan, Dede Korkut, Alparslan, Osman Gâzi, Fatih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim, II. Abdülhamid ve Gâzi Mustafa Kemal Atatürk gibi simâlar, Türk Milletinin zihninde ve gönlünde yer etmiş önemli kahraman ve şahsiyetlerden sadece bir kaçıdır.

Bayram, tören, anma ve yas günleriyle ilgili törenler, millî devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte yeniden şekillenmeye başlamış ve bu durum siyasî gücün veya iktidarların meşrûyetlerini teyit etmek için önem verdiği gün ve haftalar haline gelmiştir. Söz konusu bayram, tören, anma ve yas günleri o ülkenin yönetim biçiminin demokratik, otoriter veya totaliter oluşuna göre şekillenmekte, törene verilen önem rejimle halkın kaynaşmasını sağlamada bir araç olarak kullanılmaktadır.

¹ E. Koçoğlu, “Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Antropoloji”, *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, Ed.: Refik Turan-Tahsi Yıldırım, Ankara, 2016, ss.325-355, s.326 vd.

Ayrıca millî dayanışma ve toplumsal düzeni sağlamada ve sürdürmede, millî bilinç ve karakteri güçlendirmede, halkın eğitilmesinde de törenlerin önemli bir yeri vardır.²

Türk devlet geleneğinde bu sürece bağlı olarak millî hafızanın canlı tutulması amacıyla düzenlenen etkinlikler, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında önem kazanmış, II. Abdülhamit döneminden itibaren dinî bayramlara ek olarak millî bayramlar, millî marşlar ve millî günler düzenlenmiştir.³ Amaç, Osmanlı Devleti'nin çözülmeye başladığı dönemde devleti meydana getiren toplumsal çatıyı koruyabilmek, toplumu bir arada tutabilecek bir harç oluşturmak gayreti idi. Tam anlamıyla başarı sağlanamasa da, İkinci Meşrutiyet döneminde Türkçülük fikri etrafında toplanan aydınlar ve İttihat ve Terakki yönetimi, milletin katılacağı ve heyecan duyacağı, nesilden nesile aktarılabilceği, millî duyguları canlı tutabilecek millî bayramlar ve günler ihdâs etmişlerdi.

Bu konuda verilebilecek ilk örnek Ergenekon Bayramı'dır. Millî Mücadele döneminde bu bayrama ilişkin bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı resmi geçitler düzenlenmiş, daha sonra millî bayramlar arasında unutulmasına karşın milletin hafızasında "*Mart Dokuzu*" veya "*Nevrûz*" gibi adlarla günümüze kadar yaşatılmıştır. Ergenekon Bayramı'nın hatırası olarak Atatürk döneminde çıkartılan 5 ve 10 liralık kâğıt banknotlar, bu bayramın en güzel hatıralarından biridir.⁴

Bir milli bayram ise 10 Temmuz Hürriyet Bayramı'dır. II. Meşrutiyetin ilan edildiği 23 Temmuz (10 Temmuz) gününün "ıyd-i millî" yani millî bayram olarak kutlanması kararlaştırılmıştır.⁵ Başlangıçta Hürriyet Bayramı olarak anılan bu bayram, geniş bir katılımı kutlanırken, Birinci Dünya Harbi sırasında ve Millî Mücadele döneminde ülkenin işgâl altında olması nedeniyle 1919-1920 yıllarında kutlanması mümkün olmamıştır. 10 Temmuz Millî Bayramı, Millî Mücadele yıllarında hürriyet ve bağımsızlık fikirlerinin de sembolü olmuştur. Özellikle Erzurum Kongresi'nin 23 Temmuz gününde açılması bu hatıranın canlı tutulmasının önemli bir örneğini oluşturmuş; 27 Mayıs 1935 tarihine kadar kutlanmıştır.

Resmî olarak kabul edilmemiş olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluş günü olarak idrâk edilen 30 Aralık İstiklal-i Osmanî günü⁶, 2 Mayıs ta kutlanan Çocuklar

2 İ. Tekeli, *Bir Toplumsal Anlatım ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri, Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılı*, 1997, s.1 vd.

3 Bkz., Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2002.

4 Bkz. Cüneyt Ölçer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1983)*, İstanbul, 1983.

5 *Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi*, C.5, Devre:1, 5 Temmuz 1909 (23 Haziran 1325), Ankara, s.175; *Düster*, 2. Tertib, C.I, Ankara, s.351.

6 M. Şahingöz "Osmanlı'dan Millî Mücadele'ye İstiklâl-i Osmanî Günü Kutlamaları", *Osmanlı, Yeni Türkiye*, C.1, Ankara, 1999, s.194.

Bayramı, ilki 1916'da yapılan İdman Bayramı⁷ ve Amele Bayramı⁸ kutlamaları gibi etkinlikler de verilebilecek örnekler arasındadır.

Yeni Türk devletinin ilk bayramı 23 Nisan Millî Hâkimiyet Bayramı'dır. TBMM'nin açılışının birinci yıldönümünde bu günün "ıyd-ı millî" olarak kutlanması kararlaştırılmış ve günümüze kadar devam eden millî bayramlardan ilki olmuştur.⁹

Millî Mücadele döneminin ilk yıllarında 1 Kasım 1922 tarihinde ilgâ edilen saltanatın yerine tesis edilen millî irâde ve millî hâkimiyet fikrine istinâden 1923'ten itibaren kutlanan 2 Kasım "Hâkimiyet Bayramı" veya "Millî Saltanat Bayramı" da yeni dönemin ilk tecrübelerden biridir.¹⁰ Bundan başka 21 Mart Toprak Nevruz Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 26 Eylül Dil Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı gibi millî bayramlar ve günler ihdâs edilmiştir.¹¹ 27 Mayıs 1935 tarihinde de "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" çıkartılarak bayramlarla ilgili yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu yeni düzenlemenin 1. Maddesinde "ulusal bayram yalnız Cumhuriyetin ilân edildiği 29 ilk teşrin günüdür. Türkiye'nin içinde ve dışında devlet adına yalnız o gün tören yapılır" denilmiş, 2. Maddenin B fıkrasında da 23 Nisan bayram gününün "Ulusal Egemenlik Bayramı" olarak teyid ve tescili yapılmıştır.¹²

B-23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri

Büyük Millet Meclisi'nin açılışının birinci yıldönümü olan 23 Nisan 1921 günü, Sinop Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in başkanlığında toplanan BMM oturumunda Saruhan Milletvekili Refik Şevket Bey ve on bir arkadaşı ile İçel Milletvekili Şevket Bey ayrı ayrı birer önerge vererek 23 Nisan gününün Milli Bayram sayılmasını

7 İttihat ve Terakki Cmiyetinin önderliğinde kurulan paramiliter gençli örgütlerinden 1913'te kurulan Türk Gücü'nün katkılarıyla başlatılan gençlik faaliyetleri 1914'te Osmanlı Güç Derneğiyle devam etmişti. Süreç, 1916'da kurulan Osmanlı Genç Dernekleriyle devam ederek 1916'da ilk İdman Şenlikleri yapılmıştır. 12 Mayıs 1916'da Kadıköy'deki Papaz Çayırı olarak bilinen yerde, İttihatspor Sahasında (bugünkü Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadı) İdman Şenliği düzenlendi. Şenlikler, dönemin Maarif Nezareti Müfettişi olan Selim Sırrı Tarcan'ın katkılarıyla düzenlenmiş ve gençlerin talim esnasında söyleyecekleri bir marşın hazırlanmasını da sağlamıştır. İveçli Feliks Krling'e ait olan bir marş Tarcan'ın çabalarıyla Türkçeye uyarlanmış ve "Dağ Başını Duman Almış Marşı" olarak günümüze kadar söylenen bir marş da hazırlanmıştır. Bu hususta daha geniş bilgi için bkz., Nevin Yurdsever Ateş, "Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 113, (Şubat 2011), İstanbul, 2011, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss.34-37; Erol Akcan, *İttihat ve Terakki Firkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

8 Amele Bayramının ilki Osmanlı sınırları dâhilinde 1909'da Üsküp'te ve Başkent İstanbul'da ise 1912'de kutlanmaya başlamıştı. İlk kitlesel hareket de 1 Mayıs 1921'de Kadıköy'de kutlanmıştır. TBMM Hükümeti tarafından da 17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresinde 1 Mayıs'ın Türkiye İşçileri Bayramı olması benimsendi. A, Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, TTK Yayınları. , Ankara, 1982, s.51 vd; Baki Sarısakal, 1 Mayıs Amele Bayramı, s.1-3, bakisarısakal.com/(erişim tarihi 15 Aralık 2016); Aziz Çelik-Zafer Aydın, Gelenekten Geleceğe 1 Mayıs: 1886-2007, www.emo.org.tr/ekler/8511e767850342e_ek.pdf?dergi=960 (erişim tarihi 15 Aralık 2016)

9 Fahri Taş, *Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar, Türkler 16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.352-362, s.356 vd.

10 Rauf Orbay'ın *Hâkimiyet Bayramı* ve Burdur Milletvekili İsmail Subhi Bey'in *Millî Saltanat Bayramı* adıyla Lâyiha Encümenine gelen ve yapılan düzenlemelerden sonra Encümen Meclis'e sunulan ve Kabul edilen kanun teklifleri için bkz., *TBMM Zabıt Ceridesi*, 3, II. Devre (24 Teşrin-i evvel 1339), Ankara, s.7-9

11 B.S. Bolat, *Millî Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

12 27 Mayıs 1935 tarih ve 2739 numaralı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, Resmî Gazete'de 1 Haziran 1935 tarih ve 3017 sayılıyla yayınlanmıştır.

istemişlerdir.¹³ Birinci önerge, millî tarihe başlangıç teşkil eden bu günü milletin hatırasında sürekli yaşatmak için milli bayram sayılması ve Genel Kurulun bu kanun tasarısını encümenlere göndermeyerek hemen görüşülmesini ve kabul edilmesini önermektedir. İkinci öneri, Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan tarihinde Türk Milletinin geleceğine el koyduğu tarih olarak bu günün millî bayram olarak kutlanması yönünde bir öneri idi. Ne var ki, bu öneriyi olumsuz addeden vekiller de olmuştur. Bunlardan biri konya milletvekili Vehbi Efendi idi. i Vehbi Efendi, *“Millî gâyemizin oluşumuna başlangıç olan bu gün, Milletimiz için gerçekten kutlu bir gün ise de ancak düşmanlara kuvvetimizi gösterip İzmir’i, Bursa’yu yeniden aldığımız gün”* bayrama kavuşacağımızı, gösteriş ile milletin maneviyâtını kuvvetlendirmenin mümkün olamayacağını, milleti bu şekilde gösterişlerle değil i’tikat yönünden yukarı kaldırmanın çaresine bakılmasını ve böyle bir kanuna ihtiyaç olmadığını söylemiştir.

Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Bey, Vehbi Efendi’in sözlerine karşılık olarak: *“Eğer Millet sizin düşüncenizde olsa idi, bu Meclis toplanmazdı. Bu, öyle mutlu bir gündür ki, millet kurtuluş beratını o gün almıştır ve inşallah sonsuza kadar böyle devam edecektir. İzmir’i de alacağız. Bursa’yu da alacağız. Onun için de bir gün yapacağız. Hoca Efendi Hazretleri, bu günü semâdaki melekler bile kutluyor, siz niçin kutlamak istemiyorsunuz? İnsaf, Hoca Efendi insaf!... Sizi buraya İngilizler gönderdi. Siz kendiliğinizden gelmediniz. Evet bu bir gerçektir. Efendi Hazretleri, buraya İngilizlerin vasıtası ile ve aynı zamanda özel trenle gelmişti.”* diye cevap vermiş ve tepkisini dile getirmiştir. Tansiyonun yükselmesi üzerine oturm başkanı, Yahya Galip Bey’den sözünü geri almasını istemiş, Yahya Galip Bey konuşmasına devamla *“Ben kimseye hakaret etmiyorum. Ancak ne zaman bir mutlu gün olur, memleketin sevinçli anları olur, bunun içine İslâm ahlâkını sokarlar. Bizim istediğimiz de İslâm ahlâkı tamamiyle gerçekleşsin, bunda noksan hareket var ise şeriatın göstermiş olduğu yol doğrultusunda bunlar da tedib edilsin. Ancak hergün, her fırsattan yararlanarak temcit pilavı gibi bunu tekrarlamaktan ne çıkar?..”* diyerek sözlerini tamamlamıştır.

Saruhan Milletvekili ve İktisat Vekili olan Mahmut Celal Bey (Bayar) uzun bir konuşma yaparak, mütârekenin imzalanmasından sonra memleketin içinde bulunduğu durumu, işgâlleri, Türk Milletinin hayatına namusuna, geleceğine yapılan tecâvüzleri anlatmıştır. Anadolu’dan bir sesin *“bu millet tutsak edilemez”* diye bağırması üzerine yer yer direnişlerin başladığını, 15 Mayıs 1919’da İzmir ve 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgâliyle Anadolu ihtilâlinin başladığını ve nihayet Büyük Millet Meclisi’nin toplanarak mutlu sona doğru sağlam adımlar atıldığını söyleyerek; *“ricâ ederim bu, bütün İslâmlar için büyük bir gün değil midir? O halde bu günün lâyük olduğu şekilde kutlanması için fazla söylemeyeceğim”* demiştir.. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey de Vehbi Efendiyi savunmak istemiş, Vehbi Efendi ve kendilerinin buraya millet tarafından gönderildiklerini, ancak işin başında olduklarını, boyunlarına takılan esâret halkasını elbet bir gün söküp atacıklarını, 23 Nisan’da burada toplandık diye *“bu günü kendimize bayram yaptık, millet, siz de bayram yapın”* demenin uygun olmayacağını söylemiştir. Bu konuşma sonrasında Malatya Milletvekili Fevzi Efendi’nin, *“yanlış düşünüyorsunuz”* uyarısı üzerine sözlerine devam eden Ali Şükrü Bey, *“Millet tutsaklıktan kurtulup İstanbul’a, Edirne’ye, İzmir’e, Bursa’ya kavuştuğu zaman bu bayramı kutlayacaktır.*

13 TBMM Zabıt Ceridesi, 23 Nisan 1337 (1921), 24. İçtima, 1.celse, C. 10, Ankara, 1958, s.70 vd.

Bizi bu başarıya erıştiren, 23 Nisan'da bizi buraya toplayan millettir. Bunu kendimiz için önermeyelim. Kaldı ki, önümüzde aşılacak tehlikeli yollar vardır. Bunu, gâyemizin gerçekleştiği güne birakalım, burada topladığımız günü kutlasın ve şenlik yapsın." diyerek sözünü bitirmiştir. Önerge hakkında söz alan Bursa Milletvekili Muhittin Baha Bey de "22 Nisan 1920 günü bize hiyânet etmiş, Hilâfet ve Saltanata saldırmış bir adam ve yoldaşları vardı. Millet başsızdı. Dışarıdaki hükümetler, milleti kurtarmak için öne atılanlara âsi diyordu. Yer kapmak için ortaya atılan adamlar diyordu. Herkes bu iş ne olacak diye düşünüyor, ağlıyor, birbiri ile dertleşiyordu. 23 Nisan'da millet, vekillerini burada topladı. Meclis, milli davayı eline aldı. Millettin duygularına tercümân olarak işe başladı. Çok işler de başardı. Bunlar, bizi buraya gönderenlerin göğüslerini kabartacak bir düzeydedir" diyerek başarılı işleri uzun uzadıya anlatmış ve sözlerini "Binaenaleyh 23 Nisan günü, bu milletin, özgür ve bağımsız Anadolu'nun sonsuza kadar milli bir bayramıdır" diye tamamlamıştı. Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi de söz alarak, 23 Nisan'ın kutlanacak bir gün olması üzerinde durmuş ve "iki gün önce Afgan Elçisi Sultan Ahmet Han, beni karşıladıkları sırada: [elli yedi gündür yoldaydım ve bütün gücüm ile 23 Nisan'da Ankara'da bulunmaya gayret ettim. Çok şükür bugün buradayım. Ben ve Afgan İslâm halkı, Cenâb-ı Hakk'ın bizi bu başarıya ulaştırmasından dolayı sevinçliyiz. Bu günü, İslâm'ın mutlu günü olarak kutsamalı ve her bayramdan daha saygı değer olarak kabul etmelidir]" dediğini aktardıktan sonra Meclislikiler tarafından hararetle alkışlanmıştı. Söz alan önerge sahibi Refik Şevket Bey, amaçlarını açıklamak üzere kürsüye gelmiş ve duygularına tercümân olan Müfit Efendi'ye teşekkür ettikten sonra "...arkadaşlarla birlikte bunun oy birliği ile kabulünü önerdik. Tutanak dergileri ortada. En ufak meselelerde uzun tartışmalar yaptık. Fakat hiç bir meseleden dolayı birlik ve beraberliğimizden ayrılmadık. Bu kubbenin altında ne zaman ki, millete hayat verecek bir mesele söz konusu oldu, hiç kimse el kaldırmak zahmetinden kendini esirgemedi. Aynı ümit ve aynı amaç idi ki, koca tarihi ihyâ etmek şerefini, koca bir tarihi yeniden yaşatmak görevini üzerine alan Meclisimiz bu günü elbetteki takdir ve takdis edecek ve bunu geleceğe armağan bırakacaktır. İşte bu düşünceyledir ki, Yüce Meclise oy birliği kabulünü önerdik. Aramızda bu öneriyi kabul etmeyen kimse yok. Yalnız başaralım, amacımızı gerçekleştirelim, ondan sonra deniliyor. Efendiler, milli gâyenin sınırı yoktur. Her kim bu gâyeyi sınırlandırmış ise o adamın bilgisi gayet noksandır. Ali Şükrü Bey'in daha tamamiyle başarmadık sözü de gerçeği yansıtmıyor. Çok şeyler başardık. Karşımızda bir Ermenistan vardı. Saldırılarını önlemekle kalmadık, ortadan kaldırdık. Bizden ayrılan kardeşlerimizi yuvalarına kavuşturduk. Bütün bu şereflerin, başarıların başlangıcı 23 Nisandır. Sayın milletvekillerinden bu önerimizin oy birliği ile kabulünü ricâ ediyoruz" diyerek sözünü tamamlamıştı. Söz alan önerge sahiplerinden Konya Milletvekili Refik Bey de "...düzenli bir tarihe, parlak ve göz kamaştırıcı bir hayata sahip olan milletimiz hakkında düşmanların bir kanısı vardır. Onlar diyor ki, Türk Milleti bağımsızlığa lâıyk değildir. 23 Nisan tarihinden önce düşmanlarımızın, bizim hakkımızda sürekli tekrar ettikleri bu sözü, bu büyük günü idrâk etmekle yalanlıyoruz ve bunu bugünkü toplantımız çözüme kavuşturmuş ve anlatmıştır ki, Türkler yüzyıllardan beri, bağımsızlığına sahip olmuş, tarihini korumuş ve bu uğurda kanını akıtmaktan, varlığını korumakta her fedakârlığı göstermekten çekinmemiştir. Bugün bu sözü söyleten 23 Nisan toplantısının feyizli sonucudur." diyerek önerinin kabulünü istemiştir. Görüşmeler

yeterli görülmüş, 23 Nisan'ın Millî Bayram sayılmasına dair kanun kabul edilmiştir.¹⁴

Millî Hâkimiyet Bayramı, ilk olarak 23 Nisan 1922'de kutlanmış ve Ankara'da yapılan ilk kutlamalara okul öğrencileri de katılmıştır.¹⁵ Himâye-i Etfâl Cemiyeti de kuruluş gününde "çocuk günü" olarak kabul ettikleri 23 Nisan 1923 Millî Hâkimiyet Bayramı'nda yardım toplamak ve Himaye-i Etfâl rozetlerinin¹⁶ çocuklar tarafından satılmasını sağlamak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın desteğini alarak bayrama katılma hakkı elde etmiştir.¹⁷

Reis-i Cumhuriyet Mustafa Kemal Paşa'nın Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin faaliyetlerine destek vermesi ile 1925 yılında 23 Nisan; Millî Hâkimiyet Bayramı adının yanında "Çocuk Günü" olarak da kutlanmaya başlamıştı. 1926'dan itibaren gazetelerde "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı" yanında "Çocuk Bayramı" başlıklarının da kullanılması halkın nezdinde 23 Nisan günlerinin bundan böyle "Çocuk Bayramı" olarak idrâk edilmesine de vesile olmuştur.¹⁸

Himâye-i Etfâl Cemiyeti de 1927 ilânlarını "23 Nisan Çocuk Bayramı" olarak vermiş ve gazetelerde yayınlanan beyannamesinde "*Millîyet Meclisimizle millî devletimizin ilk teşekkül ettiği gün, cemiyetimizce çocuk günü olarak tespit edilmiştir. Bize yeni bir vatan ve yeni bir tarih bırakan mübârek şehitlerle fedakâr gâzilerin sıkıntısındaki evlâtları ve bütün himâyeye muhtâç vatan çocukları nâmına kadın, erkek, genç, ihtiyar hatta vakti hâli müsâit çocuklardan, çocuklar için yardım bekliyoruz*" denilmiştir.¹⁹

23 Nisan Çocuk Bayramı, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin çalışmaları, Mustafa Kemal Paşa ve Hükümetin de katkılarıyla 1929'dan itibaren "Çocuk Haftası" adıyla yedi güne çıkartılmış ve kutlamalarının Türk Ocakları tarafından tertip edilmesine karar verilmiştir.²⁰ 1929'dan sonra kutlanmaya devam eden 23 Nisan Çocuk Bayramı etkinlikleri, 12 Eylül 1980 askerî harekâtından sonra oluşturulan Millî Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği "17 Mart 1981 gün 2429 sayılı Ulusal Bayramlar ve Genel

14 TBMM Zabıt Ceridesi, 23 Nisan 1337 (1921), 24. İctima, 1. Celse, C.10, Ankara, 1958, s.70 vd; *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 – 1923*, C.I., Ankara, s.660-663; Karar, 2 Mayıs 1921 tarihli 10 Sayılı Resmî Gazete'de 112 numaralı kanun olarak yayımlanmıştır; Fahri Taş, "Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar", *Türkler 16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.352-362, s.356 vd;

15 Mücahit Özçelik, "23 Nisan Çocuk Bayramı'nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları", *Akademik Bakış*, C.5, S.9, Kış 2011, ss.265-284, s.266 vd; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1922; *Vakit*, 25 Nisan 1922.

16 Himâye-i Etfâl Cemiyeti Reisi ve o tarihte Kırklareli Mebusu olan Dr. Fuad Umay Bey ve beş arkadaşı 4 Şubat 1922 de TBMM'ne bir kanun teklifi sunmuşlardır. Teklif, kanun olarak çıkmamış ise de Meclis onayı ile mevcut kartpostal ve zarflardan Himâye-i Etfâl Cemiyeti yararına muayyen bir ücret alınması Posta ve Telgraf Müdüriyeti-i Umumiyesine tebliğ edilmiştir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D.IV, C.VII, s.29 vd; *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 23 Nisan 1924, "Bu gün Yavruların Rozet Bayramıdır"; Bu gelişmelerin ardından 23 Nisan Çocuk Bayramı münasebetiyle Dr. Fuat Bey ve 9 arkadaşı, Şefkat Pulu Kullanılması Hakkındaki kanun teklifini hazırlayarak 9 Nisan 1932 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuşlar ve 20-30 Nisan tarihleri arasında mektup ve telgraflara "Çocuk Şefkat Pulu" yapıştırılmasını istemişlerdi. İstekleri, 1947 numaralı kanunla 11 Nisan 1932'de kabul edilmiş ve 14 Nisan 1932'de yürürlüğe girmişti. *Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem*, C.I, Ankara, 1995, s.751.

17 *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1923; Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 23 Nisan'larda özel posta pulları, kartpostallar, zarflar çıkartarak şehit ve gâzilerin çocuklarıyla, himâyeye muhtâç vatan çocukları yararına satışını temin etmiş, sokaklarda kumbaralarla dolaşan çocuklar da bağış toplamıştı.

18 *Milliyet* gazetesi, 23 Nisan 1926.

19 *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Nisan 1927.

20 Mücahit Özçelik, a.g.m., s.276; *Cumhuriyet*, 1-2 Nisan 1929.

Tatiller Hakkındaki Kanun"la 1935 tarih ve 2739 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik öngören kanunlar yürürlükten kaldırılmıştı.²¹

1933 yılında çocukları özendirmek amacı ile devlet makamları 23 Nisan günü için kısa bir süre çocuklara verilmiş, ilk uygulamayı Mustafa Kemal Paşa yaparak, cumhurbaşkanlığı makamına bir çocuk oturtulmuş, buna diğer makam sahipleri de katılmış ve bugüne kadar süren bir gelenek başlatılmıştır.

1975'te 23 Nisan kutlamalarına TRT de katılarak etkin rol üstlenmiş, 1978'de TBMM'de çocuk parlamentosu oluşturulmuş, 1985'te TBMM'nin daveti ile dünyanın değişik yerlerinden, farklı din, dil ve milletten çocuklar Ankara'da toplanarak, "Dünya Barışı" için etkinlikler gerçekleştirmişlerdi. 1979'da Unesco 23 Nisan'ı "Dünya Çocuk Günü" ilân ederek kutlanmasını istemiş ve UNESCO'nun önderliğinde dünyada çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Buna karşın, Birleşmiş Milletler Örgütü'nde "Dünya Çocuk Günü" tarihi belirlenirken, dünyanın ilk çocuk bayramı olan "23 Nisan" Türkiye'nin tüm ısrarlarına rağmen kabul görmemişti. Bugün Birleşmiş Milletler'in aldığı karar doğrultusunda 4 Ekim, "Dünya Çocuk Günü", 20 Kasım "Evrensel Çocuk Hakları Günü" olarak kutlanmaktadır.

C-Halkevleri

Bilindiği gibi İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlanmasından sonra yeni kurulan devleti; toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuki alanlarda geliştirmek ve çağdaşlaştırmak amacıyla yeni düzen çalışmaları gerekliydi. Öncelikli olarak inkılâpların halka ulaştırılması ve benimsetilmesi, halk ile aydın arasındaki kopukluğun giderilmesi amaçlanıyordu. Aynı zamanda nüfusun çoğunluğunun kırsal kesimde bulunduğu bir dönemde gençlere okuyup yazabilme yeteneğinin kazandırılması, halka gündelik yaşamda kullanacakları pratik bilgilerin verilmesi, tarım ve hayvancılık alanında halkı bilinçlendirecek bir yapının oluşturulması arzulanıyordu.

Türk Ocaklarının kapatılmasından sonra Partinin halkçılık ilkesini uygulayacak ve halkla bütünleşmeyi sağlayacak bir kurumun hayata geçirilmesi gerekliydi. Dr. Reşid Galib Bey, bu görevi üstlenmiş, 1932 yılı başında Çekoslovakya, Almanya ve Rusya örneklerinden yola çıkarak, Halkevleri adıyla yeni bir kurumun kurulması hazırlıklarını tamamlamıştır.²² Böylece Halkevleri, 12 Ocak 1932 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından parti örgütlerine gönderilen bir talimatname ile CHP'nin kültür kolu olarak kurulmuş²³, 19 Şubat 1932'de de 14 farklı ilde aynı anda açılmıştır. Bu iller: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü (İstanbul), Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun'dur.

Aslında bu saydığımız iller sadece açılış tarihinde hazırlıkları tamamlanan halkevleriydi. Diğer taraftan açılışa yetiştirilemeyen ve 24 Haziran'da açılan halkevleri de vardır. Bu halkevleri ise; Antalya, Bilecik, Edirne, Gaziantep, Giresun, Silifke, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Ordu, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Trabzon, Van, Yozgat ve Zonguldak halkevleridir. Sonradan

21 *Resmî Gazete*: 19 Mart 1981, Sayı: 17284; Veysi Akın, "23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'nın Tarihçesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli, 1997, S.3, ss.91-96, s.92.

22 Ahmet Şevket Elman, *Dr. Reşit Galip*, Ankara, 1955, s.383.

23 O. Özacın, "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, C.11, S.3, Ankara, 1996, s.87.

açılan halkevleriyle birlikte 1932 yılında toplam Halkevi sayısı 34'e yükselmiştir.²⁴ 1950'lere gelindiğinde ise; ülke genelinde halkevi sayısı 478'e, halkodaları sayısı 4.322'ye kadar ulaşmıştır.²⁵

Halkevleri, toplumun her kesimine hitap edebilmek ve amacına daha geniş mikyasta ulaşabilmek için dokuz şube halinde örgütlenmiştir. Bu şubeler şunlardır:²⁶ Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Güzel Sanatlar şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müze ve Sergi şubesi.

Ç-Malatya Halkevi

Malatya Halkevi, 19 Şubat 1932 tarihinde kurularak resmi açılışı yapılan ilk 14 halkevinden birisidir. Başlangıçta bütün şubelerini açamamış olan Malatya Halkevi, ilerleyen yıllarla birlikte önemli gelişmeler katetmiş 1934 yılında Müze ve Sergi Şubesi, 1936 yılında ise Halk Dershaneleri ve Kurslar şubesini açmış ve üye sayısını da önemli ölçüde artmıştır. 1937 yılında 36'sı kadın olmak üzere toplam 329 kayıtlı üyesi bulunan Halkevi²⁷ 1938 yılında üye sayısını 398'e yükselmiş olup üyelerin 18'ini de kadınlar oluşturmuştu.²⁸ Malatya mülhakatında 1938'de Arapgir, Adıyaman 1939'da Pütürge ve Darende'de²⁹ Halkevi açılmış, bunları Akçadağ, Akpınar(Adıyaman), Kemaliye ve Kuyucak Halkevleri izlemiştir.³⁰

1940 yılından itibaren halkevi kurulması potansiyeli olmayan kaza merkezi, kasaba ve köylerde halkodaları açılması kararlaştırılıca Kâhta, Hekimhan ve İsmetpaşa Halkodaları açılmış, 1948 yılına gelindiğinde Malatya'da 8 Halkevi, kaza, bucak ve köylerinde de 54 halkodası faaliyete geçmiştir.³¹

Kuruluşundan kısa bir süre sonra 9 şube ile faaliyetlerini sürdüren Malatya Halkevinin en önemli şubelerinden biri Dil Tarih ve Edebiyat şubesi idi. Şube, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Tarama ve Derleme sözlüklerine sözcük derleme çalışmaları yapmış, Derme adıyla Malatya Halkevi Dergisi'ni çıkartmış ve Türk büyükleri için anma günleri tertip etmiştir.³² Ayrıca Halkevi talimatnamesinde de belirtildiği gibi millî gün ve haftalarla ilgili konferanslar, toplantılar ve anma törenleri düzenlemek bu şubenin aslî görevleri arasında yer almıştır. Bu etkinliklerin gerçekleştirilmesi aşamasında halkevinin diğer şubeleri de etkinliklere iştirak etmiş, özellikle çocuklara ve halka izlettirilen temsiller ve müsâmerelerin hazırlanıp sahnelenmesini de Gösterit Şubesi üstlenmişti.

24 Y. Özdemir, E. Aktaş, "Halkevleri 1932'den 1951'e", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, S.45, Erzurum, 2011, ss.235-262, s.247.

25 Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.23, 2002, s. 261-264.

26 Nurcan Toksoy, *Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Ankara, 2007, s.50 vd.; M. Aydın, M. K Aydın, *Türk İnkılâbı Tarihi*, 2. Baskı, Azim Matbaası, Ankara, 2011, s. 345.

27 CHP., *1937 Yıldönümü Broşürü, Geçen Yılda Halkevleri Nasıl Çalıştı?*, Ankara, 1937.

28 Malatya Vilayeti CHP Başkanlığı, *Cumhuriyetin XV. Yılında Malatya*, 1938, s.23.

29 CHP., *1939'da Halkevleri*, 1939, s.19 vd.

30 M. Aydın, "The Role Of Community Centers in Education Throughout Historical Process and The Example of Malatya Community Center (1932-1951)", *International Conference on Research in Education and Science (ICRES)*, May 19-22, 2016, Bodrum, Turkey, pp.1709-1723, p.1714.

31 M. Aydın, a.g.m..., s.1723 vd.

32 Y. Haykır, V. Çetin, "Malatya Halkevi Dergisi: Derme", *Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı*, C.2, Kayseri, 2015.

Yukarıda sözü edilen etkinlikler, önce Türk Ocakları, 1932'den sonra da geniş bir teşkilat yapısına ulaşan Halkevleri marifetiyle düzenlenmiştir. Söz konusu etkinliklere CHP öncülük etmiştir. CHP Genel Sekreterliği'nce takip edilen kültürel politikaları doğrultusunda belirlenen esaslar ve takvime göre halkın millî hafızasında yaşatılması amacıyla etkinlik düzenlenmesi zarurî olan kutlama ve anma törenleri belirlenmiş ve Malatya Halkevince tatbik edilmiştir. Malatya Halkevi'nin bu tür çalışmaları, Cumhuriyet değerlerinin benimsetilip yaşatılması ve üniter devlet yapısının güçlendirilmesi için gerçekleştirilen etkinlikler olup halkın millî bir bilinçle ulaşması hedeflemiştir. Bu cümleden olmak üzere Malatya ve mülhakatındaki Halkevleri de 23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 26 Eylül Türk Dil Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Atatürk'ün ölümünden sonra düzenlenen 10 Kasım Atatürk'ü Anma ve Atatürk Haftası etkinlikleriyle yerli malı kullanılması ve millî varlığın korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilen Millî Tasarruf ve Tutum Haftası'nda etkinlikler düzenlemiştir.

1-Malatya Halkevlerince düzenlenen Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı Etkinlikleri

23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı kutlamaları, önce Türkocağı bünyesinde ve 1932'den sonra da Halkevi marifetiyle kutlanmış, çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Söz konusu etkinliklere Himâye-i Etfâl Cemiyeti ile Maarif Müdürlüğü de iştirâk etmiştir. Malatya yerel basınının da zaman zaman önemli katkıları olmuş ve bayram etkinliklerini okurlarıyla paylaşarak kamuoyu yaratmıştır. Fakat, o dönemin iktisâdî ve kültürel durumu göz önüne alındığında yerel basının sesi, oldukça cılız kalmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde gazeteler haftada bir gün yayımlanmış ve belirli bir tarihten sonra da günlük yayımlanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Malatya Halkevi marifetiyle kutlanan 23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'yla ilgili bilgiler değerlendirilmiştir.

23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı Malatya Halkevi'nce kurulduğu ilk yıldan itibaren CHP tarafından belirlenen kutlama programı dahilinde kutlanmıştır. Söz konusu günde Devlet protokolünün de hazır bulunduğu bayram törenlerinde Malatya'daki mevcut mektepler; başta Lise ve Orta Mektep olmak üzere, Fırat, Gâzi, Cumhuriyet, Ülkü ve İsmet Paşa Mektepleri belirlenen sırada resm-i geçitte yerlerini almışlar ve kendilerini izlemeye gelen ana-babalarıyla birlikte, büyük bir coşku içinde bayramlarını kutlamışlardır. Halkevi de Maarif Müdürlüğüyle işbirliği içinde hem kendi bünyesinde mensuplarına ve halka, hem de okul öğrencilerine yönelik etkinlikler düzenlemiştir. Bunların başında Halkevi Temsil (Gösterit) şubesinde hazırlanan ve sunulan temsiller gelmektedir. Ayrıca, halkın katılımına açık olan balolar tertip edilmiş, Halkevi saz heyeti marifetiyle konserler düzenlenmiş ve konferanslar verilmiştir.

Halkevinin kuruluşundan sonraki Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'yla ilgili ayrıntılı bilgiler 1936 yılına aittir. 6 Nisan 1936 tarihli Fırat Gazetesi'nde; Çocuk Bayramı münasebetiyle Malatya Halkevi Sosyal Yardım Kolu'nun Halkevi Kurağında 22 Nisan 1936 Çarşamba günü akşamı için bir balo tertip edileceği ve o günden itibaren bayram hazırlıklarına başlanacağı bilgisine yer verilmiştir.³³ Yine, 21 Nisan tarihli Fırat Gazetesinde "23 Nisan Hazırlıkları" başlığıyla duyurulan haberde

³³ Fırat Gazetesi, 6 Nisan 1936.

bayram etkinliklerine kısaca değinilmiş ve “*Bu yılki 23 Nisan Çocuk Bayramı etkinliklerinin geçen yıllara nispeten daha parlak geçmesi için hazırlıkların yoğun bir şekilde*” devam ettiği ifade edilmiştir. Haberde, hazırlıkların Halkevi, Himâye-i Etfâl Cemiyeti ve okullarda gerçekleştirildiği ve provalar yapıldığı belirtilmiştir.³⁴

Kutlama törenleri 24 Nisan 1936 tarihli Fırat Gazetesi’nde “*Çocuk Bayramı Güzel Geçti*” başlığıyla duyurulmuş ve TBMM (büyük kamutay)’nin açılış yıldönümü ve çocuk bayramının geçen yıllara nazaran çok içten ve çok candan bir sevinçle kutlandığı belirtilmiştir. Şehrin baştan başa bayraklarla süslendiği, bütün halkın sokağa döküldüğü ve öğrencilerin bayrama gelenlere Himâye-i Etfâl rozetleri taktığı bilgilerine yer verilmiştir. Etkinliklere saat 09:00’da başlamış, programda yer aldığı şekliyle Lise, Orta mektep ve şehirdeki bütün ilkokul öğrencileri, başlarında öğretmenleri olduğu halde Cumhuriyet Meydanı’nda toplanmışlardır. Başta Malatya Valisi (ilbay) Etem Akıncı ve Malatya milletvekili (saylavı) Osman Taner olduğu halde bütün daire başkanları ve birçok memurlar meydanda yerlerini almışlardır. Kadın, erkek binlerce halk, çocuklarının geçişini görmek için meydanı ve etrafı doldurmuştur. Saat 09:30’da okul öğrencileri tarafından sözleri Aka Gündüz’e ait:

*“Türk çocukları! Türk çocukları!
Gözler ileri, başlar yukarı
Yarınki Hayat, yurt ufukları
Herşey sizindir Türk Çocukları!*

*Çocuklar aziz vatanın malıdır,
Ulu ağacın birer dalıdır.
Yardım görmeli, bakılmalıdır,
Özü ateşli, Türk Çocukları*

*Çocuktur hak tarihini yapan,
Hakk’a tapar çocuğa tapan,
Ey kalbi çarpan secdeye kapan,
Geçiyor, büyük Türk Çocukları.*

*Bakımsız çocuk cansız melektir.
Bakımlı çocuk demir bilektir.
Çocuk sevgisi Türk’e dilektir
Yaşasın Türk Çocukları.”*

sözlerini içeren Himâye-i Etfâl Marşı (Çocuk Marşı)’nı söyleyerek tören başlamış, Cumhuriyet Meydanı’nın orta yerindeki kürsüde ilk sözü İsmet Paşa Okulu başöğretmeni Fehmi Bey almıştır. Fehmi Bey, istiklâl, cumhuriyet ve gençlik konusunda bir konuşma yapmış ve sonrasında yine program akışı içerisinde CHP,

³⁴ Fırat Gazetesi, 21 Nisan 1936.

Halkevi, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Malatya Lisesi adına ilgi uyandıran konuşmalar yapılmıştır. Konuşmaları, ilkökul çocuklarının ortalığı çınlatan şiir ve konuşmaları takip etmiş, küçük konuşmacıların hiç yadırganmadan en gür sesle haykırırları, dinleyicilerin göğsünü kabartmıştır.³⁵

Yine aynı gazetede, 23 Nisan Bayramı münasebetiyle Lisede bir müsâmere verileceği okurlarıyla paylaşılmış, Pazar günü saat 13:00'de Halkevi'nde çocuk balosu tertip edileceği duyurulmuştur. İlk örneğini 1933'te Atatürk'ün uyguladığı öğrencilerin bir günlüğüne makama oturma geleneğine bağlı olarak Malatya'da da öğrencilerin, dairelerde işbaşına geçeceği ifade edilmiştir.

27 Nisan 1936 tarihli Fırat Gazetesi'nde de Malatya Halkevi'nde düzenlenen çocuk balosu hakkında bilgiler yer almaktadır. Haberde; Çocuk Haftası münâsebetiyle 26 Nisan 1936 tarihinde öğleden sonra saat 13:00'de yapılan çocuk balosuyla ilgili olarak Halkevi salonunun ve bütün odaların seyirciyle dolduğu ve hatta yerin dar olması yüzünden bir sandalyeye iki kişinin sıkışmak zorunda kaldığı ifade edilmiştir. Etkinlik, İstiklâl Marşı'yla başlamış, ardından 23 Nisan Bayramı'nın doğuşu üzerine bir konuşma yapılmış ve bunu müteakiben halk oyunları oynanmış ve saz heyetin konseriyle balo sona ermiştir. Küçüklerin üstlendikleri roller, alkışlanmış, canlı ve neşeli bir şekilde izlenmiştir. Gazete, çocuk balosu ile ilgili olarak; "*denilebilir ki, çocukların bu balosu, şimdiye kadar şehrimizde eşi görülmemiş bir şekilde güzel geçmiştir*" değerlendirmesi yapmıştır. Çocuk balosundan sonra Malatya Lisesi'nde de bir gösterit gerçekleştirilmiştir.³⁶

27 Nisan 1936 tarihli Fırat Gazetesi, bir yıl önce olduğu gibi "*Küçükler İşbaşıda*" başlığıyla 25 Nisan Cumartesi günü saat 11:30'da Gâzi İlkokulu 5. Sınıf öğrencisi Fikret adında bir çocuğun ilbaylık makamına oturduğunu, küçük ilbay masa başında iken bir kahvecinin işi bırakmasına rağmen kendisine kazanç vergisi tahakkuk ettirildiğine dair bir dilekçe getirdiğini, küçük ilbayın dilekçeyi büyük bir titizlikle okuduğunu ve incelenerek işlem yapılmasını emrettiğini yazmaktaydı. Nüfus Müdürlüğü'nde görev yapan bir memurun küçük ilbaydan bir hafta izin istediğini fakat küçük ilbayın işlerin sıkışık olması nedeniyle bu memura izin vermediğini yazmış ve bu izin vermediği memurun da küçük ilbayın babası olduğunu kaydetmiştir.

Fırat İlkokulu 5. Sınıf öğrencisi Mesut da Kültür Direktörü olmuş, baş katibi çağırarak 1936 ve 1937 bütçesini tetkik ettikten sonra "önümüzdeki yıl okul açılacak mı, kadroya yeni öğretmen ilâve edilecek mi?" diye sormuş ve bilgi almıştır. Yine, 5. Sınıftan Refik Nüfus Direktörü, 4. Sınıftan Kemal Baytar Direktörü, Gâzi İlkokulu 4. Sınıftan Necdet Belediye Müfettişi ve aynı sınıftan Nihat da Belediye Başkanı olmuştur. Cumhuriyet İlkokulu 5. Sınıftan Mehmet Emniyet Direktörü, 4. Sınıftan Hanifi Ziraat Direktörü, 5. Sınıftan Mehmet İlçe Jandarma ve 4. Sınıftan Hikmet İl Jandarma Komutanlığı makamını işgâl etmişlerdir.

1937 yılına ait 23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'na ait bilgilere ise 30 Nisan 1937 tarihli Fırat Gazetesi'nden ulaşabilmekteyiz. Gazetede; "*23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, Halkevimizin eliyle vilayetimizde coşkun bir tezahüratla kutlanmıştır.*" başlığıyla verilen haberde, halkın sabahdan itibaren

³⁵ Fırat Gazetesi, 24 Nisan 1936.

³⁶ Fırat Gazetesi, 27 Nisan 1936.

törenin yapılacağı alana akın ettiğini, içten gelen bir kaynaşma ile alanda kalabalıklar oluşturduğunu belirtilmiştir. Devamında evlerin, dükkânların, resmî ve özel kuruluşların bayraklarla süslediği ve bayram için gerekli hazırlıkların Halkevi tarafından yapıldığı kaydedilmiştir. Ayrıca Cumhuriyet alanının bulunduğu mıntkanın; okulların en kalabalık olduğu bir yer olması nedeniyle buranın bayram için süslediği, temiz giysilerini giyinmiş okul çocuklarını görmenin bayrama ayrı bir güzellik kattığı dile getirilmiştir. Kutlamaların saat 09:30'da okulların yerlerini almalarından sonra bir lise talebesinin okuduğu İstiklâl Marşı ile başladığı, öğleden sonra ise Malatya Halkevi'nde bir lise tarih öğretmeni tarafından bayramın önemine dair heyecanlı bir konferans verildiği ifade edilmiştir.³⁷

1941 yılına ait 23 Nisan Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı kutlamalarıyla ilgili detaylı bilgiler mevcuttur. Fırat Gazetesi'nin 22 Nisan 1941 tarihli sayısında kutlamalarla ilgili olarak: "Yurdun Koruması, Çocuk Korumakla Başlar" ve "1941 yılı 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı ve Çocuk Haftası Programı Bayram Günü" başlığıyla haberler yapılmış ve devamında, 23 Nisan kutlama programı yayımlanmıştır. Bu programda yer alan bilgilere göre; Lise, Orta mektep ve ilkokullar saat 09:30'da Cumhuriyet Meydanı'na gelerek, halk ve okullar krokide gösterildiği gibi yerlerini almışlar, Vali Fahri Özen'in askerî erkânı, halkı ve okulları selamlamasından ve bayramlarını kutlamasından sonra saat 10:00'da etkinlikler başlamıştır. Tören, Fabrika Badosu'nun refâkatında İstiklâl Marşı'yla başlamış, daha sonra sırasıyla Maarif Müdürü Hüseyin Avni Ülküner ve bir ilkokul öğrencisi tarafından günün anlam ve önemini bildiren konuşmalar yapılmıştır. Konuşmaları müteakip geçit resmi yapılmış, sırasıyla Fırat, İsmet Paşa, Cumhuriyet, İnönü ve Gazi İlkokulu öğrencileri yürümüş, daha sonra CHP, Halkevi ve Belediye ziyaret edilerek tören sona ermiştir.

Törenin düzeniyle ilgili tedbirler de alınmış, okul birliklerinin tanzim, sevk ve idaresinden Maarif Müdürü, genel olarak disiplinin temin ve idâmesinden Emniyet Müdürü sorumlu tutulmuştur. Etkinliklerin ikinci bölümü ise saat 19:30'dan sonra Halkevinde başlamış, Millî Hâkimiyet ve Türk İnkılâbı konuları üzerinde konferanslar verilmiştir. Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı kutlamaları çerçevesinde hazırlanan Çocuk Haftası programında da hafta boyunca etkinliklere devam edilmiştir. 24 Nisan Perşembe günü, Çocuk bahçesinde oyunlar oynanmış, 25 Nisan Cuma günü, muhtelif yerlerde oyunlar ve spor eğlenceleri tertip edilmiş, 26 Nisan Cumartesi günü, Gazi ilkokulu tarafından saat 14:00'de sinema binasında müsâmere düzenlenmiştir. 27 Nisan Pazar günü, Cumhuriyet İlkokulu tarafından saat 09:00'da Dokuma Mencusat Fabrikası'nda bir müsâmere düzenlenmiş, 28 Nisan Pazartesi günü, okullarda voleybol maçları tertip edilmiştir. Son olarak da 29 Nisan Salı günü çocuk bahçesinde oyunlar ile Halkevinde çocuk terbiyesi hakkında konferans verilmiştir.³⁸

1942 yılında düzenlenen Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı kutlamaları yurdun her tarafında olduğu gibi Malatya'da da coşkun bir tezâhüratla kutlanmıştır. Sabahın erken saatlerinden itibaren, çocuklar ve halktan binlerce kişi Cumhuriyet alanını doldurmuş, Fabrika bandosunun İstiklâl Marşı'nı çalmasıyla saat 10:00'da törenler başlamıştır. Törene, bütün resmî, askerî ve özel kuruluşlar iştirâk etmişlerdir. Halkevinde toplanmış bulunan heyet, saat 10:00'da Cumhuriyet alanına gelmiştir.

³⁷ Fırat Gazetesi, 30 Nisan 1937.

³⁸ Fırat Gazetesi, 22-25 Nisan 1941.

Malatya Valisi Fahri Özen, yanlarında askeri erkân, Parti Başkanı, Maarif Müdürü ve Halkevi Başkanı olduğu halde öğrencilerin bayramını kutlamış ve gayet veciz bir konuşmayla Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'nın mahiyet ve önemini belirtmişlerdir. Daha sonra Maarif Müdürü H. Avni Ülküner, Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramıyla ilgili bir konuşma yapmış, müteakiben ilkokul öğrencilerinden bir çocuk Cumhuriyetin çocuk sevgisi hakkında gösterdiği önemi belirten bir konuşma yapmış ve dinleyenler tarafından alkışlanmıştır. Fabrika bandosunun çaldığı güzel havalar arasında resmî geçide başlanmış ve resmî geçit saat 11:00'e kadar devam etmiştir.³⁹

1944 yılı Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı'yla ilgili olarak yine Fırat Gazetesi'nde bilgi bulmak mümkündür. 25 Nisan 1944'de yayınlanan Fırat Gazetesi'nde "23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Şehrimizde Halkevinin Katkılarıyla Coşkuyla Kutlanmıştır." haberi yer almıştır. Gazeteye göre; halk saat 09:30'da tören alanına toplanmaya başlamış, saat 10:00'da da bir lise öğrencisinin okuduğu İstiklâl Marşı'yla etkinliklerin başladığı vurgulanmıştır. Daha sonra ise 23 Nisan Bayramı'nın önemine dair genç hatiplerin şiirlerini okudukları ve resmî geçit yapılarak törenin son bulduğu belirtilmiştir. Haberin devamında ise öğleden sonra saat 14:00'de Halkevi'ne geçildiği ve burada da lise tarih öğretmenin heyecanlı bir konferans verdiği, gençler arasında cirit ve futbol müsabakalarının düzenlendiği ve kazananlara hediyeler takdim edildiği yer verilmiştir.⁴⁰

23 Nisan Bayramı münasebetiyle yapılan spor müsabakaları, etkinliklere renk katmıştı. Program çerçevesinde Malatya Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı'nın tertip ettiği çeşitli spor gösterilerinin ilkinde Malatya Gençlik ve Hava Gücü takımları arasında da bir futbol maçı oynanmıştır. Her iki takımın oyunu, zaman zaman seyircilerin beğenisini kazanmış ve alkışlanmıştır. Sonuçta, Malatya Gençlik Kulübü 2-1 galip gelmiştir. Bu mücadelede Hava Gücü'nün kalecisi Koço, Muhacim Moto ve Yavri ile Malatya Gençlik takımından Ekrem, Hamdi, Osman ve Hikmet oynadıkları futbolla beğeni kazanmışlardır.

Bu müsâbakadan saat 15:00'de Erzurum Demirspor ile Malatya Demirspor takımları arasında İstasyon sahasında ve binlerce seyirci huzurunda ikinci futbol müsâbakası yapılmıştır. Erzurum Demirspor ve Malatya Demirspor arasında oynanan maç süratli başlamış, Malatya Demirspor takımından Fevzi takımın 1-0 öne geçirmiş, yine Malatya Demirspordan Selahaddin müsait bir fırsattan istifade ederek takımına ikinci sayıyı kazandırmıştır. Bu suretle müsâbaka, 2-0 Malatya Demirspor'un galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Maçı seyredenler arasında Malatya valisi ve bölge Başkanı Ahmet Kınık, Beşinci İşletme Müdürü ve diğer devlet erkânı da yer almışlardır.⁴¹

Gayret Gazetesi, 1949 yılı Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramıyla ilgili olarak 23 Nisan günlü sayısında "Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı Hürriyet ve İstiklâlin Aşığı Milletimize Kutlu Olsun" başlığıyla yayınlanmış, ilk sayfasını M. Erkunt "Bu Mutlu Günde" ve Halkevi başkanlığı da yapmış olan Nüvit Yetkin'in "23 Nisan" başlıklı yazılarına ayırmıştır.⁴² 1949 yılı kutlamalarında da şehir Türk bayraklarıyla

39 Fırat Gazetesi, 24 Nisan 1942.

40 Fırat Gazetesi, 25 Nisan 1944.

41 Fırat Gazetesi, 28 Nisan 1944.

42 Gayret Gazetesi, 23 Nisan 1949.

donatılarak büyük bayrama yaraşır bir hazırlık gerçekleştirilmiştir. Hükümet meydanı en yoğun günlerinden birini yaşamış, törende önce liseli bir öğrenci “*Yarının Atatürk’ü olduklarını ve olacaklarını*” söyleyerek heyecanlı bir şiir okumuş ve Hükümet meydanını coşturmuştur. Daha sonra ise iki öğretmen günün anlam ve önemini belirten konuşmalar yapmışlardır. Şiir ve konuşmalar bittikten sonra resmî geçit töreni yapılmış, sırasıyla önce ilkokullar akabinde ortaokul ve liseliler geçmişlerdir. Halkevi kollarının düzenlediği bando marşlarıyla birlikte çocuklar mağrur bir edâyla resmî geçit alanından geçişinden sonra tören sona ermiştir.⁴³

D-Sonuç

Farklı toplumlar, millî gün ve bayramlarında kendi öz değerlerini hem yeni yetişen kuşaklara aktarmak hem de millî bir bilinç oluşturmak amacıyla farklı etkinlikler gerçekleştirmektedirler. Türkler için de millî gün ve haftaların kutlanması, hem millî hafızanın canlı tutulması, hem de geleceğin tanzimi bakımından önemli yapı taşları olmuştur. Kuruluşundan günümüze uzanan süreçte Cumhuriyetin temel dinamiklerinin halk tarafından benimsenip yaygınlaşmasında Halkevleri önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Halkevleri yurt genelinde 1932’den 1951 yılına kadar faaliyette olan bir kültür kurumu olmuştur. Halkevlerinin gerçekleştirdiği çalışmalarından birisi, belki de en önemlisi millî gün ve haftalara ait kutlama etkinlikleridir.

23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramları, Türkiye’de üniter devlet anlayışının simgesi ve millet irâdesinin bir hanedânın elinden alınıp gerçek sahibi olan millete tevdi edilmesinin bir ifadesidir. 23 Nisanın Çocuk Bayramı olarak telaffuz edilmesi ise, uzun süren savaşıardan çıkmış bir toplumun, yetim ve öksüz kalmış çocuklarına bir bahar şenliği ortamında sevindirmekten başka geleceğimiz olan çocukların daha o yaşlarda millî bilince ulaşması amacıyla verilmek istenen mesajdan başka bir şey değildir.

Önceleri Türk Ocağı ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti ve 1932’den sonra da Himâye-i Etfâl Cemiyeti ve Malatya Halkevinin öncülüğünde gerçekleştirilen 23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramları, bütün yurttta olduğu gibi coşkuyla kutlanmış, okul öğrencilerinin de katılımıyla düzenlenen tören ve şenlikler günümüze kadar devam etmiştir.

D-Kaynakça

1-Resmî Yayınlar

CHP (1937), *1937 Yıldönümü Broşürü, Geçen Yılda Halkevleri Nasıl Çalıştı?*, Ankara

CHP (1939), *1939’da Halkevleri*, Ankara

CHP Malatya Vilayeti (1938), *Cumhuriyetin XV. Yılında Malatya*, Malatya *Düstur*, 2. Tertib, C. 1, Ankara, 1337.

Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, C. 5, Devre: 1, Ankara, 1325/1909.

TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Teşrin-i evvel 1339), C.3, II. Devre, Ankara, 1339.

TBMM Zabıt Ceridesi, IV Dönem, C.VII, Ankara, 1339.

TBMM Zabıt Ceridesi, 23 Nisan 1337 (1921), 24. İçtima, 1.celse, C. 10, Ankara,

⁴³ *Gayret Gazetesi*, 25 Nisan 1949.

1958.

TC. Resmî Gazete, 2 Mayıs tarihli 10 Sayılı 112 numaralı kanun, 1921.

TC. Resmî Gazete, 1 Haziran, S.3017, 1935.

TC. Resmî Gazete, 19 Mart S.17284, 1981.

2-Tetkik Eserler ve Makaleler

Afetinan, A., *İzmir İktisat Kongresi*, TTK, Ankara, 1982.

Akcan, Erol, *İttihat ve Terakki Fırkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, TTK, Ankara, 2015.

Akın, V., "23 Nisan Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramının Tarihçesi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, 1997, ss.91-96

Arıkan, Z., "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.23, 1999, ss.261-281

Ateş, Nevin Yurdsever, "Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 113, (Şubat 2011), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, ss.34-37.

Aydın, M., "The Role Of Community Centers in Education Throughout Historical Process and The Example of Malatya Community Center (1932-1951)", *International Conference on Research in Education and Science (ICRES)*, May 19-22, Bodrum, Turkey, 2016, pp. 1709-1723.

Aydın, M, Aydın, M. K., *Türk İnkılâbı Tarihi* (2. Baskı), Azim Matbaası, Ankara, 2011.

Aziz Çelik, Aydın, Zafer (ty.), *Gelenekten Geleceğe 1 Mayıs: 1886-2007*, www.emo.org.tr /ekler/

8511e767850342e_ek.pdf?dergi=960 (erişim tarihi 15 Aralık 2016)

Bolat, B. S., *Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.

Deringil, S., *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji* (Çev.Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2002.

Elman, Ahmet Şevket, *Dr. Reşit Galip*, Ankara, 1955.

Haykır, Yavuz -Çetin, Vahide, "Malatya Halkevi Dergisi: Derme", *Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı*, Cilt: 2, Kayseri, 2015.

Koçoğlu, Erol, "Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Antropoloji", *Sosyal Bilgilerin Temelleri*, Ed.: Refik Turan-TaHSi Yıldırım, Ankara, 2016, ss.325-355.

Ölçer, C., *Cumhuriyet Dönemi Türk Kağıt Paraları (1923-1983)*, İstanbul, 1983.

Özacun, O., "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, C.II, S.3, 1996, ss.87-96

Özçelik, M., "23 Nisan Çocuk Bayramının Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları", *Akademik Bakış*, C. 5, S: 9, (Kış), 2011, ss.265-284

Özdemir, Y ve Aktaş, E., "Halkevleri 1932’den 1951’e", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, S. 45, Erzurum, 2011, s.s.235-262.

Şahingöz, M., "Osmanlı’dan Millî Mücadele’ye İstiklâl-i Osmanî Günü Kutlamaları", *Osmanlı*, C.1, Yeni Türkiye, Ankara, 1999.

Sarısakal, Baki (ty.), *1 Mayıs Amele Bayramı*, s. 1-3, bakisaridakal.com/(erişim tarihi 15 Aralık 2016)

- Taş, F., “Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar”, *Türkler* 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.352-362
- Tekeli, İ., “Bir Toplumsal Anlatım ve Katılım Biçimi Olarak Kutlama Şenlikleri”, *Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılı*, 1997.
- Toksoy, N., *Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Ankara, 2007.
- Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem 1931-1935, C. I*, Ankara, 1996.
- Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923, C. I*, Ankara, 1995.

3-Sürelî Yayınlar

- Fırat Gazetesi*, 21 Nisan 1936.
- Fırat Gazetesi*, 22 Nisan 1941.
- Fırat Gazetesi*, 24 Nisan 1936.
- Fırat Gazetesi*, 24 Nisan 1942.
- Fırat Gazetesi*, 25 Nisan 1944.
- Fırat Gazetesi*, 27 Nisan 1936.
- Fırat Gazetesi*, 28 Nisan 1944.
- Fırat Gazetesi*, 30 Nisan 1937.
- Fırat Gazetesi*, 6 Nisan 1936.
- Gayret Gazetesi*, 23 Nisan 1949.
- Gayret Gazetesi*, 25 Nisan 1949.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 22 Nisan 1927.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 23 Nisan 1922.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 23 Nisan 1923.
- Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 23 Nisan 1924.
- Milliyet Gazetesi*, 23 Nisan 1926.
- Vakit Gazetesi*, 25 Nisan 1922.

E-Ekler

22 Nisan 1984
SİYASAL
GÜNEŞİ
1984

PIRAT

1984

23 Nisan Yarın Çocuk Bayramı
Ve
Kamutayın ilk Açılış Günüdür.

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Türkün Güneşi

23 Nisan Yarın Çocuk Bayramı
Ve
Kamutayın ilk Açılış Günüdür.

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Bayramınız Kutlu Olsun

22 Nisan 1984
SİYASAL
GÜNEŞİ
1984

PIRAT

1984

23 Nisan Yarın Çocuk Bayramı
Ve
Kamutayın ilk Açılış Günüdür.

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

22 Nisan 1984
SİYASAL
GÜNEŞİ
1984

PIRAT

1984

23 Nisan Yarın Çocuk Bayramı
Ve
Kamutayın ilk Açılış Günüdür.

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

24 Nisan 1984
SİYASAL
GÜNEŞİ
1984

PIRAT

1984

23 Nisan Yarın Çocuk Bayramı
Ve
Kamutayın ilk Açılış Günüdür.

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

Parti Gurupı Komisyonu Raporunu öneminde bulunan aynen ve peyderpey Nesrediyorum

Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü. Yarın 23 Nisan kamutayın ilk açılış günüdür. Bu günün kutlu günü.

MALATYA HALKEVİ ÖNCÜLÜĞÜNDE KUTLANAN TASARRUF VE YERLİ MALİ HAFTASI ETKİNLİKLERİ (1932-1951)

SAVINGS AND NATIONAL PRODUCTS WEEK' ACTIVITIES CELEBRATED BY MALATYA COMMUNITY CENTER (1932-1951)

M. Korkud AYDIN*

Özet

Tasarruf, halk arasında tutumluluk demektir. İnsanların sahip oldukları kaynakların en uygun ve akılcı bir şekilde kullanması anlamına gelmektedir. Türkiye’de tasarruf fikri, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yapılan ticârî antlaşmalar ve dış borçlanmalarla birlikte düşünülmeye başlanmıştır. Duyûn-u Umûmiye İdaresi’nin kurulması ve mâli tutsaklık, XIX. Yüzyıl sonlarında Osmanlı entelektüelinin zihninde Millî İktisat düşüncesinin belirmesine neden olmuştur. Millî İktisat düşüncesi, İttihat ve Terakki yönetimiyle de ön plana çıkmıştır. Millî iktisat politikası, I. Dünya Harbi sonuna kadar uygulamada kalmıştı. Fakat savaş yıllarının zorlu koşulları, yeni kurulan Türk devletine malî ve iktisâdî bakımdan büyük bir enkâz bırakmıştı. TBMM Hükümeti, olağanüstü tedbirler olarak Misâk-ı Millî ilkelerine dayanan yeni bir ekonomik süreç başlatmıştı. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde Misâk-ı İktisadî kararları kabul edilmişti. Başlattığı iktisadî seferberliğin meyvelerini almaya başladığı dönemde, 1929’dan itibaren dünyayı etkisi altına alan iktisadî buhran, Türkiye’yi de etkilemiş, ardından esen savaş rüzgârları iktisadî dengeleri alt-üst etmişti. Türkiye, 1929’dan itibaren Dünya iktisadî buhranına karşı bazı önlemler almıştı. Bunların gerçekleştirilebilmesi için yeni bir kurum olarak Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyet, kısa süre içinde ilgi görmüş ve ülke genelinde 273 şube açılmıştı. Cemiyetin faaliyetleri, millî tasarruflardan millî sermayenin nasıl birikebileceğini öğretmekti. Bunun için 1929 yılından itibaren her yıl 12-18 Aralık’ta Tasarruf ve Yerli Malî Haftaları düzenlenmeye başlandı. Yerli Malî ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri, yurt genelinde olduğu gibi Malatya’da da coşku içinde yaşanan bir hafta olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Millî iktisat, tasarruf, yerli malî, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.*

Abstract

“Saving” means “being prudent” among the people. It means the use of the resources that people have in the most proper and intelligent manner. The idea of saving in Turkey started with the foreign indebtedness and foreign commercial agreements in the last period of the Ottoman State. The establishment of the *Duyûn u Umûmiye İdaresi (the Management of General Debts)* and financial imprisonments caused that the National Economy idea was shaped in the minds of the Ottoman intellectual people in the late 19th Century. The National Economy idea came to the forefront in the management of *İttihat and Terakki*. The National Economy policy stayed in power until the end of the 1st World War. However, the harsh conditions of the war years left major wreckages to the newly established Turkish state in terms of finance and economy. The TBMM Government took extraordinary measures and started a new economic process that was based on the *Misâk-ı Millî (National Oath)* principles. The İzmir Economy Congress, which convened between the dates February 17-March 4, 1923, the decisions of the *Misâk-ı İktisadî (Economic Oath)* were accepted. In the period when the fruits of the economic campaign were being received, an economic crisis surrounded the world as of 1929 and influenced Turkey, and the war-winds that blew after this crisis caused that the economic balance went upside-down. As of 1929, Turkey took some precautions against the World Economic Crisis. In order to perform them, a new institution, the National Economy and Savings Association, was established. The association was welcomed with great interest in a short time, and opened 273 branches throughout the country. The activities of the association were intended to teach how national capital could be saved with the help of national saving. For this purpose, as of 1929, every year Savings and National Products Weeks were

* Okt., Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü İnkılâp Tarihi Bölümü, korkudaydin@hotmail.com

organized on 12-18 December. Savings and National Products Week activities were celebrated with great enthusiasm in the whole country as well as in the Malatya Community Center.

Key Words: *National Economy, saving, national products, National Economics and Savings Association.*

A-GİRİŞ: Tasarruf Düşüncesi ve Osmanlıdan Cumhuriyete Tasarruf Politikaları

Tasarruf, halk arasında tutumluluk demektir. İnsanların sahip oldukları kaynakları en uygun ve akılcı bir şekilde kullanması anlamına gelmektedir. Türkiye’de topyekün tasarruf fikri, Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yapılan ticârî antlaşmalar ve dış borçlanmalarla birlikte düşünülmeye başlanan bir olgudur. Özellikle 1838’de İngiltere ile Balta Limanı Antlaşması¹ ve ardından Fransa ile yapılan benzer bir antlaşma sonrasında yabancıların elde ettiği kapitülasyonlar ve Kırım Harbi dolayısıyla 1853’te yapılan ilk dış borçlanma², yabancı sermayenin Osmanlı toplum yapısı üzerindeki etkisini hayli genişletmişti.³ Söz konusu gelişmeler, Osmanlı mâliyesinin iflâsına kadar devam etmiş ve Muharrem Kararnamesi diye bilinen ve Duyûn u Umûmîye İdaresinin kurulmasıyla sonuçlanmıştı.⁴

Duyûn-u Umûmîye İdaresi’nin kurulması ve mâli tutsaklık, XIX. Yüzyıl sonlarında Osmanlı entelektüelinin zihninde Millî İktisât düşüncesinin belirmesine neden olmuş ve İttihat ve Terakki yönetimiyle birlikte gündeme gelen millîleşme sürecinde de ön plana çıkmıştı. Millî İktisât düşüncesi, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi dönemin Türkçü entelektüelleri tarafından dillendirilmiş; Yeni Mecmua, İktisâdiyât Mecmuası ve Türk Yurdu gibi dergilerde işlenmişti.⁵ 1908’de ikinci Meşrutiyet’in ilân edilmesi sonrasında karşılaşılan siyasî ve iktisadî sorunlar İttihatçıların liberalizmden kopmasına, millî iktisât döneminin başlamasına öncülük etmişti. Zirâ, liberal ekonomi sistemi içinde yabancı sermaye ve gayri Müslim unsur karşısında rekabet edemeyen geleneksel Müslüman Türk esnafı çökmüştü. Bu dönemde yaşanan fikrî cereyanların da etkisiyle Türkçülüğü benimseyen İttihat ve Terakki, o güne kadar yabancı tüccarın elinde olan iç ticareti artık Müslüman Türk esnafa devretmiş, Millî İktisât dönemini başlatmıştı.⁶

Osmanlı Devleti, I. Dünya Harbi’ne girdiğinde 18 Eylül 1914’te kapitülasyonları

- 1 M. Kütükoğlu, “Balta Limanı Muahedesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 5, ss.38-40, İstanbul, 1992, s.38 vd.
- 2 M. Şeker, “Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.8, S.2, 2007, s.9 vd.
- 3 R. Önsoy, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1999, s.145 vd.
- 4 E. Keskinlîç, “Duyun-u Umumiye İdaresi”, *Türkler 14*, Ankara, 2002, ss.371-380, s.372 vd; M. Şeker, agm., s. 15; S. Kartopu, “Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdaireyle İlgili Görüşler”, *GJEBS Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, (Winter-2012), 1/2, ss.32-40, s.34.
- 5 Z. Gökalp, “Millet Nedir? Millî İktisât Neden İbarettir”, *İktisâdiyât Mecmuası*, C.1, S.1, (1331/1916), İstanbul, 1916, s.27; Z. Gökalp, *Makaleler VIII* (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.79; Tekinalp, “Millî İktisada Doğru”, *İktisâdiyât Mecmuası*, C. 1, S.18, İstanbul, (1332/1917); S. Özer, Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Mali ve Tutum Haftası Kutlamaları, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.8, S.5, (Spring 2013), 1929, s.595-613, 597.
- 6 Z. Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.165-166; S. Özer, ag.m., s.598

tek taraflı olarak kaldırılmış, Duyûn-u Umûmiye İdaresinin faaliyetlerini de askıya almıştı. Ayrıca yabancı sermayeli şirketlerin ayrıcalıklarına son vermiş ve 23 Mart 1916'da da yeni gümrük tarifelerini yürürlüğe koyarak savaş yıllarında devletçi bir ekonomi politikası uygulanmıştı.⁷ Millî iktisât politikasının gelişmesini sağlamak amacıyla da "*Ticaret ve Ziraat Nezareti*" adı "*Millî İktisât Nezareti*" olarak değiştirilmişti. Ne yazık ki, savaş yıllarının zorlu koşulları ve basılan karşılıksız paralar enflasyonu hızla artırmış, yeni Türk devletine malî ve iktisâdî bakımdan büyük bir enkaz devredilmişti.

B-Cumhuriyet Dönemi Tasarruf Politikaları

1-Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tasarruf Politikaları

Millî Mücadele ve Türk İstiklâl Harbi'nin yaşandığı günlerde ise TBMM; olağanüstü tedbirler alarak bütçesini savaş ekonomisine göre ayarlamaya çalışmış, Misâk-ı Millî ilkelerinden taviz vermemişti. Yeni dönemin iktisât politikası temelde Misâk-ı Millî ilkelerine dayandırılmıştı.⁸ Nitekim, elde edilen askerî zaferi iktisâdî bir zaferle süslemek isteyen TBMM savaştan sonra Lozan Barış Görüşmeleri'nde kapitülasyonların kaldırılması noktasında mücadelesini vermiş, hatta görüşmelerin kesintiye uğradığı 4 Şubat 1923'ten sonra 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisât Kongresi'ni toplamıştı.⁹

İzmir İktisât Kongresi'ne çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi delegelerinden oluşan 1135 kişi katılmıştı. Kongre'de, TBMM'nin iktisât siyasetinin esasını oluşturan Misâk-ı İktisâdî kararları kabul edilmişti. Kongrenin Batılı devletlere verdiği en önemli mesaj da millî bünyemizi bozmayacak, kapitülasyonları diriltmeyecek şekilde yabancı sermayeye karşı olmadıkları yönünde idi. Bu mesaj, Batılı devletler tarafından iyi okunmuş olmalı ki; Türkiye, aleyhine sonuçlanacak hiçbir kapitülasyon ve ekonomik ayrıcalığı hatırlatacak talebi kabul etmemiş, bu suretle 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştı.¹⁰

Türkiye, 1923'ten sonra kendine özgü devletçilik modeliyle hızla iktisâdî kalkınma hamlelerine girişmiş, yerli müteşebbisi güçlendirmek için bir taraftan bankalar açarken diğer taraftan da millî kaynaklarını değerlendirmeye başlamıştı. İş Bankası, Celal Bayar'ın katkılarıyla 26 Ağustos 1924'te ilk özel banka olarak açılmış, bunu Emlâk ve Eytâm Bankası, Sanayi-i Maadin Bankası, Sümerbank gibi diğer bankalar izlemişti. Ulusal bankaların yanı sıra bu dönemde çok sayıda mahallî banka da kurulmuştu. Diğer taraftan Uşak, Alpullu, Eskişehir ve Turhal Şeker fabrikaları başta olmak üzere şişe cam, dokuma, seramik sanayinin ilk örnekleri üretime başlamıştı. Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün kurulmasından sonra yer altı kaynaklarımızın etüdü yapılmış ve birçok maden işletmesi faaliyete

7 Z. Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.153; S. Özer, a.g.m., s.598

8 M. Aydın, "Yeni Türk Devleti ve Misâk-ı Millî", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.57-70, s.63

9 İzmir İktisât Kongresi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. A. G. Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir: Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara 1968; A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat - 4 Mart 1923)*, TTK., Ankara, 1989.

10 Lozan Barış görüşmeleri ve Antlaşması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. S. L. Meray, *Lozan Barış Konferansı/ Tutanaklar-Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

geçirilmişti. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı devreye sokulmuş ve ülkenin iktisâdî durumu değişmeye başlamıştı.¹¹

Türkiye'nin başlattığı iktisadî seferberliğin meyvelerini almaya başladığı dönemde, 1929'dan itibaren dünyayı etkisi altına alan iktisadî buhran, Türk ekonomisini de etkilemiş, ardından esen savaş rüzgârları iktisadî dengeleri alt-üst etmişti. Üstelik bu iktisadî buhran döneminde Osmanlı Devleti'nden intikal eden borçlar da ödenmeye başlanmıştı.¹²

1929 yılında ABD'de başlayan ve bütün dünyayı saran iktisadî buhran sonucunda dünya, görülmemiş bir durgunluğa girmiş, Batı ekonomileri küçülmüş, işsizlik artmıştı. Dünya iktisadî buhranı, Türkiye'yi de etkilemiş, para değerindeki düşüşle birlikte ihracatı azalmış ve dış ticaret dengesi olumsuz bir şekilde etkilenmişti. Ancak, Türkiye'nin dünya iktisadî buhranından olumsuz yönde etkilenmesi, diğer ülkelere göre daha hafif olmuştu. Zirâ, Türkiye'nin ihracatı sadece tarım ürünlerine dayanmayıp çeşitli sektörleri de içermekte ve kendi kendine yeten bir ekonomiye sahip bulunmaktaydı. Buna rağmen, Türkiye, 1929'dan itibaren Dünya iktisadî buhranına karşı bazı önlemler almıştı. Bu önlemler iki amaca yönelikti:

1-Yerli üretimi artırmak ve nispette de tanıtıp sevdirmek, halkın yerli malı kullanma alışkanlığı kazanmasını sağlamak,

2-Halkı israfla mücadeleye ve tasarrufa alıştırmak.

Bunların gerçekleştirilebilmesi için yeni bir kurum olarak Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti kurulmuştu.

2-Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti

Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti, TBMM Reisi Kazım Özalp başkanlığında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in himayesi altında 12 Aralık 1929'da kurulmuştu.¹³ Cemiyetin merkez yönetim kurulu; TBMM Başkan Vekili ve Trabzon Milletvekili Hasan Saka, Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek, İzmir Milletvekili Rahmi Köken, yine İzmir Milletvekili Celal Bayar, Siirt Milletvekili Mahmut Soydan, Kırklareli Milletvekili Doktor Fuat Umar, Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet Atabinen, Ziraat Bankası Genel Müdürü Şükrü Bey ve Emlak Bankası Genel Müdürü Hakkı Saffet Beyden oluşmuştu. Cemiyete İzmir Milletvekili Rahmi Köken genel sekreter olarak, Vedat Nedim Tör de müşavir olarak atanmıştı.¹⁴

Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti'nin nizamnamesine göre herkes cemiyetin üyesi olabilecekti. Üyelerin görevi, yerli ürünleri kullanmak ve bu konuda vatandaşları teşvik ederek milli tasarrufa alıştırmaktı. Bütün milletvekilleri, cemiyetin doğal üyesi olarak kabul edilmişlerdi. Mustafa Kemal, diğer birçok cemiyet gibi bu

11 H. Derin, *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 1940.

12 K. Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Yayınevi, İstanbul, 2004, s.64 vd

13 Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi 1929; *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14 Kânunuevvel 1929; *Hizmet Gazetesi*, 14 Kânunuevvel 1929.

14 *Aydın Tarihi* C.23, S.69, Birinci kanun 1929, Devlet Matbaası, İstanbul, s.54 vd; D. Duman, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 2, (Mart), İzmir, 1992, ss.127-143, s.130; Özer, agm., s.600.

cemiyeti de kendi himayesine almış ve cemiyete kabul edilen ilk kişi olmuştur.¹⁵

Cemiyet, kısa süre içinde ilgi görmüş ve ülke genelinde 273 şube açmıştı. Cemiyetin faaliyetleri, millî tasarruflardan millî sermayenin nasıl birikebileceğini öğretmek ve millî iktisat ve millî teşkilatlanmanın gerekliliği konusunda yayın ve propaganda faaliyetleri yapmaktı. Bu çerçevede değişik vilayetlerde Sanayi Sergisi, Sanayi Kongresi, Ziraat Kongresi vb. sergi ve kongreler ile Tasarruf ve Yerli Malı Haftaları düzenlenmişti. Milli İktisat ve Tasarruf cemiyeti, 1936'da Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu'na dönüşmüş, 18 Ocak 1955'te ise Türk İktisat Cemiyetiyle birleşerek, Türkiye Ekonomi Kurumu adını almıştı.¹⁶

3-Yurt Genelinde Kutlanan Yerli Malı ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri

Tasarruf konusu tüm dünyaca önemsenmiş, ABD ve Batılı ülkelerde 31 Ekim 1924'te ilân edilen Dünya Tasarruf günü her yıl 31 Ekim gününde düzenli bir şekilde kutlanmıştır. Ülkemizde de uygulanan iktisat politikası doğrultusunda 1929 yılından itibaren 12-18 Aralık'ta kutlanmaya başlamış, kutlama etkinlikleri uzun yıllar millî bir bayram havasında geçmiştir.¹⁷

12-18 Aralık'ta kutlanan hafta etkinlikleri, dönem dönem isim değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. 1934'te Milli Ekonomi ve Yerli Mallar Haftası, 1936'da Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası, 1946'da Yerli Malı Haftası ve 1983 yılında da Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası olarak değiştirilmiştir.¹⁸

Yerli Malı ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri yurt genelinde CHP Genel Sekreterliği'nin desteği ve Halkevlerinin iştirakiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kutlamalarda Halkevlerinin uymak zorunda olduğu belli bir program vardı. Programa göre:

- 1.Yerli malı kullanımı çeşitli etkinliklerle özendirilecek,
- 2-Halkın toplandığı meydan, kahvehane ve sinema gibi yerlere merkezden gönderilen levhalar asılacak,
- 3-Hafta süresince parti hatipleri tarafından bir program dâhilinde yöre halkının toplu bulunacağı uygun yerlerde konferanslar verilecek,
- 4-Geniş halk yığınlarına ulaşabilmek için radyoda programlar düzenlemek,
- 5-Okullarda yazı yarışmaları yapılarak, ekonomi ve yerli malı konusunda müsâmereler tertip edilecek,
- 6-Müsâmerelere okulların dışında Halkevi programında da yer verilecek,
- 7-Okullarda öğrenci ve aileler tutumlu olmak konusunda konferanslar verilecek, öğrenciler yerli malı hakkında vecizeler yazılı levhalarla kendi mıntıkalarını dolaşacaklar, yatılı okullarda bir hafta süresince memleketimizde bol miktarda yetişen üzüm, incir ve fındık dağıtılacak,
- 8-Yerli Malı Marşı ve notalarının temin edilip kullanılacak,

15 D. Duman , agm., s.130.

16 D. Duman, a.g.m., s.141

17 D. Duman, "Yerli Malı Haftaları", *Tarih ve Toplum*, C.19, S 111, (Mart), 1993, ss.143-147, s.143

18 *Resmî Gazete*, 2005: 25699

9-Camilerde tasarrufla ilgili hutbeler okunacak ve vaizler halka millî iktisât ve yerli malından bahsedecekler,

10-“Yemekte, içmekte, giyinmekte, süslenmekte daima Yerli Malı Kullan” sloganıyla yerli malının halka benimsetilebilmesi için özellikle milletvekili, büyük üstatlar ve sanatkârlar halka örnek olacak,

11-Giyim ve kuşamda yerli kumaşlar tercih edilecek, zorunluluklar dışında yabancı malı alanlar ve giyenler cemiyetten çıkartılacak,

12-Yerli malına olan rağbetin artmasından dolayı Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti yerli malı yapan ve satanların isim ve adreslerini içeren kataloglar düzenleyecek,

13-Yerli Malı ve Tasarruf Haftası’nda bankalarca kumbara dağıtılacak,

14-Yerli Malı ve Tasarruf Haftası’nda yerli malı satan bütün müesseseler vitrinlerini süsleyecek,

15-Gazeteler, yerli malı kullanımına ilişkin vecizeler hazırlayacak gibi usûl ve esaslar belirlenmişti.¹⁹

Yerli Malı ve Tasarruf Haftaları, Başbakanın geleneksel açış konuşmasıyla başlamış, Başbakan, bakanlar ve üst düzey yetkililerin konuşmaları; radyoda halka dinletilmişti. Bu hafta içerisinde Cemiyet ile Maarif Vekaleti arasında işbirliği yapılarak, hemen her okulda Yerli Malı ve Tasarruf Haftası etkinlikleri gerçekleştirilmişti. Yine, okullarda tasarruf ve yerli mallarına ilişkin müsâmereler sergilenmiş ve öğrenciler arasında şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenmişti.²⁰

C-Halkevleri

Halkevleri, CHP’nin halkçılık ilkesini uygulayacak ve halkla bütünleşmeyi sağlayacak bir kurum olarak tasarlanmıştı.²¹ Dr. Reşit Galip, 1932 yılı başında Çekoslovakya, Almanya ve Rusya örneklerinden yola çıkarak, Halkevlerinin kuruluşunu tamamlamıştır.²² 19 Şubat 1932 tarihine gelindiğinde 14 vilayette Halkevi hizmete açılmıştı.²³ CHP Genel Sekreterliği tarafından parti örgütlerine gönderilen bir talimatnameyle CHP’nin kültür kolu olarak kurulan²⁴ Halkevleri; Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü (İstanbul), Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun Halkevleridir. 1950’lere gelindiğinde ise; ülke genelinde halkevi sayısı 478’e, halkodaları sayısı da 4322’ye ulaşmıştır.²⁵

Halkevleri, toplumun her kesimine hitap edebilmek ve amacını etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için dokuz şube halinde örgütlenmiştir. Bu şubeler; Dil, Tarih

19 S. Özer, a.g.m., s.603-606.

20 D. Duman, *Millî İktisat...* s.135-138.

21 Y. Özdemir, E. Aktaş, “Halkevleri 1932’den 1951’e”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*, S. 45, Erzurum, 2011, ss.235-262, s.243.

22 A. Ş. Elman, *Dr. Reşit Galip*, Ankara, 1955, s.38.3

23 M. Aydın, M. K. Aydın, *Türk İnkılabı Tarihi*, (2. Baskı), Azim Matbaası, Ankara, 2011, s.345.

24 O. Özcan, “Halkevlerinin Dramı”, *Kebikeç*, C.11, S.3, Ankara, 1996, s.87.

25 Z. Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılab Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.23, s.261.

ve Edebiyat Şubesi, Güzel Sanatlar şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi, Kütüphane ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müze ve Sergi şubesi idi.²⁶

Ç-Malatya Halkevi

Malatya Halkevi, 19 Şubat 1932 tarihinde kurularak resmi açılışı yapılan ilk 14 halkevinden birisidir. Malatya Halkevi, CHP Malatya il merkezi olarak da kullanılan Türk Ocağı binasında resmî olarak çalışmalarına başlamıştır.²⁷ İlk yıl faaliyet raporu pek olumlu olmamakla beraber, ilerleyen yıllarda önemli gelişmeler yaşadığı, 1934 yılında Müze ve Sergi, 1936 yılında da Halk Dershaneleri ve Kurslar şubesinin açıldığı ve halkevi üye sayısının önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Buna göre 1937 yılında 36'sı kadın olmak üzere toplam 329 kayıtlı üyesi bulunmaktaydı. Bu üyelerin 329'unun 94'ü çiftçi, 80'i işçi, 56'sı öğretmen, 51'i tüccar, 30'u güzel sanatlar uzmanı, 10'u doktor ve 8'i de avukattır. Şubelere göre üyelerin sayısı ise şöyledir: Dil Tarih ve Edebiyat şubesinde 26, Güzel Sanatlar şubesinde 37, Temsil şubesinde 28, Spor şubesinde 56, Sosyal Yardım şubesinde 72, Halk Dershaneleri ve Kurslar şubesinde 13, Kütüphane ve Yayın şubesinde 11, Köycülük şubesinde 73 ve Müze ve Sergi şubesinde ise 13 üye bulunmaktaydı.²⁸ 1938 yılında ise Malatya halkevinin üye sayısı 398'e yükselmiş olup üyelerin 18'ini kadınlar oluşturmaktaydı. 1938 yılıyla birlikte Malatya ilçelerinde de halkevleri açılmaya başlamıştır. Bunlar; Arapgir ve Adıyaman Halkevleridir. Bu iki ilçe halkevi de kütüphane ve yayın, spor ve köycülük olmak üzere üç şube ile çalışmalarına başlamıştır. Bu halkevlerini bir süre sonra açılan Pütürge(1939) ve Darende(1939) Halkevleri izlemiştir.²⁹ Daha sonra açılan veya halkevine tahvil edilen halkevleri ise Akçadağ, Akpınar (Adıyaman), Kemaliye ve Kuyucak Halkevidir.³⁰

1940 yılından itibaren yurt genelinde halkodaları açılmaya başlamış ve Malatya'da da ilk olarak Kâhta, Hekimhan, Akçadağ ve İsmetpaşa Halkodaları açılmıştır. 1948 yılına gelindiğinde; Malatya'da 8 halkevi ile kaza, bucak ve köylerinde 54 halkodası açılmıştı.³¹ 9 şube ile faaliyetini sürdüren Malatya Halkevinin en önemli şubelerinden biri Dil Tarih ve Edebiyat şubesi'dir. Bu şube, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Tarama ve Derleme sözlüklerine sözcük derleme çalışmaları yapmış, Derme adıyla Malatya Halkevi Dergisi'ni çıkartmış ve Türk büyükleri için anma günleri tertip etmiştir. Ayrıca Halkevi talimatnamesinde de belirtildiği gibi millî gün ve haftalarla ilgili konferanslar, toplantılar ve anma törenleri düzenlemek bu şubenin aslî görevlerinden biri olmuştur.

1- Malatya'da Kutlanan Yerli Malı ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri

Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamaları kapsamında yurt genelinde olduğu

26 CHP, *Halkevleri Halkodaları 1932-1942*, Ankara 1943, s.5; N. Toksoy, *Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Ankara, 2007, s.50 vd

27 Fiziki konumu itibarıyla Malatya Halkevi binası, bugünkü Gazi İlkokulunun karşısında yer alan ve Atatürk Evi olarak kullanılan taş binadır. Bkz. M. Aydın, *Atatürk ve Malatya*, Malatya, 2006, s.31

28 CHP, *1937 Yıldönümü Broşürü, Geçen Yılda Halkevleri Nasıl Çalıştı?*, Ankara, 1937, s.3 vd.

29 CHP, *1939'da Halkevleri*, 1939, s.19 vd.

30 M. Aydın, *The Role Of Community Centers in Education Throughout Historical Process and The Example of Malatya Community Center (1932-1951)*, International Conference on Research in Education and Science (ICRES), May 19-22, 2016, Bodrum, Turkey, pp.1709-1723, p.1714.

31 M. Aydın, a.g.m..., s.1723 vd.

gibi, Malatya'da da 1929 ve 1930 yıllarında coşku içinde bir hafta yaşanmıştır.³² Her ne kadar dönemin yerel gazetelerinin azlığı; hatta kimi zaman olmaması, bu etkinliklerin ayrıntılarından bizi mahrum bıraksa da, elimizdeki bilgilerden yola çıkarak bir değerlendirme yapmamız mümkündür. Malatya'da ilk dönemlerde Yeni Malatya Gazetesi adıyla tek bir yerel gazete, dönemin kısıtlı imkânları içinde yayın hayatını bir süre sürdürmüştür. Daha sonra 8 Ekim 1932'de yayın hayatına başlayan, ilk dönemlerinde haftada iki gün ve devamında günlük yayın yapan Fırat Gazetesi, Malatya gündemi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Buna karşın 28 Ocak 1935'te yayın hayatına başlayan günlük ve devamında haftalık Ünal Gazetesi'yle 13 Aralık 1948'de yayın hayatına başlayan günlük Gayret Gazetesi'nde etkinliklerle ilgili bilgiler yok denecek düzeydedir.

Çalışmamızda yararlanılan ilk gazete bu tarihlerde haftalık olarak yayımlanan Yeni Malatya Gazetesi'dir. Gazetenin 1931 yılına ait örneklerinde Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamaları hakkında tatmin edici bilgiler yer almaktadır.

Yeni Malatya Gazetesi, 10 Aralık Perşembe günkü sayısında Yerli Malı ve Tasarruf Haftası etkinliklerinin iki gün sonra 12 Aralık Cumartesi günü başlayıp 19 Aralık 1931'e kadar devam edeceğini okurlarına duyurmuştu. Etkinliklerin, Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti Malatya şubesinde düzenleneceğini "*Tasarruf ve Yerli Malı Haftasında Malatya'da Fevkalade Tezâhürât Yapılacaktır*" manşetiyle duyuran Yeni Malatya Gazetesi; 12 Aralık 1931 Cumartesi gününden başlayarak yedi gün devam edecek olan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası'nda Malatya şehir merkezinde canlı, hareketli ve ilgi uyandıracak etkinliklerin düzenleneceğini manşetlere taşımış ve haberin devamında ise okurlarına program hakkında bilgilendirme yapmıştır.

Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti'nce alınan karar doğrultusunda bu hafta içinde CHF il merkezinde Cumartesi, Pazartesi ve Perşembe günlerini takip eden gecelerde üç konferans verileceği, buna ilaveten parti binasında hazırlanacak düzenekle radyo yayını yapılacağını ve tasarrufla ilgili konferanslar verileceğini duyurmuştur. Okullarda gerçekleştirilecek Tasarruf ve Yerli Malı etkinliklerinde ise Maarif Müdürlüğü'nce verilen direktifler doğrultusunda Haftanın ilk günü sabahleyin derslere girmeden önce görevlendirilen öğretmen tarafından öğrencilere Tasarruf ve Yerli Malları hakkında açıklayıcı bir konuşma yapılacak; ayrıca her gün derslerde tasarruf ve yerli malı kullanılmasının yararları üzerine konuşmalar tekrar edilecek, Perşembe günü öğleden sonra da öğrenciler düzenli bir şekilde öğretmenlerinin eşliğinde çarşı ve pazarda tezâhüratta bulunacaklardı. İş yerleri ve dükkânların özellikle cadde ve sokağa bakan vitrinlerinin özellikle yerli mallarıyla bezenip süsleneyeceği de Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti'nce alınan kararlardan sadece biri idi.

Malatya yerel basınının önemli kalemlerinden ve Yeni Malatya Gazetesi'nin sahibi Şevki Sözen de bu hafta münasebetiyle "*Tasarruf ve Yerli Malı*" başlıklı bir köşe yazısı kaleme almıştır. Yazısında, Malatyalı hemşehrilerinin 1931 yılı Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamalarını pek canlı ve inançlı bir şekilde karşılayacaklarından şüpheleri olmadığını açıklarken önemli bir hususun da altını çizmişti. Aydınlarımızın, söz konusu kutlamaların ne amaçla yapıldığını, sonuçları itibarıyla tasarruf yapmanın ülkeye sağlayacağı yararların neler olacağını halkımıza etraflica anlatmaları gerektiğini vurgulamıştı. Şevki Bey, haklı

³² Mesut Aydın, *Atatürk ve Malatya...*, s.21.

bir serzenişte bulunarak aydınımızın içinde bulunduğu atalete dikkat çekmiş ve “bu tür etkinliklerin düzenlenmesi sırasında noksan olan bir cihet varsa o da aydınlarımızın ve topluma yön veren insanlarımızın, yapılan işin ne kadar önemli olduğunu belirten açıklamalardan kaçınmaları ve kayıtsız kalmalarıdır” diyerek önemli bir tespitte bulunmuştu. Hatta, bir kesiminin tabir caizse taşın altına ellerini koymaktan imtina ettiklerini ve ülke adına yapılacak hayırlı bir işte insanımızı yönlendirecek çalışmalardan kaçındıklarını, açıklayıcı konuşma yapmaktan, söz söylemekten veya o konuda bir konferans vermekten ırktıklarını belirtmiş ve adeta günümüzde de geçerli olan önemli bir hastalığa işaret etmiştir. Şevki bey, aydınlarımızın sorumluluk almaktan kaçındıklarını vurguladığı satırlarına devamlı; “Bu kayıtsızlık ve yahut çekingenlik yüzünden ve bilhassa telkin noksanından değil midir ki yapılan birçok hayırlı işler ve hatta millî bayramlarımız bile halk tabakası arasında istenilen derecede intişar edememiştir? Mesela, yerli malı ile tasarrufun halk arasında ‘bir lokma bir hırka’ şeklinde tefsir edildiğini hayretle işitiyoruz. Fakat bunun böyle olmadığını ve olamayacağını açıkça söyleyememektedirler.... Yemek ve giymekte yerli malını tercih etmekten maksat, paramızın kıymetini korumak ve yükseltmek; tasarruf etmek ise israftan çekinmek” tir diyerek -belki de- kasıtlı açıklamalarda bulunanları, işin istikametini değiştirmeye çalışanları tenkit etmiştir.³³

Yine aynı tarihli yerel gazete, Anadolu Ajansı’ndan temin edilen bir haberi manşetlerine taşıyarak Tasarruf Haftası münasebetiyle Başbakan İsmet Paşa’nın bir konuşma yapacağını ve bu konuşmalarının radyodan dinlenebileceğini okurlarıyla paylaşmıştı. Bilindiği gibi, 1929 yılında itibaren düzenlenen Tasarruf Haftası etkinlikleri kapsamında Başbakan İsmet Paşa’nın Ankara’da yaptığı açış konuşmalarıyla başlar ve etkinlikler hafta boyu devam ederdi. Merkezden o gün için yapılan radyo yayını da başta İstanbul olmak üzere bütün yurttta, 1932’ye kadar Türk Ocağı, Belediye ve Hükümet daireleri tarafından hazırlanan program kapsamında dinletilirdi. Hizmete başladıkları 1932’den sonra da bu işi Halkevleri üstlenmiş ve Halkevinde oluşturdukları bir düzenekle çeşitli toplantılarda halka yayın yapmışlardı. Özellikle taşradaki Halkevleri, CHP Genel Sekreterliği’nin katkılarıyla temin ettikleri bir radyo, amplifikatör ve buldukları yörenin belirli yerlerine yerleştirdikleri hoparlör sistemiyle o günkü etkinlik münasebetiyle yayın gerçekleştirebiliyorlardı. Eski Türk Ocağı Genel Merkezi olan ve 1932’den sonra Halkevi merkezi olarak bilinen ve bugün Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi olarak kullanılan binada gerçekleştirilen çeşitli etkinlikler taşrada Halkevi aracılığıyla yöre halkıyla paylaşılırdı. Yöre ahalisi de yeni tanıştığı radyodan önemli isimlerin konuşmalarını büyük bir merak içinde zevkle, heyecanla dinlemeye koşardı.

Yeni Malatya Gazetesi, 10 Aralık sayısında Başbakan İsmet Paşa’nın etkinlik dolayısıyla yayınladığı bir mesaja da yer vermişti. İsmet Paşa, Anadolu Ajansı aracılığıyla yayınlanan mesajında Tasarruf Haftası münasebetiyle yurdun dört bir tarafından ve bu arada Malatya’dan iletilen tebrik telgraflarına ayrı ayrı cevap vermenin imkânsızlığından dolayı millî iktisadı korumak için hükümetin aldığı tedbirlere karşı milletçe gösterilen ilgiden memnun olduğunu, kısa zamanda girişilen bu mücadeleden milletçe başarıyla çıkacaklarına inandığını belirtmiş ve milletine teşekkürlerini sunmuştu.

³³ Yeni Malatya Gazetesi, 10 Birinci Kanun 1931.

Gazete, Tasarruf ve Yerli Malı Haftası münasebetiyle ilk iki sayfasını hafta etkinliklerine ayırmış ve ikinci sayfasında bir başyazı kaleme alınmıştı. “*Tasarruf ve İş Politikası*” başlıklı yazıda tasarruf hakkında okurlar bilgilendirilirken, TBMM’nde görüşülen iş kanunu tartışmalarına da değinilmiş ve bu kanunla iş güvenliğinin kısa zamanda yasal çerçeveye oturtulacağı müjdesi verilmiştir. Yazının tasarruf konusunda en ilgi çeken bölümünde ise “*Türk, yeryüzündeki insanların en çalışkanı, tasarrufu en çok sevenidir. Fakat asırlarca süren mülkiyet anarşisi Türk’e, kuvvetli tasarruf meziyetlerini göstermek fırsatını vermemiştir. Mülkiyet anarşisi yüzünden Cumhuriyet kuruluncaya kadar millî ve iktisâdî bünyemizin ne hâle geldiğini hatırlatmak kâfidir. Canlı bir iş politikası, istihâl (üretim) ve tasarruf birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Tasarruf; bir milletin silahlanması, ordulanması kadar önemlidir. Çünkü; modern ordu, modern istihâl, modern tasarrufa istinat eder*” denilerek tasarruf seferberliğinin önemine dikkat çekilmiştir.

Hafta etkinliklerinin devam ettiği günlerde 17 Aralık 1931 Perşembe yayımlanan Yeni Malatya Gazetesi, o günkü sayfa düzenini de Tasarruf ve Yerli Malı etkinliklerine göre düzenlemiş ve “*Yerli Malı Sergisi*” başlığıyla Malatya’da açılan sergi hakkında okurlarını bilgilendirmiştir.³⁴ Ayrıca, “*Malatya’da Tasarruf ve Yerli Malı Haftası*” başlığıyla verdiği haberde de 12 Aralık 1931 Cumartesi gününden itibaren başlayan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası’nın geçen yıllara nispetle daha heyecanlı ve daha canlı geçtiğini nakletmiştir. Yazının ayrıntılarında okulların Maarif Müdürlüğü’nün direktifleriyle öğrencileri Tasarruf ve Yerli Malı kullanımı hakkında aydınlatıklarını ve hafta içinde her okulun kendi bünyesinde birer müsâmere düzenlediğini belirtmiştir.

17 Aralık Perşembe günü öğleden sonra ise öğrenci gruplarının çarşı ve pazarda kendilerinin Tasarruf ve Yerli Malı Haftası için hazırladıkları pankartlarla tezâhüratta bulunacaklarını duyurmuştu. CHF merkezinde de vatandaşlara hafta münasebetiyle umumî konferanslar yanında Malatya’nın sorunlarına ilişkin konferanslar da verilmişti.

Bu arada Gazete, Malatya’daki vitrin düzenleme ve yarışmasına ilişkin hayal kırıklığını dile getirmiş ve bu konuda yapılan etkinliği yeterli görmemiştir. Gazeteye bu haberi hazırlayanların gözlemlerinde; “*ticaret evleri vitrinlerinin yerli mallarıyla süslenip daha cazip bir hale getirilmesi*” beklenirken büyük bir lâkaydıyla karşı karşıya kaldıkları ifade edilmiştir. Yapılan işin, aykırı bir hareket olmaktan ziyâde “*tasarruf ile yerli malı*” hakkında iş yeri sahiplerinde kesin bir kanaatin henüz oluşmadığına atıfta bulunulmuş ve devamla “*...Mamafih, memleketin hayatıyla alakalı olan bu meselenin yakın zamanda bütün Türklerin vicdânında bir imân halini alacağına çok kuvvetli kanaatimiz vardır ve o gün çok uzak değildir.*” denilmiştir.

Gazete sütunlarını süsleyen başka bir manşette de Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti adına haftanın anlam ve önemini belirten “*Vatandaş Yerli Malı Kullanmak Paramızın Kıymetini Korumaktır*” vb. vecizelere verilmişti. Yeni Malatya Gazetesi, 17 Aralık sayısındaki “*Yerli Malı ve Tasarruf Etrafında*” başlıklı yazısında Anadolu Ajansı’ndan aldığı bir haberi paylaşmıştır. Ankara Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti Genel Merkezince alınan kararların Mustafa Kemal Paşa’ya arz edildiği belirtilen yazıda Mustafa Kemal Paşa’nın mesajına da yer verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Halkın yerli malı kullanmak ve millî iktisât politikasını korumak yolundaki karar

³⁴ Yeni Malatya Gazetesi, 17 Birinci Kanun 1931.

ve tezâhüründen mütehasis olduğunu bildirmiş ve “Devletçe öteden beri tatbik edilmekte olan tedbirler ve uyanık halkımızın daima harikalar yaratan büyük azmi sayesinde bugünkü güçlükleri de kolaylıkla yeneceğimize itimadım tamdır. Türk kuvvet ve zekâsının yenmediği ve yenemeyeceği müşkilât yoktur.” demişti.

Yine, “Vitrin Müsâbakası” başlığıyla bir önceki yılda vitrin müsabakasına katılanlara verilecek diploma ve madalyaların Ankara Ticaret ve Sanayi Odası’nda BMM ve Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti Reisi Kazım (Özalp) Paşa tarafından dağıtıldığı bilgisine yer verilmiştir. Haberin ayrıntısında da vitrin müsabakasına katılan 37 firmaya diplomalar verilmiş ve bu müsabakalarda takdir edilen 9 ticarethaneye de madalyalar verildiği yazılmıştı. Ayrıca, bu yılki vitrin müsabakalarının başlatıldığı, jüri üyelerinin mağazaları gezmeye başladığı ve kararını Perşembe gününden sonra vereceğini belirtilmiştir.

Fırat Gazetesi, Tasarruf ve Yerli Malı kapsamında Behçet Kemal Çağlar’ın “Milliyet Mefhumunu Mevhum Olmaktan Kurtarmak için İktisâdi Hayata da Tatbik Etmek Lâzımdır” şeklindeki yazısını köşesine taşımış ve sayfayı tamamen bu konuya ayırmıştı. Behçet Kemal yazısında Tasarruf ve Yerli Malı Haftası’nda asıl amacın, bu sınırlı sürede herkesin etkin bir şekilde tasarruf ve yerli malı kullanımıyla ilgili seferberliğe katılmasını sağlamak olduğunu belirtmiş, bir önceki yıl idrâk edilen yerli malı haftasının tam anlamıyla olmasa da milleti memnun ettiğini söylemişti. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası’nın bir halk bayramı diye geçip gittiğini; fakat bir iktisât seferberliği için yeterli olmadığını vurgulamış ve “umarız bu yılki teşebbüs devamlı ve isâbetli olur” demişti.³⁵

Gazete, hafta münâsebetiyle sütunlarında Şukûfe Nihâl Hanımın “Tasarruf ve Yerli Malı için” başlıklı yazısına da yer vermişti. Şukûfe Nihâl Hanım, bu yazısını İktisât ve Tasarruf Cemiyeti’nin isteği üzerine kaleme aldığını belirttikten sonra; içinde bulunulan dönemin bütün çarpıklıklarını gayet sade ve halkın anlayacağı bir tarzda ifade etmiş, bu çerçevede önemli tespitler yapmıştı. Şukûfe Nihâl Hanım ilginç ve bir o kadar da düşündürücü olan yazısında şu tespitlerde bulunmuştu: “... Bu yazıda okuyucuların bildiklerinden, düşündüklerinden fazla ne söyleyebilirim. Derdimiz genel, acımız derin, benim yeni bir sahne göstermek için kaldıracığım bir perde yok. Bununla beraber mâdem ki, bu fırsat bana verildi. Memleketin uzak köşelerinde aynı duygularla çarpan kalplerle sohbet ederim” dedikten sonra koskoca bir devlete başkentlik yapmış bir şehrin, İstanbul’un tezât teşkil eden vaziyetini tasvir etmiş ve yaşanan sefâleti şöyle dile getirmişti: “Gözümün önünden sıra sıra levhalar geçti. Harap, viran Anadolu’yu, hatta Anadolu’ya uzanmaya ne hacet, koca İstanbul bütün fecaati ile gözlerimin önünde. Bu güneşli, mavi göğün altında bakımsız kirli sokaklar ölüm havası yansıtıyor. Yaya kaldırımalarında 10 dakika yürüyenler, çamurların üstünde sürünen ayakları kesik bir genç adam... Sıra sıra veremli gibi görünen çocuklar... Belleri iki kat, yürürken can çekişen ihtiyarlar hep size avuçlarını açmışlar.”

“Mekteplerimizi dolaşalım; sınıflara aç olarak gelen, teneffüslerde kuru ekmekten başka şey yemeyen çocukların sayısıyla ürperin. Dün refâh içindeyken bugün avuç açan, damının altında sessiz sedâsız gözlerini yuman bedbaht aileler az değil.” sözleriyle savaş sonrası İstanbul’da yaşanan yoksulluğa dikkat çekmiştir Şukûfe Nihâl. Bu yoksulluğu ayda 30 liraya çalışmak zorunda kaldığı için gidasızlıktan

35 Yeni Malatya Gazetesi, 17 Birinci Kanun 1931, s.1.

“avurtları” çökmüş genç kızların “dizlerindeki ipek çorap”ları ile oluşturduğu tezat ile açıklamaya çalışmıştır. Yine, 200 lirayla geçinen ve 60 lirasını ev kirasına veren bir ailede; evin hanımının, kendisini misafirlerinin karşısına niçin “ipek elbise”yle çıkmak zorunda hissettiğini kabullenememiştir. Nihayetinde, Şukûfe Nihâl Hanım verdiği örneklerle içinde bulunulan sefaletle rağmen memleket insanının eşlerini, çocuklarını “ipekler içinde gezdirmeyi” alışkanlık haline getirdiğini ve bir israf denizinde yüzdüklerini anlatmak istemiştir.

Şukûfe Nihâl Hanım’ın gazete sütunlarında içini döktüğü bir başka konu da İstanbul’da yoksulluk ve sefâletin yanında büyük bir ahlakî çöküntünün de yaşanıyor olmasıydı. O, memleketin bazı köşelerinde vatanla, ahlâkla ve faziletle alâkası olmayan, zevkine düşkün, kukla kadar duygusuz bir “kadın zümresi” bulunduğunu; bu zümrenin yegâne işinin kumar oynamak, içki içmek, balo, bar gibi yerlerde, çaylarda göze çarpacak tuvaletleriyle kendilerini göstermek olduğunu yazmıştır. Etraftan iltifat görmek, kısacası ne pahasına olursa olsun eğlenmek için cömertçe israf edilen değerlere işaret etmiştir.

Sosyal alanda gerçekleştirilen inkılâplardan “başı dönen” erkeklerin, görünüşe kapılarak bu kadınların arkasından koştuğunu; saf, temiz aile kadınının da değerlerinden uzaklaşan bu zümreyi takip ederek evlerinin bütçesini alt üst ettiğine değinen Şukûfe Nihâl; muâsır medeniyet seviyesine ulaşmanın göstergesinin yalnızca giyinmek, zarif görünmek, çok eğlenmek olmadığını ikaz etmişti. Bilâkis sâde bir hayat içinde daha yüksek zevklere doğru koşmak olduğunu hatırlatan yazar, “kafamızın içine ilk girecek şey, kurtarılması gereken memleket olacaktı. Kafamızın içine en az o girdi... Felâketleri çabuk unutuyoruz. Muhayyilemiz kıt. Heyecanlarımız sabun köpüğü gibi kabarıken sönüyor.” diyerek haklı bir serzenişte bulunmuştur. Şukûfe Nihâl, yazısının devamında ülke genelinde kanayan bir yaraya da parmak basmış, önceki yıllarda idrâk edilen Tasarruf ve Yerli Malı kutlamalarına işaret etmiştir. Buna göre yerli malı kullanılacağına, ülkenin iktisâdî durumunu yükseltmek için hep birlikte çalışılacağına dair millet olarak hep bir ağızdan yemin edilmesine rağmen bu büyük yemin “bir hafta sonra” unutulmuş ve “Memleketin kurtuluşuna dair bu mukaddes duygu ile çarpan kalpler” çarpmaz olmuştur.

Şukûfe Nihâl ülke insanının yaptığı yanlışların iktisâdî bakımdan milli sanayinin Batıyla rekâbet etmesine mâni olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda “aldığımız yerli mallarından şikâyet ettik, buruşuk dedik, renksiz dedik, ...menfaat-perest terzilerin nasihâtı bize memleket kaygısından daha ziyâde etki etti. Yine paramızı Avrupa’dan kumaş getiren terzilere bıraktık. Halbuki, fabrikalarımız kısa sürede ... dokunuşu, rengi, cinsi Avrupa ile rekâbet edecek daha ucuz kumaşlar hazırlamışlar. Bunları görmemek, yabancı kalmak” nankörlüktür demiştir. Yapılması gerekenler konusunda ise bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Şukûfe Nihâl, yerli üretim kumaşların hâlâ zevkimizi tatmin edecek seviyede olmasalar bile onu; büyümeye, beslenmeye, şefkate ihtiyacı olan bir çocuk gibi kollayıp korumamız gerektiğini hatırlatmış, gerekçe olarak da “çünkü, o yurdumuzun malıdır. Öz çocuğumuzdur. Onda göreceğimiz en küçük bir gelişme kalbimizi kabartmalıdır. Ona bu gelişmeyi sağlayacak olan bizim ilgimizdir.” diyerek belki de devletin önceki yıllarda çıkarttığı Teşvik-i Sanâyi Kanunu’na atıfta bulunmuştu. Zirâ devlet, ihalelerde bile yerli malı alımını özendirmiş ve yerli mal; ithal edilecek maldan % 10 daha fazla olsa dahi yerli malı kullanımı konusunda ısrar etmişti.

Şukûfe Nihâl, yazısının sonuç paragrafında daha iyi, daha zarif olmak uğruna dışarıya vereceğimiz her kuruşun; ülkemizde bir vatandaşın ıstırabına neden olacağını anlatmıştı. Ülkemizin fakir, paraya muhtaç bir ülke olduğunu, onu kurtarmak ve iktisâdî bakımdan güçlenmemiz için harcayacağımız on paranın bile milletin cebinde kalmasına özen göstermemiz gerektiğini belirterek; yapılacak işin bir fedakârlık değil aksine millî bir görev olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca; “Sevgili yurdumuzu bu tozlu, mikroplu kaldırımlardan, harap çehreli işsiz güçsüz insanlardan, aç çocukların ve ihtiyârların fecî manzarasından kurtarmak, bütün dünyanın yürüdüğü hakikî medeniyet ve insâniyet yolunda yürüyebilmek için yirtınircasına çalışmamız” gerektiğini ikaz etmişti.

Gerçekten de milletin o günlerde yegâne hedefinin kazanç kaynaklarını artırması, paramızın ülke dışına çıkmasına mâni olarak sanayimizin büyüüp gelişmesine katkı sağlaması ve çalışanlarımızın da çoğalması yolunda adımlar atılmalıydı. Yoksa, Şukûfe Nihâl’in dediği gibi kuru heyecanla yapılan vatanperverliğin bize bir faydası olmayacağını tecrübeler; felâketler göstermişti. Şukûfe Nihâl, “*artık lüks peşinde koşacak amaçsız gençler değil; gerçek değerlere önem verecek ciddî asîl başlar istiyoruz*” diyerek yazısını veciz bir ifadeyle bitirmişti.³⁶

Fırat Gazetesi, 1934 yılı etkinlikleriyle ilgili başlığını atarken dilde öze dönme çalışmalarına örnek olacak bir dil ve üslup kullanmıştır. 10 Aralık 1934’te yaptığı yayında; “*Ekonomi Haftası*” başlığıyla verilen haberde 12 Aralık’ta başlayacak olan Ekonomi ve Biriktirme Haftası için Malatya’da hazırlıkların başladığı, hafta içinde bir gün etkinlik yürüyüşü (geçiş resmi) yapılacağı, her tarafta yerli mallar ve ekonomi konusunda konferanslar verileceği duyurulmuştur. Ekonomi Haftası münasebetiyle Malatya’daki bütün kahveler, müşterilerine çay ve kahve yerine yerli meyvelerimizi sunacaklardı. Bu tür etkinliklerin final akşamında düzenlenen Kayısı gecesinde ise Malatyalılar bir araya geleceklerdi.³⁷

Bu dönemde haftada iki gün çıkan Fırat Gazetesi, 13 Aralık 1934 Perşembe günkü sayısının ilk sayfasını “*Ekonomi Yıl Günü Dün Başladı*”, “*Tutum ve Biriktirme Haftası*” başlıklarıyla başlayan yazılara ayırmıştır.³⁸ Gazetenin köşe yazarlarından Osman Eti, okurlarına derlediği tekerleme, atasözleri ve vecizelerden yola çıkarak yerli malı kullanmak ve tasarruf etmekle ilgili bir yazı hazırlamıştı. “*Tutum ve Biriktirme Haftası*” başlıklı yazısında, “*bütün yurttta Ulusal Tutum ve Biriktirme Haftası*”nın başladığını haber verdikten sonra yerli yiyip, yerli giyinmenin hepimize düşen bir yurt görevi olduğunu hatırlatmıştır. Bu arada adı geçen yazar bir başka konuya da dikkat çekmişti: Tasarruf... Her vatandaşın, 5-10 para arttırmak suretiyle tasarruf yapmasını öğütlemiş ve “... *‘atalarım ak akça kara gün içindir’ demiş. Bu söz tam da bunun içindir.*” diyerek herkesin gelirinin hiç olmazsa bir kısmıyla geleceğine yatırım yapmasını istemiştir. Bugünden yarını düşünmek gibi gelecek için de bugünden çalışmak gerektiğine vurgu yapan Osman Eti, konuya bir tekerlemeye örnek getirmiş;

“*Var mı senin pulcağızın? Böyle buyur cancağızım*

Yok mu senin pulcağızın? Şöyle gider yolcağızın” diyerek paranın altın bir

36 *Yeni Malatya Gazetesi*, 17 Birinci Kanun 1931, s.2 vd.

37 *Fırat Gazetesi*, 10 Birinci Kanun 1934.

38 *Fırat Gazetesi*, 13 Birinci Kanun 1934.

anahtar gibi hayatın her kapısını açtığını söylemişti.

Yazının diğer bölümlerinde *“Parayı kazanmak kolay, arttırmak, harcamak güçtür.”*, *“Ademoğlu bir santimi bile hesaplayarak harcamalı ve geriye beş-on para arttırmalıdır.”*, *“Az-çok, her ne olursa olsun, geriyi düşünmek, hoşça yaşamak demektir.”*, *“Para parayı getirir.”*, *“Eli sıkı olanların cebinde çıkı da vardır.”*, *“Elleri bol bol har vurup harman savuranın avucunda poyraz kalır.”* vb. sözlerle insanımızın tasarruf yaparak geleceklelerini düşünmelerini salık vermişti. Her vatandaşın, birey olarak yapacağı tasarrufun ülke kalkınmasında da önemli bir yeri olduğunu belirten Eti, Cumhuriyetin kurduğu bankalarda önceki yıllarda 4 Milyon lira *“biriktirme paramız”* varken, bu paranın 10 yılda 40 milyon liraya çıkarıldığını ve bunun bu yıl da 50 milyon liraya çıkarılacağını yazmıştır. Yapılan tasarruflar sayesinde yurdun her tarafında yükselen fabrika bacalarının *“bu damlacıkların sel haline gelmiş varlıkları”* olduğu değerlendirilen yazıda; ülkenin refah seviyesinin yükselmesine de haklı olarak *“Bütün bu varlıklar, ancak senin benim santimlerimizle oldu”* demek suretiyle açıklık getirilmişti.

Osman Eti, yazısına eskilerin *“Tatlı ye tatlı konuş”* sözüyle son verirken dilde öze dönme çalışmalarına da gönderme yaparak okurlarına önemli bir mesaj vermişti: *“Dilimizi nasıl Türkçeleştiriyorsak, midemizi de Türkleştirelim. Hele bizim gibi acunun en tatlı meyvelerini, yemişlerini yetiştiren, bir kentli olanlar için bu söz tam yerindedir. Tatlı yiyelim, tatlı konuşalım; yerli yiyelim, yerli konuşalım. Sözün özü: Dilimizde, karnımızda, üstümüzde, başımızda yabancıların nesi varsa tutup atalım.”*

Fırat Gazetesi, 17 Aralık 1934 Çarşamba günü sayısında Tasarruf ve Yerli Mali Haftası'na ait Malatya etkinliklerini *“Cumhuriyetçi Türkiye'nin Ekonomik Varlığı Pek Parlaktır.”*, *“Başbakan Büyük Bir Söylevle Ekonomi Yedi Gününü Açtı”*, *“Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Gününü”* ve *“Yarın Kayısı Gecesi Var”* başlıklarıyla manşetten vermişti. Ayrıca, İsmet İnönü'nün Malatya'da bir fabrika açılacağı haberine yer verilmişti.

Gazete, *“Teklerin Biriktiriciliği Yetmez, Bütünün Tutumlu Olması Gerekir”* sloganıyla hafta etkinliklerini verdiği haberde; *“Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Gününü”*nün 1934 yılından önceki Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Gününden daha parlak bir şekilde kutlandığına değinerek Çarşamba günü Şar (şehir) üzerinde ve çok alçaktan uçan üç uçağın havadan saçtığı *“tutum”*a ait çeşitli vecizelerin, Cumhuriyetin ekonomiye verdiği değeri bir kez daha ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Malatya Halkevi'ne yerleştirilen radyodan, Başbakan İnönü'nün haftayı açış konuşmasını kendi sesinden dinleyenlerin, Malatya'ya fabrika açılacağını öğrenmeleri üzerine şehri baştan başa sevince boğan güzel müjdeyi halka yaydıklarını nakleden Gazete; *“Bir dokuma fabrikası da Malatya'da kurulacak. Nereye gitseniz fabrikayı konuşuyorlar. Geç duyanlar ötekilerine soruyorlar:*

-Doğru mu?

-Öyle mi. Bildiriş nereden. Kim söylemiş? Sonra yüzler gülüyor. Başbakan söz verince fabrika kurulmuş demektir, işliyor demektir.” diyerek halkın mutluluğunu dile getiriyordu.³⁹

Fırat Gazetesi, 11 Aralık 1935 Çarşamba günü sayısında *“Artırım ve Tutum*
³⁹ *Fırat Gazetesi*, 11 İlk Kanun 1935.

Haftası Yarın Başlıyor” manşetiyle okurlarını bilgilendirmiş ve Artırım ve Tutum Haftası’nın 12 Aralık 1935 Perşembe gününden itibaren başlayacağını ve 19 Aralık 1935 Çarşamba günü akşamına kadar süreceğini yazmıştır. Ayrıca, hafta içinde kahvelerde, mağazalarda, evlerde yerli mallarının çoğaltılacağı ve yetkililerin yerli malı kullanımı işini önemle işleyecekleri anlatılmıştır. Ayrıca, hafta boyunca şehrin her yanında yerli malı kullanımının anlatıldığı pankartların asılacağı, yerli malı satan bütün mağazaların bu hafta için vitrinlerini süsleyecekleri, bir yarış şeklinde geçecek süsleme sonunda dereceye girenlerin ödül kazanacakları duyurulmuştur. Hafta boyunca yapılacak etkinlikler ise şu şekilde programlandırılmıştır:

A-12 Aralık 1935 Perşembe

Artırım ve Tutum Haftası, bütün okullarda öğrenciye kısa bir söylev ile açılacaktır. Akşam, Yeni Gazinoda bir ayta^{40*} yapılacaktır. Vitrin yarışı başlatılacaktır.

B-13 Aralık 1935 Cuma

Vitrin yarışı devam edecektir. Akşam, Ahmet Çavuş Gazinosu’nda bir söylev verilecektir.

C- 14 Aralık 1935 Cumartesi

Vitrin yarışması devam edecektir. Akşam, Samanpazarı Gazinosu’nda bir konferans verilecektir.

Ç- 15 Aralık 1935 Pazar

Saat 10:00’da lise ve ilkokulların son sınıf öğrencileri tarafından şehir içinde kısa bir gidiş (yürüyüş) yapılacaktır. Öğrencilerin artırma sembollerini taşımaları ve Şire Pazarı meydanında halka bir ayta yapılması uygundur. Uray tarafından bugün davul sağlanacaktır.

D- 16 Aralık 1935 Pazartesi

Öğrencilerin artırdıkları paralar, kendi artırım hesaplarına, bankalara yatırılacaktır. Bunun için öğretmenlerin gözetisinde öğrenciler grup grup bankalara geleceklerdir. İş Bankası’nın öğrencilere özgü olarak ayırdığı 55 kumbaradan da istifade edilecektir.

E- 17 Aralık 1935 Salı

Vitrin yarışı devam edecektir. Akşam Halkevinde bir konferans verilecektir.

F- 18 Aralık 1935 Çarşamba

Vitrin yarışı, yargıç kurulu tarafından vitrin birincisi seçilecektir. Akşam Halkevi tarafından yapılacak kayısı gecesi ile hafta kapatılacaktır.⁴¹

Anadolu Ajansı’ndan geçtiği yurt ve dünya haberlerinden yerel haberlere yer ayırmayan Ünal Gazetesi 16 Aralık 1935 tarihli sayısında “Ankara’da Tasarruf Haftası” başlığıyla tasarruf haftasına tek sütunda yer vermiş; fakat Malatya

40 Ayta, resmî bir toplantıda oldukça kısa olan söylevler, sözler; tımturaklı konuşma.

41 *Firat Gazetesi*, 11 İlk Kanun 1935.

ile ilgili bir haber geçmemiştir.⁴² Buna karşın Fırat Gazetesi'nin 18 Aralık 1935 Çarşamba günlü sayısında hafta etkinliklerinin ayrıntısı "*Artırım ve Tutum Haftası Nasıl Geçiyor*" başlığıyla anlatılmıştır. 12 Aralık Perşembe gününden itibaren başlayan "*Artırım ve Yerli Malı Haftası*"nın geçen yıllar gibi kutlandığı, ilk gün bütün okullarda yerli malı ve artırıma ait konferansların verildiği, Hafta içindeki gecelerde de konferansların tekrarlandığı, mağazaların vitrin yarışına katıldığı, vitrin yarışı sonuçlarının 19 Aralıkta belli olacağı ve aynı gün okul öğrencilerinden bir grup tarafından kısa bir gidiş yapılacağı ifade edilmiştir. Haftanın sonunda da geniş kapsamlı bir "*Kayısı Gecesi*" eğlencesi düzenlenmiş ve gece Malatya Lisesi öğretmenlerinden İlgaz Hanımın konferansıya başlamış katılanlara kuru meyve ve kayısı ikrâm edilmiştir.⁴³

Fırat Gazetesi 11 Aralık 1936 tarihli nüshasında; "*Artırma Ve Yerli Malı Haftası Programı*" başlığıyla hafta etkinliklerini duyurmuştur.⁴⁴ Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu ve Malatya Halkevi'nin birlikte hazırlayıp uyguladıkları program gereği, Arttırma ve Yerli Malı Haftası 12 Aralık 1936 Cumartesi günü başlamış ve Hafta boyunca kahve, lokanta, mağaza gibi halka açık yerlerde ve evlerde yerli tüketime özen gösterilmiştir. Belediye Başkanlığı ve Emniyet Direktörlüğü ilgililere duyuru yapacak ve halka açık yerlerde bu işi ehemmiyetle kontrol edeceklerdir.

Dükkânlarda ve mümkün olan her yere yerli malı levhaları ve vecizeleri asılmış, Haftanın, amacına uygun bir canlılıkla geçmesi için bütün teşekkül ve aydınlardan bu işe azami ilgi göstermeleri ricâsında bulunulmuştur. Bütün mağazalar, vitrinlerini yerli mallarıyla süslemiş, yerli malı ile süslenen vitrinler arasında müsabaka yapılmış ve birinciye madalya verilmiştir. Vitrin birinci seçimi, 19 Aralık saat 10:00'da yapılmıştır. Hakem heyeti; Belediye, Halkevi, Ticaret Odası, Ulusal Ekonomi Kurumu Başkanlarından ve Emniyet Direktöründen oluşmuştur.

Haftanın, günlere göre etkinlikleri aşağıdaki şekilde yaşanmıştır;

A-12 Aralık 1936 Cumartesi;

Hafta bütün okullarda öğretmenlerin öğrenciye söylevi ile açılmış, vitrin yarışı başlamıştır.

B-13 Aralık 1936 Pazar;

Saat 10:00'da ellerinde tasarruf vecizeleri ve levhaları bulunan Lise ve ilkokul öğrencilerinin iştirakiyle Malatya Lisesi önünden başlayarak bir geçit resmi yapılmış, akşam Ankara Gazinosu'nda bir konferans düzenlenmiştir.

C-14 Aralık 1936 Pazartesi;

Öğrenciler, kumbaralarını bankalara götürmüş, hesabı olanlar hesaba yatırmışlar, olmayanlar yeni hesap açmışlardır. Akşam, Saman Pazarı'nda meydana kahvede, kunduracılar arasındaki kahvede konuyla alakalı konuşmalar yapılmıştır.

42 *Ünal Gazetesi*, 16 Birinci Kanun 1935.

43 *Fırat Gazetesi*, 18 İlk Kanun 1935.

44 *Fırat Gazetesi*, 11 İlk Kanun 1935.

Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf Ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri
(1932-1951)

Ç-15 Aralık 1936 Salı;

Akşam İsmail'in kahvesinde ve Yenihan kahvesinde konuşmalar yapılmıştır.

D- 16 Aralık 1936 Çarşamba;

Akşam, Cumhuriyet Oteli kiraathanesi ve Garaj kahvesinde konuşma yapılmıştır.

E-17 Aralık 1936 Perşembe;

Akşam, Belediye altındaki kahvede ve Yoğurt Pazarı'nda konuşma yapılmıştır.

F-18 Aralık 1936 Cuma;

Akşam, Halkevinde bir Kayısı gecesi düzenlenmiş ve burada yapılan bir konuşmayla Hafta sona erdirilmiştir.

G-19 Aralık 1936 Cumartesi;

Hafta içinde gün olmadığından vitrin müsabakaları Cumartesi günü saat 10:00'da bitirilmiş ve birinci belirlenmiştir. Ulusal Artırma konusunda okullarda halka açık olmak üzere saat 13:00'te birer müsamere yapılmıştır. Bu yılki Hafta etkinliklerini anlamlı kılan en önemli husus ise, Ramazan Bayramı'nın da idrak edildiği ve yerli malı tüketiminin yapıldığı günler olmuştur.⁴⁵

Fırat Gazetesi, 25 Aralık 1936 tarihli sayısında "*Ulusal Ekonomi Haftası*"⁴⁶ başlığıyla duyurduğu yazıda hafta etkinliklerinin bu yıl da geçen yıllarda olduğu gibi geceli, gündüzlü halkı ikaz etmek suretiyle canlı, sözlü ve hareketli geçtiğini ifade etmiştir. Türü toplantı yerlerinde her gece birer ikişer konferans verilmiştir. Lise ve ilkokullardaki öğretmenlerle kalabalık bir halkın huzurunda pazar günü sabahleyin Belediye önünde Cumhuriyet öğretmenlerinden Zahit Atay tarafından ekonomi konusuyla ilgili bir söylev verilmiştir. Her okul, bu hafta içinde ayrıca bir temsil vermiştir. Son olarak da Halkevi salonunda Kayısı Gecesi yaşatılmış ve İlk Tedrisat Müfettişi (İlköğretim Müfettişi) Muhsin Tuzcu ile Fen Bilgisi öğretmeni Süleyman Bey tarafından birer konferans verilmiştir.

Yine gazete haberine göre, Hafta etkinlikleri kapsamında 11 Sözmen (konuşmacı)'in muhtelif yerlerde konferans verdikleri belirtilmiş ve bunların nerelerde etkinliğe iştirak ettikleri yazılmıştır. Toplantı yerlerinde ayrı gecelerde konferans veren öğretmenler şunlardır: Lise Fen Bilgisi Öğretmeni Süleyman Bey, İlk Tedrisat Müfettişi Muhsin Tuzcu, Cumhuriyet ve İsmetpaşa Okulları Başöğretmenleri Faruk Balcıgil ve Fehmi Ünal, Cumhuriyet Okulu öğretmenlerinden Zahit Atay ve Memduh Ulubilgin, Gâzi İlkokulu öğretmenlerinden Halik ve Abdullah Beyler, İnönü İlkokulu öğretmenlerinden Resul Coşkun ve Mustafa Bey, İsmetpaşa İlkokulundan Vahap Bey.

25 Aralık 1936 Cuma günü Fırat Gazetesinde Şevki Sözen imzasıyla "Propaganda" başlığını taşıyan bir yazıda; Ulusal Ekonomi ve Artırma Haftası'nın birkaç yıldır canlı geçtiği, Ankara ve İstanbul'da radyo programlarıyla, konferanslarla yaşatılan bu Haftanın Malatya'da da aynı yolda yürüyerek gerçekleştirildiği ve

⁴⁵ Fırat Gazetesi, 11 İlk Kanun 1936.

⁴⁶ Fırat Gazetesi, 25 İlk Kanun 1936.

radio yayını yapılarak halkın bilgilendirildiği anlatılmıştı. Sözen, ulusal ekonomide kalkınmanın ne kadar geniş bir mâna ifade ettiğini bilmeyen bir Türk vatandaşı kalmayacak şekilde bu düşüncüyü bütün vatandaşların ruhuna nakşetmek ve sindirmek gerektiğini hatırlatarak okurlarına önemli bir mesaj vermiştir.

Fırat Gazetesi, 1937 yılında yapılan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamalarını da *“Malatya’da Tutum Haftası Çok Güzel Geçmiştir”* manşetiyle haber yapmış ve hafta boyunca gerçekleştirilen etkinliklerle ilgili bilgi vermiştir. Haftanın birinci günü, okulların müşterek hareketleriyle Çarşı, Pazar gezilerek tezâhürlerde bulunulmuş, o gün öğleden sonra da Cumhuriyet İlkokulu öğretmeni Zahit Atay tarafından halkın toplu bulunduğu Merkez Kiraathanesinde, haftanın önemi üzerine bir konferans verilmiştir. Bu konferanslar haftanın her gecesinde halkın yığılaştığı yerlerde muhtelif öğretmenler tarafından tekrar edilmiştir. Özellikle son gece Malatya Halkevinde tertip edilen Kayısı gecesiyle hareketli saatler yaşanmıştır. Yapılan etkinlikte kürsüye Ziraat Bank Müdürü Cevat Somer gelerek tasarrufun ve tasarruf sandıklarının kısa bir tarihini anlatmış, tutum hakkında halkı ilgilendiren açıklamalarda bulunmuştur. Konferans bitiminde halka kuru meyve sunulmuş ve Halkevi müzik kolu da nefis bir konser vermiştir.⁴⁷

1939 yılı Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlama etkinlikleri de Fırat Gazetesi’nde diğer yıllara örnek teşkil edecek şekilde ayrıntılarıyla verilmiştir. Malatya’da tertip edilen etkinlikler; *“Onuncu Tasarruf ve Yerli Malı Haftası”* manşetiyle yer almıştır. haberin ayrıntısında 12 Aralık 1939 Salı günü Tasarruf Haftası’nın başlayacağı duyurulmuştur.

Yurdun her tarafında olduğu gibi Malatya’da da bu hafta içinde tasarruf edilecek maddeler ve bu yoldaki konuşulacak meseleler hakkında ilgili makamlar tarafından lazım gelen tedbirlerin alındığı belirtilmiş ve program oluşturulmuştur. Bir hafta içerisinde Malatya’da gerçekleştirilecek etkinlik programını yayınlayan gazete bunları şu şekilde sıralamıştır. Öncelikle, ilk gün bütün okullarda öğretmenlerin öğrenciye kısa bir konuşma yaparak Tasarruf Haftası’yla ilgili bilgilendirme yapılacak ve yerli malı kullanımı ve tasarruf etmenin önemi vurgulanacaktır.

13 Aralık Çarşamba günü öğrenciler okullarında temsil yapacaklar, öğleden sonra da kumbaralarını bankaya yatıracaklardır.

14 Aralık Perşembe günü akşam sinema binasında halka bir konferans verilecektir.

15 Aralık Cuma günü akşamı Sevim Kiraathanesi’nde tasarrufla ilgili ayrı bir konferans düzenlenecektir.

16 Aralık Cumartesi günü öğleden sonra vitrin birincisi seçimi yapılacak, daha önceden duyurusu yapılan Vitrin yarışmasına katılacağını bildiren esnaf ve iş yeri sahipleri arasından ilk üçe girenlere ödül verilecektir. Ayrıca Çarşamba günü temsil yapmayan okullar en kısa zamanda temsililerini yapacaklardır.

17 Aralık Pazar akşamı Bahçeli Fırat Kiraathanesi’nde bir konferans verilecektir.

18 Aralık Pazartesi günü ilkokulların son sınıflarıyla lise öğrencisi, ellerinde

⁴⁷ Fırat Gazetesi, 24 Birinci Kanun 1937.

artırma vecizeleri ve levhaları olduğu halde saat 10:00'da bir gezi yapacak ve Belediye önünde konuşma yapılacaktır.

19 Aralık Salı günü haftanın son günü olup akşam Halkevinde bir Kayısı gecesi düzenlenecek ve gerçekleştirilecek bir konferansla hafta sona erecektir.⁴⁸

Ulaşabildiğimiz ve haber bulabildiğimiz son örnek de Fırat Gazetesi'nin 1943 yılı sayılarına ait olup burada da tek manşetten "*Millî Tasarruf Haftası*" adıyla bir haber vermekle yetinilmiştir. Haberde, "*14. Tasarruf ve Yerli Malı Haftasının başladığı belirtilmiş ve bir hafta devam edecek olan bu günlerde millî ve içtimâî varlığımızı sağlayacak ve tasarruf kabiliyetini ölçecek bir davanın içinde bulunacağız*" diyerek konuya dikkat çekilmiştir. Gazetenin bu sayısında Malatya'daki Hafta etkinlikleriyle ilgili bir bilgi yer almamıştır.⁴⁹

D-Sonuç

TBMM Hükümeti, olağanüstü tedbirlere başvurarak Misâk-ı Millî ilkelerine dayanan yeni bir ekonomik süreç başlatmış, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisât Kongresinde Misâk-ı İktisadî kararlarını kabul etmiştir. İzmir İktisât Kongresine çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi delegelerinden oluşan 1135 kişi katılmıştı. Kongre'de, TBMM'nin iktisât siyasetinin esâsını oluşturan Misâk-ı İktisadî kararları kabul edilmiştir. Kongre sonunda Batılı devletlere verilen en önemli mesaj, devletin millî ve mâlî bünyesini bozmayacak, kapitülasyonları diriltmeyecek yabancı sermayeye açık olmasıydı.

1929'dan itibaren dünyayı etkisi altına alan iktisadî buhran, ekonomik yönden yeni bir yapılanma içine giren Türkiye'yi de etkilemiş, ardından esen savaş rüzgârları iktisadî dengeleri alt-üst etmiştir. Türkiye, 1929 Dünya iktisadî buhranının yaralarını çabucak sarabileceği bazı önlemler almış, bu önlemlerin hayata geçirilebilmesi amacıyla da 12 Aralık 1929'da Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti'ni kurmuştur. Cemiyet, kısa süre içinde ilgi görmüş ve ülke genelinde 273 şube açılmıştı. Cemiyetin faaliyetleri, millî tasarruflardan millî sermayenin nasıl birikebileceğini öğretmektir. Bunun için 1929 yılından itibaren her yıl 12-18 Aralık'ta Tasarruf ve Yerli Malı Haftaları düzenlenmeye başlandı. Yerli Malı ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri, yurt genelinde olduğu gibi Malatya'da da coşku içine yaşanan bir hafta olmuştur. Yerli Malı ve Tasarruf Haftası Etkinlikleri, Halkevlerinin de katılımıyla yurt genelinde coşkuyla kutlanmıştır.

Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti tarafından ülke genelinde başlatılan ekonomik seferberlik kapsamında 12 Aralık'tan itibaren yedi gün devam eden Millî Tasarruf ve Yerli Malı Haftası, özellikle Malatya Halkevi şubesi aracılığıyla üst düzeyde kutlanmıştır. Malatya Halkevi, Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti'nce hazırlanan programı, Maarif Müdürlüğü ile işbirliği içinde yedi gün süren etkinliklerle kutlamış, yediden yetmişe bütün hemşehrilerine yerli malı kullanımı ve tutum hakkında millî bir bilincin aşılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

⁴⁸ Fırat Gazetesi, 8 Birinci Kanun 1939.

⁴⁹ Fırat Gazetesi, 14 Birinci Kanun 1943.

E-Kaynakça

1-Resmî Yayınlar

- Aydın Tarihi*, c.23, S.69, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.
CHP, *1937 Yıldönümü Broşürü, Geçen Yılda Halkevleri Nasıl Çalıştı?*, Ankara 1937.
CHP, *1939'da Halkevleri*, Ankara, 1939.
CHP, *Halkevleri Halkodaları 1932-1942*, Ankara, 1943.
Millî İktisât ve Tasarruf Cemiyeti Nizamnamesi, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1929.

2-Tetkik Eserler ve Makaleler

- Afetinan, A., *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat - 4 Mart 1923)*, TTK., Ankara, 1989.
Arıkan, Zeki, Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c.6, S.23, 2002.
Aydın, M., Yeni Türk Devleti ve Misâk-ı Millî, *Türkler*, c. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
Aydın, M.,. *Atatürk ve Malatya*, Malatya, 2006.
Aydın, M., The Role Of Community Centers in Education Throughout Historical Process and The Example of Malatya Community Center (1932-1951), *International Conference on Research in Education and Science (ICRES)*, May 19-22, , Bodrum, Turkey, 2016, pp.1709-1723.
Aydın, M., Aydın, M. K., *Türk İnkılâbı Tarihi*, 2. Baskı, Azim Matbaası, Ankara, 2011.
Boratav, K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, 6.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.
Derin, H., *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 1940.
Duman D., "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*,c.1/2, (Mart), 1992, ss.127-143.
Duman D., "Yerli Malı Haftaları", *Tarih ve Toplum*, 19/111,(Mart), 1993, ss.143-147.
Duru, Bülent, "1931 Tasarruf Yılı: Tek Partili Dönemin Başlangıcı", *Açıklamalı Yönetim Dizini 1929-1939*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 2007, ss.229-238.
Elman, A. Ş., *Dr. Reşit Galip*, Ankara, 1955.
Gökalp, Z., "Millet Nedir? Millî İktisât Neden İbarettir", *İktisâdiyât Mecmuası*, c.1/1, 1331/1916.
Gökalp, Z., *Makaleler VIII* (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
Kartopu, S. (2012). Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler, *GJEBS Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, (Winter-2012),1/2, ss.32-40.
Keskinılıç, E., "Duyun-u Umumiye İdaresi", *Türkler* 14, 371-380, Ankara, 2002.
Kütükoğlu, M., "Balta Limânı Muahedesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 5, 1992, ss.38-40.

- Meray, S. L., *Lozan Barış Konferansı / Tutanaklar-Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ökçün, A. G., *Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir: Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara, 1968.
- Önsoy, R., *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1999.
- Özacun, O., "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, 11/3, 1996.
- Özdemir, Y., Aktaş, E., "Halkevleri 1932'den 1951'e", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.45, Erzurum, 2011, ss., 235-262.
- Özer, S., "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5, (Spring 2013), 2013, p. 595-613.
- Şeker, M., "Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 2007.
- Tekinalp, "Milli İktisada Doğru", *İktisâdiyât Mecmuası*, 1/18, 1332/1917.
- Toksoy, N., *Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Ankara, 2007.
- Toprak, Z., *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- Toprak, Z., *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

3-Sürelî Yayınlar

- Fırat Gazetesi*, 10 Birinci Kanun 1934 Salı.
- Fırat Gazetesi*, 13 Birinci Kanun 1934 Perşembe.
- Fırat Gazetesi*, 11 İlk Kanun 1935 Çarşamba.
- Fırat Gazetesi*, 18 İlk Kanun 1935 Çarşamba.
- Fırat Gazetesi*, 11 İlk Kanun 1936 Cuma.
- Fırat Gazetesi*, 25 İlk Kanun 1936 Cuma.
- Fırat Gazetesi*, 24 Birinci Kanun 1937 Cuma.
- Fırat Gazetesi*, 8 Birinci Kanun 1939 Cuma.
- Fırat Gazetesi*, 14 Birinci Kanun 1943 Salı.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 14 Kânunuevvel 1929 Cumartesi.
- Hizmet Gazetesi*, 14 Kânunuevvel 1929 Cumartesi.
- Ünal Gazetesi*, 16 Birinci Kanun 1935 Pazartesi.
- Yeni Malatya Gazetesi*, 10 Birinci Kanun 1931 Perşembe.
- Yeni Malatya Gazetesi*, 17 Birinci Kanun 1931 Perşembe.

F-Ekler

FIRAT

CUMHAİYETİN SAĞLIK VE İÇİŞLERİ BAKANLIĞI BAĞLI

SAYI 1111 Kış 2016/1

Millî Tasarruf Harbi

12 Ocak 1938 tarihinde...

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin...

12 Ocak 1938 tarihinde...

Gelenler ve Gidenler

Yatmış M. K. Aydın...

8. ve 9. nolu Mahalle Sokakları

İstanbul, 12 Ocak 1938 tarihinde...

FIRAT

CUMHAİYETİN SAĞLIK VE İÇİŞLERİ BAKANLIĞI BAĞLI

SAYI 1111 Kış 2016/1

Onuncu Tasarruf ve Yerli Mali Haftası

12 Ocak 1938 tarihinde...

Son Haberler

Fin-Rus harbi...

Messiaf ölüm

Vilnius'te...

Malatya Vakıflar Direktörlüğünden:

Sıra No	Adı	Şehri	Neşriyatı	Yatması	Varlığı	Neşriyatı
1	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
2	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
3	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
4	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
5	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
6	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
7	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
8	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
9	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938
10	Ali	İstanbul	1938	1938	1938	1938

Ünal

SAYISI EKİM 2016 MALATYA SAYI 108

Gizli Cemiyet

12 Ocak 1938 tarihinde...

Saygı

12 Ocak 1938 tarihinde...

Habesistan

12 Ocak 1938 tarihinde...

Şarbon

12 Ocak 1938 tarihinde...

Yağmur

12 Ocak 1938 tarihinde...

Malatya

SAYI 108 - ERKİN KİTAPÇI

Parasız 10 - Birlik Kitapçısı

12 Ocak 1938 tarihinde...

Marsiler

12 Ocak 1938 tarihinde...

Aboneli

12 Ocak 1938 tarihinde...

TASARRUF VE YERLİ MALİ HAFTASI

12 Ocak 1938 tarihinde...

ŞİRKİ

12 Ocak 1938 tarihinde...

TERKİZ

12 Ocak 1938 tarihinde...

ESKİ MEZOPOTAMYA HUKUKUNDA DİNİ NORMLAR

RELIGIOUS NORMS IN ANCIENT MESOPOTAMIAN LAW

Yusuf KILIÇ* -Elvan ESER**

Özet

Dünya medeniyetinin beşiği olan Mezopotamya, aynı zamanda ilk yazılı hukuk kurallarının oluşturulduğu bölge özelliğini taşımaktadır. Mezopotamya'nın yazılı hukuk metinleri incelendiğinde, burada oluşan siyasi erklerin geniş halk kitlelerini itaat altında barındırabilmek ve hükmetmek amacıyla toplum tabanında bulunan "dinî kuralları" siyasi bakış açısıyla harmanlayarak hukuk maddelerini tanzim ettikleri anlaşılmaktadır. Böyle bir süreçte, iktidar sahiplerinin beslendiği meşruiyet kaynakları da yine dinseldir ve teokratik devlet nizamı hâkimdir. Bununla birlikte ilk defa Sumerler tarafından kurulan söz konusu devlet yapısında, Güneş Tanrısı dUTU adaletin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Nitekim Ur-Nammu'nun kanun metninde dUTU adaletin koruyucu tanrısı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca Mezopotamya'nın Sami asıllı kanunları olan ana-İtuşu, Lipit-İştar, Eşnunna ve Hammurabi Kanunları ile Orta Asur Kanunları'nın *prologue ve epilogue* kısımları ile çeşitli kanun maddelerinde tanrı ve din etkisini görmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Eski Mezopotamya, Hukuk, Din, Adalet.*

Abstract

Mesopotamia, the cradle of the civilization, has the feature of being the first region on which first written rules of law were created. When written law texts of Mesopotamia are analyzed, it is seen that those who had the political power made use of law codes by blending them with "religious rules" to govern the public and to make them obey. The legitimacy of the rulers is also religious in such a process and a theocratic system is valid in governing of the state. At the same time, in the theocratic ruling of the state which was set up by the Sumerians first, dUTU as the sun god was also the protector of justice. In the law text of Ur-Nammu, dUTU appears as the protector of justice. Additionally, it is also possible to see the traces of god and religion in the codes of ana-İtuşu, Lipit-İştar, Eşnunna and Hammurabi in Mesopotamia and *prologue and epilogue* parts of Middle Assyrian law codes.

Key Words: *Ancient Mesopotamia, Law, Religion, Justice.*

A-Giriş

Sosyal bir varlık olan insanın soyunu ve yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmesi için topluluklar halinde yaşaması bir zarurettir. Söz konusu zaruret beraberinde uyulması gereken kuralları, bu kurallar ise zamanla hukuk kaidelerini doğurmuştur. Nitekim sosyal bir çevrede yaşayan ve bir topluluk meydana getiren insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde hukuk en önemli rolü oynamıştır. Diğer bir deyişle, hukuk, insanların yine insanlar için meydana getirdiği ve toplumun bekasını sağlamaya yönelik ortaya konulmuş kurallar bütünüdür. Yani nerede bir toplum varsa orada hukuk kuralları olmak zorundadır¹. Bununla birlikte toplum nizamının vazgeçilmezi olan resmi hukuk kuralları yazının inkişafıyla mümkün kılınmıştır. Zira yazı öncesi dönemde hukuk kurallarından ziyade, örfi ve dinî normlar toplum içerisinde ihtiyaç duyulan düzeni temin etmekteydi. Nitekim

*Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, E-mail: ykiliç@pau.edu.tr

** Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi Denizli Sosyal Bilimler MYO, E-mail: eeser@pau.edu.tr

1 Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2014, s.13.

Eski Yakındoğu kavimleri yazısız zamanlardan önce, yazılı kanunlar yerine *Pi-lul-da* denilen töre/örf-âdet kapsamındaki kurallara göre yönetilirdi².

Bu bağlamda hukuk kurallarını sözlü kültür unsuru olan örfi ve dinî normlardan ayıran en önemli özellik ise devlet cebriyle kendini gerçekleştiriyor olmasıdır. Nitekim “*Hukuk*”, hukuk kurallarından oluşmuş bir düzendir. “*Hukuk kuralları*” ise, devletin yetkili organları tarafından konulan, cebir ile insan davranışlarını düzenleyen yaptırım şeklindedir. Burada yaptırım kavramı üzerinde durmakta yarar vardır: *Müeyyide*, hukuk kuralının ihlaline tepki olarak gösterilen ve devlet tarafından uygulanan cebirdir. Bu “*cebir*”, kişinin hayatına, hürriyetine, mal varlığına verilen bir kısıtlama-zarar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi müeyyidelerle karşılaşmak istemeyen kişiler de hukuk kurallarına uymaktadırlar. Böylece toplumsal düzen sağlanmaktadır³. Öyle görülüyor ki, bir kuralın hukuk kuralı olduğunu söylemek için, her şeyden önce, söz konusu kuralın merkezi siyasal iktidar tarafından çıkarılması ve devlet tarafından yaptırımının denetlenmesi gerekmektedir. Nitekim bir kuralın hukuk kuralı olabilmesinin en önemli şartı devlet tarafından çıkarılmış olmasıdır⁴.

Machiavelli’ye göre, hukuk bu yönüyle siyasal iktidarın toplumu tek taraflı olarak kurmasının, egemenin iradesinin topluma dayatılmasının bir aracıdır. Buradaki asıl gaye ise, ister korku isterse ikna yolu ile toplumun itaatini sağlanmasıdır. Egemen güç, bunu sağlarken “*tuzakları tanımak için tilki, kurtları ürkütme için aslan gibi olmalı*”dır⁵. Nitekim Machiavelli’nin bu tanımından hareketle; tilki kurnazlığına ve aslan cesaretine malik olan siyasal erk, geniş halk kitlelerini itaat altında barındırabilmek ve hükmetmek gayesiyle, toplum tabanında hali hazır bulunan “*din kurallarını*” siyasal bakış açısıyla harmanlayarak hukuk maddelerini yaratmıştır. Bunu yaparken de hiç kuşkusuz gerek kendi meşruiyetini yüceltmek gerekse de toplum nizamına daha katı ve daha sabit bir karakter kazandırmak gayesiyle din kalkanını kullanmıştır. Zira herhangi bir ilkeye gönderme yapmadan siyasal iktidarın kullanılması mümkün değildir. Bir başka izahla, yöneten, ne adına yönettiğini söylemek, yani meşrulaşmak zorundadır. Hiçbir topluluk, benimsediği ve uymayı kabul ettiği bir ilke için siyasal iktidara rıza göstermedikçe kendisini yönetmez. Bahsedilen durumun ortaya koyduğu gerçek, yönetmek için zorlayıcı gücün gerekli olduğu; fakat onun siyasal iktidar ilişkisinin sadece bir yönünü oluşturduğudur. İdare edilenlerin, yönetenlerin otoritesini kabul etmeleri ve onu yönetici olarak meşru saymaları ise siyasal iktidar ilişkisinin ikinci boyutunu meydana getirmektedir⁶. Bu yönüyle hali hazırda inanan bir kitleyi, inancı doğrultusunda, yönetmek tarih boyunca birçok siyasal erk tarafından kullanılmıştır.

Hukuk kaidelerinin siyasal erk tarafından resmi bir ideoloji aracı olarak kullanılabilmesinin ve her şeyden önce resmîyet kazanabilmesinin yolunun, bu zorlayıcı ve nizam belirleyicisi olan kuralların yazıya geçirilmesi olduğunu evvelce

2 Arif Tekin, *Sümerler’den İslam’a Kutsal Kitaplar ve Dinler*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2005, s.83.

3 Kemal Gözler, *Genel Hukuk Bilgisi*, Ekin Kitapevi, Bursa, 2008, s.2-3.

4 Ertuğrul Uzun, *Hukukun Temel Kavramları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012, s.9.

5 Halis Çetin, “Egemenlik ve Hukuk ilişkisi Üzerine”, *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, C.3, S.2, Sivas, 2002, s.2.

6 Adil Şahin, “Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.15, S.3, Ankara, 2011, s.317-318.

dillendirmiştik. Ancak kanun hükümlerinin yazıya geçirilmesi bir noktada siyasi erki de sınırlandıran bir unsurdur. Zira bu yöntem ile toplumu yönetme fonksiyonunu üstlenenlerin yetkilerinin önceden bilinir olması, toplumun idare edilmesine ilişkin faaliyetlerinin sınırlı olması ve dolayısıyla yöneticilerin keyfiyetinin ortadan kaldırılması anlamına da gelmektedir. Böylece keyfi davranamayan yönetici, bir ilke ya da bir yasa ekseninde hareket etmek durumunda kalacaktır. Dolayısıyla bu yasa ya da ilke, yöneticinin yetkilerini açıklığa kavuşturduğu gibi, onu sınırlandırmış ve kurala bağlamış olacaktır. Toplumun yönetilmesinin temel ilkelerini içeren bu yasalara, hem toplumun, hem de yöneticilerin uyması gerekir ki, arzu edilen sınırlı yönetim ya da keyfi olmayan yönetim uygulanabilir olsun⁷.

Bununla birlikte, modern öncesi iktidar ilişkileri daha çok doğaüstü güç ekslenlidir. Bu ilişkiler toplum dışı güçlerin din, mitoloji ve önderlerin telkinleri ile toplumda içselleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İktidar, bu toplumlarda kurumsallaşmamış ve süreklilik kazanamamıştır. Böylesi bir siyasi süreçte iktidarın beslendiği meşruiyet kaynakları da yine mitolojik ve dinseldir⁸. Bu hal çerçevesinde Eski Yakınoğu toplumlarında; siyasi erkin kalabalık kitleleri idare edebilmesinin en önemli yolu ise dinî ve mitolojik inançları kullanmalarıdır. Böylelikle krallar sözde tanrı lütfuna ve toplum huzuruna hizmet eden, özde ise keyfiyeti doğrultusunda çıkardığı kanunlarla idari yapısını ve nizamını toplum tarafından kabul görür bir perspektife çekebilen tek yetkili yöneticiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim Eski Yakınoğu'da siyasi erk, din temelli yasayı siyasi meşruiyetleri için bir kalkan olarak kullanırken, Sumerce *NIG.SI.SÁ*, Akadça *mešarum* Hititçe *handandatar* denilen "adalet" kavramının ardına saklanmıştır⁹.

B-Mezopotamya Hukukunda Dinî Normlar

Sumerliler, çivi yazısını icat etmeleri ve belli kültür birikimine sahip olmaları sayesinde "Dünya Medeniyet Tarihi"nde adlarından sıkça söz ettiren bir toplum olmuşlardır. Birçok alanda bayrağı göğüsleyerek ilklere imza atan "Sumer Kültürü" kanun yapma ve bunu kayıt altına alma hususunda da çağdaşlarından erken davranmıştır. Gerçekten de Eski Yakınoğu yasaları için bazı bilim adamları haklı olarak "çivi yazısı hukuku" terimini kullanmaktadırlar. Buna göre, Sumerlerin icadı olan çivi yazısını kullanan Mezopotamya toplumları tarihsel bir sıra içinde birbirlerinin hukuk sistemlerinden ve yasalarından etkilendikleri gibi, yine aynı şekilde bu yazı sistemini kullanan Hititler ve Hurriler de, hukukî belgelerini Sumer ve Babil örneklerine göre düzenlemişlerdir. Ayrıca bu belgeler ve kavramlar biçimsel olarak İsrailoğullarının hukuk sistemini de etkilemiştir¹⁰.

Diğer taraftan 19. yüzyılda gerçekleşen arkeoloji bilimindeki gelişmelere paralel olarak Eski Yakınoğu dilleri üzerine yapılan çalışmalar da hızlanmıştır. Netice olarak Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda muhtelif sanat eserleri ve kil tabletler üzerine yazılmış uzun metinler gün yüzüne çıkarılmaya başlanmıştır. Hatta antik şehirlerin harabelerinde bulunan evler, mabetler, pazar yerleri ve kütüphaneler medeniyetin bu coğrafyada

7 A. Şahin, *a.g.m.*, s.337.

8 H. Çetin, *a.g.m.*, s.2.

9 Belkis Dinçol, *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s.20.

10 B. Dinçol, *a.g.e.*, s.3.

doğduğu konusundaki düşüncemizi pekiştirmiştir. Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalarla ele geçen yazılı materyaller daha ziyade anıt taşlar ve çeşitli kil tablet dokümanlarından oluşmaktadır. Bunun neticesi olarak da dil üzerine yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bahsi geçen dokümanlar arasında çalışmamızın ana konusunu oluşturan hukuk metinlerine de ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar esnasında Mezopotamya'da, M.Ö. 3000'lerden itibaren tanzim edilmeye başlanan vesikalarda bir hukukî uygulama geleneğinin varlığına rastlanmıştır. Ayrıca belge oluşturma üslubu ve içeriği ile üzerinde şahit kaydının olması bir hukukî yaptırıma işaret ettiğini gösterdiği gibi, öngörülen yaptırımın ise toplumda onu kullanan bir teşekküle veya zümreye delil oluşturduğu anlaşılmaktadır¹¹. Bu noktadan hareketle belki de tıpkı yazının icadı gayesinde olduğu gibi Sumer hukukunun ortaya çıkmasında da ekonomik kaygıların ön planda olduğu düşünülebilir. Lakin başta Sumer hukuku olmak üzere, gerek Mezopotamya'da gerekse Eski Anadolu'da hukukî kuralların, aslında dinî bir kökene sahip oldukları iddia edilebilir. Gerçekten bu kurallar, hem çıktıkları kaynak, hem de nitelikleri bakımından dinî özellik taşıyan kurallardan farklı değildir. Zira Mezopotamya medeniyetinin siyasi yapısını göz önüne aldığımızda, teokratik devlet nizamının varlığını görmemizin, yani kralların kendi tanrıları tarafından görevlendirildiklerinin vesikalarda açıkça beyan edilmesi ve hukukun siyasi bünyenin içerisinde şekillenmiş olması bu düşüncüyü doğrular durumdadır. Özetle, Mezopotamya'da kralların varlık kudreti tanrıya dayandırıldığı gibi, yazı ile tespit edilmiş hukuk ve bilhassa kanun metinleri de tanrının buyruğu olarak anlaşılmıştır. Dolayısıyla bununla insanlara hangi davranışlarda bulunmalarının ve hangi davranışlardan kaçınmalarının tanrı tarafından ödüllendirilmek veya cezalandırılmaktan kurtulmak için gerekli olduğu gösterilmiştir¹².

Mezopotamya coğrafyasındaki hukuk kavramının din temelli olduğunun en iyi kanıtı ise toplum tarafından adaletin koruyucusu ve yerine getiricisi olarak bir tanrının tespit edilmiş olmasıdır. Nitekim Sumer toplumunda güneş tanrısı DİNGİR UTU=Şamaş adaletin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Çünkü güneşin karanlıkları aydınlattığı gibi, faili meçhul gizli işlerin de aynı şekilde Güneş Tanrısı 4UTU tarafından aydınlatılıp açığa çıkarılacağına inanılmıştır¹³.

Nitekim Sumer krallarından İşme-Dagan'ın kendisini övdüğü ilahisinde Tanrı UTU'nun adalet dağıtıcı misyonu dillendirilmiştir. Buna göre:

"Utu adaleti ve doğruluğu ağızıma koydu,

Halka hüküm ve kararı tam olarak vermek için,...

Utu, Ningal'in doğurduğu oğul,

*Benim payım olarak verdi bana"*¹⁴

Bununla birlikte Antik Yunan'da, Mısır'da ve Hitit toplumunda kadın olarak betimlenen adalet tanrıçası, Sumerlerde eril bir formda yani tanrı olarak tasvir

11 Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi, A.Ü. DTCF Dergisi, C.21, S. 3/4, Ankara, 1963, s.104-105.

12 Y. Kılıç, a.g.e., s.18-19.

13 Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, Ekin Kitapevi, Bursa, 2007, s.147.

14 Samuel N. Kramer, Sümerler, Çev. Özcan Buze, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2002, s.205-206.

edilmiştir. Mezopotamya coğrafyasında tanrı UTU'nun malik olduğu saygınlığı anlamak için Sumerli kâtip Ludingirra'nın yazdığı tabletleri incelemek yerinde olacaktır:

Burada “*Ur-Nammu'nun 16 yıllık krallığı süresince yaptığı en önemli işlerden biri de ülkemizde yazılı olarak bir kanun çıkarması olmuştur. O tarihten sonra Sumerin bütün mahkeme kararları bu kanuna göre uygulanmaktadır. Ur-Nammu'nun bu kanunu büyük bir taş üzerine yazdırarak güneş tanrımız UTU'nun tapınağına koydurduğu söyleniyor...Bizim Güneş Tanrımız adaletin koruyucusudur. Doğruluğun gemisi rüzgârda gider, tanrı UTU ona bir liman bulur. Fenalığın gemisi de rüzgârda gider, fakat o kıyılara sürüklenir*”¹⁵ denilmektedir.

Din kaynaklı hukuk sistemine kanıt olarak verilebilecek bir diğer örnek ise kralın hukuk sistemi içerisinde üstlendiği misyondur. Nitekim adaletin yeryüzündeki temsilcileri hâkimlerdi. En büyük hâkim ise kraldı. Fakat kralın mahkemede bulunmadığı hallerde vekili olarak *Sukkailer* davalara bakardı. Ayrıca bu mahkemelerin belli bir binada değil mabedin veya şehrin kapısında tanrı sembolü önünde yapıldığı da eklenebilir¹⁶. Tapınak kapılarının yasal işlemlerle ilişkisi olduğu hakkındaki bir pasaj hukuk ve düzenin parçalanmasının anlatıldığı “Sumer ve Ur'un Düşüşüne Ağıt” metni içerisinde yer almaktadır:

Burada “*Hükümdar eskiden ant içilen Duplamah'da (Ur'daki Ay Tanrısı Tapınağının Kapısı) verilmezdi. Mahkemeye taht kurulmaz ve adalet yerine getirilmezdi*”¹⁷ denilmektedir.

Tüm bu bahsi geçen ve dinin yaptırım gücünün hukuk üzerindeki etkisinin ve bu etkinin erk tarafından ne denli kullanıldığının gözlenebilmesi için öncelikle Mezopotamya hukuk metinlerine göz atılması gerekmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Mezopotamya kralları tıpkı siyasi yönetme yetkisini tanrıdan aldıklarını iddia ettikleri gibi, adaleti sağlama adına kanun koyucu misyonlarını da tanrıdan aldıkları iddiasında bulunmaktadırlar. Böylelikle oluşturulan kanun metinlerinin *prologue* ve *epilogue* kısımlarında bunu rahatlıkla dile getirmekte¹⁸ ve böylece hukuksal meşruiyetlerini ilahlaştırmaktadırlar. Bununla birlikte kanun yapma yetkisini tanrıdan aldığı iddiasında bulunan bir kralın toplum nazarında yanlış yapabilme lüksü de ortadan kaldırılmış olmaktadır. Ancak konu çok yönlü bir bakış açısıyla ele alındığında ise kanunların tanrısal yaptırım taşıması gerçek inanır bir kralın toplum üzerindeki salt monarşik baskısını da bir noktaya kadar kaldırmakta belki de gerçek manada bir adalet icra etmelerini sağlamaktaydı. Zira kanun yapıcı kral, çıkardığı kanunlara karşı çıkanların salt siyasi erke değil, tanrı buyruğuna da karşı çıktığını dillendirmektedir. Böyle bir yol izlenmesi neticesinde suça karşı verilen cezanın çift başlı bir gazabının olduğuna da işaret etmektedir. Tebaasına böylesi bir gözdağı veren kralın bu halden sorumsuz olabilmesi de

15 H. Argun Bozkurt, *Hukukun Öyküsü*, Yazarın Kendi Yayını, Ankara, 2006, s.33.

16 E. Memiş, *a.g.e.*, s.147; H. Ali Şahin, “Kültepe Metinlerine Göre Eski Anadolu Ve Asur'da Yamin'in Anlamı”, *History Studies*, 2012, s.413.

17 Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakınoğu*, Çev. Dilek Şendil, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.86.

18 Gerçekten kanunların *prologue* kısmında kral, halkın refahını sağlamak ve onları iyi bir çoban gibi gütmek için tanrılar tarafından seçilmiş dindar ve fatih kişi olarak betimlenirken, *epilogue* kısmında ise krala övgü dolu sözlerden sonra yasayı yürürlükten kaldıracak veya değiştirecek olanlarla ilgili tanrısal beddualar uzun uzun sıralanmaktadır. Bkz. Pierre Bordreuil-Françoise Briquet-Cecile Michel, *Tarihin Başlangıçları*, Alfa Basım, İstanbul, 2015, s.341.

mümkün görülmemektedir. Nitekim kral kanunları kendisi çıkarmış olsa da yasalara karşı gelmesi durumunda, belki devlet yaptırımından kurtulabilirdi. Lakin tanrının gazabından kurtulması hiç de kolay değildi. Hal bu iken tüm yönetim lüksünü elinde bulunduran erkin neden kendi idaresine dair bir kısıtlama getirebilecek olan bu kanun hükümlerini yürürlüğe koyduğu sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Bilindiği gibi kanunların yasallaştırılması toplumda meydana gelen farklılaşmaların bertaraf edilmesi, sosyal ihtiyaçların karşılanması, kişisel hak ve hürriyetlerin korunması gayesiyledir. Nitekim tarihi boyunca birçok halk tarafından istila ve iskân edilmiş Mezopotamya topraklarında biri diğerine baskın olmak üzere birçok halk aynı dönem içerisinde sınırlı mekânlar dâhilinde tek bir idare altında yaşamaya mecbur kalmıştır. Bunun neticesinde idareyi elde bulunduran kral birbirinden farklı yönlerle ayrılmış ancak aynı siyasi çatı altında yaşamlarını idame ettiren bu toplulukları düzen içerisinde tutabilmek maksadıyla kanunlar icra etmiştir. Ayrıca bunu yaparken de sürekli olarak bozulan düzenden dem vurulmuş, böylelikle de kendinden önceki siyasi sistemin oluşturduğu tüm idari yapıları yıkarak halkın en çok ihtiyaç duyduğu hak ve adalet duygusu kamçulamıştır. Bu amaç doğrultusunda da tanrısal bir seçimle siyasi erki elinde bulundurduğunu söyleyen kral yine aynı yöntemle bu kez de kanun yapıcı yani adaleti sağlama rolünü yine ilahlar aracılığıyla halka sunduğunu lanse etmiştir. Netice itibarıyla bir bakıma kral sükûn içerisinde bir idare gerçekleştirebilmek gayesiyle kendi rızası ve kendi belirlediği biçimde bazı haklarından feragat etmiş gibi görünmektedir.

Ancak kanun yapıcılıkta izlenen bu formülün bir başka izahı da kralların tanrılar karşısındaki acziyeti şeklinde düşünülebilir. Nitekim Mezopotamya kanunlarında şahit olduğumuz bu gayretleri Sumer din ve devlet anlayışı ile izah edebiliriz. Zira krallar Mezopotamya tarihi boyunca kendilerini tanrılara yaranmak durumunda hissetmişlerdir. Bunun dışında Mezopotamya kavimlerinde birinden diğerine geçen ve hepsine hâkim olan görüşe göre Kral “büyük halkın çobanı”dır ve efendileri olan tanrılara karşı tebaasının refahından sorumludur¹⁹.

1-Urukagina (Reform Talimatnamesi) Kanun Metninde Dinî Normlar

M.Ö. 2375 yılında Lagaş tahtına oturan Urukagina, Sumerce ilk hukuk metinlerini ortaya koyan kral olarak bilinmektedir²⁰. Ancak Urukagina'nın eldeki metni doğrudan doğruya kanun olarak kaleme alınmış değildir. Tarihî kitabeler içerisinde yer almış olan bu metin, esas itibarıyla bir “reform talimatnamesi” mahiyetindedir. Bununla birlikte metne kanun adı veren uzmanlar da bulunmaktadır. Bu talimatname, kralın Lagaş tanrısı Ningirsu, tanrıça Bau ve Nanşe için yaptırdığı mabetlerden, kanallardan ve şehir surlarından kısaca bahseden bir *prologue* ve aynı mahiyette bir *epilogue* ihtiva etmekte, bu iki kısım arasında asıl kanun metni bulunmaktadır²¹. Metnin hemen başında arkaik ve destansı bir üslupla eski günler özlemle anılmaktadır. Burada kimsenin kimseyi aldatmadığı ve düşmanlığın olmadığı eski güzel günlerden sonra toplumsal bütün dengeleri alt üst eden bir çürüme sürecinin başladığı vurgulanmaktadır. Ayrıca yolsuzlukların arttığı tapınağa ait olan hayvan ve tarlaların rahipler tarafından yağmalandığı, bununla kalmayarak *Ensi* ve rahiplerin ortak hareket ederek tapınak adına kutsal ne varsa *Ensi* ve askerleriyle ortak kazançlar için seferber edildiği anlatılmaktadır.

19 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.116-117.

20 Recep Yıldırım, *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Yıldız Yayıncılık, İzmir, 2011, s.86.

21 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.107-108.

Urukagina, rahiple kral arasındaki yeni yeni başlayan çıkar uyumsuzluğunu da görmüş ve talimatname metninde bunu düzeltme yoluna gitmiştir²².

Nitekim Urukagina'nın hükümdarlığından kalma bir dizi yazıt, kendi idaresinden önce kentin içine düştüğü olumsuz durumu gözler önüne sermektedir. Buna göre Lagaş kenti tamamen yozlaşmış rahipler ve zenginler tarafından yönetilmekte ve fakirlerle güçsüzler açık ve korku içinde yaşamaktadır. Lagaş halkı adına kullanılması gereken tapınak arazisi vicdansız tapınak personeli tarafından kendi çıkarları için kullanılmaktadır. İşçiler ise ekmeğin için dilenmek zorunda kalmaktadır. Memurlar beyaz koyunların kırılmasıyla, ölülerin gömülmesine kadar her şeyden ücret istemektedirler. Zira ölenin yakınlarını defnetmek için görevliye yedi kupa bira, 429 somun ekmeğin vermek zorunda kalmaktadır. Vergi yükü o kadar dayanılmaz bir hale gelmişti ki, anne-babalar borçlarını ödeyebilmek için çocuklarını köle olarak satmaktadırlar²³.

Urukagina Talimatnamesinin *prologue* kısmı:

*"O zamanlar (vaktiyle) adalet vardı. Enlil'in kahramanı Ningirsu (Lagaş kenti baş tanrısı) Urukagina'ya Lagaş'ın krallığını ihsan ettiği zaman, 36.000 kişi arasından onu seçtiği zaman..."*²⁴.

Görüldüğü gibi "Urukagina Talimatnamesinin *prologue* kısmında kendisinin tanrı Ningirsu tarafından 36.000 kişi arasından seçilerek Lagaş kentinin idaresine, tanrısal bir tercihle getirildiğini dillendirmektedir. Nitekim böylelikle Urukagina, toplum nizamı için oluşturduğu hukuk metnini bir noktada iktidarını meşrulaştırdığı bir arena olarak kullanmıştır.

Epilogue kısmında ise Lagaş kralı Urukagina kendi yaptığı reformları şöyle dile getirmektedir:

*"Enlil'in cenkçisi Ningirsu, Urukagina'ya krallığı verdiği zaman o eski adetleri yeniden tesis etti. Beyaz bir koyun, bir kuzu için verilen vergilere bakan müfettişi kaldırdı. Rahiplerin saraya getirdikleri vergilere bakan müfettişi kaldırdı. Artık Ningirsu'nun toprakları içinde hiç müfettiş yoktu. Mezara bir ölü konursa, rahip kendi içeceği için üç testi bira, yiyecek olarak 80 ekmeğin, bir yatak ve bir oğlak alacaktır. Hiçbir yerin rahibi artık fakirin anasının bahçesine zorla giremez... Bundan böyle kimse dul ve yetimlere haksızlık yapamaz. Urukagina Ningirsu ile anlaşmayı aktetti"*²⁵.

Bu noktadan hareketle Urukagina, tanrı Ningirsu ile yaptığı anlaşmanın bir ürünü olarak lanse ettiği hukuk maddelerinde ya da bir diğer deyişle reform talimatnamesinde dinî kullanarak, din simsarlarına bir darbe vurmuştur. Nitekim burada güdülen gaye, toplum nizamından ziyade kralın kendi bekası önünde bir engel olarak gördüğü ruhban sınıfına bir ket vurabilme çabasıdır. Zira ilk hedef olarak toplumun yozlaşmasına yol açan dinin art niyetli kullanılmasına dikkat çekmekte ve bunun sorumlusu olarak gördüğü din adamları sınıfının en büyük güç kaynağı olan ekonomik gelirlerine sınırlama getirmektedir. Böyle bir yöntemle güdülen yol, belki de dinî bakımdan rahipler üstü otoritenin kral olduğu ve asıl

22 R. Yıldırım, *a.g.e.*, s.86.

23 Susan Wise Bauer, *Antik Dünya*, (çev. Mehmet Morali), Alfa Yayınları, İstanbul, 2013, s.111-112.

24 E. Memiş, *a.g.e.*, s.149.

25 E. Memiş, *a.g.e.*, s.149-150.

vergi gelirinin tapınaktan ziyade saraya nakledilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktır. Nitekim Urukagina'nın, tapınak görevlilerinin bir noktada gasp ederek köylülerin ellerinden aldıkları tarlaları iade ederek ekonomik sirkülasyona dinamizm getirmeye çalıştığı açıktır.

Bunun sonucu olarak da Urukagina, vergi tahsildarlarının çoğunu azletmiş ve tapınağa aktarılan vergileri düşürmüştür. Ayrıca temel hizmetlerin ücretlerini iptal etmiştir. Memurların ve rahiplerin, insanların borçlarına karşılık topraklarına ve mallarına el koymalarını yasaklamış ve borçlara af önermiştir²⁶. Çıkar amaçlı oluşturulmuş kadroları ve külfet konumundaki bürokrasiyi dağıtmıştır. Aynı zamanda dinsel ve dünyevi işleri birbirinden ayırarak rahiplerin yetkilerini sınırlandırmıştır²⁷. Ayrıca "amargi=özgürlük" sözcüğü de ilk defa Urukagina Talimatnamesi'nde geçmektedir. Nitekim kral hukuk metninde ödeyemedikleri borçtan, borçlu oldukları arpadan, hırsızlık ve öldürme suçlarından dolayı hapiste olan Lağışlıları affettiğinden ve onların özgürlüklerini verdiğinden bahsetmektedir²⁸.

2-Ur-Nammu Kanun Metninde Dinî Normlar

Urukagina'nın talimatname metninden sonra, Mezopotamya'da tam kanun formuna sahip olarak ele geçen vesika, III. Ur Hanedanı'nın ilk kralı olan ve M.Ö. 2100 yılında tarih sahnesine çıkan Ur-Nammu'ya aittir. Bu Sumer kralının İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Nippur Koleksiyonu arasında 3191 envanter numarasında kayıtlı olan kanununa ait tablet, maalesef çok okunaklı bir biçimde değildir. Fakat mevcut kısımdan kanunun içeriği öğrenilebilmektedir. Eldeki nüsha Hammurabi zamanına ait yâni takriben M.Ö. 1700 tarihlerinden bir kopya olmakla beraber, kanun metninin aslının Ur-Nammu zamanında oluşturulduğu bir gerçektir. Nitekim Ur-Nammu, daha sonraki metinlerde de kanun koyucu olarak zikredilmektedir²⁹. Söz konusu metinlerden şu ifadeler okunmaktadır:

"Ur-Nammu'nun 16 yıllık krallığı süresince yaptığı en önemli işlerden biri de ülkemizde yazılı olarak bir kanun çıkarması olmuştur. O tarihten sonra Sumer'in bütün mahkeme kararları bu kanuna göre uygulanmaktadır. Ur-Nammu'nun bu kanunu büyük bir taş üzerine yazdırarak güneş tanrımız UTU'nun tapınağına koydurttuğu söyleniyor; ama Ur'a saldıran düşmanlar onu parçalamış olmalı ki, şimdi ortada yok"

*"Ur-Nammu onu yalnız taşta yazdırmakla kalmamış, ayrıca kil üzerine de yazdırarak, yönetimi altında olan şehirlere, yargıçlara ona göre karar versinler diye göndermiş. Daha sonra okul kitaplarına da onun kopyaları konulmuş"*³⁰.

Bununla birlikte alanın uzmanları arasında Ur- Nammu Kanun Metni'nin oğlu ulgi tarafından yayınlanmış olabileceğini iddia edenler de bulunmaktadır³¹.

26 Tarihte suçlara karşı öngörülen ilk af Urukagina Kanun Metni'nde yer almaktadır. bkz. B. Dinçol, *a.g.e.*, s.5.

27 S. W. Bauer, *a.g.e.*, s.112-113.

28 Esma Öz, "Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması", *Cahit Günbatı'ya Armağan*, Ankara, 2015, s.188.

29 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.108.

30 Muazzez İlmiye Çığ, *Sümerli Ludingirra*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.71-72.

31 Gürkan Gökçek- Faruk Akyüz, "Sümer Kanunları", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.1, Elazığ 2013, s.5.

Ur-Nammu Kanunu'nun uzun bir *prologue* vardır. Bu *prologue* teolojik, tarihi ve ahlaki olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Teolojik kısımda, Ur şehrinin tanrılar tarafından Sumer ve Akad krallığının merkezi olarak seçilmesinden bahsederken, tarihî kısımda ise kral Ur-Nammu'nun Sumer ve Akad memleketleri üzerinde hâkimiyetini sağlamak için giriştiği faaliyetlerden söz edilmektedir³². Nitekim *Ur-Nammu Kanunları*'nın *prologue* kısmında, dünya yaratıldıktan ve Sumer'in ve Ur şehrinin kaderi tayin edildikten sonra Sumer panteonunun büyük tanrılarında ANU ve ENLİL'in Ur kralı olarak Ay Tanrıçası NANNAR'ı gösterdikleri vurgulanmaktadır. Sonra ise Sumer'i ve Ur şehri onun adına yönetmek için Ay Tanrıçası tarafından Ur-Nammu'nun seçildiği yeni kralın ilk işinin Ur aleyhine gelişen Lagaş şehirleri ile savaştığı ve Lagaş kralı Namnahani'yi NANNAR'ın gazabıyla öldürdüğü ve Ur'un eski hududunu yeniden tespit ettiği anlatılmaktadır³³. Böylelikle kanun metninin bu kısmından Ur-Nammu'nun kanun yapma yetkisini tanrıça NANNAR'dan aldığı anlaşılmaktadır³⁴.

Son olarak da kanun metninin *prologue* bölümünün ahlâkî kısmında, Sumer memleketindeki bürokratik suiistimallerden ve kralın reformları ile bunları bertaraf ettiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca kralın çeşitli tartıları ve ölçüleri ıslah ettiğinden, sakatları, yetimleri ve fakirleri kötü muamele ve suiistimallerden koruduğundan söz edilmektedir. Asıl kanun maddeleri kısmından ise sadece 22 si sağlam kalmıştır. Ayrıca eldeki tabletin, kanun serisinin ilk kısmını ihtiva ettiği muhakkaktır. Şüphesiz kanunun daha birçok maddeleri ve sonunda da bir *epilogue* bulunmakta idi.³⁵ Ancak bu güne kadar yapılan çalışmalarla, mevcut olduğu düşünülse de, *Ur-Nammu Kanunları*'nın *epilogue* kısmına ulaşılamamıştır.

3-Ana-ituşu Kanun Metninde Dinî Normlar

Ninova'daki (modern Kuyuncuk) Asurbanipal Kitaplığı'nda 11 tablet halinde bulunan ve Asurlu kâtiplere Sumerce öğretmek için Sumerce-Asurca olmak üzere çift dilde yazılmış olup, çeşitli kanunları ihtiva eden bir seri tablete, ilk kelimesinden dolayı *ana-ittuşu* (vadesi gelene kadar) serisi adı verilmiştir. Bêlşunu³⁶ isimli bir öğrenci tarafından kopya edildiği tahmin edilen bu hukuk belgesinin hangi şehirde ve ne zaman çıkarıldığı bilinmemektedir. Fakat bazı maddelerin *Ur-Nammu Kanunları* ile benzerlik göstermesi, *ana-ituşu Kanunları*'nın da III. Ur Hanedanı zamanında (M.Ö.2060-1960) çıkarılmış olabileceği kanaatini uyandırmaktadır³⁷. *ana-ituşu* serisinin sağlam ele geçmiş olan kısmında din-siyaset ilişkisine ışık tutacak bilgilere rastlanmamaktadır. Daha doğrusu Eski Mezopotamya kanunlarında gelenekselleşmiş olan *prologue* ve *epilogue* kısımlarında kralların iktidarın temini ve devamı ya da kanun metninin bekasının sağlanması için tanrılarının kudretine ve himayesine sığındıkları ifadeleri yer almamaktadır. Bu durum metnin kâtiplere hukuk belgelerinin tanziminde kullanılacak ifadeleri öğretmek gayesiyle hazırlanmış olabileceği³⁸ düşüncesini akla getirmektedir.

32 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.108.

33 E. Memiş, *a.g.e.*, s.150-151.

34 B. Dinçol, *a.g.e.*, s.5.

35 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.108.

36 Marta T. Roth, *Law Collection from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, 1997, s.42.

37 E. Memiş, *a.g.e.*, s.151.

38 E. Öz, *a.g.m.*, s.190. Ayrıca bkz. Mebrure Tosun, "Sumer, Babil ve Assurlu'larda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler", *Bellekten*, C. XXXVII, S.148, Ankara, 1973, s.557-581.

4-Lipit-İştar Kanun Metninde Dinî Normlar

III. Ur Hanedanını takip eden İsin-Larsa Devri'nde (M.Ö.1960-1750), Batı Sami Göçleri yüzünden, şehirlerdeki ahlak ve adetler de çok değişmiştir. Bundan dolayı, yeni devrin otoriteleri, ortaya çıkan ihtiyaçlara göre kanunları çıkarmışlardır. Mevcut kanunları ilk değiştiren isim İsin Hanedanı krallarından Lipit-İştar'dır³⁹. Başlangıcı M.Ö. 2000 tarihlerine rastlayan ve 200 yıldan fazla devam etmiş olan İsin Hanedanı'nın 5. kralı olan Lipit-İştar'ın kanunu Sami kanunlarının ilki olup, Nippur şehrinde ele geçmiştir. Bu kanunlar her biri 60 satır olan yirmi sütundan oluşmaktadır⁴⁰.

Lipit-İştar Kanunları'nda dikkate değer ilk nokta şüphesiz kralın Sami asıllı olmasına karşın kanun metnini Sumerce yazmış olmasıdır. Bu noktada iki önemli husus dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi din dilinin Sumerce olması ve Sami halkları içerisinde de Sumer tanrılarının büyük bir saygıya sahip olmasıdır. Zira kanun metninin *prologue* kısmında kral Lipit-İştar dinî meşruyetini Sumer tanrıları ANU ve ENLİL'e dayandırmaktadır. Bu durum Sami ristokratları arasında da Sumer dininin benimsenmiş olduğunun bir kanıtıdır. Buradan hareketle ikinci önemli nokta ise Lipit-İştar'ın hükmettiği tebaa büyük çoğunlukla Sumer kökenlidir. Bu hal doğrultusunda tebaasıyla kendisi arasında ırk farkı bulunan kral dinî birlikteliğe vurgu yaparak siyasi otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır denebilir. İlk bakışta halka hitaben yazılan bu kanun metninin geniş halk kitleleri tarafından anlaşılabilir olması için onların dilinde yazılmış olması gayet normal görülebilir. Ancak dönemin okur-yazar oranı bir yana bırakılacak olsa dahi, şayet amaç halkı bilinçlendirmek ise Eski Mezopotamya toplumlarında yaygın olarak kullanılan "çift dilli" bir yazım tarzının kullanılabilirliği de göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca *prologue*, kanun maddeleri ve *epilogue* olmak üzere üç kısımdan oluşan *Lipit-İştar Kanunları*'nın daha sonraki *Hammurabi Kanunları*'yla benzerliği dolayısıyla bilim dünyasında bu yasaların ilk şekli olduğu düşünülmektedir⁴¹. Zira her iki kanun metninin *prologue*'da aynı tanrılara yani tanrılar ANU ve ENLİL'e saygı ve övgü betimlemeleri yapılmaktadır. Nitekim *Lipit-İştar Kanunları*'nın *prologue* ve *epilogue* kısmı *Hammurabi Kanunları*'ndaki ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Gerçekten de *prologue*'da tanrıça Ninisinna'nın İsin koruyucusu seçildiğinden, Kral Lipit-İştar'ın büyük tanrılar olan ANU ve ENLİL tarafından "memlekette adaleti tesis etmek, şikâyetleri bertaraf etmek" ve "Sumerlilere ve Akadlılara iyilik getirmek" üzere seçildiğinden, kendisinin Nippur, Ur, İsin, ve Sumer-Akad halkını, III. Ur Hanedanı'nın düşmesine sebep olanların esaretinden kurtardığından bahsedilmektedir⁴².

Lipit-İştar Kanunları'nın *prologue* kısmında şu ifadeler yer almaktadır:

"Tanrılar babası Büyük Anu ve memleketin kralı Enlil, kaderleri tayin eden bey, Anu'nun kızı Ninisinna 'ya.... Onun parlak anlı... ve ... için...onlar Sumer ve Akad krallığını ona verdikleri zaman onun şehri İsin'de Anu tarafından iyi idare

39 E. Memiş, *a.g.e.*, s.151-152; R. Yıldırım, *a.g.e.*, s.87.

40 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.109-110; Francis R. Steele, "The Lipit-Ishtar Law Code", *American Journal of Archaeology*, Vol. 51, No. 2, 1947, s.158.

41 R. Yıldırım, *a.g.e.*, s.87; Ernst Weidner "Dünyanın En Eski Kanunnameleri", (çev. Hasan Sevımcın), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1/2, Ankara, 1950, s.380; F. R. Steele, *a.g.m.*, s.162.

42 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.110; F. R. Steele, *a.g.m.*, s.158.

yerleştirildi. Anu ve Enlil Lipit-İštar'ın akıllı çobanı, memlekette adaleti kurmak, şikâyetleri durdurmak, Sumer ve Akad'a huzur getirmek için çağırıldılar. Onun ismi Nunammir tarafından söylenmiştir. Sonra ben Lipit-İštar, Nippur'un mütevazı çobanı, Ur'un yiğit çiftçisi, Erudu'yu terk etmeyen, Uruk'un yakışıklı beyi, İsin Kralı, Sumer ve Akad'ın kralı, İnanna'nın hoşuna gittim. Enlil'in emrini dinleyerek Sumer ve Akad'a adaleti yerleştirdim"⁴³.

Ayrıca Lipit-İštar Kanunları'nın *epilogue* kısmında bütün Eski Yakındoğu krallarının ölümlerinden sonra eserlerini korumak için sığındıkları dua ve beddua formülünü görmekteyiz. İlgili kısmın muhtevası şöyledir:

"UTU'nun yüksek emirlerine uygun olarak Sumer ve Akad'ın gerçek adalete bağlı kalmalarını temin ettim. Gerçekten ben Lipit-İštar, Enlil'in oğlu düşmanlığı ve ayaklanmaları Enlil'in emriyle yok ettim. Ağlamaları, sızlamaları ve yaşları dindirdim. Hak ve adaletin yaşamasını sağladım. Sumer'e ve Akad'a mutluluk getirdim. Sumer'e ve Akad'a mutluluğu yerleştirdikten sonra bu taşı diktim. Bu taşta zarar vermeyenin, eserime hasar vermeyenin, yazılarını silmeyenin, üzerine kendi adını yazmayanın ömrü uzun olsun. Ekur'da yükselsin, Enlil'in parlak alını onu küçümsemesin. Fakat taşta zarar verene, eserimi bozana, kaidesine girene, üzerine kendi adını yazana lanet olsun. Bu lanet, onun yerine de başkasını koyacaktır"⁴⁴.

Lipit-İštar Kanunları'nın *epilogue* kısmından da anlaşılacağı gibi kral her ne kadar ilahi mahiyette olsa ve yarattığı kanun nizamını tanrıların lütfuyla oluşturduğunu söylese de eserinin hükmünün geçersizliğinden korkmaktadır. Toplumsal yapıyla alakalı olan hukuk yaptırımları değişime gebe bir yapı arz ettiğinden ve her ne kadar ebedilik iddiasında bulunsa da ölümsüz olmadığı bilincinde olan kral, eserinin korunması ve bozulmaması ya da başka bir idareci tarafından sahiplenilmemesi amacıyla "dinî" kalkan olarak kullanmıştır. Böylece kanun metninin önce korunması ve uygulanması yönünde dua edilmiş ardından da kral ve eserine karşı olumsuz olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durumla karşılaşıldığında bunu yapan kişi ya da toplumlara caydırıcı bir güç olarak yine dinin korkutucu ve cezalandırıcı yönüne başvurulmuş ve beddua formu nakşedilmiştir.

Lipit-İštar kanun metninin *prologue* ve *epilogue* kısımları Mezopotamya'da olan Amurru göçleri sonrasında kurulan İsin-Larsa Hanedanları Dönemi'nde de devlet idaresinin başı olan kralların kendi varlık ve meşruiyetini tanrı ve dolayısıyla dine dayandırdıklarını özetle din ve siyaset işlerinin iç içe yürütüldüğünü göstermektedir.

5-Eşnunna Kanun Metninde Dinî Normlar

Eşnunna Kanunları Dicle'ye katılan Diyala Nehri'nin doğusundaki Eşnunna şehri yakınındaki Tell Harmal (Şadupum) kazılarında iki tablet halinde bulunmuştur. Bu kanunların kim tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. *Eşnunna Kanunları* 61 maddeden ibarettir. Söz konusu maddeler ceza hukuku, medeni hukuk, borçlar ve veraset hukuku, sanayi ve gıda maddelerinin fiyatları, yaralama cezaları ve kira kanunu gibi konuları içermektedir. Bu kanun metninin içerik bakımından *Hammurabi Kanunları*'yla olan yakınlığı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca *Eşnunna Kanunları*'ndaki cezalar, Sumer kanunları gibi nakdi cezalardır.

43 E. Memiş, *a.g.e.*, s.153.

44 E. Memiş, *a.g.e.*, s.153.-154.

Bu bize *Eşnunna Kanunları*'nın da Sumer kanunlarından ilham alınarak yazıldığını göstermektedir. Fakat *Eşnunna Kanunları*'nın *prologue*, *epilogue* kısımları ele geçemediğinden,⁴⁵ kanun metnini kimin ortaya koyduğu tespit edilememiş ve Mezopotamya kanun koyuculuğunda meşruiyet kaynağı olarak kullanılan tanrı izni ve lütfü da *Eşnunna Kanunları*'nda yerini almamıştır. Zira bilinen Mezopotamya kanun metinlerinin çoğunda yapıcısının kimliği ve hangi tanrı/tanrıların inayet ve lütfü gösterdikleri *prologue* ya da *epilogue* kısımlarında belirtilmektedir. Tüm bunlarla birlikte 61 adet olduğunu bildiğimiz kanun maddeleri irdelendiğinde 37. madde de kanunların Tanrı Tişpak'ın lütfü ve iradesiyle ortaya konulduğu gayet açıktır. Bu maddenin tercümesi şöyledir:

37 § *“Eğer bir adamın evi hakikaten yıkıldıysa, ona saklamağa verdikleriyle beraber, ev sahibinin kaybı da varsa, (kayıpsa) ev sahibi Tanrı Tişpak⁴⁶ kapısında ona tanrı yemini edecek. Olursa ve “senin malınla birlikte benim malımda kaybolmuştur, hata ve yalan yapmadım”. Derse onun üzerinde hiçbir hakkı olmayacaktır”⁴⁷.*

Ayrıca bu maddeden mahkemelerin tanrı kapısında yani mabette görüldüğü ve tanrı huzurunda edilen yeminin en büyük delil olarak algılandığı *“Tanrı Tişpak kapısında ona tanrı yemini edecek”* ifadesiyle de gayet açıktır.

Eşnunna Kanunları'nda dikkate değer bir diğer unsur ise kanun maddelerinde en büyük yargıcın kral olduğunu vurgulanmasıdır. Aşağıdaki maddelerin muhtevası buna güzel bir örnektir:

58 § *“Eğer bir duvar yıkılmaya yüz tutmuşsa ve bölge sahibini duvar için uyardıysa, ve duvarını kuvvetlendirmediyse ve duvar yıkılıp bir adamın ölümüne sebep olduysa can (davası kralın hükmüne bağlıdır)”⁴⁸.*

Görüldüğü gibi *Eşnunna Kanunları*'nda da adaletin son tecelli noktası olarak kral görülmektedir.

Yukarıda tercümeleri verilen kanun maddeleri Eşnunna kentinde de kralların, tanrıların lütfü ve izniyle iktidara geldikleri ve toplumu yönetmek için tanrıya dayalı adalet nizamını uyguladıkları anlaşılmaktadır. Yani Mezopotamya toplumlarında var olan din-siyaset-adalet ilişkisinin burada da mevcudiyeti söz konusudur.

6-Hammurabi Kanun Metninde Dinî Normlar

Babil toplumunda kral düzeni yasalar vasıtasıyla sağlamaktaydı. Ayrıca kral Hammurabi'nin büyük fetihlerinin tüm imparatorluk çapında aynı yasaları uygulamasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Bu yasaların tek kopyası, yüzyıllar sonra, Fransız arkeologlar topluluğu tarafından Güneybatı İran bölgesindeki Elam memleketinin başkenti Susa'da, bazalt taşı üzerine kazılmış olarak bulundu. Yasaların açıkça tanrısal bir adalet sistemini vücuda getirmek amacıyla olduğu dikkati çekmiştir. Nitekim stelin üst kısmında, adalet tanrısı yetkisini Hammurabi'ye

45 E. Memiş, *a.g.e.*, s.154-155; R. Yıldırım, *a.g.e.*, s.87.

46 Eşnunna'nın baş tanrısı.

47 Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur, Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s.82-83.

48 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.85.

bağışlarken görülmektedir⁴⁹. Kanunname ise tanrılara övgü ile başlamaktadır. Daha önceki örneklerde de gördüğümüz üzere tanrılara yapılan bu övgü ilahî bir menşei gösterilmesi ve siyasi bir dirayet neticesidir⁵⁰.

Bilindiği gibi Hammurabi, Babil tarihinde feodal düzeni terk ederek kudretli merkezi bir otorite inşa etmiş ve imparatorluk olarak lanse edilen bu yeni düzeninin tek kralı olmuştur. Bunu yaparken de bir noktada sadece siyasetteki çok başlılığı değil, aynı zamanda kalabalık olan Babil panteonunu tertiplemiş ve çok tanrılı düzende tüm tanrılar üstü bir güç olarak Marduk'un seçilmesini sağlamıştır. Bu siyasi ve dinî teklif ortaklığı neticesinde de tanrı Marduk Hammurabi'yi kutsayarak yegâne kral ilan etmiştir. Netice olarak Hammurabi yönetme erkini Marduk'dan almıştır. Ancak kanun metninde Tanrı Marduk'a methiyeler dizilmesine karşın, stele Güneş tanrısı Şamaş'ın resmi nakşedilmiştir. Buna sebep olarak Şamaş'ın, adalet tanrısı oluşu düşünülebilir. Nitekim stelenin üzerinde Güneş Tanrısı Şamaş ve Hammurabi resmedilmiştir⁵¹ ve kanunun *epilogue* kısmında da Hammurabi adalet duygusunu Şamaş'tan aldığını açıkça ifade etmektedir:

95-Ha-am-mu-ra-pi

96-şar mi-şa-ri-im

97-şa Şamaş (UTU) ki-na-a-tim

98-iş-ru-ku-şum a-na-ku

“Tanrı Şamaş'ın ona gerçekleri verdiği adalet kralı, Hammurabi'yim ben”.⁵²

Burada tüm Eski Yakınoğu toplumlarında olduğu gibi Hammurabi'nin de adalet tanrısı olarak Güneş Tanrısı Şamaş'a olan sadakati vurgulanmıştır. Nitekim başta Lipit-İştur olmak üzere kendinden önceki tüm Mezopotamya toplumlarının kanun hükümlerinde olduğu gibi Hammurabi'nin de Güneş Tanrısı'nı adalet timsali olarak lanse etmesi siyasi bir manevradan başka bir şey değildir. Zira hâkimiyeti altındaki tüm toplumlara hitaben hazırladığı bu kanun hükümlerinin idaresindeki tebaa tarafından onanmasının ve uygulanabilir görülmesinin yegâne yolu bu olmalıdır.

Belki de Hammurabi'nin tüm bu kuralları koymadaki amacı fethedilen halkları Babil yönetiminin adaletine ve ciddiyetine ikna etmektir. Fakat bu kanun metni kendi tebaası üzerinde de ciddi bir denetim otoritesini kurmasını sağlamıştır⁵³. Nitekim stelden anlaşıldığına göre, yasalar Nippur, Eridu, Ur, Larsa, İsin, Kiş, Mari ve başka kentlerde sadakatle uygulanmışlar⁵⁴.

Bununla birlikte *Hammurabi Kanunları*'nın *prologue* kısmının sonunda tanrı Marduk'un yönetme yetisini Hammurabi'ye verişini şöyle izah bulmuştur:

49 S. W. Bauer, *a.g.e.*, s.195.

50 Hamide Topçuoğlu, “Eski İsrail Hukukunun Menşei, Hususiyetleri ve Hammurabi Kanunu ile Olan Münasebetleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1/4, Ankara 1948, s.305-306; S.Langdon, “The Sumerian Law Code Compared with the Code of Hammurabi”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 4, 1920, s.490.

51 Martha T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta,1997, s.73.

52 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.8.

53 S. W. Bauer, *a.g.e.*, s.197.

54 S. W. Bauer, *a.g.e.*, s.195.

- 14- i-nu-ma
 15- Marduk (AMAR.UTU)
 16- a-na šu-te-šu-ur ni-ši
 17- mātīm (KALAM) ú-si [im]
 18- šu-hu-zi-im
 19- ú-wa-e-ra-an-ni
 20- ki-ititam
 21- ú mi-ša-ra-am
 22- i-na pi (KA) ma-tim
 23- aš-ku-un
 24- ši-ir ni-ši ú-ti-ib

“Vaktaki Tanrı Marduk, halkı adil olarak idare etmek ve memleket idaresini ele almakla beni görevlendirdi, gerçeği ve adaleti memleketin diline koydum. Halkı memnun ettim”⁵⁵.

Hammurabi bu kanun kitabesini yaptırma amacını ise son sözde şöyle anlatmaktadır:

“Bunlar büyük kral Hammurabi’nin koyduğu adalet hükümleridir... kuvvetlinin zayıfı ezmemesi, öksüze ve dula adil davranılması için değerli sözlerimi dikme taşıma kazıttım ve Babil’deki “Adalet Kralı” adlı heykeli önüne diktirdim”⁵⁶.

Görüldüğü gibi Hammurabi Kanun metninin *epilogue* kısmında adil bir kral olarak kendi şahsına, özellikle güçlülerin, haksızlıklarına ve kötü niyetlerine karşı zayıfların korunması gerektiğini belirtmiştir. Hammurabi beyanlarına uymayan ya da onları değiştirenleri, özellikle de bunları yapacak olan gelecekteki hükümdarları lanetleyip cezalandırmaları için Babil tanrılarına yakarmaktadır⁵⁷.

Yine aynı kanun metninden Babil Devleti’nin teokratik bünyesini öğrenmek de mümkündür. Nitekim devletin başındaki hükümdarın şahsında ruhani bir özellik mevcut bulunmakta ve Hammurabi’nin kendisini bazen Tanrı Sin’in bazen da Amurular’ın takdis ettikleri Dagan’ın oğlu olarak göstermesi nedeniyle hükümdar, Babil tanrısının vekili sıfatına sahip bulunmaktadır. Böylece Marduk’un arzu ve emirleri dâhilinde hareket etmektedir. “Babil Güneşi” unvanını taşıyan hükümdar, hatta bir tanrı mertebesine kadar yükseltilmiştir. Böylece Babil toplumunda Marduk üzerine yapılan yeminler gibi Hammurabi’nin ismi üzerine yapılan yeminlerin de dinî bir öneme sahip bulunduğu kabul edilmiştir⁵⁸.

Mezopotamya kanunlarında lehte veya aleyhte yapılan bir iddia, ya yazılı bir antlaşma (*riksu, riksātu*), ya da şahit (šibum) göstermek veyahut da hâkim önünde yemin etmek suretiyle ispat edilirdi. Yemin tanrı huzurunda veya tanrının sembolü önünde yapılırdı. Bu mahkeme içinde de olabilir. Mabette de olabilirdi. Hata suçü konu alan mahalde de tanrı veya sembolü bulunmak şartıyla yemin edilebilirdi. Yemin etmek için “wamā’un/wamúum” daha geç devirlerde “*tamum*” kelimeleri

55 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.9.

56 Joan Oates, *Babil*, Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, s.79.

57 Marc Van De Mieroop, *Hammurabi*, Çev. Bülent O. Doğan, İsbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.97.

58 R. Yılmaz, *a.g.e.*, s.38-39.

kullanılmakla beraber yeminin tarzı, çeşidi hakkında başka terimler de kullanılırdı. *nîš ilim zakāru*: tanrı üzerine söylemek, yani tanrının hayatı üzerine yemin etmek anlamına gelirdi⁵⁹.

7-Orta Asur Kanunlarında Dinî Normlar

Hamurabbi Kanunlarından sonra Mezopotamya'nın en önemli hukuk belgesi, Orta Asur Dönemi'ne (M.Ö.1500-1000) ait olduğu kabul edilen Asur Kanunlarıdır⁶⁰. Kadınlarla ilgili suçlar ve kadınların mülkiyet hakları kanunların başlıca konusunu oluşturmaktadır. Tıpkı *Eşnunna Kanunları*'nda olduğu gibi, bu yasaların da ne bir *prologue* ne de bir *epilogue* vardır⁶¹. Ancak kanun maddelerinden hareketle tanrısal iradeyi ve kralların hukuk üzerindeki tesirini yakinen izleyebilmekteyiz. Buna göre, kanun metninin ilk maddesinin tapınağa karşı işlenebilecek bir suça karşı verilecek cezaya ayrılması son derece manidardır. İlgili maddenin tercümesi şöyledir:

Kol. I, § 1) “Eğer bir kadın, ister bir beyin eşi, ister bir beyin kızı olsun, tanrı evine girer (ve) tanrı evinden kutsal hücreye (ait) herhangi bir şeyi çalarsa (ve) elinde yakalanırsa, ister onu suçladıkları (zaman), ister bu suçu ispat ettikleri zaman delili alıp, (kadına ne yapılacağını) tanrıya soracaklar, emrettiği gibi muamele edeceklerdir”⁶².

Bu maddenin muhtevasında geçen “tanrıya soracaklar” ifadesinden hareketle Mezopotamyalıların hukuk yönündeki kararları alırken “tanrısal kehanet” yöntemine başvurdukları açıktır. Ayrıca *Orta Asur Kanunları*'nda kralın baş yargıçlık görevini üstlendiğini açıkça dillendiren maddeler bulunmaktadır. Aşağıdaki 47,8 ve 10. maddeler bu duruma açıklık getirmektedir.

Kol. VII, § 47) “İster bir kadın, ister bir erkek olsun büyü yaparsa (büyü) ellerinde yakalanırsa, itham ve ispat edilirse, büyü yapanı öldüreceklerdir. Büyü yapan adamı gören bir görgü şahidinin ağzından büyüü “ben gördüm” dediğini duyan, kulak şahidi olarak (ortaya) çıkacak ve krala söyleyecek. Görgü şahidi krala, (önceden) söylediğini inkâr ederse, Güneşin Oğlu Boğa Tanrısı'nın önünde şöyle derse: “o söylemedi (o zaman) o serbesttir. (önce) Söyleyen ve (sonra) inkâr eden görgü şahidini kral sorguya çekecek ve geçmişini araştıracaktır. Büyücü getirildiği zaman “krala ve çocuğuna yaptığın yeminden seni çözmeyecekler, kral ve oğluna yaptığın yemin tablete uygun olan yemindir”⁶³

Kol. II, § 8) “Eğer bir adam, bir hayvanı veya herhangi bir şeyi çalarsa suçlanıp, ispat edilirse (mahkûm edilirse) [x MANA] kalay verecek (ona) elli sopa vuracaklar [x gün kralın hizmetinde çalışacaktır]. Memleketin hâkimleri bu hükmü [verdiler]. Eğer krala ulaşırsa (mahkeme kral huzurunda olursa), çalınan şeyi çaldığı kadar az veya çok ödeyecek (ayrıca) kralın verdiği cezayı çekecektir.

59 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.277.

60 Edwin M. Good, “Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law”, *Stanford Law Review*, Vol.19, No.5, 1967, s.947; Ekrem Memiş, *Mezopotamya*, Ekin Kitapevi, Bursa, 2007, s.148-159.

61 E. Memiş, *a.g.e.*, s.154-155.

62 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.246.

63 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.254.

Kol. II, § 10) *Eğer bir adam, komşusunun emanetinin (değerini) artırırsa yüksek gösterirse ve onu yazı ile tespit eder, suçlanıp mahkûm edilirse o hırsızdır. Kralın istediği cezayı çekecektir*⁶⁴.

Orta Asur Kanunları'nın yukarıda verilen maddelerinin içeriği, Asur Devlet yönetiminin krallar tarafından ortaya konulan ve ilahi kaynaktan beslendiği ima edilen kanunlarla yönetildiğini göstermektedir. Ayrıca kanunlardan anlaşıldığı kadarıyla cezası en ağır suç, tanrının mekânı kabul edilen tapınaktan herhangi bir şeyi çalmaktır.

C-Sonuç

Mezopotamya kanun metinlerinin muhtevası irdelendiğinde, temeli muhakkak yine Sumer görüşüne dayanmak üzere, Sumerli olsun, Sami olsun, kralların belli ve açık bir din ve devlet anlayışı içerisinde ve tesiri altında olduklarını göstermektedir. Ayrıca idareleri altındaki halka, kendileri için (halkın refah ve saadeti için) daima gayret içerisinde olduklarını duyurmak ve bunu gelecek nesillere de böylece intikal ettirmek ihtiyacını duymuşlardır⁶⁵.

Gerçekten onların ortaya koydukları hukuki kurallar hem çıktıkları kaynak hem de nitelikleri bakımından dinî özellik taşıyan normlardan farklı değildir. Zira Mezopotamya medeniyetinin siyasi yapısını incelediğimizde de teokratik devlet nizamının varlığının görülmesi; yani kralların kendi tanrıları tarafından görevlendirildiklerinin vesikalarda açıkça beyan edilmesi ve hukukun siyasi bünyenin dâhilinde şekillenmiş olması bu düşünceyi doğrular durumdadır. Özetle, Mezopotamya'da kralların varlık kudreti tanrıya dayandırıldığı gibi yazı ile tespit edilmiş hukuk ve bilhassa kanun metinleri de tanrının buyruğu olarak kabul edilmiştir. Böylelikle krallar oluşturdukları kanun metinlerinin *prologue* ve *epilogue* kısımlarında bunu rahatlıkla dile getirmekte ve böylece hukuksal meşruiyetlerini ilahlaştırmaktadırlar. Bununla birlikte kanun yapma yetkisini tanrıdan aldığı iddiasında bulunan bir kralın toplum nazarında yanlış yapabilme keyfiyeti de ortadan kaldırılmış olmaktadır. Ayrıca kanun yapıcı kral, çıkardığı kanunlara karşı çıkanların salt siyasi erke değil tanrı buyruğuna da karşı çıktığını dillendirmektedir. Böyle bir yol izlenmesi neticesinde suça karşı verilen cezanın çift başlı bir gazabının olduğuna da işaret etmektedir.

Mezopotamya toplumlarındaki hukuk kavramının din temelli olduğunun en iyi kanıtı ise adaletin koruyucusu ve yerine getiricisi olarak bir tanrının tespit edilmiş olmasıdır. Nitekim Sumer toplumunda Güneş Tanrısı ^dUTU adaletin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Sumerce yazılmış kanun metinlerinde krallar hangi tanrı/tanrılar tarafından yönetime getirildiklerini açıkça beyan ederek iktidar kaynağını ilahi güce dayandırmışlardır.

Nitekim kral Urukagina talimatnamesinin *prologue* kısmında kendisinin tanrı *Ningirsu* tarafından 36.000 kişi arasından seçilerek Lagaş kentinin idaresine, tanrısalsal bir tercihle getirildiğini dillendirmektedir.

Yine Ur-Nammu Kanunları'nın *prologue* kısmında Sumer'in ve Ur şehrinin yönetimine Ay Tanrısı tarafından seçildiğini anlatmaktadır.

64 M. Tosun-K. Yalvaç, *a.g.e.*, s.259.

65 E. Bilgiç, *a.g.m.*, s.116.

Aynı şekilde Sami asıllı bir zat olan Lipit-İştar *Kanunları*'nın *prologue* kısmında dinî meşruiyetini Sumer tanrıları ANU ve ENLİ'e dayandırmaktadır.

Mezopotamya'da oluşturulan bir diğer kanun olan *Eşnunna Kanunları*'nın 37. maddesinin muhtevassından da Tanrı Tişpak'ın lütü ve iradesiyle kanun metninin ortaya konulduğu gayet açıktır.

Yine Eski Babil Devleti kralı Hammurabi'ye ait olan kanunların *prologue* kısmında Hammurabi kendisinin é-babbar tapınağının kurucusu olduğunu ifade etmektedir. Hammurabi'nin kurmuş olduğu é-babbar tapınağı ise tanrıların yaşadığı, ilahi kararların alındığı önemli bir mekândır. Ayrıca kanunların *prologue* kısmındaki ifadelerden Hammurabi'nin tanrılarla sıkı bir diyalog halinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hammurabi'ye tanrıça İNANNA (İştar) ve tanrı Zababa silah, tanrı Enki görme kabiliyeti, tanrı Marduk güç kudret ihsan eylemiştir. Hammurabi bu güç kudret ile gökyüzünde ve yeryüzünde düşmanlarını yenmiş tanrı şamaş'ın emriyle de kralın adaleti memlekette tecelli etmiştir. Burada Hammurabi'nin adalet tanrısı olarak diğer tüm Eski Yakındoğu toplumlarında olduğu gibi Güneş Tanrısı'na olan sadakati vurgulanmıştır. Hamurabbi Kanunları'ndan sonra Mezopotamya'nın en önemli hukuk belgesi, Orta Asur Dönemi'ne ait olduğu kabul edilen Asur Kanunları'dır. Bu yasaların ne bir *prologue* ne de bir *epilogue* vardır. Ancak kanun maddelerinden hareketle tanrısal iradeyi ve kralların hukuk üzerindeki tesirini yakinen izleyebilmekteyiz.

D-Kaynakça

- Bauer, S. W., *Antik Dünya*, Çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bilgiç, E., "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi, *A.Ü. DTCF Dergisi*, C.21, S.3/4, Ankara, 1963, s.103-119.
- Bozkurt, H. A., *Hukukun Öyküsü*, Yazarın Kendi Yayını, Ankara, 2006.
- Çetin, H., "Egemenlik ve Hukuk ilişkisi Üzerine", *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, C.3, S.2, Sivas, 2002, s.1-16.
- Çiğ, M. İ., *Sümerli Ludingirra*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.
- Dinçol, B., *Eski Önyasa Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003.
- Good, E. M., "Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law", *Stanford Law Review*, Vol.19, No.5, 1967, s.947-977.
- Gökçek, G.-Akyüz, F., "Sümer Kanunları", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.1, Elazığ, 2013, s.41-62.
- Gözler, K., *Genel Hukuk Bilgisi*, Ekin Kitapevi, Bursa, 2008.
- Kılıç. Y., *Eskiçağ Aile Hukuku*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2014.
- Kramer, S. N., *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Kuhrt, A., *Eski Çağ'da Yakındoğu*, Çev. Dilek şendil, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Memiş, E., *Eskiçağ'da Mezopotamya*, Ekin Kitapevi, Bursa, 2007.
- Mieroop, M.V. D., *Hammurabi*, Çev. Bülent O. Doğan, İsbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

- Longdon, S., "The Sumerian Law Code Compared with the Code of Hammurabi", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No.4, 1970, s.489-515
- Oates, J., *Babil*, Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- Öz, E. "Eski Mezopotamya'da Hukuk Kurallarının Oluşumu Sürecinde Adalet Anlayışı ve Bazı Hukuki Sorunların Çözümünde Nehir/Su Ordali Uygulaması", *Cahit Günbattı'ya Armağan*, Ankara, 2015, s.185-202.
- Roth, M. T., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta, 1997.
- Steele, F. R., "The Lipit-Ishtar Law Code", *American Journal of Archaeology*, Vol.51, No.2, 1947, s.158-164.
- Şahin, A., "Siyasal Düşünceler Tarihinde "Sınırlı Devlet" Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.15, S.3, Ankara, 2011, s.311-362.
- Şahin, H. A., "Kültepe Metinlerine Göre Eski Anadolu Ve Asur'da Yamin'in Anlamı", *History Studies*, 2012, s.413-422.
- Tekin, A., *Sümerler'den İslam'a Kutsal Kitaplar ve Dinler*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2005.
- Topçuoğlu, H., "Eski İsrail Hukukunun Menşei, Hususiyetleri ve Hammurabi Kanunu ile Olan Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1/4, Ankara, 1948, s.284-322.
- Tosun, M., "Sumer, Babil ve Assurlu'larda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler", *Bellekten*, C. XXXVII, S.148, Ankara, 1973, s.557-581.
- Tosun, M.-Yalvaç, K., *Sumer, Babil, Assur, Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK. Basımevi, Ankara, 1959.
- Uzun. E., *Hukukun Temel Kavramları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012.
- Weidner, E., "Dünyanın En Eski Kanunnameleri", Çev. Hasan Sevimcan, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1/2, Ankara, 1950, s.379-383.
- Yıldırım, R., *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Yıldız Yayıncılık, İzmir, 2011.

OSMANLI'DAN MİLLİ MÜCADELEYE HÜRRİYET FİKRİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ*

Mithat AYDIN**

Sayın dekanımlarım, üniversitemizin çok kıymetli meslektaşları, sevgili öğrenciler, kıymetli misafirler hepimizi saygı ile selamlıyorum.

Saygıdeğer konukla röncelikle bu bildirimde hürriyet fikrinin tarihsel gelişimini ancak ana hatlarıyla ortaya koyacak şekilde bazı hususlara dikkat çekip ortaya koymaya çalışacağımı belirtmek isterim. Özgürlük kavramının tarihsel gelişimine bakıldığı zaman ilk defa bir Sümer tabletinde geçtiği grülmektedir. Bu kavram Urgakina adında bir hukukçunun kanunlarında karşımıza çıkmaktadır. Demek ki, hürriyet/özgürlük arayışı insanoğlunun en eski dönemlerine kadar belki de varoluşundan bu tarafa olan bir sorundur.

İslamiyet öncesi dönemden Osmanlı'ya uzanan süreçte belki Türklerdeki özgürlük kavramına baktığımız zaman ki, sözlü ve yazılı kaynaklara -Orhun Anıtları başta olmak üzere- baktığımız zaman gerek bireysel özgürlüğün, gerekse siyasal özgürlüğün Türklerde eski zamanlara kadar gittiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemine gelindiği zaman, devletin asli görevinin halkının can, mal, namus ve ibadet hürriyetini sağlamak olduğunu bilinmektedir. Aslında bu Türk-İslam devletlerinde ve hatta İran devlet anlayışında devletin temel görevidir. Zira şöyle bir silsile vardır. Devletin temel görevi topraklarını korumak ve halkının güvenliğini sağlamaktır. Bunun temini için güçlü bir devlete, güçlü bir devletin güçlü bir orduya, güçlü bir ordunun dolu bir hazineye ihtiyacı vardır. Hazinesinin doluluğu ise halktan toplanan vergilere, dolayısıyla da halkın vergi verebilecek güce sahip olması gerekmektedir. Halkın vergi verebilecek güce sahip olabilmesi de müreffeh olmasına bağlıdır ki, bu da onun adaletle yönetilmesini gerekli kılmaktadır. Osmanlıdaki devlet düşüncesi de bu esaslar üzerine oturmuştur. Dolayısı ile devletin ya da devleti yöneten padişahın temel vasfı adil olmasıdır. Tabii burada Osmanlıda özellikle klasik dönem kastedilmektedir. Klasik dönemine bakıldığında, Tanzimat'a uzanan süreçte, toplum düzeni millet denen bir sistemle yönetilmekteydi. Bu toplumsal düzende inanç esasına dayanan bir zımmî hukuk vardır. Müslim ve gayrimüslimlerin devlete karşı statü ve görevleri farklıdır. Dolayısıyla burada her cemaati/milleti kendi içinde eşit sayabiliriz. Müslim ve gayrimüslimleri bu anlamda eşit saymak söz konusu değildir. Ancak zimmi hukuka göre, her alanda olmamakla beraber, yargı, eğitim, ibadet gibi belli alanlarda

* PAÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 17 Kasım 2015 tarihinde İktisat Fakültesi konferans salonunda yapılan "Türkiye'de Hürriyet Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Mustafa Kemal ATÜTÜRK" konulu panele sunulmuştur.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/DENİZLİ, maydin@pau.edu.tr

Gayrimüslimlere serbestlik tanındığını belirtmekte yarar vardır. Soru-cevap kısmında bu konuya ilişkin sorular olursa bu hususa dair daha geniş bilgi verebiliriz.

Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıl başlarına gelindiğinde aslında gerek bireysel, gerekse toplumsal hak ve özgürlükler padişahın bir ihsanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada 19. Yüzyılda literatürümüze "kamuoyu" faktörünün girdiğini belirtmekte yarar vardır. Yani padişahın, devlet yöneticilerinin halkın bir güç olarak dikkate alınarak onun yararına bir takım hürriyetleri vermesi ya da vermek zorunda kalmasıdır. Kamuoyu faktörü Sened-i İttifak ile karşımıza çıkmaktadır. Sened-i İttifak Alemdar Mustafa Paşa'nın II. Mahmut adına ayanlarla yaptığı bir belgedir. Ancak Senedi İttifak Alemdar'ın öldürülmesinden sonra uygulanmadığı için işlev kazanmaz. Ama bu noktada Sened-i İttifak'tan yaklaşık 30 sene sonra 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile bu sürecin devam ettiğini ve bir anlamda da kurumsallaşmaya başladığını görüyoruz.

Tanzimat, Türk tarihinin bir dönüm noktasıdır. Her şeyden önce bu ferman evselsel ilkeler taşıyan bir hukuk belgesidir. Burada özellikle keyfiyetin önlenmesi, hukukun üstünlüğü ve hukuk karşısında eşitlik prensibinin hayata geçirilmesi Türk hukukunu önemli bir temele oturtmuştur. Diğer taraftan, eşitlik prensibi açısından, yasanın vatandaşlık hukukunu belirleyici bir unsur olması haline gelmesi asırlardan beri süre giden "millet sistemi"nin de sonu anlamına geliyordu. Bu ise aslında, insanoğlunun her devirde ihtiyaç duyduğu ve tarih boyunca da sınıf çatışmalarının ortaya çıkardığı modern vatandaşlık kavramının Tanzimat ile önemli bir sürece girmiş olduğu anlamına geliyordu. Yani Tanzimat Fermanı'nın bir başka hususiyeti de hukukun üstünlük prensibinin hayata geçirilmek istenmesidir.

Hürriyet düşüncesinin Batıdaki modern akımlar ve kavramlar ile birlikte anılır ve tartışılır olması 19. Yüzyılın ikinci yarısındadır. Bunu da Yeni Osmanlı Hareketi ile başlatmak mümkündür. Burada özellikle resmi ve yarı resmi gazetelerin dışında gelişen Yeni Osmanlıların çıkarmış oldukları Muhbir, Tercümanı Ahval, bir yıl sonra İbrahim Şinasi'nin çıkardığı Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerin bir muhalefeti başlatmış ve kamunun yararına birçok modern kavramı gündemimize sokmuş olduklarını belirtelim. Bu basın muhalefeti aslında Babialî'nin de kendisine bir anlamda çekidüzen vermesine neden olmuştur. Fakat burada bir noktanın altını çizmekte fayda vardır. 1870'lere kadar Osmanlı yönetiminde Babialî hakimdir. Bu tarihten sonra bu rol Babialî'den saraya kaymıştır. Bunun nedeni Prusya'nın Sedan Savaşı'nda Fransa'ya karşı büyük bir zafer kazanmasıdır. Prusya'nın bu zaferi aslında otokrasinin liberalism ve demokrasiye karşı üstünlüğü olarak görülmüştür. Bu savaş Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme cereyanını da etkilemiştir. Sultan Abdülaziz'in saray merkezli ülkeyi yönetme anlayışı II. Abdulhamid'in de benimseyeceği bir yöntem olacaktır.

Türkiye'de vatan ve hürriyet fikrinin bir anlamda teorisyeni Namık Kemal kabul edilmektedir. Edebiyat tarihçisi Mehmet Kaplan'a göre Ziya Gökalp'e kadar Türkiyenin fikir iklimini belirleyen kişidir Namık Kemal. Kanatımca O şair kimliğinden ziyade Türk düşünce tarihinde edinmiş olduğu rol ile öne çıkmaktadır. 19. Yüzyılda halk egemenliği, parlamenter sistem, kadın hakları, iktisadi kalkınma, muhalefet gibi pek çok kavramın düşünce dünyamızda yer bulmasında büyük rol oynamıştır. O'nun en büyük özelliği özelliğinden biri de hürriyet kavramının onda bulunduğu değer ve muhtevadır. Ona göre hürriyet insanın gıdasıdır. Doğuştan yani

yaratan tarafından verilen bir hüviyettir. O, aynı zamanda hürriyetin sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağını, bir başka deyişle hürriyetin sınırlarının neresi olacağını da tartışmıştır. O'ndaki hürriyet düşüncesine göre toplumun bir ferdi olarak bireyin eylemleri kontrole alınabilir.

Aslında 19. Yüzyıl ikinci yarısında Osmanlı aydınlarının en önemli tartışma konularından biri de hürriyetin sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağıdır. Bunu da biraz sonra bazı örneklerle açıklamaya çalışacağız. Ancak Namık Kemal'de hürriyet düşüncesi deyince her halde hepimizin ismimiz gibi bildiği "Hürriyet Kasidesi" akla gelmektedir. Ancak hürriyet bu denli güzel anlatılabilir. Ne diyor Namık Kemal: "Ne efsûnkâr imişsin sen ey didâr-ı hürriyet. Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten.

Tabiidir ki Namık Kemal'i ve 19. Yüzyılın hürriyet düşüncesini konuşurken Şinasi ve Tevfik Fikret'i anmamak heralde haksızlık olur. Şinasi, kasidesinde şunları söylemektedir: "Ettin âzâd bizi olmuş iken zulme esir; Cehlimiz sanki idi kendimize zincir." Tevfik Fikret ne diyor: "Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr-ü-bal; Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tairim; İnhina tavk-ı esaretten girândır boynuma; Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şairim."

Evet, zengin bir düşünce iklimi ile karşı karşıyayız başlıyoruz. 19. Yüzyılın ikinci yarısında. Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in dışında Ağâh Efendi, Şinasi, Fazıl Mustafa Paşa, Ziya Paşa, Ziya Mithat Paşa, Gökalp, Münif Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi bunlar isimler sıralanabilir. Hürriyet fikri konusundaki tartışmalar ve Türk düşüncesine yapılan katkılara bakıldığında, bunun birkaç nokta etrafında toplandığı görülmektedir. Bir kere hürriyet fikri, eşitlik, hukukun üstünlüğü, halk egemenliği gibi kavramlar ile birlikte çoğu zaman ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Mesela Namık Kemal "Bütün insanlar hukuk karşısında eşittir ve doğal hukuk açısından hiçbir zümrenin üstünlüğü kabul edilemez" der. Ali Suavi, "Eşitlik anlayışına göre padişahın yetkileri sınırlandırılmalıdır." Onun kendi deyişi ile "düşmez kalkmaz bir Allah vardır." Padişahlar şahsen ne kadar iyi olurlarsa olsunlar bu yetkilerinin sınırlandırılmaz anlamına gelmez. Ziya Paşa, İslam şeriatının Müslim ve Gayrimüslim tebaayı, yani İslam toplumunu eşit saydığı fikrini açıklamaya çalışır. Bu, aslında İslam hukuku açısından dikkat çekici bir izahtır. Asırlardan beri millet sisteminin dayandığı hukuk için yep yeni bir içtihatır. İslam ile Batı hukukunu birleştirme çabasıdır. Hürriyet kavramı, yine ifade edilirken birlikte anıldığı ya da vurgu yapıldığı bir başka kavram ise "terakki"dir. Bugünkü anlamı ile ilerleme ve kalkınmadır. 19. ve 20. Yüzyıllarda Fransa bir anlamda Avrupa liberalizmini ve demokrasinin temsil eden devletidir. Hatta Batı medeniyetinin sembol devletidir. Bu bağlamda Fazıl Mustafa Paşa Fransa'nın zenginliğini Fransa'daki hürriyet prensibine bağlamaktadır. Ona göre Prusya'nın 1866da Sadova'da Avusturya'ya karşı kazanmış olduğu savaş da aslında silah üstünlüğünün bir sonucu değil; halka verilen serbestliklerin bir ürünü idi. Bundan dolayı Fazıl Mustafa Paşa Osmanlıdaki hak ve hürriyetleri tartışma konusu yapmış ve Batıdaki gelişimi ile karşılaştırmaya çalışmıştır. Yine aynı zamanda bir eğitimci kimliği olan Münif Paşa, "hürriyet her türlü terakkinin kaynağıdır" diyecektir. Çünkü ona göre terakki hür olmayı, çalışmayı ve haysiyetli olmayı gerektirir.

Bu konuda hürriyet tartışmalarında karşımıza çıkan bir başka önemli nokta ise, hürriyetin sınırlarının ne olacağıdır. Özgürlüğün sınırlarının ne olacağıdır. Ziya Paşa

bu konuda “Hürriyet insana doğuştan verilmiştir; fakat hürriyet hukuk olmadan düşünülemez ve kanunla çerçevesi çizilir.” Yani başka kişi ve kişilerin hürriyeti ihlal edildiği anda, kanunla o kişinin hürriyetinin sınırlandırılması gerektiğini savunur. Sait Halim Paşa ise bireyin kendi hürriyetinin başkalarının hürriyetlerine saygı gösterilerse hürriyetlerine saygı duyulabileceği tezini işlemektedir. Aslında hürriyetin sınırlarının ne olacağı hakkında Osmanlı aydınları üzerinde Fransız aydınlanmacılarının ciddi bir etkisinin olduğunu görüyoruz. Başta Montaigne olmak üzere Jan Jack Russo olmak üzere.

Yalnız burada küçük bir noktaya değinmek istiyorum literatürde özgürlük ve hürriyet kavramı farklı ele alınmaktadır. Örneğin hürriyet kavramı Osmanlı'nın kendi iç dinamikleriyle ifade edildiği kendi iç döngüsünde ortaya çıkan ve tartışılan bir kavram olduğu ileri sürülürken yani Batı dışı bir kavram olduğu ileri sürülürken özgürlük Batı normlarıyla ifade edilmeye çalışılmıştır. Fakat ben burada bu iki kavramın eş anlamlı haliyle birlikte el alınabileceğini düşünmekteyim.

Hürriyet tartışmalarında dikkatimizi çeken bir başka husus ise şudur: Genellikle hürriyet kavramı İslamî normlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Aslında bana göre burada batı felsefesinin doğu felsefesi ile kaynaştırılması ya da İslam felsefesinin batı felsefesi ile uyuşturulması hususu söz konusudur. Ziya Gökalp İslamî perspektiften hürriyet kavramını açıklarken şunları söylemektedir: “Tevhid yaratana kul olmaktır, mahlûkata karşı ise hür olmaktır.” Yine “ehli İslam'ın ibadetten sonra en büyük şiarı hür olmaktır” diyecektir. Sait Halim Paşa'ya göre de İslam'da hürriyet ve eşitlik İslam ahlâkına bağlı olarak temellendirilmiştir. Hakikati aramak ahlakî ve aklî bütün kuvvetlerin serbestçe hareketine bağlıdır ve ahlâka ve geniş şahsiyete dayanabilmesiyle mümkündür.

Evet hürriyet düşüncesinin 19. Yüzyılda gelmiş olduğu belki de en önemli nokta anayasal sürecin başlamasıdır. Her ne kadar ilk anayasamız 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi ise de sürecin III. Selim'e kadar gittiği bilinmektedir. Bu süreçte Tanzimat önemli bir safhayı işgal etmektedir. Burada devlet yönetimi, toplum hayatı, basın, yargı, ekonomik güvenceler gibi birçok husus ele alınmakla beraber ferdi hak ve hürriyetlere ilişkin öngörülen düzenlemeler dikkate değerdir. Bir kere Vatandaşlık hukuku bakımından yasa karşısında eşit olma, yani eşit Osmanlı vatandaşları olma anlayışı Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Osmanlı ülkesinde dini ve mezhebi olursa olsun herkes Osmanlı kabul edilmiştir. Fakat yukarıda da değinildiği gibi bu durum, Tanzimat ile başlayan sürecin gelmiş olduğu noktadır aslında. Burada kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, her türlü işkence eziyet müsaderecinin kaldırılması, angaryanın yasaklanması gibi hususlar ilk anayasamızda yer almıştır. Aslında burada müsadereye kısa bir paragraf açmak istiyorum. Müsadere bildiğimiz gibi II. Mahmut tarafından kaldırılmıştır. II. Mahmut'un çok anlamlı bir sözü vardır. Sadrazamına şunu söylemiştir: *“Bundan böyle saltanatın millet için bir dehşet ve bir korku kaynağı değil, fakat bir destek olmasını istiyorum. Bunun için kişinin malına devletçe el konulması geleneğini kaldırıyorum.”*

Tanzimat la başlatıyoruz ama 2. Mahmut deyince bence gerçek anlamda hukuk reformcusu 2. Mahmut'tur. Nedeni kanun karşısında eşit olma fikrini ilk kez ortaya atan “Ben tebaamın Müslümanını camide, hristiyanını kilisede, yahudisini ise havrada görmek isterim. Bunların hepsi benim öz evlatlarımdır.” Diyerek bu fikri yine 2. Mahmut ta görüyoruz.

Süremin de sınırlı olduğunu düşünerek Türkiye'de hürriyet düşüncesinin gelişim seyrine ortaya koymak açısından şu kronolojik bilgiyi vermek isterim. 93 harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) gerekçe gösteren II. Abdülhamit 1876'nın ilk anayasasını rafa kaldırıp Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır. 33 yıllık istibdat dönemini 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısıyla Meşrutiyetin ikinci defa ilanı takip etmiştir. Bu çerçevede de aslında meşrutiyetle özdeşleşen dört üç kavram öne çıkmıştır: Hürriyet, Adalet, Müsavat (Eşitlik), Uhuvvet (Kardeşlik). Ben hocalarımın da vaktinden çalmamak üzere sonuç kısmında şu hususa temas ederek sözlerimi tamamlamak istiyorum. Bir kere hürriyet düşüncesi her anlamda Osmanlı aydınlanması ve modernleşmesi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Diğer taraftan Osmanlı'nın bu süreçteki düşüncel ve kültürel birikimi cumhuriyete intikal etmiştir. Yani cumhuriyetin medeni dünyada yer almasında bu fikir zenginliği katkı yapmış, cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin belirleyici unsurlarından olmuştur. Son 150 yıllık fikri birikimimiz sadece devlet hayatımıza değil, aynı zamanda toplum yaşamımızı da sorgulamamızı gerektiren bir özeleştiriyi karşımıza çıkarmaktadır. Acaba ne ölçüde hür düşünebiliyoruz? Bence irademize her alanda tahakküm eden ruhbanların tasfiyesi gerçekleşmedikçe ve Türk aydınlanmasının kaldığı yerden devam ettiğini görmedikçe daha çok hürriyet fikrine ihtiyaç duyacağız diye düşünüyorum. Sözlerimi bitirirken tekrardan hepinizi selamlıyor, saygılarımı sunuyorum.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HÜRRİYET DÜŞÜNCESİ VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Umut KARABULUT

Sayın Dekanlarım, kıymetli öğretim üyeleri ve yine çok kıymetli öğrenciler, değerli katılımcılar.

Öncelikle Milli Mücadele hareketinin kendisinin bir hürriyet düşüncesi olduğunu belirterek başlamak gerekir kanaatindeyim. Konuşmama başlamadan önce 1918-1922 dediğimiz Milli Mücadele döneminde hürriyet düşüncesinin nasıl algılandığını, hürriyetin neye tekabül ettiğini sizlere açıklamak istiyorum.

Hürriyet, bugün biraz eskimiş bir kelime gibi onun yerine biz özgürlük kullanıyoruz ki Türk Dil Kurumunun sözlüğüne baktığımızda da hürriyet kavramının özgürlük ya da serbestlik anlamına geldiğini, kişinin gerçekleştireceği eylemde herhangi bir güç tarafından zorlanmaması, sınırlanmaması ve özgür düşünüp davranabilme hürriyetine sahip olmasına hürriyet deniyor. Dolayısıyla Milli Mücadele döneminde bu şiarla gerçekleştirilen eylemlerin tamamı hürriyet düşüncesiyle gerçekleştirilmiş eylemler olarak karşımıza çıkacaktır. Tabii burada Milli Mücadele döneminin kendisinin bir hürriyet ya da özgürlük kavramından ortaya çıkarak gerçekleştirilen bir eylem olduğunu söyledik. Şimdi bakınız bu böyle olmakla birlikte Türk Milli Mücadelesinin farklı ve aykırı bir yönü de vardır. O da şudur: Türk Milli Mücadelesi bir tarafta özgürlük düşüncesinin sonucu olarak bağımsızlığı sağlamaya çalışırken diğer taraftan da ulusal egemenlik mücadelesini verip ulusal egemenliği gerçekleştirmeye çalıştı. Dolayısıyla Türk Milli Mücadelesini çağdaşlarından veya kendisinden önce hatta sonradan gerçekleştirmiş olan ulusal egemenlik mücadelelerinden ayıran temel fark budur. Yani bir taraftaki dışarıdaki emperyalist güçlere karşı gerçekleştiren bir tam bağımsızlık mücadelesi diğer bir tarafta ömrünü tamamlamış Osmanlı Devleti ve saray hâkimiyetine karşı geliştirilmiş, ortaya konan ulusal egemenlik mücadelesi. Bakın bu tarihin getirdiği bir sonuç ve dönemin şartlarının dayatması olarak da karşımıza çıkıyor. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün 1927'de Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayında okuyarak icra ettiği büyük Söylev'i yani Nutuk, bu cümlelerle başlar. Kendisi hepimizin bildiği gibi 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında ülkenin içinde bulunduğu genel durumu tasvir eder ve Osmanlı ordusunun yenildiğini, birçok olumsuz şartın da ateşkes anlaşmasıyla karşılına konduğunu, büyük savaşın yani I. Dünya Savaşının uzun yıllar milleti yorgun ve harap düşürmüş olduğunu, ülkeyi savaşa sokanların yani İttihatçıların kaçtığını, padişah Vahdettin'in düşmanla işbirliği yaparak kendi egemenliğini, ulus üzerindeki egemenliğini daha küçük koşullarla da olsa, kısıtlanmış koşullarla da olsa devam ettirmek istediğini ayrıca bir şekilde

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli

o dönem yani Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı dönemde Sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın da aynı yöntemle padişaha destek verdiğini söylemektedir. İstanbul işgal edilmiş, işte İngilizler Antep'te Maraş'ta ve Urfa'da bulunmakta ve Fransızlar Adana'ya gelmişler ve aynı şekilde baktığımız zaman 15 Mayıs 1919'da nihayet İzmir'e Yunan işgal kuvvetleri çıkarılmış. Şimdi tablo bu. Azınlık faaliyetleri bir tarafta ve baktığımız zaman bu genel kötülük karşısında üç çarenin belirdiğini söylüyor. Bunlardan bir tanesi İngiliz himayesini istemek yani Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başta İstanbul olmak üzere saraya yakın bazı çevreler ki bunu Damat Ferit Paşa hükümeti çok yoğun bir şekilde destekliyor. İngiliz Muhipleri yani İngiliz Severleri Cemiyetini kurmuşlar. Ülkenin tek başına müstakil olarak bağımsızlığını sağlayamayacağını düşündüğü için İngiliz desteğiyle ama bağımsızlığı kaybetmek pahasına bir politika geliştirmişler. Diğer taraftan Amerikan mandasını istemek. Bakın Amerika 1. Dünya Savaşına 1917 yılında girdikten sonra dünyada barış havariliğine soyundu. 8 Ocak 1918 tarihinde o dönemin Amerikan Başkanı Wilson kendi adıyla anılacak 14 maddelik bir bildiri yayınladı ki o bizim literatürümüzde Wilson Prensipleri olarak geçer. Şimdi bunun 12. Maddesi doğrudan Osmanlı Devletine gönderme yapıyor. Diyor ki Ocak 1918 tarihinde Wilson; "Osmanlı Devletinin Türk olan kısımlarına tam bir egemenlik sağlanmalıdır." Şimdi bu düşünce Mütareke Döneminde yani 1919 yılında bilhassa İstanbul'daki aydın çevrelerde çok büyük bir etki yarattı yani Yunus Nadi, Ebu Ziya Tevfik gibi, Halide Edip Adivar gibi sonradan Milli mücadeleye önemli destek sağlayacak isimler 1919 yılının ağır ve bunalımlı şartlarında Wilson Prensipleri Cemiyetinin kurdular veya destekledir. Amerikan mandaterliğini savundular. Yani tam bağımsızlığa ve özgürlüğe aykırı bir tutum sergilediler dönemin şartlarından dolayı.

Üçüncü çare ise şu idi diyor Mustafa Kemal Nutuk'ta, bölgesel kurtuluş yollarını denemek. Bakın bu bölgesel kurtuluş yollarından kastı hepimizin bildiği müdafaa-ı hukuk cemiyetleri, redd-i ilhak cemiyetleri, muhafaza-ı hukuk-u milliyecemiyetleri gibi çeşitli isimler altında örgütlenmiş ve ülkenin işgale girmiş ya da işgal tehlikesi altında yaşayan veya azınlıkların tedhiş faaliyetleri sonucunda kendi bölgelerini korumak isteyen birtakım Müslüman ve Türklerin kurdukları bölgesel cemiyetler. İzmir de kurulmuş, Trabzon da kurulmuş, Adana da kurulmuş, İstanbul da kurulmuş, Erzurum da kurulmuş. Ülkenin çeşitli yerlerinde bunlar var ama bunların en büyük eksigi ulusun topyekûn bağımsızlığını sağlama düşüncesinde olmayışları. Bakın Türk Milli Mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk'ü çağdaşlarına hatta dünya tarihindeki önemli liderlerine göre ayrı bir yere oturtan temel felsefe onun hem bağımsız bir ülke ve ulus için mücadele etmesi hem de monarşinin yerine ulus egemenliğine dayalı bir devlet yapısına kavuşmak istemesidir. Bunu sadece bugünden geçmişe bakarak söylemiyoruz. 1927 yılında kendisi yine nutukta söylemiş. Diyor ki; içinde bulunduğumuz o tarihte Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir Ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamak ibaretti. Osmanlı Devleti ve onun istiklali, padişah halife ve hükümet bunların hiçbirinin anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti diyerek o halde gerçek karar ne olabilirdi diye soruyor Nutuk da ve diyor ki; milli hâkimiyete dayanan kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. Dolayısıyla Türkiye'de Milli Mücadele döneminde özgürlük düşüncesinin gelişimi dendiğinde bunun iki ayağı olan bir mücadele sonucunda gerçekleştiğini unutmamamız gerekiyor. Bir tanesi dışarıda işgalci emperyalist kuvvetlere karşı

tam bağımsızlık savaşı diğeri ise ulusu her anlamda yönetmekten mahrum bırakan saray ve padişah yani monarşi düzeni.

Peki, Milli mücadele içerisinde Mustafa Kemal ve lider kadronun takındığı tutum, izlediği politika nasıl gerçekleşti. Yani şunu söyleyebiliyor muyuz? Milli Mücadele içerisinde Mustafa Kemal, açıktan açığa aynı zamanda ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir yeni devlet rejiminin peşinde koştu mu? Kismen evet kismen hayır. Milli Mücadelenin başında, siyasi metinlere baktığımızda bunun kendisi ve yakın çevresindeki birtakım kişilerden tarafından adeta bir sır gibi saklandığını düşünüyoruz. Bunun çeşitli nedenleri var. Çünkü o dönemin koşulları henüz yeni ve ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir devlet yapısına müsait değildi. Ama 1920 den sonra özellikle Milli Mücadelenin örgütlenme aşaması dediğimiz aşama tamamlandıktan ve 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra artık daha açıktan açığa, hâkimiyetin artık İstanbul da değil milletin bağrında ve onun bağrından çıkmış Türkiye Büyük Millet Meclisinde olduğunu savunan ve bunu dünyaya haykıran bir düşünce ortaya konacaktır.

Öncesinde ise bu gelişmenin alt yapısını hazırlamak için adım adım ama dikkatli bir şekilde hareket edilecektir. Bakın Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktıktan sonra bağımsızlığı gerçekleştirirken kullandığı yöntem ulus egemenliği olmuştur. Bunun nedeni çok basittir. Az önce okudum Nutuk da söylüyor. Saray ve saray çevresi yani hükümetler yani Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa bu hükümetlerin tamamı İngilizlerle işbirliğinde ve hatta İngiliz mandaterliğinden yana hükümetlerdi. Damat Ferit Paşa birçok kez hükümet kurdu mütareke döneminde. Tevfik Paşa da aynı şekilde, Ali Rıza Paşa da bir kere kurdu yani toplam dört yılda kurulan hükümetlerin teslimiyetçi bir tutum takındıklarını görüyoruz. O halde ne yaptı yöntem olarak? İstanbul'dan bir fayda sağlayamayız, İstanbul un dışında bu işi halletmeliyiz nasıl halletmeliyiz? İşte ulus eliyle halletmeliyiz. Peki, bunun sonucunda ulus kullanılacak mı hayır kullanılmayacak ne olacak peki egemenlik ulusal egemenlik mi elde edilecek? Yani ulus ülkenin bağımsızlığına kavuşmasında bir araç değil kendini de bağımsızlaştırmada ve egemenliği eline almasında aynı zamanda bir yöntem olarak ulusal egemenlik yöntemi olarak ön plana çıkarılacaktı ve nitekim de öyle olmuştur. O dönemin siyasi metinlerine bir bakalım. Mustafa Kemal Paşa'nın etkinliğini ülke içerisinde Milli Mücadele yıllarında hissettirdiği ilk siyasi metin Amasya Genelgesidir. Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi, İstanbul hükümetinin içinde bulunduğu şartlardan dolayı görev ve vazifesini yerine getiremediğini, bu durumun ulusu yok saymak olduğunu söylüyor. Bizzat kendi kaleminden çıkmış ama bunu Kazım Karabekir gibi Erzurum 15. Kolordu komutanı, diğer tarafta da yanında bulunan Ali Fuat Cebesoy, Rauf Bey, Refet Bey siyasi metne imza atarak desteklemişlerdir. İstanbul'daki hükümet görev ve sorumluluğunu yerine getirememektedir diyor ve bunun sonucunu söylüyor: bu durum ulusu yok saymaktadır. Bakın demiyor ki bu durumla ülkemiz bağımsızlığımız tehdit altındadır diye bu durum ulusu yok saymaktadır o halde bir yöntem olarak Milli Mücadelenin nasıl gerçekleşeceğini de söylüyor. Diyor ki ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır. Dolayısıyla bağımsızlık gerçekleşecek bunu gerçekleştirecek olan da bizzat ulusun kendisi olacaktır. O halde sonuç hem tam bağımsızlık olacaktır hem de artık ulus bağımsızlığını elde edecektir. Bunun Erzurum Kongresinde bir adım daha öteye götürdüler.

23 Temmuz- 7 Ağustos tarihinde gerçekleşen Erzurum Kongresinde dediler ki kongre kararı olarak bu ortaya çıktı ama elbette ki Mustafa Kemal in oradaki etkinliği ve kongre kararlarına yön vermesi çok etkiliydi. Dendi ki ulusal güçleri etken, ulusal iradeyi egemen kılmak esastır yani bir tarafta ulusal güçleri etken kılarak ülke içerisinde bağımsızlığı zedeleyici her türlü oluşuma karşı çıkacağız ama diğer taraftan da ulusal iradeyi egemen kılarak aynı zamanda ulusu kendi kendine yönetir, kendisi ile ilgili kararları alabilir bir vaziyete sokacağız ve bakın o tarihlerde Mustafa Kemal hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Neden? Çünkü bu durum hem İstanbul'daki esas güç olan İngilizleri hem de sarayı ve padişahı rahatsız etmiştir. İngilizler ile padişahın Mustafa Kemal konusunda yani onun tırnak içerisinde söylüyorum kötü ve yakalanması gereken hatta bir süre sonra idam edilmesi gereken bir kişi olduğu konusunda bu kadar iyi anlaşmalarının temel nedeni Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu tam bağımsızlık hareketinin hem İngiltere'ye hem de saraya padişaha karşı gelişmiş olması ile ilgilidir. Dolayısıyla Erzurum Kongresinin bu kararları aynen Sivas Kongresinde de kabul edilmiştir. Yani artık Milli Mücadelede ulus ipleri eline alacaktır. Çünkü ipleri eline almazsa kendini yönetme yetkisi, yeteneği belki henüz o dönem içinde düşünülüyor ama iradeyi başkasının eline bıraktığında padişaha bıraktığında tam bağımsızlıktan olacaktır.

Bakın Milli Mücadele yıllarında dahi meşruiyet (yasallık) kavramına çok önem verildi. Meşruiyet kavramının arkasında yatan temel düşünce ulus egemenliği ve kararları ulusun alması düşüncesidir. Yani ulusu bağımsız kılma, ulusu özgür kılma, ulusu ülke içerisinde padişahın üstünde konumlandırma, padişahlık sisteminin yani monarşi sistemini ortadan kaldırılacağına dair net bir emare yok yani siyasi metinlerde söyleniyor. Ama ortaya konulan düşünce bu. Peki, ne yapıldı o halde? Erzurum ve Sivas Kongrelerinde şöyle dendi "Osmanlı Mebuslar Meclisi açılmalıdır" dendi. 1918 Aralığında İstanbul'un fiili işgalinden sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi kapatılmıştı. Peki, Osmanlı Mebuslar Meclisinin açılmasındaki isteğin pratikteki anlamı neydi? Pratikteki anlamı şu, ulus egemen olursa ancak o zaman bağımsızlık ve özgürlükten söz edebiliriz. Yoksa bağımsızlığı sağlayıp yönetimi yine saraya ve monarşiye devrettiğimizde tam bağımsızlık yine gerçekleşmeyecek çünkü bu defa ulus yönetim açısından saraya ve monarşiye bağlı kalacak. Sivas Kongresinde de o talep tekrarlandı. Osmanlı Mebuslar Meclisi açılmalıdır dendi.

Gerçekten 1920 yılının ocak ayında İstanbul Hükümeti Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılmasını kabul etmek zorunda kaldılar Anadolu ile baş edemedikleri için. Peki, niye isteniyordu Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılması? Sadece ulusal egemenlik düşüncesini hayata geçirmek için mi hayır değil. Aynı zamanda yapılan eylemlerin meşru olması için yasal olması için. Bakın Milli Mücadelenin en zor yıllarında Mustafa Kemal'e kararları hızlı alması yönünde bir baskı vardır. Onun söylediği ise şu; hayır der biz alınacak bütün kararları Meclise aldirmalıyız yoksa tarih ve millet bizden hesap sorar. İşte bakın bu bir ulusa olan güvendir. Ulusun özgürlüğüne onun bağımsızlığına olan güvendir. Onun kendi kendine yönetme yeteneğine olan güvendir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Osmanlı Mebuslar Meclisi, İstanbul'un işgalinden sonra kapatıldı. 16 Mart 1920 de İstanbul resmen işgal edildi. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi de kapatıldı.

Mustafa Kemal o zaman Temsilciler Kurulu Başkanı sıfatı ile Anadolu'ya telgraflar göndererek Ankara da yeni ulusal bir meclisin açılması gerektiğinden bahsetti. Bakın yine meclis, yine ulus eliyle gerçekleştirilecek bir özgürlük mücadelesi, bağımsızlık mücadelesi. Çünkü orada bir ulusu egemen kılma ile yapılanlar konusunda meşru davranma, yasal davranma düşüncesi vardır. O Meclis açıldıktan sonra 20 Ocak 1921 tarihinde ilk anayasamızın, Teşkilat-ı Esasiye'nin birinci maddesi şöyledir. "*Hâkimiyet bil-u kaydû şart milletindir.*" Yani "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*" Artık İstanbul hükümetine karşı mesafe alınmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurumsal yapısını oluşturmuştur. Yine saltanat ve halifelik rejimine son vereceğiz denmeden ama bu defa artık ulusun her şeyin üzerinde olduğu düşüncesi dünyaya ve Türkiye'ye rahatlıkla haykırılabilir. Bu Milli Mücadelenin yöntemi olmuştur.

Arkadaşlar Milli Mücadele döneminde bunu hâkim kılmak için pek çok düşünce ve gelişme yaşandı. Daha anayasa ilan edilmeden ama Teşkilatı Esasiye'nin temelini oluşturacak bir programı görüyoruz 1920 Eylül ayında. Halkçılık programı. Halkçılık programı adından da anlaşılacağı gibi halka yetki ve sorumluluklarını veren onu ülkede iktidar yapan, sarayın ve padişahın üzerinde konumlandırmayı amaçlayan bir programdır. Halkçılık ilkesinden halkın egemenliğini anlıyoruz o dönemin düşünce yapısına baktığımızda. Sonuçta 1921 anayasası ile birlikte "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*" ilkesi ile birlikte Milli Mücadelenin başarıya ulaşması artık hâkimiyetin gerçekten millete verilmesi için yapılacak çalışmaları işte bizim devrim dediğimiz 1 Kasım 1922 saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı ve bunun gibi bunu destekleyen gelişmelerin ortaya konduğunu görüyoruz. Bir taraftan yine dışarıya karşı tam bağımsız bir ülke yapısı ama bu tam bağımsız ülkede modern bir yapı içerisinde laik, demokratik ve aynı zamanda bir ulusal devlet olacak bir ulus devleti olacak ve tabii burada ulus egemenliği ön planda olacaktır. Çünkü günümüze kadar gelen sürece baktığımızda bunlardan bir tanesini eksik bıraktığımızda herhangi bir devlet yapısının çağdaş olamayacağını veya güçlü olamayacağını veya Atatürk'ün koyduğu hedef doğrultusunda muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkamayacağını görmekteyiz.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Ben şimdi konuşmayı sayın başkanımıza bırakıyorum.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HÜRRİYET DÜŞÜNCESİ VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK*

Ercan HAYTOĞLU**

Sayın başkan, değerli konuklar;

İki konuşmacıdan sonra son konuşmacı olmanın bir dezavantajı oluyor. Bu dezavantajın farkında olarak, sizleri sıkmadan ana noktalar üzerinden değerlendirmeler yapmaya çalışacağım.

Konuşmama başlarken iki hususu belirtmek isterim. Konuşmam büyük ölçüde 1934 Soyadı Kanunundan önceki döneme ait olduğu için, dönemsel olarak ‘Mustafa Kemal Paşa’dan bahsederken, afişteki vurguya da uygun olarak kendisinden ‘Atatürk’ olarak bahsedeceğim. Ayrıca, paylaşımım da Atatürk’ün teorik olarak hürriyete bakışı ve pratikte hürriyetin toplumsal hayata yansımaları olmak üzere iki açıdan olacaktır.

Hepimizin çok iyi bildiği bir kelime vardır; Cumhuriyet. Bilindiği gibi 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ile hürriyetin Türkiye’deki kurumsal gelişimi için en önemli temel atılmıştır. Cumhuriyet, bilinen basit tanımı ile demokrasinin en ileri tatbik şeklidir. Demokrasi ise Yunanca “*demos*” ve “*kratos*” kelimelerinin birleşmesinden oluşan “*halk iktidarı*”, halk iktidarı da tek kelime ile ‘*hürriyet*’tir. Mizancı Murat’ın dediği gibi tüm insanlık tarihi gerçekte insanlığın hürriyet tarihinden başka birşey değildir. Fransız İhtilali’nden Osmanlı Devleti’ndeki Meşrutiyet arayışları ve ilanlarından, Cumhuriyet ilanı gelişmelerine tüm yaşananlar bizim hürriyet tarihimizdir.

Bu çerçeveden Türkiye’de kurulan ilk parti “Halk Fırkası”nın 10 Kasım 1924’ten itibaren Cumhuriyet adını başına alarak Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olması, 17 Kasım 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile 12 Ağustos 1920’de kurulan *Serbest* Cumhuriyet Fırkalarının (SCF) adlarında ‘Cumhuriyet’ yer alması tesadüf eseri olmayıp, demokrasiye işaret etmektedir. Demokrasi de doğrudan doğruya hürriyeti ifade etmekte olduğu için çok anlamlıdır.

Atatürk, Cumhuriyet ilanının üzerinden yaklaşık sekiz yıl geçtikten sonra hürriyetler konusu da dahil, vatan, millet, meclis, askerlik, vergi ve ticaret konularında da toplumu bilgilendirmek için bir eser kaleme almak üzere harekete geçmiştir. Atatürk, hürriyet kavramının uzun tarihsel gelişimini yaşamamış

* PAÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 17 Kasım 2015 tarihinde İktisat Fakültesi konferans salonunda yapılan “Türkiye’de Hürriyet Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Mustafa Kemal ATATÜRK” konulu panele sunulan bildiri metnidir.

** Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, DENİZLİ, ehayt@pau.edu.tr

ülkelerde “vatan çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirmek” üzere “vatandaş için medeni bilgiler” ismiyle bir kitap bastırmanın bir ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Bu amaçla “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal” imzası ile 18 Eylül 1931’de Başvekil İsmet Paşa’ya bastırılmasını istediği kitabın okulların ilk sınıflarından itibaren iki yıl okutulmasını istemiştir. Çünkü hürriyetlerin korunmasının ancak bilinçli toplumlarla mümkün olacağına inanmıştır. (1930 yılında el yazısıyla okullarda da okutulmak üzere “Medeni Bilgiler” adıyla kaleme aldığı notlar, bilinen şekliyle A. Afet İnan tarafından ‘Medeni Bilgiler ve Atatürk’ün El Yazıları’ adıyla kitaplaştırılmıştır. Kitap tamamıyla Atatürk’ün kaleminden çıkmıştır)

Atatürk, hazırlanmış olan çalışmanın, daha sonra Recep Peker’in çalışmasıyla birlikte desteklenerek kitap haline getirilmesini istemiştir. Okullarda birinci ve ikinci sınıflarda iki yıl ‘Medeni Bilgiler’in okutulmasını istediği gibi, okulundan henüz mezun olmayan veya son sınıfta okuyanlara da okutulmasını istemiştir. Eğitim görmekte olan herkesin bu eseri okumasını istemesi, konuya verdiği önemi gösterdiği gibi, eğitilmiş topluma verdiği değeri de yansıtmaktadır. Neden acaba diye düşündüğümüzde; ‘Medeni Bilgiler’ kitabında sadece hürriyete ayırdığı 50 ve 70. sayfalar arasında bulunan değerlendirmelerine göz atmak yeterlidir. Bu sayfalar okunduğunda gerçekten bir millet ferдинin, hürriyet bilinci ile birey olmasının ne anlama geldiği tam olarak anlaşılabilir. Toplum ancak hürriyetlerinin farkında olan bireylerle gerçek demokrasiye ulaşabilir.

Atatürk, demokrasinin bir hürriyet rejimi olduğunu, bireylerin hak ve hürriyetlerinin ancak böyle bir sistemde korunabileceğini öne sürerken, ‘hürriyet’ için; “*Hürriyet, insanın düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir. Bu tarif hürriyet kelimesinin en geniş manasıdır. İnsanlar bu manada, hürriyete hiçbir zaman sahip olamamışlardır ve olamazlar*” demiştir. Gerçekten de öyle insanların sınırsız bir hürriyeti tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiştir. Atatürk ilk cümleleri ile sınırsız bir hürriyet tarif ederken, diğer cümlelerinde hürriyetin belli esaslar çerçevesinde sınırlanabileceğine dikkat çekmiştir.

Atatürk, hak ve hürriyet mücadelesinin yönetenler ile yönetilenler arasında tarih içinde uzun süren bir mücadeleden oluştuğunu, yönetenlerin halkın korkularından faydalanarak gücü ellerine aldıklarını ve bireyin hürriyetini yok saydıklarını belirtmiştir. Gerçekte bireyin ve bireysel hakların esas olduğunu, siyasi yapıların buna dikkat etmesi gerektiğini, bu olmadığı takdirde devletin varlığının zarar göreceğine dikkat çekmiştir.

Bireysel hürriyet için başkalarının hürriyeti sınır kabul edilirken, halkın genel çıkarları nedeniyle bireyin hürriyetinin de gereğinden fazla sınırlandırılmaması hürriyetin temel esasıdır. Bu hürriyetler ancak kamu yararı, genel ahlak ve olağanüstü (sıkıyönetim, olağanüstü hal ve savaş gibi) durumlar nedeniyle sınırlandırılabilir. Uygulamada bu sınırlandırmaların yapılması kolay olmayıp, hürriyetin varlığını toplum üzerinde dengelemek zordur. Dengenin bir şekilde tamamen bozulması devlet ve toplum yapısının ciddi sıkıntılarla karşılaşmasına neden olabilir.

Türk milletinin tarihi göz önüne alındığında, hürriyet mücadelesi kolay kazanılmış bir mücadele olmamıştır. Osmanlı Devletinin son yüzyılı ve özellikle Milli Mücadele dönemi bu mücadelenin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Afet İnan tarafından yayınlanan Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları kitabında Atatürk, hürriyet gelişmeleri üzerine; *“Türk, istibdat ve esaret zincirini parçalayabilmek için dahili ve harici düşmanlar karşısında, hayatını ortaya attı; çok kanlı ve tehlikeli mücadelelere girdi; sayısız fedakarlıklara katlandı ve muvaffak oldu; ancak ondan sonra hürriyete sahip oldu. Bu sebeple, hürriyet Türk'ün hayatıdır. Artık Türkiye’de “Her Türk hür doğar, hür yaşar” demıştır.*

Atatürk'e göre bireyin maddi menfaatlerinden oluştuğunu düşündüğü birinci grup hürriyetler, bireysel hürriyetler (seyahat ve ikamet hak ve hürriyeti), mesken taarruzundan masuniyet (konut dokunulmazlığı), bireysel mülkiyet (mülk edinme hak ve hürriyeti) ve ticaret, çalışma ve sanat hürriyeti'dir.

Bireyin daha çok doğrudan doğruya fikri hayatındaki hürriyet haklarından oluştuğunu düşündüğü ikinci grup hürriyetler ise; vicdan hürriyeti, toplumsal hürriyetler (toplantı), matbuat hürriyeti (basın), örgütlenme hürriyeti ve eğitim hürriyeti'dir. (eğitim-öğrenme-öğretme). Bunlar hürriyetler olarak tanımlanmış olsa dahi gerçekte her biri haktr.

Hürriyetler ile hakların altyapısının oluşması Milli Mücadele ile temellenecektir. Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu bu temellenmenin en önemli kurumsal yönünü oluşturmuştur. Milli Mücadele döneminde 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Anayasası kabul edildi. Savaş döneminde kabul edilen bu anayasada kişi hak ve hürriyetleri düzenlenmediği için anayasanın bu ayağı eksik kaldı. Belirttiğim gibi bunun en temel sebebi emperyalistlere karşı devam eden savaşlar idi. Ancak, savaşların sona ermesi ile kişi hak ve hürriyetleri yeniden önem kazandı.

Cumhuriyetin ilanı sonrası 20 Nisan 1924'te yeni anayasa kabul edildi. 1924 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler Beşinci Bölüm'de yargı işlerinden hemen sonra düzenlendi. “Türklerin Kamu Hakları” başlığını taşıyan bölüm 68.-88. maddeler arasında yer aldı.

Ahmet Mumcu 1924 Anayasası ile ilgili olarak, hürriyetlerin kanunla sınırlandırılabilceği belirtildiği halde, kanunun ne derecede sınır çizeceği konusunda Anayasa'da hiçbir “sınır” atfına yer verilmediğine dikkat çekmiştir. Bu sınırın açık şekilde belirlenmemesi, hürriyetlerin garantisinin yasama organının insafına bırakılmasına yol açmıştır. Gerçekten özgürlükleri daraltma yolunda sıkıyönetimden söz eden 86. madde dışında, yasama organı ile hürriyetler arasındaki ilişkiyi gösterecek Anayasa'ya, hiçbir hüküm konulmamıştır. Meclis'in hürriyetleri sınırlandırma hürriyetine anayasada sınır çizilmemesi bir eksiklik olmuştur¹.

Tabii ki anayasanın kabul edildiği dönemde böyle bir iddia öne sürülmemiştir, Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti o dönemde savaş sonrası ilk anayasasına kavuşmaktadır.

1 Ahmet Mumcu, 1924 Anayasası, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-05/1924-anayasasi>

Türkiye'nin ilk anayasasından bahsediyoruz, kolay değil. 1924-1961 yılları arasında varolan, en uzun ömürlü anayasalarının birinden bahsediyoruz. Bu noktadaki bir eksikliği veya hassasiyeti olması mümkün ise de geçen yıllar içinde ihtiyaca binaen birçok maddesinde değişiklik yapılacaktır.

Anayasada eşitlik ilkesi (m.69), kişi dokunulmazlığı, kişi güvenliği (m.72), işkence ve eziyet yasağı (m.73), mülkiyet hakkı (m.74), din hürriyeti (m.75), konut dokunulmazlığı (m.76), basın hürriyeti (m.77), seyahat hürriyeti (m.78), sözleşme hürriyeti, çalışma hürriyeti, mülk edinme ve tasarrufta bulunma hürriyeti, toplanma hürriyeti, dernek kurma hürriyeti, şirket kurma hürriyeti (m.70, 79), eğitim hürriyeti (m.80), haberleşmenin gizliliği esası (m.81), dilekçe hakkı (m.82), vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, söz hürriyeti (m.72) gibi temel hürriyetler yer almaktadır. Anayasanın 86'ncı maddesinde ise sıkıyönetim (idare-i örfiye) düzenlenmiştir.

Hürriyetlerin bir toplumda gelişebilmesi için, toplumun önünde yer alan liderin öncülüğü önemli olduğu kadar, toplumun da, ülkenin de buna hazır olması lazımdır. Ama dikkat edilirse 1924 yılı henüz daha ülke için aşılabacak yolların aşılmadığı hala birçok engellerin var olduğu bir dönemdir. Cumhuriyetin ilanının ilk yılıdır. Yani devrimlerin gerçekleşmediği bir döneme rast gelmektedir. Bu açıdan da bu dönemin olgunlaşması için de bir sürecin yaşanması gerekmektedir. Hem bir yanda hürriyetlerin sonsuz seviyede olması, hem de zorlayıcı esasları içeren devrimlerin var olması tabii ki kolay bir durum değildir. O yüzden 1924 Anayasası temel hak ve özgürlüklere önem verdiği halde, temel hak ve hürriyetlerin uygulama konusunda pek liberal olmadığı, yani hürriyetçi olmadığı değerlendirilebilir. 1925-1935 yılları arasında Türkiye'nin demokrasi ve hukuktan başka bir yol takip etmeyeceği açık şekilde anlaşıldığı halde, çağdaş uygarlığa giden yolda hürriyetler, devrim karşıtıları ve çağdaş değerlerin yerleştirilmesinin önündeki engellerin aşılması için sıkıyönetim dahil bazı tedbirlere başvurulmuştur.

1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, temel hak ve hürriyetler konusunda oldukça hürriyetçi bir anlayışa sahip olmasına rağmen, 1924'ten özellikle 1950'lere kadar temel hak ve hürriyetlerin toplumsal yansımaları beklendiği gibi hürriyetçi uygulamalar şeklinde olmamıştır. Bunun bir bölümü devrimlerin gerçekleştiği döneme, diğeri de II. Dünya Savaşı dönemine rast gelmektedir.

17 Kasım 1924 de Terakkiper Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Yani, anayasada ikinci bir partinin kurulmasına dair engelleyici bir madde olmaması Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisini ortaya çıkardı. Zaten, engellenmesi de düşünülemezdi. Mustafa Kemal Atatürk, 1924'te muhalif bir partinin kuruluşunu çok partili siyasi hayata geçişi de gerçekleştirmek istediği için önemsemiştir. Atatürk bu hususta; *"Biz meclisimizde tek parti ile diktatör intibası vermekteyiz. Bize bakan Batılılar bu memleketteki idare tarzı parti diktatoryasıdır, derler. Bizim meclisimizde de iki parti olmalı: Memleket meselelerini münakaşa etmeliyiz. Hükümeti denetleme sistemi kurarak medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz"* demiştir.

Atatürk'ün demokrasinin gelişmesi yönündeki istek ve çabaları, TCF ile CHF'nin parti yöneticilerinin Meclis'te yaptıkları sert tartışmalar ile umut vermekten uzak kalmıştır. Bu sert tartışmalar ve oluşan gerginlik beraberinde 13 Şubat 1925 Şeyh Sait İsyanı ve sonrasında Takriri Sükun Kanununun kabulü ile hürriyetlerin fiilen kısıtlanmasına yol açmıştır. Yani, sıkıyönetimin ilanı, İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu ve basın üzerinde birtakım tedbirlerin alınması ile hürriyetler açısından sıkıntılı bir süreç başlamıştır. Her ne kadar gerçek amaç ve niyet; hürriyeti esas almak ve daim kılmak noktasında olsa da teorideki bu iyi niyet ve yaklaşım uygulamada karşılık bulmamıştır. Henüz Türkiye'nin buna hazır olmadığı, devrimlerin ilk adımlarının atıldığı yeni bir dönem olduğu gerçeği etkili olmuştur. Çünkü, devrimlere karşı birtakım hareketler olabileceği ve bu hareketlerinde var olduğu düşüncesi ve gerçekliği birtakım kısıtlamaları kaçınılmaz kılmıştır. Hem parlamenter rejim yolunda atılan önemli bir adım olarak çok partili siyasi yaşam sekteye uğramış, hem de cemiyet kurma yönünde atılan bir adım bir yıl geçmeden başarısız olmuştur.

1930'a kadar siyasi parti kurulamadı ama 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile giderek mecliste ekonomide belirleyicinin devlet ya da hür teşebbüs olması yönünde tartışmalar hız kazandı. Bu süreçte, TCF olumsuz deneyimi ardından yaklaşık beş yıl sonra malum olduğu üzere SCF kuruldu. Burada dikkat edelim 'serbest' kelimesi bile 'hürriyet' kelimesi ile aynı anlamdadır. Tabii ki ekonomik anlamda da 'serbest' kelimesi girişimcilikte hür olmayı ifade etmektedir. Liberalizm iki yönlüdür, hem ekonomik yönü, hem de siyasi yönü vardır. Ama ikisinde de hürriyet esası vardır.

Liberal görüşü savunan Fethi Bey'e (Okyar) Atatürk adeta yeni bir muhalif parti kurmasını emrediyor. Bizzat partinin ismini belirliyor. Adeta parti içinde yer alacak kişilerin isimlerini veriyor. Ülkenin çok partili hayata bu dönemde geçmesinin, hem ülkenin demokratikleşmesine katkıda bulunacağını hem de hürriyetin gelişmesine inancına vurgu yapıyor. Nitekim bu isteği 12 Ağustos 1930'da SCF'nin kurulması ile gerçekleşiyor. Cumhuriyet ve laiklik esasını muhafaza eden, bunun haricinde muhalif yapısını ortaya koyan bir parti olmak üzere faaliyete geçiyor.

Atatürk *"Çok partili rejim, gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Bunu cumhuriyetin esaslarından sayıyorum"* diyerek çok partili hayatın kesintisiz devamına dikkat çekmiştir. Ancak, çok az zamanda SCF yapılan geziler ile halkla buluşması ve yaptığı muhalefet ile dikkatleri üzerinde topluyor. Ege Gezisinde özellikle İzmir'de yaşananlar Fethi Bey'in partisini kapatmasına neden olmuştur. Sağlam demokrasi geleneği ve bilinci olmayan ülkede gelişmelerin temelleri atılmakta olan cumhuriyete zarar vereceği düşüncesi tekrar egemen oluyor.

Siyasi hayatta SCF yaşatılmamış ise de hür ve özel teşebbüsü yani ekonomik serbestliğin sağlayacağı faydaları düşünen Atatürk'ün 1934'te Celal Bayar İktisat Vekilliğine, 1937'de Başvekilliğe getirilmesinde etkili olmuştur. Atatürk, siyaset açısından da hürriyeti esas aldığı için, tek partili yapıyı hiçbir zaman kutsayan bir tutum sergilememiştir

Konuşmamı sonuç olarak şu değerlendirmeler ile sonlandırmak istiyorum;

Atatürk hürriyete verdiği önemi, ‘hürriyet’ başlığı altında Medeni Bilgiler kitabında ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Atatürk’e göre hürriyet, kazanılması için mücadele verilen, kazanıldığında korunması gereken, toplumun bilinci ile varlığını sürdüren bir gerçekliktir. Teorik anlamda hürriyetin sınırları, temel hak ve özgürlükler içinde belirtilmiştir. Hürriyetlerin zaman içinde tehlikeye düşebileceği durumu öngörülmüş ve hürriyetlerin korunması için hürriyetlerin nasıl ve ne şekilde sınırlanacağı dahi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de hürriyet Osmanlı Devletinin son, Cumhuriyet döneminin başından itibaren verilen mücadelelerin eseri olmuştur. Hürriyet mücadelesi Osmanlı döneminde halk tarafından değil, önemli ölçüde sivil ve asker, çok az sayıda ulema tarafından verilmiş olması nedeniyle, Cumhuriyete intikal eden bu yapının etkileri ile hürriyetler konusunda bilinçli toplumun var olmayışı, teorinin başarılı bir uygulamaya dönüşmesine engel olmuştur. Bu nedenle mücadele ile kazanılan hürriyetlerin muhafaza edilmesinde siyasi iktidarların ve toplumun hazır olmaması önemli bir sorun oluşturmuştur.

Halkın demokrasi ve hürriyet bilincinden yoksun olması, Osmanlı’dan Cumhuriyete bu kavramların sahibi ve temel savunucusu haline gelememesi ana sorunu teşkil etmiştir. Bu nedenle halkın, kazanılan hürriyetlerden genel ereve de kolayca vazgeçebileceği endişesi daima var olmuştur. Bu endişede aile hayatı içinde bireyin örselenerek yetişmesi, tarihsel süreçten gelen genel kabuller ve geleneksel toplum yapısı içerisinde var olan itaat kültürünün etkisi önemli rol oynamıştır. Bu nedenle eğitim yoluyla hedefe ulaşmanın uzun zamanda sonuçlanacağı bilinerek, yine de bireysel özgürlüklerini savunabilecek düzeyde bilinçli bireyin yetişmesi için eğitime önem verilmiştir.

Cumhuriyet ilan edilmesi, 1924 Anayasasının kabulü tam olarak hürriyetlerin toplumsal hayatta somut karşılık bulması ile sonuçlanmamıştır. Özellikle 1922-1934 yılları arasında art arda kabul edilen devrimler, zorlama ile toplumun ağdaşlaşma yönünde evrilmesine yol açarken, aynı derecede hürriyetlere sahip ıkılamamasına yol açmıştır. Devrimlerin tehlikeye düşebileceği endişesi ile toplumsal bilinç oluşmasına kadar tek partili hayatın sürdürülmesinde devam edilmesi hürriyetler açısından bir çelişki teşkil etmiştir. Tek partili yönetim bir faşizm, bir komünizm rejiminde olduğu gibi ilelebet daim kılınmak üzere yüceltilmemiş olsa da, demokrasi ve hürriyet vurgusu esas olmakla birlikte, hürriyetlerin toplumsal hayattaki karşılığı tam olarak kendisini gösterememiştir.

Bir ülkede hürriyetlerin toplum tarafından kabul görmesi ve sahiplenilmesi toplumun sosyo-ekonomik durumuyla da ilgilidir. Atatürk döneminde ülkede hürriyetleri besleyecek bu anlamda gelişmiş bir sosyo-ekonomik yapı bulunmadığı da malumdur. Karnını doyuramayan milletlerin hürriyet arayışı da öncelikleri olamaz. Bu nedenle refah toplumları, bilinçli şekilde hürriyetlerin varlığına sahip çıkabilirler. Bu açıdan Atatürk döneminde atılan ekonomik adımlar ile halkın refah durumunun yükseltilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Unutulmamalıdır, hürriyetlere sahip olmak kolay olmamıştır. Hürriyetler, hürriyetlerin gelişerek var olmasına çaba sarf edenler sayesinde var olabilmıştır. Toplumların hürriyetlerine sahip çıkma hususunda her daim sorumlu ve uyanık olmaları gerekmektedir.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum, hepinize saygılarımı sunuyorum.

MERKEZİMİZDEN HABERLER*

Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezimiz, 2016 yılı Kış döneminde Merkezimiz Genel Kurul Toplantısı'nı yapmıştır. 16 Ekim 2015 tarihinde yapılan toplantıda Merkez Müdür Yardımcımız Okt. Cengiz Akseki merkezimizin 2015 yılı faaliyetlerini anlatmış, toplantı sonunda ise merkezimiz yönetim kurulu için seçim yapılmıştır.

Merkez Müdürümüz Doç Dr. Mithat Aydın Mustafa Kemal ATATÜRK'ün ölümünün 77. yıldönümü sebebiyle 06 Kasım 2015 tarihinde Kale Meslek Yüksekokulu, 10 Kasım 2015 tarihinde de Denizli Cam Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi tarafından düzenlenen "ATATÜRK" konulu konferansa konuşmacı olarak katılmıştır.

Merkezimiz, 17 Kasım 2015 tarihinde "Türkiye'de Hürriyet Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Mustafa Kemal ATATÜRK" konulu bir panel düzenlemiştir. Panel, Merkez Müdürümüz Doç. Dr. Mithat Aydın, Üniversitemiz Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Ercan Haytoğlu ile Yrd. Doç. Dr. Umut Karabulut tarafından gerçekleştirilmiştir. Panelin açılışında ilk sözü alan Merkez Müdürümüz Doç. Dr. Mithat Aydın "Osmanlı'dan Milli Mücadeleye Hürriyet Fikrinin Tarihsel Gelişimi" başlıklı konuşmasında, hürriyetle bağlantılı kavramları tartışarak Osmanlı İmparatorluğu'nda hürriyet fikrinin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde durmuştur: "...19. Yüzyılda literatürümüze 'kamuoyu' faktörünün girdiğini belirtmekte yarar vardır. Padişahın, devlet yöneticilerinin halkın bir güç olarak dikkate alınması, onun yararına bir takım hakları vermesi ya da vermek zorunda kalmasıdır. Kamuoyu faktörünün ilk olarak Sened-i İttifak ile karşımıza çıktığını görmekteyiz" diyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nda hürriyet fikrinin ortaya çıkışını "Kamuoyu" olgusu ile başlatmıştır. Aydın, konuşmasının devamında 1839'da başlayan Tanzimat sürecinde "keyfiyetin önlenmesi, hukukun üstünlüğü ve hukuk karşısında eşitlik prensibinin hayata geçirilmesiyle" hürriyet fikrinin kurumsallaşmaya başladığını dile getirmiştir. Yine, Tanzimat Dönemi sonlarında ortaya çıkan "Yeni Osmanlılar Hareketi" ve üyelerinin hürriyet düşüncesinin Batıdaki modern akımlar ve kavramlar ile birlikte anılır ve tartışılır hale geldiğini belirten Aydın, Yeni Osmanlı Hareketi mensuplarından özellikle Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in hürriyet konusundaki düşüncelerini şiirlerinden örnekler vererek açıklamıştır. Doç Dr. Mithat Aydın konuşmasının son kısmında, hürriyetin sınırının olup olamayacağı, var ise bunun neresi olacağı konusunda Osmanlı aydınlarının fikirlerini ele almıştır. Buna dair Ziya Paşa'nın: "Hürriyet insana doğuştan verilmiştir; fakat hürriyet hukuk olmadan düşünülemez ve kanunla çerçevesi çizilir..." ve Sait Halim Paşa'nın: "bireyin hürriyetine başkalarının hürriyetine saygı gösterdiği yerde saygı duyulabileceği" şeklindeki görüşlerine yer vermiştir. Bu noktada Osmanlı aydınları

* Okt. Veysel Çolaker tarafından hazırlanmıştır.

üzerinde Fransız aydınlanmacılarının özellikle Montesquieu ile Jean Jacques Rousseau'nun etkili olduğu ifade edilmiştir.

Panel'in diğer katılımcısı Yrd. Doç. Dr. Umut Karabulut, 1918-1922 yılları arasında, Milli Mücadele Dönemi'nde Hürriyet Düşüncesi ve gelişimi ile ilgili bir konuşma yapmıştır. *"...Türk Milli Mücadelesi'nin bir tarafta özgürlük düşüncesinin sonucu olarak bağımsızlığı sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da ulusal egemenlik mücadelesini verip ulusal egemenliği gerçekleştirmeye çalıştığı"* için "farklı ve aykırı bir yönü" olduğunu dile getiren Yrd. Doç. Dr. Umut Karabulut, *"Türk Milli Mücadelesi'ni çağdaşlarından veya kendisinden önce, hatta sonradan gerçekleştirilmiş olan ulusal egemenlik mücadelelerinden ayıran temel farkın bir taraftan dışarıdaki emperyalist güçlere karşı gerçekleştirilen bir tam bağımsızlık mücadelesi diğer bir tarafta ömrünü tamamlamış Osmanlı Devleti ve saray hâkimiyetine karşı geliştirilmiş ulusal egemenlik mücadelesi"* yani *"bağımsızlığın yanında bir hürriyet mücadelesi"* olarak değerlendirmiştir. Yrd. Doç. Dr. Umut Karabulut konuşmasında ayrıca, Amasya Genelgesi'nde ilk kez ortaya atılan, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde vurgulanan, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla temellendirilen Hürriyet düşüncesinin, "Hâkimiyeti Milliye" düsturu bağlamında *"modern bir yapı içerisinde laik, demokratik ve aynı zamanda bir ulusal devleti beraberinde getirdiğini; muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma"* hedefi taşıdığını dile getirmiştir.

Panelde son sözü alan Doç. Dr. Ercan Haytoğlu Cumhuriyet Dönemi'nde hürriyet düşüncesinin gelişimi üzerinde durarak sunumunu iki temel alanda gerçekleştirmeye çalışmıştır: Biri Atatürk'ün teorik anlamda hürriyete bakışı, diğeri de bu bakışın topluma nasıl yansıdığı yönündeki değerlendirmeler. Cumhuriyet idaresinin içeriği olan Demokrasinin, Hürriyetten başka bir şey olmadığını, bunların birbirlerini tamamlayan kavramlar olduğunu ortaya koyan Haytoğlu, konuşmasının devamında 1930 yılında Mustafa Kemal'in demokrasi ve hürriyet hakkındaki görüşlerini, bizzat kendi kaleminden çıkan bilgileri içeren ve daha sonra okullarda okutulmak üzere basılan "Medeni Bilgiler" adlı eserinden örnekler vererek açıklamıştır: *"Mustafa Kemal bu eserde hürriyet için diyor ki: '...hürriyet insanın düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.' Bu tabir hürriyet kelimesinin en geniş manasıdır. İnsanlar bu manada hürriyete hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Gerçekten de öyle insanların sınırsız bir hürriyeti tarihin hiçbir döneminde gerçekleşmemiştir. Zaten hemen daha sonra söylediği bazı cümlelerle bu hürriyeti toplumun ve diğer bireylerin huzur ve mutluluğu için sınırlandırılabilceğini ifade eder. Atatürk hak ve hürriyet mücadelesini yöneten ile yönetilenler arasında tarih içinde uzun süren bir mücadeleden oluştuğunu, yönetenlerin halkın korkularından yararlanarak yönetimi ele aldıklarını ve bireyin hürriyetini yok saydıklarını belirtir. Gerçekte bireyin ve bireysel hakların esas olduğunu, siyasi cemiyetin buna dikkat etmesi gerektiğini bu olmadığı takdirde devletin varlığının önemli ölçüde zarar göreceğine işaret etmiştir. Bireysel hürriyet için başkalarının hürriyeti sınır kabul edilirken halkın genel çıkarları nedeniyle bireyin hürriyetinin de gereğinden fazla sınırlandırılmaması temel esastır. Mustafa*

Kemal, maddi ve düşünsel olarak hürriyeti ikiye ayırmaktadır. Maddi hürriyetleri, şahsi hürriyetler, mesken hürriyeti, ferdi mülkiyet, ticaret, çalışma ve zanaat hürriyeti olarak ayırıyor. Düşünsel hürriyeti de vicdan hürriyeti, içtimai hürriyet, matbuat hürriyeti, cemiyet teşkil hürriyeti, tedris hürriyeti olarak sınıflandırıyor.”

Doç. Dr. Ercan Haytoğlu konuşması Mustafa Kemal ATATÜRK’ün “Hürriyetin kazanılması için mücadele verilen, kazanıldığında korunması gereken toplumun bilinciyle varlığını sürdüren gerçekliğinin altını önemle çizdiğini, Teorik anlamda hürriyetin sınırları temel hak ve hürriyetler içindeki yerinin açık şekilde 1924 Anayasası ile ortaya konulduğunu ancak Mustafa Kemal döneminde dahi inkılâp adına bazı hürriyetlerin kısıtlandığını” şeklindeki sözleriyle tamamlamıştır.

BELGİ
Pamukkale Üniversitesi
Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
YAZIM KURALLARI

Belgi, Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından yayımlanan yakın dönem Osmanlı Tarihi, Atatürk ve Cumhuriyet dönemini içeren özgün, bilimsel makalelere yer verir. Uluslararası hakemli bir dergi olan Belgi, kış ve yaz olmak üzere yılda iki defa yayımlanır.

Yayımlanacak yazılarda bilimsel araştırma ölçütlerine uyma, alana bir yenilik getirme ve başka yerde yayımlanma şartı istenir. Yayımlanmamış olmak şartıyla daha önce bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildiriler de kabul edilebilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Bilgi'ye gönderilen yazılar, yayın kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. İlkeler uygun bulunanlar, iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz ise üçüncü bir hakem belirlenir. Yazarlar, hakemlerin önerilerini dikkate alırlar; fakat katılmadıkları hususlara itiraz etme hakkına sahiptirler.

Yayımlanmasına karar verilen yazılar sayfa düzenlemesi yapıldıktan sonra pdf formatıyla yazarlara gönderilir. Yazar son okumayı yapar ve gerekli düzeltmeleri çıktı üzerinde göstererek dergiye geri gönderir.

Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır.

Yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazıların telifi, PAÜ. Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi'ne devredilmiş kabul edilir. Bu devir, internet ortamında yayımlanmayı da kapsar.

Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.

Yayın Dili

Belgi'nin dili Türkçedir. Ancak başka dillerde yazılmış makalelere de yer verilebilir.

Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni

Yazılar A4 boyutunda (29.7x21 cm) kâğıda, MS Word veya MS Word uyumlu programlarla yazılmalıdır. Yazı karakteri olarak Calibri kullanılmalıdır. Yazılar 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 20 sayfayı geçmemelidir.

Yazarın adı, soyadı büyük olmak üzere koyu, adresler ise normal harflerle yazılmalı; yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-posta adresi belirtilmelidir.

En fazla 150 sözcükten oluşan, 8 puntuyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özetler, özetlerin altında genelden özele doğru en az 4, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

Başlıklar kalın harflerle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlıdır. Ana başlıkların, A.,B., C., ara başlıklar, 1., 2., 3., şeklinde numaralandırılması tavsiye edilir. Ana başlıkların tümü (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) BÜYÜK İNCE HARFLERLE veya daha büyük puntoyla Kalın Küçük Harflerle yazılmalıdır. Ara ve alt başlıkların ise sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

Metin içindeki vurgulanması gereken ifadeler, eğik harflerle gösterilir, kalın karakter kullanılmaz.

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilir. Alıntılar 5 satırdan fazla olduğunda, paragraf girişinden bir cm içeriden başlatılmalı ve bir punto küçük yazılmalıdır.

Yazımda, TDK Yazım Kılavuzu esas alınır.

Kaynak Gösterimi

Dipnot ve kaynakların yazımı konusunda, yöntem bakımından kendi içinde tutarlı olması, dergi ve kitap adlarının eğik/ince, makale başlıklarının ise “tırnak” içinde, düz olarak yazılması ve sonda “Kaynaklar”ın verilmesi gerekir.

İnternet adreslerinde, parantez içinde erişim tarihi belirtilir.

Kaynaklar metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekilde yazılmalı; eserin yayınevi ve makalelerin sayfa aralıkları belirtilmelidir. Atıf yapılmayan çalışmalara Kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

Cunbur, Müjgân (1987), “Atatürk ve Milli Birlik”, Erdem, C.3, S. 7, s. 1-11.

Ergin, Muharrem (1991), Dede Korkut Kitabı II, 2. bs. Ankara: TDK Yay.

Öztuna, Yılmaz (2000), Türk Müsîkîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Ankara: AKM Yay.

Dört ve daha fazla yazarlı yayınlar: Deny, Jean vd. (1959), Philologiae Turcicae Fundamenta I, Wiesbaden: Steiner Verlag.